

ANUL XXXIV
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Nr. 5-6 (295-296) 2024

Revistă de știință și cultură

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (295-296), mai - iunie 2024
CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Andrei MUDREA, *Metamorfoze* (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHIEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar
din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

UNIVERSUL VIRTUȚILOR CREȘTINE

Ioan-Aurel POP

„E pace-n cer și pe pământ” / “There is peace in heaven and on earth” 9

Constantin NECULA

**Creșterea credinței prin asumarea cunoașterii Învierii /
Increasing faith by assuming the knowledge of the Resurrection** 14

INSTANTANEU

Igor GUZUN

**De unde vine liniștea și încotro ne duce... / Where does silence
come from and where does it take us...** 18

RECUPERĂRI

Nicolae IORGA

Eminescu și generația de astăzi / Eminescu and Today's Generation 21

EVENIMENT

**REGĂSIREA DE SINE, O PRIORITATE ÎN LITERATURA DE AZI /
SELF-DISCOVERY, A PRIORITY OF TODAY'S LITERATURE** 25

Vitalie RĂILEANU

Critica literară și nevoia de adevăr 26

Maria PILCHIN

Exegeze despre crizele identitare 28

Arcadie SUCEVEANU

O valoroasă lucrare de critică și istorie literară 31

4 **Limba ROMÂNIA**

Margareta CURTESCU	
Un volum necesar despre itinerarul sinuos al literaturii române	34
Viorica-Ela CARAMAN	
Un produs de lux în domeniul criticii literare	37
Valeriu SAHARNEANU	
Revista „Limba Română” între neliniștea vorbitorului și cea a cititorului	41
Constantin OLTEANU	
Când durerile ne văd ținându-ne de mână, pleacă altundeva	45
Ana BANTOȘ	
Atractivitatea și complexitatea regăsirii de sine	47
Alexandru BANTOȘ	
Revista „Limba Română”, o bibliotecă în care trecutul și viitorul se întâlnesc	55

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Cristinel MUNTEANU	
Despre receptarea incorectă / On the incorrect reception	61
Eugenia MINCU	
„Reanimarea” verbului românesc (limba română – controverse și corectitudine) / “The revival” the Romanian verb (Romanian language – controversies and correctness)	71

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Constantin OLTEANU	
Eugen Lungu, <i>De ce spunem așa</i> / Eugen Lungu, <i>Why We Say That</i>	75
Eugen LUNGU	
Aventura unor cuvinte / The Adventure of some Words	78
„A călca pe greblă...” / “To Step on a Rake...”	86

PEREGRINARE PRIN DICȚIONARE

Vsevolod CIORNEI	
Babilonul antic și babiloniile ulterioare / Ancient Babylon and the later Babylonians	93

PROFIL

Delia MUNTEAN

„Numai atitudinea loială față de valori va putea salva lumea” /
“Only the loyal attitude towards values will be able to save the world” 99

SINTEZE

Natalia LUCHIANCIUC

Abordarea transdisciplinară a romanului drușian *Clopotnița* /
The transdisciplinary approach of drutian’s novel *The bell room* 106

PROZĂ

Nicolae RUSU

Primele memorizate sentimente / The First Memorized Feelings 118

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU

Dimensiunea afectivă a lecției de literatură română /
The affective dimension of the Romanian literature lesson 129

Viorica MOLEA

Forme tradiționale vs. forme moderne de predare în învățământul
universitar: prelegerea / Traditional forms vs. modern forms of
teaching in university education: the lecture 134

REGISTRU ACTUAL

Valeriu SAHARNEANU

Referendum, egal cu o trecere de Rubicon / Referendum,
Like Crossing the Rubicon 141

Dorin CIMPOEȘU

Referendumul constituțional privind integrarea europeană /
The Constitutional Referendum on European Integration 147

STARE DE VEGHE

Mircea DRUC

Identitate / Identity 164

LECTIILE ISTORIEI

- Andrei RUSU în dialog cu părintele Petru BUBURUZ
Biserica Ortodoxă din Republica Moldova: între dictatură comunistă și „russkii mir” / The Orthodox Church in the Republic of Moldova: between communist dictatorship and “russkii mir” 176
- Vlad MISCEVCA
Mitropoliți sub escortă (Pagini din istoria Războiului ruso-turc: 1806-1812) / Metropolitans under Escort (Pages from the History of the Russo-Turkish War: 1806-1812) 193

ANATOL PETRENCU – 70

- Ioan-Aurel POP
Gând bun lui Anatol Petrencu / A Warm Thought for Anatol Petrencu 205
- Igor BERCU
Un mentor de excepție / An Exceptional Mentor 207
- Ion Valer XENOFONTOV
Simbol al istoriografiei românești contemporane / Symbol of Contemporary Romanian Historiography 209
- Stoica LASCU
Profesorul Anatol Petrencu – Septuaginta Annis! / Professor Anatol Petrencu – Septuaginta Annis! 216
- Anatolie POVESTCA
Un slujitor al Muzei istoriei în apărarea adevărului despre trecut / A Servant of the Muse of the History in Defense of the Truth About the Past 224
- Anatol PETRENCU
Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu” – 35 de ani de activitate / Association of Historians from the Republic of Moldova “Alexandru Moșanu” – 35 years of activity 231

EX CIVITATE

- Ion I. IONESCU
Despre viața îndelungată în zonele albastre / About long life in the blue zones 235

DESTIN DE CĂRTURAR

Victor SPINEI

Dimitrie Cantemir – traiectorii pe spirala timpului /
Dimitrie Cantemir: Trajectories on the Spiral of Time 251

RESTITUTIO

Elena TÎRZIMAN

Personalități ale biblioteconomiei românești de la Biblioteca
Academiei Române / Personalities of Romanian librarianship
from the Library of the Romanian Academy 264

BIOGRAFII INEDITE

Liviu BELÎ

Frații Nagaevschi, legendele zburătoare ale Terebnei /
The Nagaevschi Brothers, the flying Legends of Terebna 273

PORTRETE DIN CUVINTE

Constantin OLTEANU în dialog cu Mihai CIOBANU

„Când iese iarba, când înfloresc pomii, când plouă, mă bucur
ca un copil” / ”When the grass comes out, when the trees bloom,
when it rains, I rejoice like a child” 289

DIALOGUL ARTELOR

Tudor ZBÂRNEA

Un act de recuperare a unor valori culturale românești /
An Act of Recovering Romanian Cultural Values 300

Tudor STĂVILĂ

Un secol de pictură basarabeană. O sută de opere din colecția Muzeului
Național de Artă al Moldovei / A Century of Bessarabian Painting 303

Un secol de pictură basarabeană / A Century of Bessarabian Painting I-VIII

*Poporul nostru nu e sceptic,
ci realist; are o judecată lucidă
și un calm pe care nu și-l pierde ușor.
El intuiește just până unde
poate fi modificată realitatea
cu puterile omenești.*

Părintele Dumitru STĂNILOAE
(1903-1993)

Ioan-Aurel POP

„E pace-n cer și pe pământ”

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor Honoris Causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Versul prin care încep aceste rânduri este cuprins într-o poezie de George Coșbuc. Este o poezie aproape uitată – ca și poetul însuși –, intitulată *La Paști*. Scrisă cu circa 125 de ani în urmă, unora li se va părea ciudată chiar și prin titlu, ca să nu mai vorbesc de numele volumului, apărut în 1896, din care compoziția face parte: „Fire de tort”. Mai întâi, odată cu pierderea simțului limbii române, unii se întreabă dacă nu ar fi fost corect *De Paște* în loc de *La Paști*. Ar fi fost corect, numai că în graiul ardelenesc sărbătoarea Învierii Domnului se cheamă „Paști” și nu „Paște”. Sunt corecte ambele forme, iar în limbile romanice avem corespondente pentru amândouă. În franceză se zice *Pacques* (la plural, adică „Paști”), iar în italiană se zice *Pasqua* (la singular, adică „Paște”). În românește, sunt acceptate ambele forme, de singular și de plural. În al doilea rând, un eveniment, în țara „binecuvântată între toate de Domnul pe pământ” (cum numea Bălcescu Țara Ardealului), nu se petrece „de” sau „pe”, ci „la” sau „în”. Prin urmare, se zicea demult și se mai zice încă astăzi „La Paști”, care cad în acest an „în” 5 mai și nu „pe” 5 mai. Iar volumul care găzduiește poezia devine pentru unii „Felii de tort”, fiindcă, în mintea lor, „Fire de tort” nu ar avea sens. Numai că tortul este o țesătură, o pânză de in ori de cânepă, lucrată

în casă, la război și vine din latinescul *tortus*, legat de verbul *torquere*, din care am moștenit românescul „a toarce”. Astfel, „tortul” și „a toarce” sunt cuvinte ajunse în românește din limba latină, după aproape două milenii de folosire aici, la Dunăre și la Carpați.

Ce spun versurile lui Coșbuc? Vorbesc simplu despre venirea primăverii, cu ciripit de păsări, cu cer înșorit, cu arbori în floare și cu pace în întreaga fire. După aceste „generalități”, vine particularizarea prin mijlocirea unui sat, animat de creștinii porniți din vale, câte doi, salutându-se creștinește, ca de Înviere, cu fețele lor arse de soarele muncii. Pe drumul acesta spre locașul sfânt, pomii își pleacă frunțile, iar oamenii aud în adierea vântului „glasul celor din morminte”, ridicăți înspre „Duhul Sfânt” care se pogoară spre pământ. În liniștea solemnă de afară nu se aude decât cântarea „în stihuri” a preotului din altar și dangătul clopotelor, cântând și ele, dar nu oricum, fiindcă, de fapt, „râd a drag și plâng a jale” în același timp. Drumul din vale spre deal este unul inițiat, el conducând înspre biserică, adică spre înalături, de unde vine mântuirea, prin victoria vieții veșnice, „cu moartea pe moarte călcând”. Pe deal fiind, oamenii indefiniți, venind din vale, se individualizează, adică devin neveste tinere, fete, bătrâni, „câte-o bătrână cu micul ei nepot de mână”. Cea din urmă strofă este închinată maternității divine și umane, „mamei micilor copile”, adică Preacuratei sau „Vergurei Maria”, care-și plânge „copilul dorit” și care este îndemnată să râdă, fiindcă „la Paști” simțim cum viața învinge moartea.

Poezia a fost introdusă la un moment dat în programa școlară, la una dintre clasele mici, dar azi se aud ecouri de contestare, din moment ce „Occidentul nu mai are nevoie de religie” (?) – după cum pretind voci din înaltul puterii – și din moment ce George Coșbuc a fost un „poet minor și naționalist” – după cum pretind alte voci. Evident, născădeanul nu a scris aceste versuri cu intenția de a da la iveală „psalmi” teologico-filosofici, precum Vasile Voiculescu în volumul „În Grădina Ghetsemani” sau ca Tudor Arghezi, cel care oscila între „credință” și „tăgadă” sau care voia să urle „Este!”. Coșbuc publica *La Paști* în anul 1896, când peste 90% dintre români erau truditori ai pământului, țărani, oameni legați de agricultură și când, se pare, mai puțin de jumătate dintre români știau să scrie și să citească. George Coșbuc nu scria poezii pentru elita noastră intelectuală, nici pentru criticii literari

și nici pentru a rămâne el celebru în posteritate. Coșbuc a fost un poet-luptător, un *poeta vates*, un fel de profet pentru poporul său, care se afla în epoca genezei unității sale politice, a construcției statului național unitar. Pentru a desăvârși educația aceasta a națiunii, la finele secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, preoții erau adevărați învățători, transmițători de mesaje duminicale, după terminarea slujbelor. Poezia *La Paști* era menită unui asemenea mesaj de îmbărbătare către poporeni, de transmitere a atmosferei de sărbătoare, de însuflețire întru rugăciune, armonie, iertare și speranță.

Altminteri, ar fi greșit să credem că *La Paști* este o poezie facilă, ocazională ori de conjunctură. Ea se altoiește bine pe tradiția poeziei românești mature, are elemente de pastel, de invocație și de rugăciune, dar și de meditație. Observația lui Lucian Blaga din *Spațiul mioritic*, privind apartenența românilor la „relieful” natural și sufletesc ponderat, la succesiunea deal-vale sau la alternanța dintre spațiul cosmic și spațiul teluric – ilustrată magistral de Mihai Eminescu în *Luceafărul* și în alte creații, dar adecvată și altora – nu-i este străină nici lui George Coșbuc. Oamenii din sat, din baștină, din legătura lor cu munca cotidiană și cu pământul pornesc spre deal, se duc dinspre vale spre deal, ca să ajungă în înaltul bisericii, la întâlnirea cu Dumnezeu, veghetor din ceruri și trimițător al Duhului Sfânt. La Paști, oamenii se ridică spre cer, iar Duhul Sfânt se pogoară spre pământ, adică spre oameni, într-o învăluire de trecător și de etern, de perisabil și de nemuritor, de trup și de duh, de moarte și de viață, întru biruința Învierii. Treimea cea nedespărțită este prezentă peste tot în această poezie a lui George Coșbuc, terminată cu o imagine de icoană țărănească pe sticlă a Fecioarei, care-și plânge cătinel Fiul răstignit și prinde a zâmbi de minunea Învierii Lui. Paștile lui George Coșbuc nu sunt pentru teologi din umbră de scriptorii, nici pentru filosofi sofisticăți și nici pentru literați erudiți și pretențioși. Ele sunt pentru oameni între oameni, pentru truditorii gliei, cu mâini bătătorite de munca de peste săptămână, de coarnele plugului sau de secera făcătoare de snopi, dar pentru oameni cu fețe luminate de har duminica, la intrarea sfioasă pe ușa bisericii.

Se poate ca astăzi, în era digitală și cosmică, să credem că nu mai este nevoie de astfel de versuri simple, nici de înălțare, nici de curățenie sufletească, ca și cum noi, oamenii, am fi devenit demiurgi. Nu ar fi o no-

utate ca unii dintre noi să credem astfel. Au mai crezut și alții, amăgiți de măririi deșarte și de semeții bezmetice și s-au trezit ca Icar, cu aripile frânte, căzuți în genuni. Sfintele Paști înseamnă multă lumină, cea mai puternică lumină pe care o putem trăi noi, muritorii, în viața aceasta de „umbră și vis”, întru așteptarea obșteștii învieri. Lumina de Paști nu are legătură cu justiția, cu etica și nici cu politica oamenilor – pentru că acestea se schimbă și se pliază după voia puternicilor zilei –, ci cu dreptatea, cu morala și cu voința divină, aflate sub semnul eternității. Iar în voința aceasta fără început și sfârșit nu este loc pentru invidie, vrajbă, corupție, ură, răzbunare, ci numai pentru iertare, bunătațe, bunăvoință, generozitate și iubire. Poezia lui Coșbuc exprimă această armonie cerească plutind printre săteni și ne îndeamnă să o primim și să o trăim.

Cât de departe sunt aceste vorbe simple, sculptate parcă în marmură, ale poetului de deșertăciunile zilei, de prefăcătoria fariseilor din fruntea bucatelor, de orgoliul celor care se cred atâteștiutori, care emit sentințe, care se ocărăsc unii pe alții, care dau lecții de conduită, fără să fi construit nimic în viață! Poetul relevă pacea sufletelor simple, de la temelia țării, pacea ostenitorilor gliei, a protagoniștilor muncii tăcute. Este o pace trainică, nestrămutată, eternă, capabilă să ducă lumea înainte.

Deși poetul vorbește de timpuri arhaice, de țărani și de sate, de biserici pe dealuri, toate acestea nu sunt departe, ci sunt prezente în sufletele noastre, în toată experiența de viață a strămoșilor, depozitată în mințile și inimile noastre. Nu avem decât să știm s-o descifrăm, fiindcă ea există latent. În loc să ne înrăim și să ne înverșunăm, în loc să trezim, prin „corectitudinea politică”, prin neomarxism, prin anarhism și anarhie, grave subiectivisme și să conducem la grave discriminări, la distrugerii de statui și la arderi de cărți, avem datoria de oameni să ne împărtășim din „lumina lină” a Învierii, urmând pilda înțelepților și îndemnul „Cuvântului care zidește”.

Hristos a înviat!

Abstract**"There is peace in heaven and on earth"**

Keywords: *George Coșbuc; "At Easter"; tradition; faith; spirituality; nature; revival; Easter; harmony; community; cultural identity*

The article analyzes the poem "La Paști" by George Coșbuc, highlighting how it reflects tradition, faith and the deep connection of the Romanian people with nature and divinity. Written in the late 19th century, the poem combines elements of pastel, prayer and meditation, conveying messages of hope, rebirth and spiritual harmony. Particular importance is given to the relationship between people and the sacredness of Easter, as well as to the cultural and religious connotations specific to the Romanian space. Through this study, the timeless value of Coșbuc's work is argued, emphasizing its ability to inspire and strengthen the sense of belonging and cultural continuity among Romanian communities.

Constantin NECULA

Creșterea credinței prin asumarea cunoașterii Învierii

C.N. – preot prof. univ. dr. hab., profesor de teologie și decan interimar al Facultății de Teologie din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Este unul dintre cei mai cunoscuți și respectați preoți ortodocși din România. În afara de slujirea sa religioasă, el este, de asemenea, un autor prolific, având o serie de cărți publicate. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără *Îndumnezeirea maidanului, iubesc Doamne, ajută ne iubirii mele*, sau cele cinci volume din seria „Biblia povestită copiilor”. Este realizator al seriei de emisiuni „Zi de zi, cu părintele Constantin Necula”, precum și al emisiunii „Bucuria credinței cu Părintele Constantin Necula” de la TVR 1.

Suntem mereu grăbiți să tragem concluzii. O generație concluzivă. Iute la plecări și încetată în întoarceri. Cu un orizont al așteptării grăbit de vânturile ce ne schimbă destinele. Mereu am privit spre timpul dintre Înviere și Înălțare în mod opus fugii, alergării hermeneutice. Sunt subiecte ale teologiei pe care nu le poți epuiza niciodată. Le preiei în cordul gândirii și le lași. Asemeni unei băițuri de vioară. Să dospească. Privesc înapoi rușinat. Prima mea impresie despre Biserică? Un decor pentru povești cu tâlc. Atât de mult credeam că este spațiul poveștii, încât așteptam să iasă din Altar Făt-Frumos. Cu sabia în mână. Pedepsitor. Mi-a luat ani să înțeleg că Fătul-Frumosului, care este Hristos, e în opoziție cu orice formă de răzbunare. Că în contextul temnițelor comuniste, când martirii cereau să nu îi răzbu-năm, ne cereau, în fapt, să-i lăsăm ai lui Hristos. Și mai ales să înțeleg că Ileana nu e Cosânzeana, cât co-Sângeana, de același sânge cu Fătul Duhului Frumosului. Semn că ei nu se nunteau, ci el murea apărându-i fecioria. Ca un arhiereu în Sinodul III Ecumenic sau ca un smerit preot de țară apărând prețioasa fecorie a Maicii Domnului. Cu prețul batjocorii. Am aflat, parcurgând satele Moldovei dintre Prut și Nistru, la Feștelița, un astfel de perso-

naj mi-a câștigat respectul și iubirea și, căutându-i mormântul, mi l-am făcut similar morților mei din familie, că greul păstrării informației catehetice nu l-au purtat numai preoții – tot mai singolari și singuratici la un timp – cât cântăreții ori doamnele din cor, care apucaseră să învețe câte ceva din Evanghelii. Așa cum socotesc cea mai mare minune că în timpul prizonieratului în penitenciarul de la Gherla ori Aiud distinșii pușcăriași ai unui regim „pușcăriabil” prin sine nu au fost prinși cu fasciculele din Biblie rupte și ascunse prin podele. Ușor detectabile altfel. Dacă e să văd un semn al Învierii – dospit în credința mea – este povestea unei dimineți în care temutul Crăciun – comandantul criminal al regimurilor de anchetă de la Sibiu și de detenție de la Aiud – intră furibund în celulă și caută disperat o Biblie pe care, de la un timp, o ținea efectiv în mână, smulsă de sub o pernă, fără să o vadă. Înjura cu Biblia în mână, cerând să i se arate Biblia. Soldatul ce-l însoțea a tăcut chitic și când deținuții l-au întrebat de ce nu a raportat a zis: „Nu am vrut să-i arăt ceea ce Dumnezeu nu-i arăta!” Oltean din Drăgășani l-am aflat prin anii 2000 și mi-a confirmat povestea pe deplin.

Dospirea Învierii înseamnă așadar să vezi Învierea. Până în anul acesta nu am remarcat că autoritățile ucigașe ale lui Iisus pe crucea Golgotei sunt martori ai Învierii fără voie. Dar sigur din rânduială dumnezeiască. De pildă, soldaților ce vin să le spună că Hristos a Înviat nu le iau viața, ci le oferă tăcerea cumpărată. Și cu toate că Apostolii sunt strânși de frica iudeilor în foișorul Cinei celei de taină, autoritățile rituale nu încep prigoana împotriva lor ca împotriva unor ucenici de rebel politic. Așa cum îl declaraseră ei. Semn că Învierea înfricoșă pe cei ce-i aduseseră moartea și nu puteau negocia de pe poziții de forță cu El. Iar Învierea nu este negociabilă.

Deseori îi aud pe oameni spunând cu emfază că ei nu cred. Nu-i judec niciodată. În niciun caz nu pentru necredință. Le spun mereu că asemeni lor am fost și îi mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat darul căutării. Căutării conținuturilor legate de credință. Și cel dintâi a fost conținutul Învierii. Oricât de simplu ar părea, dacă în inima ta stă vie Învierea, celelalte toate se luminează și se descoperă mai ușor. Priviți la Evangheliile Învierii: Matei 28. 16-20; Marcu 16.1-8 și 16.9-20; Luca 24. 1-12; 12-35; 36-53; Ioan 20.1-10; 11-18; 20. 19-31; 21. 1-14 și 21. 15-25. Texte care devin Text. Metatext, cum place criticii textuale să

scrie, evidențiind coerent un context fundamental. Hristos a Înviat! Uneori îmi place să gândesc asupra încurcăturii lui Ana și Caiafa cu acoliții lor. Hristos a înviat, ce ne facem? Nu e doar interesant, ci te așează pe tine, ca om, dinaintea unei dileme morale. Pentru a crede e nevoie să ai fundamente pe care Învierea lui Hristos le pune în valoare. De aceea cred că un om care nu crede și dacă împlinește în plan etic câte ceva, pierde în plan moral. Adică e câștigător în raport cu socialul, dar pierde în raport cu intimitatea harului. De unde și deziluzia unor proiecte pornite corect, dar lipsite de Duh, pierite pe cale.

Duminica Învierii. O slujbă, numită *A Doua Înviere*, ține în contextul vecerniei un text de Evanghelie (Ioan 20. 19-25). Seara Învierii. Domnul intră pe ușile încuiate de frică. Apostolii se tem de moarte, iar ucigașii lui Hristos se tem de Înviat. Mântuitorul intră pe ușile încuiate. Și când Apostolii așteaptă certarea pentru părăsirea Lui pe cruce, Domnul insistă cu iertarea: Pace vouă! Și explică atent conținutul păcii Lui, care nu este cum dă lumea pace. E o pace deplin iertătoare. Și ca să fie așa, o întărește cu o suflare de Duh Sfânt. Făcând parcă pe apostoli să preguste din Rusalii, așa cum făcuse cu învierea fiului văduvei din Nain, cu aceea a micuței din Capernaum ori cu a prietenului său Lazăr, să preguste din Învierea Sa. Și Învierea noastră. La granița de piatră a Mormântului s-a jucat schimbarea fundamentelor ontologice ale mântuirii și ni s-a dat să vedem: fără de El pierim!

Cum altfel decât ca Toma poți să asumi cunoașterea? El provoacă pe Hristos să dovedească, să facă dovada. Pentru că finalul Evangheliei din seara Învierii are conținut provocarea pe care Toma, numit Geamănul, o face la adresa existenței în viu a Celui Înviat. Mi se pare peste așteptări reacția lui Toma. Exegeții mai vechi – Origen în orice caz chiar insistă, pornind de la texte ale apocrifelor ce își făceau veacul în veacul lui – ne spun că i se spunea Geamănul, pentru că semăna extrem de mult cu Iisus Hristos. Pentru a evita confuzia, Hristos îl trimite din Cetatea Ierusalimului – de fapt pronia „îl întârzie” la arătarea Înviatului – și îi îngăduie să-i atingă semnele cuielei. Între „*non tangere*” adresat Mariei Magdalene și „*tangere*” aplicat lui Toma stă adâncirea noastră în cunoaștere. Prima primește adâncimi prin iubire. Cea de-a doua – prin iubire. Suntem așadar dinaintea celui mai greu mecanism de cunoaștere, singurul ce nu are măsurabilitate: iubirea. Nu are termen de utilizare și nici nu asigură

o cunoaștere obiectivă, vor spune cei care nu o cunosc, ci doar citesc despre ea. Domnul ne spune însă că nu-i măsură mai reală decât a iubirii și nici cunoaștere mai adâncă decât cea oferită de ea. Maria Magdalena exclamă: Rabbi! Învățătorule! Uimită că nu L-a recunoscut. Credea că îl va recunoaște după semnul cuiei, dar îl recunoaște după rostire. La fel Toma. Cere să atingă, dar tot glasul Domnului, sigur și hotărât, face să exclame: Domnul meu și Dumnezeuul meu! (Ioan 20. 28). Las deoparte că ne preocupăm încă dacă Toma a atins au ba semnele Patimii Domnului. Atenți la acest detaliu, nu înțelegem exclamația de fericire a aflării lui Hristos Cel Înviat. Poate că din destăinuirile acestea învățăm deplin că a cunoaște înseamnă a te bucura, a te fericii prin asumarea subiectului cunoașterii. Fără ifose și discursuri. Priviți la Domnul ce discurs motivațional aplică fiecărei învieri. Fetiței lui Iair îi spune simplu: „Fetiță, ridică-te!”, tânărului din Nain: „Tinere, ție îți zic, scoală-te!”, iar lui Lazăr și mai simplu: „Lazăre, ieși afară!”. Semn că nu discursul convertește, ci forța iubirii din cuvinte. Tendința este în lectura liturgică să insistăm cu tonuri grave în rostirea îndemnurilor acestora. Or aici avem tandrețe, discreție și încurajare. Darurile glasului Domnului Hristos. Provoacă prin iubire și adevărul din cuvinte. Nu poți evita porunca divină care îți cere învierea.

Învierea dospește în gânduri asemeni unei prescuri de sens. Nu te poți feri să trăiești din ea dacă spui că ești al lui Hristos. Și nici nu trebuie. Aici nu este vorba despre cine este la înălțimea chemării au ba. Ci despre marele dar al Învierii din care Hristos ne cere să ne hrănim restaurările în viață. Fără ifose de autocunoaștere sau atotcunoaștere. Ci simplu. Asemeni unui parcurs cu El, Înviatul.

Abstract

Increasing faith by assuming the knowledge of the Resurrection

Keywords: *Resurrection; knowledge; evangelical pretext; confession; martyrdom*

We can never put into words the incarnate Logos. His presence is a mystery. And he only offers us a lightning discovery rarely, in delicate and prophetic situations. During life we are called to increase our knowledge. Let us increase our love for Him, let us learn in the light of the Resurrection the mysteries by which the Light cannot be encompassed by the darkness. A thought-essay on how it is still possible to leaven the Resurrection in your soul.

Igor GUZUN

De unde vine liniștea și încotro ne duce...

I.G. – scriitor și director al Agenției „URMA ta”. Licențiat al Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1985-1992).
Volume publicate: *De azi într-o săptămână* (1997), *LA BLOG*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2014), *Vinil* (2015), *Bine* (2017), *Adio, lucruri, poeme* (2018), *Vinil Collection* (2018), *Iubi*, poeme, prezentă în top 10 cele mai citite cărți ale anului 2019, realizat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *În cuvânt. Jocurile foamei de cuvinte*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2019), *Mai bine* (2021).

Ce este liniștea, de unde vine, încotro se duce sau ne duce și de ce avem nevoie de ea?

Liniștea este tot ce ne rămâne după ce toate celelalte lucruri ale acestei zile sau ale acestei lumi au fost făcute.

Și ceea a fost înaintea cuvântului și a gestului tot liniște este.

Că așa îmi închipui că a fost creată lumea asta în cele șapte zile biblice, poate că lungi cât o veșnicie – cu clipe de liniște și meditație înainte.

Tăcerea este anticamera faptelor mari. Și a mișcărilor mici – la fel este.

Iar rugăciunea, cea șoptită, spusă sau gândită în română, este linia noastră directă cu Cerul.

Rugăciunea este și o solicitare de îndrumare, că nu degeaba în-drum-area are un drum ascuns în ea.

Probabil că acolo Sus, atunci când au fost gândite în liniște și apoi făcute lucrurile de jos, Creatorul a pus sens și logică în toate. Ca să nu aibă grijă de fiecare dată de fiecare cană cu apă care își pierde echilibrul pe marginea unei mese, gata să cadă pe podea, Creatorul a dat o

lege prin care toate cările lumii cad jos dacă sunt scăpate din mână sau lunecă de pe masă. Mult mai târziu oamenii au explicat, cu gravitate, asta printr-o lege a gravitației, cum zic ei.

Tot așa s-a întâmplat și cu cana de apă care trebuie neapărat să ajungă din partea copiilor adulți la părinții ajunși la bătrânețe. Oamenii au numit asta legea celor șapte ani de acasă sau legea lui bine faci, bine ajungi. Că binele nu trebuie sperat sau cerut, trebuie pur și simplu făcut.

Și toate legile lumii, oricare ar fi numele de om pe care îl poartă – legea lui Ohm, legea lui Newton, legea lui Pascal și chiar legile lui Murphy – sunt toate legi ale Creatorului, iar toți cei care au dat propriul nume legilor sunt descoperitori, nu creatori.

Oh, și creatorilor acestora digitali de conținut de astăzi – cu care ne întâlnim zilnic în online și care adesea suntem chiar noi – nu le place liniștea. Ei nu sunt nici pe departe niciun fel de creatori, cel mult pot fi și ei niște descoperitori, niște descoperitori și generatori de zgomot.

Iar la celălalt capăt e un om, o carte, un câine, o foaie albă în față, o pisică, o casă, un copil sau mai mulți copii, vârful Omul, o pajiște cât vezi cu ochii, o pădure adâncă cât poți auzi cu urechile.

Un amurg pe care vrei să-l îmbrățișezi și să nu-l mai scapi din prinsoare că la pieptul lui te simți atât de bine, dar el, acest asfințit, este cel care te cuprinde mai tare cu răgazul pe care ți-l dă până mâine ca să reușești mai multe.

De toate aceste lucruri mici și poate de câteva altele ai nevoie ca să te simți liniștit înainte de a descoperi adevărurile din tine și adevărurile lumii din jur.

Iar în acele momente când îți înalți rugile spre Cer, de fapt îți cobori privirile, gândurile și faptele spre inima ta.

„Liniște!”, strigă învățătoarea.

„Liniștește-te, te rog”, spune un tată, iar vocea lui nu sună a rugămintă.

„Liniștea este cheia”, șoptește o copertă de carte.

„Stimați locatari, vă rugăm să respectați orele de liniște în bloc 22:00–8:00 și 13:00–14:00...” – și asta nu e rugămintă, e lege.

Iar legea care rezumă toate aceste zbateri ale noastre poartă numele lui Blaise Pascal, dar tot este o lege a Creatorului.

„Toate problemele umanității provin din incapacitatea omului de a sta liniștit, de unul singur, într-o încăpere”.

Un om singur într-o încăpere. Și acolo să încapă toată dragostea lui.

Și de acolo, din încăperea aceea în care liniștea nu se duce nicăieri, ci rămâne în om, să înceapă o lume nouă, că acum e sfârșitul lumii. Vechi.

Abstract

Where does silence come from and where does it take us...

Keywords: *stillness; creation; reflection; contemplation; laws of physics; religion; inner truths; nature; humanity*

The article explores the concept of silence, its origin and impact on humanity, asking why this silence is so necessary for the human soul. Through a philosophical and reflective narrative, the author investigates silence not just as the absence of noise, but as a fundamental element, present before creation and essential to understanding one's own existence and the world. The discussion extends to different dimensions of stillness—in religion, the laws of physics, human relationships, and the contemplation of nature—suggesting that stillness is the place from which true meaning in life and new creation can begin. Through silence, man can discover deep truths about himself and the world around him. The article concludes that tranquility is more than a passing necessity; it is a primordial condition for reflection, discovery and genuine connection with all that surrounds us.

Nicolae IORGA

Eminescu și generația de astăzi*

E un lucru hotărât astăzi că fiecare generație, fiecare „rând de oameni”, cum îi zicea odată și în scris, și se zice și astăzi numai în graiul neprefăcut al țărânimii, vede altfel lumea, judecă altfel în problemele de căpetenie, ca și în lucrurile mici, și are, pentru oameni și natură, o simțire deosebită. Logica de evoluție ce se află în orice proces de cultură și felul punicului în care generațiile se pregătesc pentru viața cer această neconținută prefacere.

Faima, ca și felul de înțelegere ale unui scriitor cresc sau descresc și se schimbă în această frământare de idei și sentimente nouă a unor mulțimi omenești înnoite. Măruntele articole de modă intelectuală pierd orice căutare, și fabricanții lor își îneacă într-un faliment definitiv reputația. Operele mari și trainice pot să aibă o eclipsă, o întunecare, ce corespunde cu o încetineală sau o oprire în mersul civilizației naționale, dar lumina

* La 15 iunie 2024 s-au împlinit 135 de ani la plecarea în eternitate a lui Mihai Eminescu (15 ianuarie 1850 – 15 iunie 1889). Textul reproduș a fost scris pe data de 16 noiembrie 1903.

lor călăuzitoare tot învinge la sfârșit. Sufletele văd și se dezvoltă la această lumină, dar într-un timp se deosebesc unele linii în focarul binefăcător și i se dau unele explicări, iar în timpurile ce urmează, altele. Bogăția ei pare că nu poate fi cuprinsă deodată și se desfac părți pentru a fi înțelese. Iar începutul e totdeauna același pentru mărimile dominante: soarele a răsărit, iar veghetorul întârziat care scrie slove mici la raza roșiatică a lămpii se simte îndemnat a cobori perdelele ca să împiedice mirarea crudă a luminii albe, care-l tulbură. Peste câteva clipe, însă, lumea întreagă va cânta imnuri de recunoștință astrului triumfător.

Ce vicisitudini și în scana reputației și tălmăcirii lui Eminescu!

Acum treizeci de ani, „Convorbirile literare” [1873], pe atunci o foaie din Iași, o foaie revoluționară în materie de limbă, de orientare culturală și de prețuire a trecutului și prezentului literar, tipăreau, din când în când, în paginile lor lungărețe, poezii de M. Eminescu. Un nume simplu, *sclich*, subț rânduri iarăși simple, populare, se poate zice, în care se exprimau toate adâncurile tragice și toată gingășia de colorii superficiale ale sentimentelor, toată înțelepciunea unei minți cu experiența largă și nenorocită, toată bogăția unui spirit de o vastă și felurită cultură, toată nouitatea strălucitoare a unui gând deprins a străbate până la capăt, neînfrânt și neînfricoșat. Așa cum vorbea el, în ritmuri de o muzică îmbătătoare și tainică, oricine dintre cei umili putea să se mângâie și să se îndemne, să învețe și să fie mai bun: rostul armonios al luminilor găsise încă un glas omenesc prin care să se învedereze întrucât e îngăduit aceasta.

Și în ce stătea mulțămită fală de acela care n-o cerea, care într-o mișcare de mândrie se făcea a o răspinge chiar, dar care s-ar fi încălzit, desigur, de dansa?

Cei de aproape, membrii „Junimii” – afară de unui singur – găseau că tânărul sărac, care parca străin în mijlocul lor și a cărui prietenie cu Creangă era legată mai mult prin păharul cu vin și prin gluma rustică, are ceva talent, dar că nu e încă stăpân pe un scris limpede și că păcătuiește în privința limbii și a gustului; ca idei, îl găseau cam înapoiat. Ca oameni cu priință pentru dânsul și pentru literatura românească, acești prieteni de o dată pe săptămână își dădeau osteneala pentru a-i pieptăna stilul, și erau oarecum jigniți când îl vedeau că, în loc de a fi recunoscător, se îndărătnicește. Când poeziile apăreau, i se răspundea de la București – unde unul din corifei era

d-l Hasdeu, plin de un adânc dispreț pentru Eminescu – prin hohote de râs batjocoritoare. Iar omul trecea înainte, înfășurat în platoșa sa de diamant, iscodind neconținut, în cursul zilelor sale singuratice, și aruncând apoi, nepăsător, în urmă, aurul uimitor al frumuseții nouă.

Într-o zi, nebuni – de nebunia unei boale urâte, de nebunia neamului său fără noroc, de nebunia oboselilor unei munci de gazetar făcută cu prea multă sinceritate, cu prea multă jertfă și cu o uitare așa de desăvârșită de sine însuși, încât dădea dreptul oricui să-l uite. D-l Maiorescu făcu atunci să apară un volum de poezii alese ale lui Mihail Eminescu. În toată țara spiritele romantice ale tinerilor de amândouă sexele se entuziasmară pentru poetul nebun: băietanii și băiețoi îi lăsară plete, vorbiră gros, se uitară crunt, împărtășiră cu scumpătate gânduri tenebroase și sentimente oculte, se prefăcură că au halucinații și porniri bolnăvicioase; iar, pe de altă parte, ei strânsă ceva bani pentru a avea dreptul să se numere între binefăcătorii poetului, ale cărui versuri le declamau cu atâta admirație pentru... sine înșiși.

Dușmanii literari primiră, firește, cu alte sentimente noutatea fatală pentru literatura noastră. În nebunia lui Eminescu ei vedeau ca o sfințenie a nerecunoașterii lor. Minteă încălțată a poetastrului trebuia să fie cuprinsă odată de acest mare întuneric. Unii o spuseră prostește și cinic, alții, mai isteți, dar nu mai puțin bucuroși, nu uită să adauge de acum înainte la verbe de laude care nu le ieșiră din gură până arunci calificativul injurios de „nenorocit”, care se dă cu mândria milei. Acești oameni nu s-au dezmințit nici până astăzi.

Dar o generație nouă de scriitori se ridica. Unii se iviră în zodia lui Eminescu și călcară întrucâtva pe urmele lui. Alții scriseră cu totul neatârnat, arătând, însă, cu orice prilej, cultul lor pentru Eminescu și căutând în viața lui norme pentru viața lor artistică, în modul de producție al lui – canoane pentru artă. Ei înțeleseră pe Eminescu ca pe un romantic: din voia lui el se despărțise de lume, pe care „artistul” – termen important, cu nouă teorii estetice, din Franța – are dreptul și datoria de a o disprețui, iar întâmplător chiar de a o minți, exploata și înșela. Trăise cu toată demnitatea schivnicului într-un „turn de fildeș”, „nepăsător și rece”, cum singur s-a zugrăvit. Avea oarecare simpatie pentru vremi de tot vechi, compătimire pentru cei de tot săraci și, încolo, dorise pentru neamul omenesc distrugerea pe care o merită. Scrisese puțin și greu, amestecând blestemul pentru realitate în

rugăciunile sale către ideal. Un zeu sinistru, tăiat în marmură neagră. Cât rău a făcut această concepție – nu se poate spune îndeajuns.

Însă iată că ea se dovedește falsă. Se scot la lumină articolele poetului și se vede că el nu le-a scris pentru pâine, făcându-și râs de cei ce i-o dădeau cu o cumpănă prea mică, ci din căldura adevărată a unui suflet ce voia să facă bine, nu sie însuși, nu prietenilor de cafea și berărie, nu membrilor unui cenaclu literar, ci neamului întreg, mai presus de clase și mai presus de hotare. Se destăinuiesc scrieri ale lui pierdute prin ziare, se comunică o sumă de caiete, în care se cuprinde poezia și proza pe care nu le-a tipărit. Dar nici nu le-a distrus, căci el știa bine că sunt în ele diamante care așteaptă numai ceva mai multă tăietură pentru a străluci deplin. Se văzu astfel că Eminescu, marele cetitor, era un mare comunicativ, un foarte harnic scriitor, și se înțelese că el nu s-a născut beteag în aripile voinții sale de a produce, ci că aceste aripi au fost frânte prin dușmănie, și, mai ales, prin acea prietenie neînțelegătoare care le distruge mai sigur.

Un nou Eminescu apăru: minte setoasă de a ști, suflet doritor de a se împărtăși altora, inimă vărsându-se în bunătate, ochi puternici țintind neconținut idealul.

Și tinerii timpului nou, dezmoțiti de beția formulelor mizantropice și individualiste, simțind, odată cu puterile unei rase sănătoase, nevoia de a le exercita pentru izbânda unei culturi adevărate, au primit cu bucurie solia cea bună. La lupta lor ei au mai găsit un îndemn în icoana, curățită astăzi de ceață, a celui mai strălucit reprezentant al minții românești create în timpurile moderne.

Abstract

Eminescu and Today's Generation

Keywords: *Mihai Eminescu; Nicolae Iorga; cultural heritage; literary perception; generations; literary criticism; reputation; literary history*

Drawing from a text written by Nicolae Iorga in 1903, the article highlights the evolution of Eminescu's reputation and understanding over the years. The author emphasizes that each generation has its own perspective on literature and culture, influenced by its unique social and emotional context. The analysis includes both appreciation and criticism of Eminescu, showing a fluctuation between recognition of his value and disparagement from various quarters. Ultimately, it is noted that Eminescu's work continues to be relevant and adaptable in contemporary Romanian culture, serving as a guiding light for literary and cultural evolution.

REGĂSIREA DE SINE, O PRIORITATE ÎN LITERATURA DE AZI

Lansare de carte
Ana Bantoș. „Regăsirea de sine în literatura română”
 (Editura Arc, 2023)
 Revista „Limba Română”, nr. 1-2, 2024,
 redactor-șef Alexandru Bantoș
 Moderatori: Vitalie Răileanu, Maria Pilchin
 Prezintă:
 Arcadie Suceveanu, Margareta Curtescu,
 Viorica-Ela Caraman, Constantin Șchiopu,
 Valeriu Saharneanu, Constantin Olteanu.
 La eveniment sunt invitați toți doritorii.
 12 aprilie 2024
 ora 15:00
 Biblioteca „Onisifor Ghibu” str. Nicolae Iorga 21A

Între apariția cărții *Regăsirea de sine în literatura română*, de Ana Bantoș, și lansarea ei a încăput ceva timp. Timp suficient pentru a o parcurge de la o copertă la alta, dar mai ales pentru a o identifica între multele abordări critice aplecate asupra literaturii. Lansarea cărții a avut loc pe data de 12 aprilie 2024, la Biblioteca „Onisifor Ghibu” din Chișinău, iar agenda evenimentului s-a împăcat fără efort cu apariția ediției ordinare a revistei „Limba Română”. A fost prezentă multă lume, iar cei care au vorbit au crezut, naivii de ei, că tot ce spun ei acolo, acolo rămâne. Glumim, desigur, însă credem că publicarea discursurilor e, de fapt, un obligatoriu capitol de încheiere a acestei lucrări. Cu atât mai mult cu cât timpul care trece în curgerea lui are prostul obicei de a mai șterge câte ceva, dar dacă scrii – rămâne.

Critica literară și nevoia de adevăr

Dragi prieteni, bine ați venit la acest deosebit eveniment!

Să vedeți ce coincidență frumoasă e astăzi – 33 de ani ai bibliotecii și 33 de ani ai revistei „Limba Română”, publicație care a stat și stă la temelia culturii noastre din acest spațiu geografic românesc. Prin prisma cuprinsului sau a edițiilor acestei reviste, am menținut și se menține această lungime de undă a culturii, a istoriei și, fără îndoială, a trecerii în revistă a personalităților care ne reprezintă.

Doar două cuvine, dacă-mi permiteți, așa, pe post de gazdă, și apoi bavardul meu trece doar la P.S. Revista „Limba Română”, chiar din primii ani de apariție, a fost cea mai căutată în imediata apropiere a săptămânalului „Literatura și Artă”. De ce? Fiindcă ea completa atunci acel nesaț care apăruse în inima acestui neam – de a cunoaște adevărul și a se documenta.

Cât privește volumele de critică literară, studiile și recenziile pe care le oferă Ana Bantoș, toate se încadrează într-o formulă originală.

Vitalie Răileanu, inaugurând evenimentul

O expoziție ad-hoc

Doamna Ana Bantoș știe: critica literară poate fi tentată undeva de subiectivism, dar niciodată nu poate să piardă din adevărul pe care îl spune. Place unora ori nu prea, dar rămâne a fi adevărul pe care trebuie să-l conștientizăm.

Regăsirea de sine în literatura română e un volum, o carte-enciclopedie, este o trecere în revistă a priorităților literare în acest spațiu românesc. Oricât ar insista criticii literari asupra unor analize a operelor colegilor scriitori, factorul subiectiv rămâne prezent în analizele lor, – asta ar fi riscul profesiei –, dar ceea ce o caracterizează pe doamna Bantoș e faptul că, în lucrările sale, promovează ADEVĂRUL...

Vitalie RĂILEANU,
critic literar, poet,
director al Bibliotecii „Onisifor Ghibu”

Exegeze despre crizele identitare

Dragi prieteni, bună ziua! Voi modera acest eveniment, fapt care mă onorează și mă responsabilizează. Și vă spun de ce. Doamna Ana Bantoș a fost profesoara mea, o foarte bună profesoară la Universitatea de Stat din Moldova, a fost și colega mea la Catedra de literatură universală de la aceeași universitate și vreau să vă spun că am învățat foarte multe lucruri de la această distinsă Doamnă, care, pe lângă faptul că este o plăcută prezență feminină, este și o cercetătoare importantă, o universitară care a format generații de filologi, pedagogi în domeniul filologiei. Este și redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”. Adică vedeți o panoramă a unor interese, a unor ocupații inerente, coerente, adică doamna Ana Bantoș nu s-a trădat pe sine în interesele ei academice, în interesele ei de cercetare.

Un critic important, un critic de direcție și, dacă am sta să ne batem la o masă a criticilor (iar ea întotdeauna există această masă a criticilor) și să ne tot întrebăm care este criticul important al momentului,

Maria Pilchin: „Doamna Ana Bantoș nu s-a trădat pe sine în interesele ei academice”

Margareta Curtescu, Nadejda Pruteanu și Lucreția Bârlădeanu

și dacă ar trebui să fiu avocata doamnei Ana Bantoș, aş insista pe o direcție care îi aparține și care le scapă multor critici importanți din spațiul nostru, și anume universalitatea. Profesoara de literatură universală a practicat multe deschideri și în sens terminologic și tematic, și de corpusuri editoriale, pentru că chiar și această carte, pe care o lansăm astăzi – *Regăsirea de sine în literatura română*, pe lângă autorii pe care ni-i propune Ana Bantoș, la un moment dat, îl descoperim pe Leons Briedis, care e o punte și o deschidere spre alte spații și undeva, dacă vreți, mi-a plăcut foarte mult și traducerea poemului lui Grigore Vieru *În limba ta*, care a devenit un imn neoficial în spațiul emancipării letonilor. Mi-a plăcut acest export de literatură română basarabeană acolo. În acest sens, doamna Ana Bantoș are metodă, doamna Ana Bantoș e consecventă cu viziunile sale critice, pe care le-a îmbrățișat și le tot duce.

Această carte este și o carte de vizită, pentru că, pe lângă faptul că adună texte care au apărut în anumite reviste, în mare parte în „Limba Română”, dar și în alte publicații, nu e pur și simplu o culegere de texte. Aceasta e calitatea acestei cărți. Pentru că de multe ori o carte de critică e o antologie a textelor critice, pe care vrea să le aducă în fața publicului un autor. Umbrela conceptuală sub care vin aceste materiale e una unitară și e una exemplară pentru noi, criticii, care venim din urmă ca

să învățăm că atunci când propui niște texte cititorului, publicului interesat de critică și eseu literar, trebuie să ai un concept unificator, care să aducă și să faciliteze drumul acestor texte spre public și spre actualitate. Această carte vorbește despre crizele noastre identitare care transpar în creațiile scriitorilor români – această căutare de sine la diferite nivele și paliere.

Momentul '89, care transpare în repetate rânduri în această carte, devine ca o bornă la care se raportează autoarea și la care eu, ca cititor, încep să mă raportez. E un soi de cultivare a unui exercițiu de lectură, pe care mi-l educă autoarea și încep a prelua conceptele ei din carte, și ele funcționează ca un instrumentar de lectură. Ceea ce este foarte important, trebuie să recunoaștem, e că o carte de critică nu este facilă și nu este pentru publicul larg. Ana Bantoș știe să-și construiască discursul foarte delicat, chiar aș spune elegant. Și e o eleganță feminină în construcția cărții lansate astăzi cu foarte sugestivul titlu: *Regăsirea de sine în literatura română*.

Maria PILCHIN,
critic literar, scriitoare,
moderatoarea evenimentului

Și „Limba Română” are un Divan...

O valoroasă lucrare de critică și istorie literară

Distinsă audiență! Dragi prieteni Ana și Alexandru!

Mă bucur mult că mi s-a oferit prilejul să vorbesc chiar în debutul acestui eveniment, pentru că mă consider a fi unul dintre cei mai vechi și mai fideli prieteni ai familiei Ana și Alexandru Bantoș. E un eveniment important: lansarea unei cărți de critică și istorie literară, pusă sub semnul limbii române și al revistei „Limba Română” – o revistă de audiență și de anvergură națională, ai cărei artizani sunt soții Bantoș.

Or nici la București, nici la Iași, nici la Cluj și nici

în alte spații ale culturii române nu există o asemenea revistă. De la fereastra ei se vede întreaga Românie, dar și alte spații lingvistice și istorice din Europa și de pe întregul mapamond. Mă bucur din toată inima să mă aflu astăzi alături de Dumneavoastră și să-mi pot exprima câteva gânduri despre cartea distinsei noastre colege.

Este vorba despre o valoroasă lucrare de critică și istorie literară, având ca protagoniști diverși autori de pe ambele maluri ale Prutului, care reprezintă mai multe generații – atât scriitori din perioada interbelică și din cea imediat postbelică, cât și din promoțiile ultimelor decenii.

Arcadie Suceveanu

Dacă ar fi să exprim într-o singură frază universul tematic al acestei cărți, ea ar însuma ceea ce a evidențiat în cuvântul de deschidere și doamna Maria Pilchin, distinsa noastră moderatoare, și anume: noua carte semnată de Ana Bantoș e o exegeză *despre criza noastră identitară*. O criză identitară istorică, îndelungată, dramatică și ruinătoare, care continuă să genereze până azi alte crize, mai mari sau mai mici – criza lingvistică, criza culturală, criza morală etc. Aici, ca de altfel și în alte lucrări ale sale, Ana Bantoș manifestă un pronunțat spirit de sinteză analitică, prezentând mai multe viziuni panoramice ale istoriei literaturii ce s-a scris în ultima jumătate de veac în Basarabia. Extrem de riguros, dintr-o optică personală, sunt tratate tema regăsirii de sine în literatura basarabeană, tema marginii și a marginalității. Autoarea aduce în vizor fenomenul marginalității în lirica lui Dumitru Matcovschi („Trecută prin foc și prin sabie,/ Furată, trădată mereu,/ Ești floare de dor, Basarabie,/ Ești lacrima neamului meu...”), în proza lui Ion Druță sau Vasile Vasilache (nuvela *Priveghiul mărginașului*, romanul *Izvodul zilei a șaptea* ș.a.), la Grigore Vieru (chiar și în unele poezii de până la 1990, apărute în volumele „Numele tău”, „Aproape” ori „Taina care mă apără”, cum ar fi *Casa mea*, *În limba ta*, *Izvorul*, *Locuiesc* etc., unele devenite clasice). Tot în acest spectru tematic se înscrie și tema memoriei în literatura migrației. Nu cunosc dacă în România există un asemenea fenomen, literatura migrației. La noi s-a scris deja mult pe această temă – romanele semnate de Claudia Partole, Lucreția Bârlădeanu, Constantin Olteanu, Mihaela Perciun, Alexandru Popescu, Lilia Bicec, Iurie Bojoncă ș.a.

Autoarea scrie cu multă pătrundere și aplicație despre „emergența literaturii feminine”, având cel puțin câteva repere și din promoția cea mai tânără, cum ar fi Maria Pilchin sau Ana Rapcea, două poete care s-au consacrat printr-o formulă lirică originală și viguroasă.

Și de această dată, Ana Bantoș face dovada că știe să se miște cu dezinvoltură pe întreaga axă a literaturii române, scriind cu aceeași competență atât despre scriitorii din interbelic, cât și despre cei din post-comunism – începând cu Aureliu Busuioc, Ion Druță, Vasile Vasilache, Eugen Simion, trecând prin generația de mijloc, cea a lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Vladimir Beșleagă, Pavel Boțu, Ion Vatamanu, Anatol Codru, Gheorghe Vodă, Victor Teleucă etc., ajungând la post-

Arcadie Suceveanu: „Noua carte semnată de Ana Bantoș e o exegeză despre criza noastră identitară”

moderni – Nichita Danilov, Nicolae Popa, Teo Chiriac, Irina Nechit, subsemnatul și până la promoțiile mai tinere, care reprezintă un alt canon și o altă paradigmă literară.

Parafrazându-l pe Theodor Codreanu, voi spune în încheiere că Ana Bantoș încearcă să elimine din conștiința colectivă marginalizarea unei culturi (a culturii basarabene), considerate de unii un fenomen provincial pur-tradiționalist. Din aceste pagini critice se configurează cu claritate ideea că literatura basarabească s-a schimbat în mod categoric în ultimele două-trei decenii, că astăzi cei mai valoroși scriitori din spațiul pruto-nistean s-au integrat fără rezerve în circuitul metabolic al întregii literaturi române.

*Arcadie SUCEVEANU,
poet, eseist, ex-președinte
al Uniunii Scriitorilor din Moldova*

Un volum necesar despre itinerarul sinuos al literaturii române

Volumul *Regăsirea de sine în literatura română* (2023) propune un demers critic elaborat riguros și fundamentat estetic. Revendicate de la preocupările mai vechi ale autoarei, subiectele discutate refac segmente relevante ale traseului căutărilor identitare („regăsirea de sine”), parcurs de literatura română postbelică prin unii actanți ai săi. Studiile critice, întrunind și elemente de istorie literară, urmăresc, în ansamblu și în particular, acest itinerar situat sub semnul relației antinomice *flux-reflux*. Lectorul este familiarizat cu modalitățile de afirmare a literarității și de menținere a identității artistice în perioada totalitaristă și, în fine, cu schimbările de altitudine din literatura postcomunistă. Ana Bantoș interpretează, în special,

Margareta Curtescu: „Criticul și istoricul literar triază fenomenele din câteva epoci literare, diseminează un amplu material factologic, îl conceptualizează și îi dă un diagnostic exact”

fenomenele literare din Basarabia, pe care le raportează constant la marea literatură română. Aplicate asupra operelor unor scriitori reprezentând câteva generații (de la șaizeciștii Vasile Vasilache și Aureliu Busuioc, la optzeciștii Nicolae Popa, Grigore Chiper, Nicolae Leahu și la mai tinerii Tatiana Țăbuleac, Ana Rapcea, Alexandru Popescu ș.a.), comentariile exegetei îi vădesc simțul valorii și buna cunoaștere a ritmurilor narațiunii și liricii basarabene din a doua jumătate a secolului trecut și din primele decenii ale secolului curent. În perimetrul pruto-nistrean, observă interpreta în studiul *Regăsirea de sine în literatura basarabească: flux și reflux*, literatura de până la momentul 1989 evoluează pe două planuri: „cel al închiderii, al orientării etnocentrice, și cel al deschiderii spre dialogul cu alte culturi și alte literaturi; al formelor de manifestare, pe de o parte, al etnocentrismului și, pe de altă parte, al modalităților de ieșire din cerc, de depășire a orizontului închis”. În context, sunt discutate operele poezilor Liviu Damian, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Anatol Codru, Victor Teleucă, Arcadie Suceveanu, care au sfidat limitele impuse de regimul totalitarist, opunându-le o lirică conectată la spațiul original, la centrul ființial sau la valorile universale – „un univers alternativ, în care personajul liric e preocupat de restabilirea coordonatelor fundamentale ale unei existențe nedenaturate, firești”, afirmă cercetătoarea. Peisajele literare interriversane sunt evaluate în perspectiva confruntării scriitorilor din anii '60 cu „orizontul închis”, ceea ce a condus la recuperarea autenticului în creația lor.

Conținutul acestui volum este axat, în mare parte, pe evaluarea itinerarului sinuos al afirmării, în perioada sovietică, a unor creații literare veritabile, relevând, concomitent, mutațiile survenite în literatura postcomunistă din Moldova de Est – la nivelurile tematic, al tehnicilor de reprezentare, al limbajului, al identității eului scriptic etc. În acest sens, exegeta examinează particularitățile discursului postmodern în poezia lui Nicolae Leahu și a lui Grigore Chiper sau în proza Mihaelei Perciun; analizează reprezentările marginalității în creația lui Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Gheorghe Budeanu ș.a.; abordează migrația în proza Claudiei Partole, a Lucreției Bârlădeanu și a lui Constantin Olteanu; comentează nuanțele scriiturii feminine în lirica Anei Rapcea și a Mariei Pilchin etc. Înrmate în claritate științifică, observațiile critice sunt acordate la teoriile

literare și filosofice moderne – conexiunile criticului cu afirmațiile lui Gerard Genette, Roland Barthes, Umberto Eco, Serge Doubrovsky, Jean François Lyotard, Zigmund Bauman, Mircea Martin și ale altor teoreticieni notorii vin în sprijinul respectivei idei.

În *Regăsirea de sine în literatura română*, criticul și istoricul literar Ana Bantoș triază fenomenele din câteva epoci literare, diseminează un amplu material factologic, îl conceptualizează și îi dă un diagnostic exact. Denunțând o pronunțată tentă recuperatoare, efortul cercetătoarei dobândește importanță și în sensul că oferă atât specialiștilor în literatură, profesorilor-filologi, studenților, tuturor celor interesați de procesele literare, cât și posterității mărturiile necesare și exacte despre ceea ce s-a produs și se mai produce în interiorul acestui fenomen efervescent, care este literatura română.

*Margareta CURTESCU,
scriitoare, conferențiar universitar,
doctor în filologie*

Un produs de lux în domeniul criticii literare

Onorată asistență, țin să îi adresez și eu doamnei profesoare Ana Bantoș felicitări cu ocazia apariției acestei frumoase ediții. Am avut parte de o întâmplare fericită să-i cunosc pe domnii Bantoș la Chișinău de-a lungul formării mele filologice, deși am mers de la liceul din Olănești, Ștefan Vodă, direct la Iași, la Literele Universității „Al.I. Cuza”. N-am studiat la Chișinău, ca să cunosc mediul universitar de aici, decât mai târziu. Când m-am întors la Chișinău după patru ani de facultate la Iași, nu cunoșteam personal pe nimeni din domeniul filologic și, printr-un anunț norocos în ziarul „Timpul”, am găsit un post vacant la Casa Limbii Române și după aceea la revista „Limba Română”, iar aceasta din urmă pentru mine a fost o nouă facultate. Aici publica Eugeniu Coșeriu, o personalitate venerată la Iași și în lume, dar și o sumă de autori minunați. Aici m-am întâlnit cu cercetările chișinăuiene, cu scrierile profesorilor noștri și i-am cunoscut, chiar dacă mai mult pe hârtie,

Viorica-Ela Caraman: „Cartea care ne adună astăzi și pe care am parcurs-o la Editura Arc mi-a prilejuit momente deosebite”

citindu-i pentru a fi publicați. Deci după Iași, care m-a încântat și care m-a crescut foarte mult, unde am întâlnit profesori cu totul deosebiți: Dumitru Irimia, Magda Ciopraga, Antonio Patraș, Valeriu P. Stancu, Doris Mironescu, Simona Modreanu etc., am ajuns la Chișinău și am căutat să găsesc același lucru și aici. Aveam mari așteptări și cred că am ajuns unde trebuia. Pentru că și la Iași căutam profesori care să aibă o deschidere către literatură dincolo de rigiditatea pedagogică, o anume deschidere către literatură. O libertate *sui generis* prin scris. Și aici stă chiar motivul pentru care n-am făcut altceva.

De ce alesesem filologia? Pentru că avusesem și în liceu o profesoară deosebită în acest sens, de care astăzi cred că nu se mai întâlnesc, deși sunt sigură că și alți discipoli își au idoli lor și exemplele lor de inspirație. Astfel, literatura începuse pentru mine să fie un pretext de a comunica de la spirit la spirit într-un registru nemaîntâlnit în alte domenii. Apoi, cu puțin noroc, la Iași avusesem parte de un coordonator de teză foarte bun, pe care l-am ales anume pentru felul deschis de a gândi textul artistic. Nu m-a cenzurat deloc la teză, simțeam că mă aprobă în toate, fiind de ajuns să înțeleagă că o poezie citită reușește să mă ducă UNDEVA și că puteam argumenta asta, într-o subiectivitate legitimă (și chiar obligatorie) de cititor. Este vorba de regretatul Nicolae Crețu, care era o personalitate de un fler deosebit în facultate, o prezență admirabilă. Îmi amintesc cum plimba studenții de la anul întâi în weekenduri pe la diverse obiective culturale, parcuri, teatre, mănăstiri, purtând cu noi discuții foarte vii despre lume și literatură, predând un soi de adorație pentru literatură. Era profesor de teoria literaturii, dar nu ținea cursuri teoretice plictisitoare, formale și strivitoare, deși bibliografia pentru examen era obligatorie, un om extrem-extrem de jovial, spiritual și își predă în diverse contexte, și când nu te așteptai, dragostea pentru literatură. Își predă senzațiile la lectura unui text și noi ne îmbolnăveam de această stare. Când am ajuns la Chișinău, aveam nevoie de o continuitate, tot în direcția acestui tip de deschidere. Și iată deschiderile către universalism ale doamnei Ana Bantoș, pe care le-am găsit aici sau m-au găsit ele pe mine, însă a fost o întâlnire a noastră interesantă în cadrul revistei „Limba Română”, chiar dacă mai mult pe hârtie, în virtutea contextului nostru de colaborare, dar și în cadrul Institutului de Filologie, pe care l-am urmat și eu, scriind o teză de doctorat.

12 aprilie 2024. Chișinău, Biblioteca „Onisifor Ghibu”

Pe de altă parte, am constatat că deschiderea nu era tocmai o particularitate a mediului de la Chișinău, aceasta ținea de individualități răzlețe. Dincolo de asta, am avut parte de un fel oportun în care s-au așezat, de-a lungul formării mele, întâlnirile cu profesorii care mi-au ieșit în cale, fiecare unic pentru influența sa – Liuba Arpente de la Olănești, Nicolae Crețu de la Iași, respectiv, doamna Ana Bantoș de la Chișinău. Și anume: au respectat în rigoarea demersului lor ideea de joc al literaturii, al literaturii care, oricât am încerca noi să o disecăm, trebuie să rămână un joc care să ne cheme reflecția, să ne provoace simțurile și intelectul, fără să avem de dat răspunsuri finite, de rețetă, la întrebările pe care le ridică, și asta mi s-a părut fundamental – o abordare de cursă lungă, o abordare care deschide un text literar nu doar către exterior, dar și către interiorul lui propriu, pentru a deveni o valoare etern raportabilă spiritului nostru, pentru a ne invita oricând la autocunoaștere, autodepășire, la sondarea profunzimilor noastre.

Cartea care ne adună astăzi și pe care am parcurs-o la Editura Arc înainte de tipar mi-a prilejuit momente deosebite, pentru că am reîntâlnit texte, unele pe care le știam, altele pe care le-am citit întâia oară și am apreciat, ca de fiecare dată, forța autoarei de a-și găsi subiectul, de a-și găsi unghiul nuanțat de vedere, de a-și găsi ideile pe care să le pună în dialog într-un mod surprinzător cu opera pe care o analizează

(dezrădăcinarea ontologică prin cea etnică, oblomovismul ca realitate specifică și universală în același timp pentru ființa umană etc.). Iar asta o și recomandă pasionaților de lectură. Citeam ca lector *Regăsirea de sine în literatura română*, dar mă trezeam într-un exercițiu de reflecție și trebuia să întorc paginile îndărăt ca să reiau pentru a fi atentă la corpul grafic al cărții, dar acesta deja îmi vorbea, fiind deja un semn că textul curge, că e bine scris și că sunt un ochi mai mult formal, întrucât n-a fost nevoie să intervin.

O carte de critică și de eseu literar mi se pare o apariție foarte importantă astăzi, când tinerii trăiesc o realitate, așa cum spunea și doamna Margareta Curtescu mai devreme, bulversată și foarte-foarte alune-coasă. Sunt niște nisipuri mișcătoare pe care le experimentează tinerii. O lume volatilă. Și sigur că tinerii știu totul, dar au nevoie de repere, și acestea trebuie să existe în viața lor. Iar, întrucât se observă că domeniul criticii literare este într-un impas astăzi, apariții de acest gen sunt produse de lux. Poate că aparent trec neobservate, dar ele trebuie să existe. Și dacă le păstrăm în biblioteci, oferindu-le publicului, ele își găsesc totuși rostul, fiind capabile să fundamenteze și să nuanțeze înțelegerea literară, să valideze idei, impresii de lectură, să aducă noi perspective într-un dialog cu un critic, fiind minunat ca astfel cititorii să-și îmbogățească percepțiile de lectură.

Acestea fiind spuse, Stimată doamnă profesoară Ana Bantoș, vă felicit încă o dată pentru carte! Vă mulțumim pentru acest demers reflexiv surprinzător, pentru unghiurile pe care le-ați concentrat în această ediție și urez mulți cititori cărții!

*Viorica-Ela CARAMAN,
redactor de carte la Editura ARC*

Revista „Limba Română” între neliniștea vorbitorului și cea a cititorului

Stimați și dragi prieteni și colegi, vreau să vă atrag atenția că evenimentul pentru care ne-am adunat are loc în incinta Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, instituție-pereche prin destinație și destin a Revistei „Limba Română”. Ambele au apărut drept cunună a izbânzilor de moment ale Revoluției din anii 1989-1991 care în Europa de Est a fost o revoluție geopolitică, iar la noi, cel puțin în faza incipientă și înainte de a se transforma în mișcare de eliberare națională, a fost una preponderent culturală. Revoluția noastră s-a declanșat sub stindardul revendicărilor de limba română și alfabet latin și tot ceea ce a ținut de libertatea de

exprimare a ființei naționale. Aceste două instituții au apărut nu pentru a cânta izbânda ori a se încânta de această mare minune, care a fost ieșirea noastră din menghina imperială sovietică și emanciparea națională dobândită, ci tocmai pentru a continua lupta, deoarece lupta, la vremea respectivă, abia începea.

Și așa precum Biblioteca a transpărit ca o apă binecuvântată în Chișinăul bântuit de marea secetă de carte românească mulțumită lui Octavian Ghibu, fiul deja octogenar pe atunci al unuia dintre cei mai importanți fauritori ai reunificării Basarabiei

Valeriu Saharneanu

cu România de la 1918, Onisifor Ghibu, tot așa și Revista a răsărit cu prima rază de libertate de sub crusta deznaționalizării bolșevice grație unor oameni hărăziți parcă într-o această misiune istorică. Vorbim de Nicolae Mățcaș, Ion Dumeniuc și Alexandru Bantoș, fondatorii Revistei, alături de care va fi pe drept să o așezăm și pe Ana Bantoș. Numele ei nu este înscris în caseta fondatorilor, dar atât prin neostenita participare la plămădirea fiecărei ediții de la începuturi și până astăzi, cât și prin nelipsita-i prezență în lista autorilor, Ana Bantoș dovedește nu doar însușirea, ci și asumarea din plin și firească a acestei posturi. Drept argument este și volumul de critică și istorie literară alcătuit preponderent din articole și studii publicate în revistă pe parcursul anilor, lansat astăzi, cu prilejul apariției în lumină a celui mai recent număr al prestigioasei publicații.

Celebrăm deci apariția primului număr din acest an și celui de-al 292-lea în cei aproape 34 ani de la fondare și în această izbândă, căci de ea, de o mare izbândă vorbim, meritul acestui cuplu de intelectuali – Alexandru și Ana Bantoș – este incontestabil. Nu le-a fost ușor. Deși cererea socială pentru o publicație de acest caracter a fost în permanență foarte mare, au existat perioade când revista a balansat între a fi și a nu fi. Au existat baraje ridicate în fața ei când de filistini cu puteri decizionale, când de ignoranți de carieră, când de răuvoitori deschiși, dar și de pizmași ascunși. Faptul că ne-am adunat azi să consemnăm apariția unui număr nou în deschiderea anului 2024 înseamnă că atât cititorii, cât și editorii revistei au reușit să facă față provocărilor de tot felul și să iasă victorioși în lupta pentru viața acestei publicații.

Îi felicităm pentru tenacitate și neobosită dedicație și îi încurajăm să continue. Pentru că Revista „Limba Română” s-a impus în acești peste 33 de ani nu doar ca un fenomen cultural și istoric în Republica Moldova, în întreg spațiul românesc și pretutindeni în lume unde există cititori de profil și interes pentru limba noastră. Ea a fost și rămâne o sursă extrem de importantă, indispensabilă procesului de instruire și educație lingvistică mai cu seamă aici, în Republica Moldova, în arealul afectat de îndelungata și nefasta intruziune lingvistică imperială rusă. Ne gândim în primul rând la generațiile de studenți, învățători și profesori pentru care Revista a devenit în acești ani și carte de căpătâi a celor implicați în procesul cunoașterii stărilor de fapt din arealul de

specialitate de la noi, și instrument de cercetare a tendințelor de dezvoltare a fenomenului lingvistic românesc în general. Interesul pentru Revistă și conținutul ei a fost puternic susținut de clubul select al autorilor. Pe parcursul anilor el s-a completat, modificat și diversificat mereu, dar neschimbată i-a fost tot timpul anvergura de notorietate, de certă referință științifică și de profesionalism a fiecărui autor în parte și a comunității ei în ansamblu. Incontestabil: și acest aspect de succes al Revistei este meritul celor care o fac și o gestionează. Alexandru și Ana Bantoș au dovedit că au acest har al implicării în proiect a celor mai indicate personalități ale mediului cultural, istoric și lingvistic românesc. Numărul lansat astăzi este deschis, de exemplu, de președintele Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, iar profesorul universitar și doctorul în filologie Cristinel Munteanu de la Universitatea „Danubius” din Galați îl invocă în unul din articolele sale de la pagina 38 pe marele lingvist de talie mondială Eugeniu Coșeriu, un autor frecvent, prieten și susținător al revistei în timpul vieții. Omul de știință gălățean propune o dezbatere pe tema „neliniștii vorbitorului”, termen coșerian menit să definească misiunea practică a lingvistului de a explica și fundamenta neliniștea celor care tind să-și perfecționeze modul de a vorbi corect limba, urmărind atingerea unor forme superioare de exprimare. Este o temă extrem de actuală pentru noi, cei din Republica Moldova, Bucovina și alte teritorii românești, rupte cu forța de la întregul strămoșesc și supuse cu rea-credință unor procese de ignorare și marginalizare a

limbii române, de mutilare a ei sub toate aspectele, inclusiv ori mai ales, pe cel al vorbirii ei practice.

Revista „Limba Română” are contribuții deosebite pe acest tărâm, ajutând, cu o eleganță caracteristică, dar și cu o necesară promptitudine în același timp, vorbitorul basarabean nu doar să conștientizeze această neliniște firească a celor care pentru dezrobirea limbii lor au înfruntat cel mai de groază imperiu, dar și să o transforme în motor de dezvoltare a culturii de comunicare la nivel de societate. Accesibilă, în măsura în care este finanțată, în biblioteci și pe masa de lucru a învățătorilor, liceenilor, studenților, profesorilor și a elitelor intelectuale din varii domenii, Revista „Limba Română” are un merit aparte în apariția unor generații pentru care starea de „neliniște a vorbitorului” a evoluat binefăcător. Pentru ele, necesitatea cultivată de a vorbi corect are deja o continuitate logică în capacitatea proprie de a gândi corect, a cărei consecință de cauzalitate se regăsește în modul de viață corect, adică demn și prosper.

Lucrurile însă de departe nu sunt la fel în păturile sociale mai profunde. În mediul acestora, vorbitorul de malformație sovietică, încă foarte numeros, dă foarte puține semne de neliniște în ceea ce privește corectitudinea exprimării. Misiunea Revistei, ca instituție girată, precum spunem, de Mișcarea de Eliberare Națională și apărută din nevoia de salvagardare a limbii române, trebuie să continue. Or practicile incongruente de finanțare de care dau dovadă autoritățile publice ale celor două state românești în această privință nu pot stârni decât nefasta *neliniște a cititorului*, care, spre deosebire de neliniștea mobilizatoare – coșeriană – a vorbitorului, este una oprimantă și în totală discordanță cu dezideratele vremii. Trecutul și prezentul Revistei sunt cele mai convingătoare dovezi că ea trebuie să aibă și un viitor sigur. Mult succes întregii echipe!

Valeriu SAHARNEANU,
publicist, ex-deputat în Parlamentul Republicii Moldova,
ex-președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova

Când durerile ne văd ținându-ne de mână, pleacă altundeva

Agenda acestui eveniment e alcătuită din două compartimente: lansarea cărții *Regăsirea de sine în literatură română* și lansarea ediției ordinare a revistei „Limba Română”, nr. 1-2, 2024. Aceste compartimente nu sunt deloc diferite, deoarece multe dintre referințele incluse în cartea doamnei Bantoș au pornit spre cititor din revista „Limba Română”, căpătându-și acum câteva luni propria lor copertă și așezându-se cuminți sub semnătura distinsei doamne.

Mai mult decât atât, revista „Limba Română” este o lucrare în care numele Bantoș nu înseamnă doar Alexandru Basntoș, resimțindu-se, mai ales în rubrici și mai ales în conținuturi, implicarea stimatei doamne Ana Bantoș.

Așa se întâmplă că văd revista un pic mai devreme decât mulți alți cititori și mulți alți autori, fiind uneori cerută părerea mea și chiar respectată, cu o oarecare surprindere, constat eu. Scriam ceva timp în urmă că revista „Limba Română” e printre puținele care poate fi dată cu autograf, mer-

Constantin Olteanu

gând, după cele 292 ediții, spre a completa o adevărată bibliotecă. Este revista care nu s-a limitat doar la a publica articole, dar care e parte a istoriei și care de multe ori, prin textele promovate, a ridicat o mână, că mai era nevoie de un vot „Pentru”. Texte care, de multe ori, au așternut claritate peste lucruri pe care unii încă nu le puteau înțelege. Care au mai pus niște pietre în pavajul unui drum spre un scop, spre o carte, spre un om.

Știu că sunt aici, și nu doar aici, oameni care vor recurge la reflecții mai avansate în materie de analiză și lasă astă sarcină pe seama lor. Mai ales pentru că am nevoie de un minut-două pentru a intra în zone mai puțin explorate de critici. Și am în vedere acest cuplu, această ținere de mâini în toate câte le fac doi oameni – doamna Ana Bantoș și domnul Alexandru Bantoș.

Eu nu am prea întâlnit în cartea lansată azi a doamnei Bantoș numele domnului Bantoș, cu excepția doar a unei dedicații care vine să sprijine gândurile mele. Și mai știu că, din prima sursă știu, *Green Card*, primul meu roman, a fost citit în familia Bantoș cu voce tare în cinci ore. E poate subțire cartea mea, dar nici cinci ore nu e chiar puțin. Adică e o alegere făcută împreună, atunci când s-a decis să se scrie despre *Green Card*. Mai știu că și discuțiile pe care le am cu doamna Ana Bantoș în cadrul emisiunii „Un pământ și două ceruri”, pe care o realizează la postul de Radio România Chișinău, sunt ascultate împreună. Mai știu, dar și văd, și citesc o prezență foarte activă și foarte consistentă a doamnei Bantoș în revista „Limba Română”. Și înțeleg că atunci când suferințele, problemele, mai ales cele legate de sănătate, care râvnesc un pic mai mult decât putem noi duce, dacă toate acestea ne-ar găsi singuri, ar fi imposibil să le înfruntăm. Dar ele ne văd ținându-ne de mână și pleacă altundeva. Știu că am vorbit aproape ca la o zi de naștere, dar de ce nu ar fi zi de naștere și ziua în care apare o carte și apare o revistă? Iar în încheiere aș vrea totuși să repet un gând pe care l-am spus, dar să-l repet prin a-i cere domnului Bantos un autograf sub coperta cărții și doamnei Bantoș un alt autograf sub coperta revistei. Ca să fie clar.

Mulțumesc.

Constantin OLTEANU,
scriitor și publicist,
redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”

Atractivitatea și complexitatea regăsirii de sine

Distinse gazde! Dragi prieteni!

Cred că cel mai frumos cadou pe care ni-l putem face unul altuia este timpul pe care ni-l acordăm reciproc. Eu vă mulțumesc pentru timpul pe care ni-l acordați astăzi nouă și mă bucur să fim toți împreună. Îi mulțumesc domnului Vitalie Răileanu, Directorul Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, pentru receptivitate și îi mai mulțumesc pentru ceva: cu ani în urmă eu am trecut prin niște momente extrem de dificile, la mijloc fiind destinul cercetării filologice și al Institutului de Filologie al AȘM. Apărând, în calitate de director, instituția respectivă de pericolul desființării la care era expusă de către regimul comunist condus de Vladimir Voronin, m-am confruntat cu lașitatea intelectualilor basarabeni. Am fost destituită din funcție, învinuită fiind de naționalism, și, *O tempora, o mores!*, expulzată din cercetare cu doar câteva zile înainte de a susține teza de doctor habilitat (prima teză am susținut-o la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, avându-l în calitate de conducător științific pe acad. Constantin

Ana Bantoi de față cu cititorul

Ana Bantoș, bucuria împlinirilor

Ciopraga). Atunci domnul Vitalie Răileanu s-a dovedit a fi unul dintre puținii colegi de la Institut care m-a susținut în situația aceea, poate cea mai grea din cariera mea științifică, dăruindu-mi un text scris artistic, pus într-o ramă, un text foarte încurajator. Păstrez acea mică imagine foarte frumoasă în biblioteca mea de acasă și îți sunt foarte recunoscătoare, dragă Vitalie, pentru gestul acela și pentru că în felul acesta m-ai făcut să am, totuși, încredere în intelectualii noștri basarabeni.

Am lucrat la volumul *Regăsirea de sine în literatura română* mai bine de zece ani și am inclus aici articole, studii, eseuri și cronicile literare care au fost publicate în „Nord literar” (Baia Mare), „Revista literară” (a Uniunii Scriitorilor din Moldova) și, în majoritate, în revista „Limba Română”. Am considerat că în felul acesta îmi fac datoria față de această publicație foarte importantă, de la fondarea căreia au trecut mai bine de trei decenii. În toți acești ani s-au produs multiple schimbări, am putea vorbi chiar despre anumite perioade prin care a trecut și mai trece mentalitatea noastră, a celor care ieșim din totalitarism cu pași prea înceți. Și, bineînțeles, au loc anumite schimbări în ceea ce privește vectorii căutărilor efectuate de către scriitorii români de pe ambele maluri de Prut. Sunt aspecte care merită să fie cunoscute de cititori cu atât mai mult cu cât acum este tot mai evident și un alt fenomen, cel al migrației, care ne afectează pe toți. Este și acesta un motiv de abordare atentă a peisajului literar, menirea cercetătorului literar, a criticului și istoricului literar, în definitiv, a omului de creație fiind de a observa

și de a pune în valoare modificările și transformările ce au loc într-un anumit peisaj literar și artistic.

Or acestea se datorează unor scriitori precum Ioan Alexandru, Eugen Simion, Vasile Vasilache, Aureliu Busuioc, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Nicolae Popa, Nichita Danilov, Gheorghe Mihai Bârlea, Gheorghe Pârja, Nicolae Leahu, Grigore Chiper, Tatiana Țibuleac ș.a. Reprezentările marginalității, memoria din perspectiva migrației, emergența scriiturii feminine, precum și confluențele literare aflate dincolo de spațiu și timp – toate acestea au constituit aria amplă a preocupărilor mele.

Cercetările efectuate în studiile și articolele din volumul de față sunt o dovadă a interesului meu constant față de domeniul în care m-am aflat viața întreagă, cel al investigației istorico-literare. Concluzia la care am ajuns, după o bogată experiență profesională și de viață, este că în spațiul nostru, dar cred că nu doar aici, există niște fenomene nocive, unul dintre ele fiind superficialitatea sau diletantismul și al doilea – lașitatea intelectualilor. Cred că literatura este în măsură să dezvolpeze, să descopere, să dezvăluie viața inclusiv din aceste perspective, care se răsfrâng și asupra spiritului identitar, raportat la noi, basarabenii, la identitatea noastră românească. Dar, dincolo de aspectul identitar sau, mai exact, cel etnic, este și un altul, mai amplu, care ține de condiția

Ana Bantoș: „Oricât de prosperi ar fi oamenii, la un moment dat simt necesitatea de a se întoarce la sinele propriu, de a se regăsi, de a afla un echilibru”

omului din zilele noastre, pentru că necesitatea regăsirii de sine este un fenomen cu care se confruntă, cred, oamenii de pretutindeni, din orice țară. Oricât de prosperi ar fi oamenii, la un moment dat simt necesitatea de a se întoarce la sinele propriu, de a se regăsi, de a se așeza în persoana, în personalitatea proprie, de a afla un echilibru. Cu atât mai mult cu cât astăzi acest echilibru ne lipsește din cauza grabei, care ne face să ne pierdem pe noi înșine și care ne omoară. Cât privește celălalt aspect – migrația, ea ne caracterizează nu doar pe noi, cei din spațiul postsovietic aflați mereu în căutarea unei vieți mai bune, ci este caracteristică și altor spații, căci așa sunt timpurile de azi. Iar migrația aceasta te face să te întrebi cine ești și cum te raportezi la celălalt. Cum știi să te împaci cu celălalt, cât ești de pregătit să-l accepți pe celălalt. Anume aceste căutări, aceste confruntări eu le-am urmărit în cele mai multe dintre articolele cuprinse în această carte. M-am referit la autori mai importanți de la noi și din întreg spațiul românesc, dar nu numai din spațiul românesc.

Necesitatea regăsirii de sine în literatura română, în secolul al XX-lea și în primele două decenii ale sec. al XXI-lea, cred că trebuie privită din perspectiva a trei etape: mai întâi este vorba despre perioada interbelică. Să amintim că „Basarabia”, prima publicație în limba autohtonilor, a apărut în 1905. Revistele din acea perioadă vedeau lumina tiparului în condiții extrem de dificile, despre care scrie și Alexei Mateevici în publicistica sa. Și n-ar trebui să uităm că apariția și promovarea literaturii române s-a datorat unor intelectuali care uneori s-au sacrificat pentru ca să scoată carul din pietre, pentru ca să apară anumite publicații în limba română, prin intermediul cărora era promovată literatura. Cea mai importantă dintre publicații în interbelic, „Viața Basarabiei”, s-a dovedit a fi o adevărată școală pentru mănuiitorii de condei basarabeni. Procesul literar a fost încurajat de la București și din alte centre culturale ale Țării, unde apăreau scrierile autorilor basarabeni.

După al Doilea Război Mondial a început o altă etapă, în primul deceniu postbelic literatura, cultura, viața spirituală confruntându-se cu ideologizarea excesivă, proletcultistă. Generația scriitorilor Andrei Lupan, Emilian Bucov, Bogdan Istru, George Meniuc venea din perioada interbelică, în care s-au format ca scriitori și intelectuali și, deși au fost conjuncturiști, mai cu seamă unii au pactizat, cum ar fi spus

Aureliu Busuioc, cu diavolul, dar dincolo de acest compromis, ar trebui să nu ometem din vedere și un alt aspect, ce ține de limba utilizată de aceștia ca instrument în scrierile lor. Nu întâmplător, după cum arată și Ion Druță în cartea sa *Despărțirea apelor* (2020), acești scriitori erau supranumiți „Ginta latină”. Domnul Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române, spune undeva că cea mai prețioasă valoare a unui popor este limba pe care o vorbește. Și are perfectă dreptate. Noi, toți românii de pretutindeni, suntem uniți sub cupola limbii române. Încercările de a împărți limba vorbită pe ambele maluri ale Prutului în moldovenească și română, conform dictonului latin *Divide et impera*, nu poate să aibă sorti de izbândă. De menționat că scriitorii din prima generație postbelică, venind din interbelic, dintr-un mediu cultural și literar foarte elevat – cu studii în perioada respectivă, având primele cărți editate cu alfabet latin, atunci când apăreau la tribună, vorbeau o limbă română perfectă. Adică, dincolo de supușenia lor pe linie de partid, ei promovau o limbă română curată, și lucrul acesta nu trebuie să ne scape.

A urmat generația șaizeciștilor: Grigore Vieru, Liviu Damian, Dumitru Matcovschi, Ion Vatamanu, Vladimir Beșleagă, Lidia Istrati, Serafim Saka, Gheorghe Vodă, Victor Teleucă, o generație care a avut norocul să beneficieze de anii dezghețului hrușciovist de după moartea lui Stalin. Acei ani s-au dovedit a fi vitali pentru mersul înainte al literelor în Basarabia, inclusiv datorită faptului că s-a produs conexiunea cu confrății lor șaizeciști din România. șaizeciștii basarabeni au făcut tot posibilul ca să mențină, chiar și atunci când nu se putea, relația cu spațiul literar de dincolo de Prut reprezentat de Nichita Stănescu, Laurențiu Fulga, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu. Era greu să comunici, dar ei comunicau. Și trebuie menționat încă un lucru: această generație avea un spirit de solidaritate inconfundabil, precum și grija pentru ziua de mâine a valorilor literare și culturale românești în peisajul interriversan. Poate că anume așa se explică și aflarea literaturii române din Basarabia postbelică între tradiție și modernitate. De fapt, cred că în fiecare cultură există o orientare spre etnic, spre eul interior al națiunii, al poporului, altfel spus, etnocentrismul, și, pe de altă parte, deschiderea spre comunicare cu alte orizonturi culturale și probabil că aceste două tendințe se manifestă diferit, în funcție de perioada istorică, în funcție de condițiile istorice.

În ceea ce privește marca folclorică a literaturii de la Est de Prut, aceasta ar trebui pusă într-o ecuație, la care se referea și Mihai Ralea, care afirma că atunci când un pericol paște un neam, neamul respectiv recurge la bogățiile cele mai adânc păstrate în sufletul lui. Și acesta este folclorul, în primul rând. Anume așa se explică oralitatea și folclorismul literaturii din Basarabia. Și aici, dându-i Cezarului ce este a Cezarului, voi aminti că Ion Druță, cu toate păcatele sale, Dumnezeu să-l ierte, a dat o altă orientare literaturii din Basarabia în anii de după al Doilea Război Mondial, când atmosfera literară era foarte ideologizată. Anume atunci el a început să scrie despre satul nostru, cu nevoile lui. O proză, deși ușor poetizantă, totuși mult mai realistă decât ceea ce se promova la acea vreme în materie de literatură. De fapt, întoarcerea cu fața spre sat a însemnat foarte mult. E adevărat că după un timp devenise o modă și chiar a început o epidemie de epigoni ai lui Druță. Dar între timp apăruse și o altă tendință ilustrată de proza lui Aureliu Busuioc, de exemplu, care se revolta contra personajor druțiene îmbrăcate în haine de șiac. Busuioc scria o proză intelectualizată, protagoniștii lui erau mai altfel decât cei din proza lui Ion Druță, însă meritul lui Ion Druță constă în faptul că a întors literatura dinspre ideologizarea excesivă spre valorile normale ale unui popor.

Începută după moartea lui Stalin, „normalizarea” situației, datorată dezghețului hrușciovist, a însemnat începutul unei noi etape, care, chiar dacă după august 1968, când trupele sovietice au invadat Cehoslovacia, a fost brutal întreruptă, a avut totuși un rol major în felul cum s-au derulat lucrurile ulterior. Șaptezeciștii, promoția lui Nicolae Dabija, Leonida Lari, Vasile Romanciuc, Marcela Benea, Efim Tarlapan, Iulian Filip, Nina Josu, Nicolae Rusu, Nicolae Vieru, Victor Dumbrăveanu, Leo Butnaru, Ion Hadârcă au continuat mersul înainte, inclusiv datorită susținerii pe care au avut-o din partea șaizeciștilor, deși nici afirmarea celor care și-au publicat primele cărți în anii șaptezeci, în colecția „Debut”, nu a fost în toate cazurile ușoară. Însă eforturile de ardere a etapelor, de creare a unor punți între tradiție – modernitate – postmodernitate, între etnocentrism și deschiderea spre alte orizonturi culturale atât din partea promoției anilor șaptezeci, cât și din partea optzeciștilor Arcadie Suceveanu, Emilian Galaicu-Păun, Eugen Cioclea, Nicolae Popa, Teo Chiriac, Irina Nechit, Lorina Bălțeanu, precum și a celor care s-au afirmat la sfârșitul secolului al XX-lea și în-

Poză de grup cu participanți la eveniment

ceputul secolului al XXI-lea, până la Tatiana Țâbuleac cu romanul ei *Grădina de sticlă*, a funcționat și continuă să funcționeze.

... Timpurile de acum sunt altele decât cele pe care le-au cunoscut scriitorii de până la '89 și, prin urmare, și relația scriitor-cititor s-a schimbat. Într-un anumit fel, aceasta se contura din perspectiva lui Ion Druță, Grigore Vieru, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Dumitru Matcovschi sau Ion Vatamanu, orientați în așa fel încât să nu se îndepărteze de sat și într-un mod total diferit la tinerii scriitori de astăzi, a căror regăsire de sine este urmărită pe trasee pe cât de atractive, pe atât de complexe. Dacă pe timpuri orice tentativă de a fi diferit era calificată drept abatere pe ordin ideologic, atunci după anii '80 libertățile și deschiderile spre alte orizonturi au devenit cu mult mai mari. Însă sunt interesante tentativele de la sfârșitul secolului al XX-lea și din primele decenii ale secolului al XXI-lea ale unor scriitori precum Dumitru Crudu, Iulian Ciocan, Nicolae Leahu, Maria Șleahțișchi, Margareta Curtescu, Grigore Chiper, Alexandru Cosmescu, Igor Guzun, Virgil Butnaru, Ana Rapcea, Maria Pilchin de a-și asuma într-un alt mod realitățile și de a se regăsi într-un cotidian acaparant.

Am mai putea vorbi despre fenomenul migrației, pe care trebuie să-l încadrăm în peisajul literar românesc, deși nu este foarte ușor, pentru că la mijloc se află punctul de vedere al celui plecat de-acasă și încer-

carea sa de a se regăsi într-un context mult mai complicat. Toate acestea își află reflectare veridică în scrierile semnate de către Constantin Cheianu, Dumitru Crudu, Lilia Bicec, Claudia Partole, Lucreția Bârlădeanu, Iurie Bojoncă, Eugenia Bulat, Ion Anton, Constantin Olteanu, Alexandru Popescu. Să te regăsești și acasă, de unde ai plecat, și acolo unde ai plecat nu e deloc simplu. În fond, la modul ideal, cei plecați ar trebui să fie, cu ghilimele de rigoare, ambasadori, care să construiască un fel de poduri între noi și ceilalți, ceea ce e foarte complicat.

Aș întrerupe aici succinta expunere a mobilității și a transformărilor pe care le-a cunoscut literatura română în timp, sau a regăsirii de sine ca tendință prioritară în literatura de azi, menționând încă o dată exemplul Tatiane Țăbuleac cu cartea ei *Grădina de sticlă*. Autoarea a știut să intuiască pierderile și regăsirile foarte dificile care încep în sufletul unui copil din perioada '89. Pe atunci Tatiana era un copil. Dar ea a știut să perceapă acea linie pe care, urmând-o, sufletul uman își poate reveni, se poate regăsi. O regăsire foarte dificilă, mai cu seamă pentru noi, cei dintre Prut și Nistru. Dar menirea noastră este să ne regăsim, căci n-avem încotro.

Eu vă mulțumesc tuturor că ne-am regăsit toți împreună într-o atmosferă foarte prietenoasă și caldă la acest sfârșit de săptămână.

Vă mulțumesc mult!

Ana BANTOȘ,
dr. hab., conf. univ, critic și istoric literar,
redactor șef-adjunct al revistei „Limba Română”

Revista „Limba Română”, o bibliotecă în care trecutul și viitorul se întâlnesc

Legislația lingvistică, adoptată sub presiunea maselor în 1989, era la început un document mai mult cu valoare simbolică, prevederile acesteia întârziind să fie aplicate în practică. Or trecerea de la alfabetul rusesc la cel românesc (cărui i se spunea în mod curent *latin* pentru a evita animozitățile) comporta o schimbare de viziune asupra rolului limbii oficiale a statului. Metamorfoza, firește, avea să se producă mai întâi în școală, unde urma să fie plămădită o lume nouă, debarasată de metehne și prejudecăți. Este și considerentul ce a determinat Ministerul Științei și Învățământului să decidă, în primăvara anului 1991, pe 4 aprilie, fondarea „Limbii Române”, revista cu misiunea de a fi sprijin necesar și competent pentru sistemul educațional, dar și pentru întreaga societate dornică să descopere farmecul scrisului latin, în cel mai larg sens al cuvântului.

Examineate retrospectiv cele 292 numere de revistă care au văzut lumina tiparului până acum sau au fost distribuite prin intermediul internetului (întreaga colecție se află pe site-ul www.limbaromana.md), se constituie într-o veritabilă bibliotecă, la îndemâna publicului larg, cu o tematică diversă, așa precum dovedesc și rubricile revistei: Limba română actuală; Cum vorbim, cum scriem; De la grotesc la sublim; Cultivarea limbii: între teorie și practică; Lexic și semantică; Starea de veghe; Voci din trecut; Patrimoniu; Dimensiuni ale unității noastre; Sinteze; Critică, eseu; Limbaj și comunicare; Itinerar lexical; Recitirea clasicii; Coșeriana; Analize și interpretări; Cărți și atitudini; Registrul actual; Pro didactica; Lecțiile istoriei; Poesis; Proză; Dialogul artelor și lista poate continua. Cuprinzând articole scrise de autori cu renume în întreg spațiul românesc, fiecare număr de revistă a însemnat o nouă treaptă în promovarea limbii, literaturi, istoriei, culturii naționale, un imbold în cunoașterea adevărului despre identitatea etnolingvistică a românilor basarabeni, un îndemn de a înțelege și conștientiza primordialitatea unității naționale, valoarea immanentă a

Alexandru Bantoș: „Limba Română e în măsură să stea la temelia mai multor volume ce ar facilita regăsirea noastră în această nouă lume”

gândirii și acțiunii individuale într-o lume cu adevărat liberă, pentru care, după declararea Independenței Republicii Moldova, se profilau numeroase oportunități. Considerat primul proiect moldo-român cu profil științific, cultural și educațional, echipa redacțională și-a respectat întocmai legământul de a elabora o publicație în care nu există frontiere – LIMBA ROMÂNĂ.

În acest context, numărul 1-2/2024, nu este deloc o excepție, sumarul întrunind autori din diferite puncte geografice, precum: Chișinău (Oxana Gherman, Igor Guzun, Iraida Condrea, Viorica Molea, Eugenia Mincu, Ana Bantoș, Alexandru Bantoș, Nicolae Popa, Dumitru Țâra, Constantin Olteanu, Vasile Iovu, Anatol Petrencu, Valeriu Saharaneanu), București (Ioan-Aurel Pop, Ion I. Ionescu, Dorin Cimpoeșu), Sibiu (Constantin Necula), Oradea (Diana Popa, OviD Pop), Buzău (Silvia-Ofelia Chelariu), Baia Mare (Delia Muntean, Gheorghe Pârja), Sighet (Gheorghe Mihai Bârlea), Iași (Lucian Vasiliu, Mihai Caba), Drobeta Turnu-Severin (Florian Copcea), Curtea de Argeș (Gheorghe Păun), Franța (Victor Ravini).

Aria preocupărilor este marcată de actualitatea intrinsecă a textelor. Să exemplificăm:

„Dacă el, Eminescu (alături de alți clasici precum Alecsandri, Creangă, Caragiale, Slavici ori Coșbuc), nu este cunoscut și apreciat în lume cum s-ar cuveni și dacă străinătatea are o altă ierarhie a valorilor intelectuale românești decât avem noi, în Țară și în Republica Moldova, nu este vina lui Eminescu, ci a noastră. Și, poate, a lumii nedrepte în care trăim și în care criteriile de valoare sunt strâmbe. [...] Eminescu a fost un vizionar, a creat în spiritul poporului său, dar a cunoscut și armonia popoarelor lumii. El nu a scris pentru un loc și pentru un timp anume, ci pentru nesfârșire. De aceea, ziua nașterii copilului zburdător pe dealurile de la Ipotești este ziua fastă a destinului acestui popor, proclamată în chip înțelept, în cele două state românești și în sufletele românilor de oriunde, drept Ziua Culturii Naționale” (*Rădăcinile culturii române moderne*, de Ioan-Aurel Pop, p. 11-12);

„Am trăit limba română ca pe un basm cotidian și asta m-a dus la concluzia că UN Cineva a creat limba română peste capetele noastre înfierbântate. Cred că am descoperit argumentul ontologic al existenței lui Dumnezeu din acest «trebuia să poarte un Nume», cum ar spune Marin Sorescu. Așa văd și azi lucrurile. Pentru că este limba prin care sunt apropiat de Dumnezeu cu toate ale mele, frici și biruințe, tristeți și zâmbete, hohote și smerenie” (*„Eu doar am învățat să las cuvintele să se așeze în liniște în locul ce și-l doresc”*, Igor Guzun în dialog cu Constantin Necula, p. 29);

„În cazul limbajului, lucrurile se petrec oarecum asemănător. Și vorbirea se realizează în baza unei deprinderi (de fapt, în baza unei cunoașteri de un tip special), ceea ce face ca vorbitul ca atare, după o îndelungată și constantă practicare, să devină o activitate preponderent «automată». Adevărul de nezdruncinat că esența limbajului rezidă în dialog, în comunicarea cu celălalt dă o notă distinctivă rolului *conștiinței* în această privință. Adesea, cel care observă că mecanismul vorbirii noastre «scârție» pe undeva nu este vorbitorul, ci interlocutorul (ascultătorul ori partenerul de dialog). Acesta poate remarca greșelile noastre de exprimare și chiar poate încerca să ni le semnaleze ori corecteze pe loc” (*Etica limbajului. Clarificări*, de Cristinel Munteanu, p. 42);

„Și deoarece hipercorectitudinea a devenit un *modus vivendi*, omul alege... să tacă. Când taci, nu greșești și nu ești criticat. Ți se mai taie din pofta de a vorbi, evitând un posibil blocaj psihologic..., adică se dezvoltă un fel de frică de cuvinte. Cuvântul, asemenea omului, are ființă.

Să cunoaștem ființa cuvântului, s-o recunoaștem și s-o respectăm! Și să nu tăcem din frica de a greși, ci să ne cultivăm în a fi români și în a vorbi corect românește!” (*Despre un a fi al cuvântului românesc (limba română – controverse și corectitudine*), de Eugenia Mincu, p. 69);

„Închei cu dificultatea (dar nu imposibilitatea) înțelegerii importanței comunicării publice. Insist asupra ideii de a ne documenta toți mai bine în privința comunicării publice, a mass-mediei și a aplica ceea ce învățăm (când spun toți, mă refer și la oamenii publicurilor și la lucrătorii din mass-media, și la cei care se pregătesc să devină politicieni), să ne documentăm în privința comunicării publice, iar apoi să aplicăm ceea ce învățăm... (*Despre înțelegerea comunicării publice*, de Ion I. Ionescu, p. 81);

„Dacă Istoria o fac cei puternici, dând peste cap – cu aroganța lor și cu vrajba dintre ei – soarta popoarelor «inferioare» și impunându-le rânduieli străine, istoriile mărunte, nesocotite de manuale și de tratate, mărturisesc adesea despre indivizi care nu s-au lăsat la cheremul vremilor, ci, îndârjiți parcă și mai mult de ostilitatea acestora, și-au clădit un *destin interior* în stare să depășească orice opreliști. Ei au făcut față – fără a li se știrbi nici demnitatea, nici omenia – războiului, epidemiilor, foametei, regimurilor totalitare, anilor de temniță, deportărilor forțate” (*Cum se construiește un destin*, de Delia Muntean, p. 116);

„Aflat în criză, poetul experimentează, fiind mereu în căutarea modalităților de renovare a limbajului. Contează în primul rând autonomizarea discursului, dobândirea individualității, aria evenimentelor discursive cuprinzând și ceea ce s-a spus, dar acum trebuie reformulat, precum și noile aspecte ce țin de actualitate sau de istorie, care necesită a fi interpretate, conturându-se astfel orientarea spre căutarea formei discursive potrivite” (*Lucian Vasiliu, spărgând tăcerea de dincolo de cuvine*, de Ana Bantoș, p. 126-127);

„Dumitru Țăra e sigur că numai faptele îl disting pe om și-i înnobilează existența. «Iubește-ți Patria prin Fapte», îndeamnă autorul, convins cât de importantă și oportună este «... suma experiențelor noastre» (*Străin*), dacă e dedicată unui scop generos. [...]

Dumitru Țăra se află mereu în căutarea adevărului despre neamul său „răstignit în nevoi” (*Astămpăr*). În poemul *Cine ești?*, întrebarea este urmată de răspunsul ce relevă sensibilitatea frapantă a omului mereu

hărțuit pentru vina de a fi deportat: «Cine ești tu, de nu te temi nici de tine?/ Astupă-ți ochii și vezi ce nu ai văzut până acum,/ Rămâi cum ai fost – înfășurat în spume/ Și uită, uită c-ai pornit din scrum» (*Astâmpăr*)” (*Destin „răstignit în nevoi”*, de Alexandru Bantoș, p. 161-162);

„Odată cu trecerea anilor, naiul meu sună tot mai frumos și mai frumos. Când mă întreabă cineva cum sună naiul atât de catifelat, atât de duios în mâna mea, eu îi spun că, odată cu trecerea anilor, noi ne-am contopit și că de multe ori începe să cânte cum numai îl apropii de buze. În anul acesta, naiul meu, primul nai meșterit din bambus în aceste locuri, în anul 1974, de către marele meșter și muzician Petre Zaharia, va împlini cincizeci de ani” (*Cântecul ne trezește dorurile și ne aduce oamenii dragi aproape*. Constantin Olteanu în dialog cu Vasile Iovu, p. 205);

„Este vitală (extinderea Uniunii Europene – n.r.) pentru întreaga Europă și în primul rând pentru Republica Moldova și Ucraina, ale căror destine se joacă pe linia de confruntare directă cu regimul din est. Putin vrea reconstituirea pentru Rusia a fostului spațiu sovietic, dar el nu se va opri la aceste frontiere. Va continua să aprindă noi războaie și conflicte până când nu-și va vedea realizat planul minții lui retardate: dezmembrarea și distrugerea Uniunii Europene ca entitate politică și economică. Pentru el, nu America, nu NATO este inamicul cel mare. Inamicul lui numărul unu este Uniunea Europeană, situată pe același continent, cu sistemul ei de valori, cu democrație vie (*Republica Moldova în căutarea destinului: cu UE pacifică în spate și cu Rusia războinică în spate*, de Valeriu Saharneanu, p. 245).

Revista găzduiește în fiecare număr pagini de proză, versuri, analize și interpretări, sinteze ale procesului literar actual. De altfel, valoroase studii, articole, dialoguri publicate în „Limba Română” au stat la baza mai multor lucrări care au văzut lumina tiparului pe parcursul a trei decenii și care au constituit proiecte de anvergură în promovarea limbii, literaturii și culturii naționale, una dintre aceste cărți, semnată de Ana Bantoș, constituind subiectul evenimentului de astăzi. Voi aminti aici și alte câteva volume: *Antologia Limba română este patria mea*, ce include texte semnate de renumiți autori, apărută în două ediții; *Itinerar sociolingvistic*, de acad. Silviu Berejan; *Reflecții lingvistice*, de acad. Anatol Ciobanu; *Testament. Cred în izbânda limbii române*, de acad. Nicolae Corlăteanu; *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul și Calvarul*

limbii române din Basarabia, de prof. Nicolae Mățaș; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, de prof. Ana Bantoș; *Retrospectivă necesară și Martor la răspântia destinului*, de Alexandru Bantoș; *Cetății de pe Nistru. Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă*, semnată de un colectiv de autori și altele.

Bogata arhivă a revistei noastre oferă material factologic pentru elaborarea și lansarea unor lucrări de strictă actualitate și care ar putea servi ca puncte de reper în abordarea unor delicate probleme identitare, ce continuă să se afle în colimatorul falsificatorilor de tot soiul. De altminteri, este pregătită pentru tipar o selecție de studii, articole privind realitățile lingvistice din Republica Moldova, publicate de ilustrul lingvist Eugeniu Coșeriu în revista noastră. În acest context, menționez că în numărul 3-4, 2023 publicăm 46 de pagini cu doar titlurile apărute în revista „Limba Română” (în decursul anilor 1991-2022), despre numele corect al limbii noastre, despre istoria și patrimoniul cultural al românilor. Sunt texte, la fel ca și întreaga colecție a revistei „Limba Română”, în măsură să stea la temelia mai multor volume ce ar facilita regăsirea noastră în această nouă lume.

Alexandru BANTOȘ,
redactor-șef al revistei „Limba Română”

Abstract

Self-discovery, a priority of today's literature

Keywords: *self-discovery; Romanian literature; contemporary writers; literary phenomena; Ana Bantoș; Alexandru Bantoș*

The collection of materials includes the speeches from the launch of the volume “Regăsirea de sine în literatura română” (Arc, 2023) by Ana Bantoș and no. 1-2, 2024, of the magazine “Limba Română”. The speakers Arcadie Suceveanu, Margareta Curtescu, Maria Pilchin, Viorica-Ela Caraman, Nicolae Răileanu, Valeriu Saharneanu and Constantin Olteanu highlighted the importance of the researchers included in the book for the comprehension of the contemporary Romanian literary process from the post-war Romanian realism perspective, the importance of the pact between the writer and the reader, of the memory claim. In author's attention, as well as in the speakers', there were other topics, such as postmodern discourse, the writings about migration, representations of marginality, various aspects of identity in the literature, literary interferences, etc. Most of the texts were published in the “Limba Română” magazine, a publication about science and culture, which mirrors the circuit of Romanian literary, linguistic, and cultural values.

Cristinel MUNTEANU

Despre receptarea incorectă

Cr.M. – prof. univ. dr. habil.
(doctor în filologie și în filosofie);
predă la Universitatea „Danubius”
din Galați discipline din sfera
științelor limbajului și din
domeniul filosofiei. A publicat
ca autor: *Sinonimia frazeologică
în limba română* (2007),
Lingvistica integrală coșeriană
(2012), *Frazeologie românească*
(2013); *Tradition and Innovation
in Language and Linguistics*
(2017); *Problema sensului la
John Dewey* (2019), iar ca editor:
Tobias Peucer, *Despre relațiile
jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu,
Studii de știința limbii (2013),
E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în
semantica structurală* (2016; trad.
de Cr.M.) etc. Este, de asemenea,
autorul a peste 200 de articole
și comunicări. Domenii de
interes: filosofia limbajului, teoria
limbii, semantică, frazeologie,
hermeneutică, lingvistica
textului.

1. Preliminarii

Se discută frecvent (sau aproape întotdeauna) despre „(in)corectitudinea exprimării” și, desigur, mult mai rar despre „(in)corectitudinea receptării”. Lucrul acesta este, oarecum, surprinzător, căci, în realitate, cel care se exprimă greșit se exprimă astfel tocmai fiindcă, cel mai adesea, a receptat greșit ceva din vorbirea celorlalți, ducând mai departe apoi, deformate în conținut ori în expresie, cuvintele sau sintagmele auzite.

1.1. În mod obișnuit, receptarea merge mână în mână cu interpretarea¹. Când ascultătorul (sau receptorul) a auzit ceva, dar nu este sigur că a auzit bine ori că vorbitorul urmărit este unul „de încredere”, atunci el interpretează cele auzite după cum crede de cuviință, ajungând uneori chiar să resemantizeze unele cuvinte sau expresii. Tot așa se explică, bunăoară, cazurile de „etimologie populară”.

1.2. În acest sens, însă la un alt nivel – cu referire la modul în care se transmit „printru grai”, din generație în generație, textele populare (îndeosebi basmele) –, R.G. Collingwood făcea o observație foarte

justă: „Mintea omenească poate fi receptivă, dar receptivitatea nu este pasivitate: ea reprezintă un efort al gândirii active. O poveste veche repovestită dobândește întotdeauna, într-o oarecare măsură, un nou colorit datorat minții povestitorului și vieții mediului său înconjurător. Dacă el este un povestitor talentat și imaginativ, aceste schimbări vor modifica povestea până în punctul în care va deveni ceva atât nou, cât și bun; în caz contrar, modificările tot se vor produce, dar vor conduce la slăbirea structurii poveștii prin sărăcirea evenimentelor sale.” (Collingwood 2005: 266)².

1.3. În continuare, nu voi avea în vedere receptarea textelor propriu-zise (mai ales a celor literare), deoarece un atare tip de receptare, ca interpretare științifică, se bucură de multă vreme de atenția și de contribuțiile hermeneuticii (inclusiv ca lingvistică textuală) și ale criticii literare. Voi reține însă ideea filosofului Collingwood, după care *receptivitatea minții omenești este, de regulă, activă, și nu pasivă*, și – așa cum indicam mai sus – mă voi ocupa de interpretarea „profană” a unor unități mai mici, adică de receptarea eronată (cu impact lingvistic) a unor cuvinte și expresii. Firește, și abordările de acest gen pot face obiectul unei hermeneutici speciale (vezi Munteanu 2020).

1.4. Unul dintre lingviștii cei mai pătrunzători, danezul Otto Jespersen, a caracterizat procesul vorbirii în felul următor: „În toată activitatea vorbirii există trei lucruri care trebuie deosebite: *exprimarea, suprimarea și imprimarea*. Exprimarea este ceea ce vorbitorul oferă, suprimarea este ceea ce el nu oferă, deși ar fi putut să ofere, iar imprimarea este ceea ce ascultătorul primește. Este important să observăm că o imprimare este produsă adesea nu doar de ceea ce este spus în formă exprimată, ci și de ceea ce este suprimat. Sugestia este imprimare prin suprimare.” (Jespersen 1965: 309)³. Totuși, se vedește că Jespersen este interesat aici, mai curând, de ceea ce se înțelege (și se subînțelege) corect. Însă nu toți vorbitorii sunt la fel de competenți sau de „înțelegători”. Unii vorbitori (ca ascultători) se pot alege din activitatea vorbirii și cu „imprimări” (sau impresii) greșite. Voi încerca să dau mai jos câteva exemple de „greșeli” (la origine) rezultate din interpretări lingvistice eronate.

2. Tipuri de receptări greșite

În acest articol, nu voi propune o clasificare, ci, mai degrabă, voi enumera niște tipuri de receptări greșite, de la cele mai simple la cele mai complexe, fără pretenția exhaustivității. Pot fi adăugate oricând alte tipuri.

2.1. Percepția falsă

Michel Bréal, în lucrarea sa capitală, *Essai de sémantique* (din 1897), dedică un scurt capitol (al V-lea) „percepțiilor false” (*fausses perceptions*), unde sunt discutate „false desinențe de plural” și „false desinențe de caz”. Este vorba de acele situații în care credem că percepem ori „simțim” o desinență acolo unde nu e. Unul dintre exemplele comentate de Bréal este cel referitor la engl. *oxen* ‘bou’ (cf. sanscr. *ukšan*), cu terminația *-en*, care (după părerea lingvistului francez) va fi fost interpretată de englezi ca marcă a pluralului (ca la engl. *children* ‘copii’); așa s-ar explica apariția ulterioară a formei de singular *ox* (Bréal 1913: 56-57).

Avem la îndemână și exemple românești. De pildă, atât *copaci* (din fondul autohton, se pare), cât și *papuci* (din tc. *papuç*) au fost, în primă instanță, (și) forme de singular. La un moment dat, fiind simțite de unii vorbitori drept forme de plural, formele de singular le-au fost schimbate în unele (considerate) mai firești: *copac* și *papuc*. Ocazional, se procedează și invers, interpretându-se pluralul ca singular, cum este cazul regionalismelor moldovenești (dragii și lui Eminescu) *pahară*, *izvoară*, *frunză* (ca în expresia *a tăia frunză la câni* [sic!]) etc.

La fel, la unele cuvinte, dispariția unor sunete din poziție inițială se justifică prin confundarea lor cu articolul nehotărât: *buric* (< lat. **umbilicus* < *umbilicus*) a fost văzut ca *un* + *buric*; similar, *târtan* ‘evreu’ (< germ. *Untertan* ‘persoană’), precum și *strachină* (< mgr. *ostrakínos* ‘scoică’). Ca situație inversă, de alipire a unui sunet (sau a unor sunete), se poate menționa cuvântul *omidă* (< mgr. *mídas* ‘vierme’, cu aglutinarea articolului nehotărât *o*).

Tot aici, poate fi amintit și fenomenul hipercorectitudinii (asupra căruia nu mai insist; pentru diverse exemple, vezi Ciorănescu 2001). De

pildă, substantivul *miel* provine din *niel* (pronunțat *ñel* < lat. *agnellus*); a căpătat această formă, deoarece unii vorbitori au bănuț (în mod greșit) că au de-a face cu același tip de rostire dialectală ca și în cazul lui *niere* (pentru *miere*).

2.2. Etimologia populară

Ca definiție a acestui tip de „greșeală de receptare”, o putem accepta pe cea oferită de Stelian Dumistrăcel, în opinia căruia *etimologia populară* constă în „modificarea formei unui cuvânt (de obicei) recent intrat în limbă sub influența altui cuvânt, mai cunoscut, cu care prezintă asemănări de formă și față de care se încearcă o apropiere în privința sensului” (Dumistrăcel 1980: 105). Dintre exemplele analizate de același lingvist, voi reda doar câteva (mai relevante): *cumparativă* (pentru *cooperativă*); *pedepsire* (pentru *epilepsie*); *lăcrămație* (pentru *reclamație*); *boiermașină* (pentru *bormașină*); *încuibator* (pentru *incubator*); *unt de reținere* (pentru *unt de ricin*; pronunție dialectală: *rișin*). Dar și unele cuvinte vechi își pot pierde uneori transparența etimologică pentru vorbitori, modificându-se sub influența unor asocieri noi. Iată un exemplu excelent la Sextil Pușcariu: „Latinescul *sanatoria* «vindecătoare» a dat în românește numele plantei *sunătoare*, prin apropiere etimologică de «a suna».” (Pușcariu 1940: 17).

2.3. Resemantizarea (frazologică)

În diverse împrejurări istorice, anumite cuvinte își pot schimba total semnificația. Este și cazul adjectivului *cumplit* (dubletul etimologic al neologismului *complet*), descinzând din lat. *completus* ‘integral’. Întrucât a intrat (de la o vreme) preponderent în asociere cu substantive ca *întuneric* (sau *bezna*), *sete*, *durere*, *ger*⁴ etc., *cumplit*(ă) a ajuns să însemne ‘neplăcut(ă)’. Exemplele sunt numeroase, unele dintre ele nefiind prea îndepărtate în timp. Bunăoară, *roșiile* și *vinetele* (ca denumiri de legume) făceau parte din sintagmele *pătlăgele roșii* și *pătlăgele vinete*. Legea minimului efort a favorizat desprinderea acestor adjective de *pătlăgele*, permițându-le să-și continue evoluția pe cont propriu, ca substantive.

Încă și mai instructiv este un alt exemplu dat de Pușcariu, care pune în evidență rolul accidentelor din istoria unor cuvinte: „Cuvântul care are sensul opus lui *cald*, adjectivul *rece*, datorește înțelesul său în românește întâmplării că se găsea mai adesea în tovărășia substantivului *apă*. În latinește, *recens* – din care derivă *rece* al nostru – însemna cu totul altceva. Precum arată neologismul *recent* – care e un dublet al lui *rece* – sensul lui originar era cel de «proaspăt». Se zicea deci *aqua recens*, care însemna «apă proaspătă», adusă de curând de la izvor și, de aceea, «având o temperatură scăzută». Dacă *accidentul fatal* în istoria cuvântului *rece* ar fi fost întovărășirea lui cu *panis*, în loc de *aqua*, sensul lui *rece* ar fi fost în românește, tocmai dimpotrivă, cel de «cald», căci pâinea proaspăt scoasă din cuptor are o temperatură ridicată.” (Pușcariu 1940: 24).

O discuție specială merită resemantizările care ating îmbinările stabile de cuvinte, și anume unitățile frazeologice. Luând termenul *expresie* într-o accepție lărgită (adică incluzând aici și „discursul repetat”), am tratat o atare problematică într-un articol din 2019, deosebind două clase de expresii resemantizate, în funcție de cauzele care au dus la modificarea sensului global al acestora: (i) expresii resemantizate în urma uitării semnificației unui cuvânt component (de ex.: *Ai carte, ai parte*; *Exceptio confirmat regulam*; *sânge albastru* etc.), respectiv (ii) expresii resemantizate în urma uitării contextului originar (particular sau istoric) ori a realității extraverbale desemnate inițial (de ex.: *târâie-brâu*; *După război mulți viteji se arată*; *Verba volant, scripta manent* etc.) (vezi Munteanu 2019: 250 și urm.)⁵.

Ca să ilustrez această distincție, voi alege câte un exemplu din fiecare clasă. Astfel, în zicala *Ai carte, ai parte*, sensul întregii îmbinări de cuvinte s-a schimbat, deoarece, la un moment dat, substantivul *carte* nu a mai fost înțeles ca ‘act; document de hotărnicie, de posesiune; înscris’, ci ca ‘[știință de] carte’. Așadar, s-a crezut că formula cu pricina laudă binefacerile învățăturii. Tot așa, la origine, compusul *târâie-brâu* nu semnifica ‘persoană neglijentă’, ci ‘om arțăgos, buclucaș’. Pe vremuri (cu mai bine de două secole în urmă, când hainele orășenești erau de tip oriental), cei care căutau conflictul cu orice preț lăsau în mod voit să le atârne un capăt al brâului până pe pământ. Dacă erau călcați pe brâu, nici nu le mai trebuia un alt motiv de ceartă. Deci, de la imagine la expresie drumul poate fi acum lesne reconstituit.

2.4. Decodarea aberantă

Sintagma terminologică *decodare aberantă* (*decodifica aberrante*, în italiană; *aberrant decoding*, în engleză) și conceptul aferent au fost lansate (în 1965) de Umberto Eco într-un studiu de semiotică referitor (în special) la televiziune. Tradus și publicat în engleză în 1972 (sub titlul *Towards a Semiotic Inquiry into the Television Message*), textul lui Eco a pus în circulație noțiunea invocată mai cu seamă în domeniul științelor comunicării. Într-un articol (vezi Munteanu 2012: 233-240), am cercetat (cu precădere) dimensiunea lingvistică a decodării aberante. După o serie de distincții, rafinând definiția dată de U. Eco, am definit atunci *decodarea aberantă* drept „înțelegerea greșită a sensului unui text cauzată de necunoașterea (sau cunoașterea parțială ori insuficientă) a unui cod sau a unui context”. Ca *text*, în acest caz, putem avea în vedere orice act concret de comunicare. Câteva exemple vor fi, sper, edificatoare.

La G. Topîrceanu, într-o operă de tip memorialistic, *Pirin-Planina*, descoperim următoarea întâmplare (autentică, pesemne). După o ploaie abundentă, o groapă imensă fusese inundată, însă, în timpul nopții, apa se retrăsese lăsând pe fundul ei nisipos un șoarece mort, înecat. Șoarecele respectiv este contemplat atât de un soldat bulgar, cât și de prizonierul acestuia, un român. La un moment dat, bulgarul spune „Mișcă!”, arătând spre șoarece, la care românul răspunde contrariat: „Mișcă, moaș-ta pe gheață! [...] Tu nu vezi că-i mort?”. Confuzia este lămurită de narator, care precizează că în limba bulgară cuvântul *mișcă* înseamnă ‘șoarece’. Deși știa că acel cuvânt fusese rostit de un bulgar, românul (neștiind bulgară) și-a închipuit că a auzit un cuvânt românesc.

În mod excepțional, se poate trece și dincolo de cuvânt. Unul dintre exemplele oferite de Umberto Eco (preluat și de unele cărți de lingvistică) este o propoziție care are sens atât în latină, cât și în italiană: *I Vitelli dei romani sono belli*. În latină, enunțul înseamnă „Du-te, Vitellus, la semnalul de luptă al zeului roman!”, iar în italiană sensul este cu totul altul, și anume „Vițeeii romanilor sunt frumoși”. Evident, acesta este (neîndoielnic) un exemplu confecționat din rațiuni ludice ori didactice, dar istoria înregistrează și exemple reale, dintre cele mai serioase.

Celebra formulă „*Torna, torna, fratre*” amintită de Theophylactus Simocatta (sec. VII-lea) și de Theophanes Confessor (sec. VIII-IX) este, în opinia mea, un caz complex de decodare aberantă, în care (după cum au arătat N. Iorga, P. Năsturel, Al. Rosetti și G. Ivănescu) avem de-a face cu o confuzie între *torna*₁ (în „limba locului”) și *torna*₂ (termen de comandă bizantino-latinesc). Chiar dacă nu ar fi vorba de două limbi istorice diferite (adică în eventualitatea în care ne-am găsi numai în cadrul limbii latine, cu varietatea ei internă), totuși ar fi vorba, cel puțin, de două *coduri* diferite, de vreme ce este implicată în acel eveniment o anumită terminologie militară (adică se recurge și la un limbaj specializat). Deoarece întâmplarea (ori situația) cu pricina a fost expusă în detaliu și discutată de nenumărate ori de către savanții români și străini, nu o mai prezint aici, indicând doar studiul lui Eugeniu Coșeriu (publicat în 1983, în germană), lingvist care a lămurit chestiunea într-o manieră exemplară, punând la lucru eficient, în interpretare, cele trei tipuri de conținut lingvistic (desemnarea, semnificația și sensul)⁶. Mă voi limita la reproducerea concluziei lui Coșeriu, care sună astfel: „Confuzia reală se produce, deci, după încurcătura momentană cauzată de trimiterea la termenul de comandă *τόρνα*, nu între *τόρνα*₁ și *τόρνα*₂, ci între *τόρνα*₁ și *τόρνα*₃. Această confuzie privește nu semnificația (aceste cuvinte semnifică pentru Theophylactus în mod expres același lucru), ci sensul actului de vorbire corespunzător: o chemare adresată unui soldat și spre un anume scop («Vino înapoi, ca să aranjezi povara animalului») este înțeleasă greșit ca un îndemn către toți soldații și spre un alt scop (fuga), este preluată în această formă («Înapoi!, Înapoi!») și transmisă mai departe.” (Coseriu 1992: 61)⁷.

Un exemplu interesant (care poate fi judecat, până la un punct, și ca „percepție falsă”) este cel constituit de particula *Io*, întrebuințată odinioară în titulatura domnească⁸. Nedumerirea apare în momentul în care se observă că *Io*, ca atribut domnesc, trece de la domni la fii de domni, dar și la doamne și (uneori) la domnițe. O însemnare slavonă pe o pecete inelară a Doamnei Maria a lui Constantin Vodă Brâncoveanu (de la 1689) începe (în traducere) așa: „Io Maria, din mila lui Dumnezeu Doamna Țării Ungrovlahiei...”. Pentru B.P. Hasdeu, o atare formulare reprezenta o „absurditate”, însă cercetătorul Petre Ș. Năsturel a menționat apoi 8 documente (datate între 1597 și 1717) în care această abreviere paleografică greco-slavă a numelui Ioan (*nomen*

sacrum) este înscrisă și în titulatura fiicelor de domn (domnițe), nu doar de doamne (vezi Năsturel 1957: 367-371). Explicația lui Năsturel este aceea că *Io* a ajuns să fie confundat cu *eu* (pronunțat *io*), interpretat ca un fel de „*Eu* de majestate”.

3. Concluzii

Ca remarcă finală, să notăm că percepția falsă, etimologia populară și resemantizarea sunt tipuri de „greșeli de receptare” susceptibile să lase urme în limbă prin încetățenirea unora dintre modificările (nerecomandabile) ivite, în timp ce decodarea aberantă poate afecta înțelegerea în situații concrete de comunicare, conducând, de fapt, la neînțelegeri temporare. Aceste neînțelegeri fiind „cazuri individuale” – adică luând naștere într-un anumit context (particular-istoric) și având un sens determinat –, merită studiate și de hermeneutică, nu doar de lingvistică.

Note ■ ¹ Acest articol are la bază conferința mea, intitulată *Vorbitorul și interpretările sale greșite*, susținută on-line, în calitate de invitat, la Centrul de Lingvistică Teoretică și Aplicată din cadrul Departamentului de Lingvistică, Facultatea de Litere, Universitatea din București (în ziua de 17 februarie 2022).

² În original: “The human mind may be receptive, but receptivity is not passivity: it is an effort of active thought. An old story retold always to some extent acquires a new colouring from the mind of the teller and the life of his environment. If he is a skilful and imaginative narrator, these changes will turn the story, to that extent, into something both new and good; if the opposite, changes will still come about, but they will result in weakening the structure of the story by impoverishing its incidents.” (R.G. Collingwood, *The Authorship of Fairy Tales*, in Collingwood 2005: 266).

³ În original: “In all speech activity there are three things to be distinguished, *expression*, *suppression*, and *impression*. Expression is what the speaker gives, suppression is what he does not give, though he might have given it, and impression is what the hearer receives. It is important to notice that an impression is often produced not only by what is said expressly, but also by what is suppressed. Suggestion is impression through suppression.” (Jespersen 1965: 309).

⁴ Orice persoană trecută (cândva) prin școală își va aminti, probabil, versurile din pastelul *Mezul iernei* de Vasile Alecsandri: „În păduri trosnesc stejarii! E un *ger* amar, *cumplit!*”. Dacă persoana este ceva mai instruită, atunci își va aduce aminte și de acele „cumplete vremi” din *Predoslovia* lui Miron Costin.

⁵ La cele două tipuri, se mai poate adăuga o specie de «resemantizare», de data aceas- ta intenționată, întrucât ea nu se datorează vreunei „uitări”, ci unei „abandonări” voite. Avem de-a face cu *expresii resemantizate în urma reevaluării contextului (mai mult sau mai puțin) original* de către vorbitori. Este cazul unor expresii ca *a-și aprinde paie-n cap* sau *Et in Arcadia ego* (vezi Munteanu 2019: 254-255).

⁶ Conform concepției lui Eugeniu Coșeriu, trebuie să distingem între *desemnare* (refe- rința, adică trimiterea la realitatea extraverbală), *semnificație* (conținutul dat exclusiv de limbă și prin intermediul limbii) și *sens* (conținutul unui act concret de comunicare, al unui text/discurs).

⁷ Un caz (mult mai simplu) de decodare aberantă, însă și acesta interpretat (cam) defec- tuos de către opinia publică (și nu numai), este cel al scandalului iscat în jurul arbitru- lui român Sebastian Colțescu. În timpul meciului de fotbal Paris Saint-Germain (PSG) – Istanbul Basaksehir (din decembrie 2020), arbitrul de rezervă S. Colțescu, vrând să sancționeze un comportament neadecvat, i l-a indicat arbitrului central Ovidiu Hațegan (și el român) pe un jucător de culoare din echipa turcă, Pierre Webó, folosind cuvintele „ăla negru”. În consecință, Colțescu a ajuns să fie acuzat de rasism, dat fiind că acel ju- cător de culoare (la fel ca și coechipierii lui) nu știa limba română, dar va fi asociat ad- jectivul românesc *negru* cu substantivul depreciativ (sau ofensator) *negro* (din engleză).

⁸ Despre acest exemplu (dar și despre altul similar din istoria Angliei), am discutat la Seminarul cu participare internațională „Simboluri ale puterii din preistorie în contem- poraneitate” (Muzeul Brăilei „Carol I”, ediția a II-a, Brăila, online, 17 decembrie 2021), când am susținut lucrarea *Cuvinte obscure, ca semne ale puterii, în titulatura domnițelor și a reginelor*.

Bibliografie

Bréal 1913 = Michel Bréal, *Essai de sémantique (Science des significations)* [1897], Sixième édition, Librairie Hachette, Paris, 1913

Ciorănescu 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum, București, 2001

Collingwood 2005 = R.G. Collingwood, *The Philosophy of Enchantment. Studies in Folktale, Cultural Criticism, and Anthropology*, Edited by David Boucher, Wendy James, and Philip Smallwood, Clarendon Press, Oxford, 2005

Coseriu 1992 = Eugenio Coseriu, *Theophylactus, II, 15. O contribuție la clarificarea lui „τόρνα, τόρνα, φάρτε”* [1983], în „Limba Română” (Chișinău), Anul II, nr. 1, 1992, p. 51-62 [traducere din limba germană de Eugen Munteanu]

Dumistrăcel 1980 = Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980

Jespersen 1965 = Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar* [1924], The Norton Library, New York, 1965

Munteanu 2012 = Cristinel Munteanu, *Aberrant Decoding and Its Linguistic Expression (An Attempt to Restore the Original Concept)*, în "Procedia – Social and Behavioral Sciences", Volume 63, 2012, p. 229-241

Munteanu 2019 = Cristinel Munteanu, *Expresii resemantizate*, în „Limba română” (București), anul LXVIII, 2019, nr. 2, p. 249-256

Munteanu 2020 = Cristinel Munteanu, *De la noematologie la hermeneutică. Perspectiva lui Nicolae I. Apostolescu*, în „Diacronia”, nr. 12, 2020, A168 (1-11)

Năsturel 1957 = Petre Ș. Năsturel, *O întrebuințare necunoscută a lui „IO” în sigilografie și diplomatică*, în „Studii și Cercetări de Numismatică”, Vol. I, 1957, p. 367-371

Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română. Vol. I: Privire generală*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1940

Abstract

On the incorrect reception

Keywords: *incorrectness of speech; folk etymology; aberrant decoding; linguistics; hermeneutics*

Most of the linguists frequently discuss about the “(in)correctness of speech” (in relation to the so-called “correct usage”) and, of course, much less often about the “(in)correctness of reception”. This aspect is surprising enough, since, actually, the person who expresses himself incorrectly expresses himself in this way precisely because, most often, he has mistakenly received something from the speech of others, then carrying on, deformed in content or expression, the words or phrases heard. Ordinarily, reception goes hand in hand with interpretation. When the listener (or receiver) has heard something, but is not sure that he has heard correctly or that the respective speaker is a “reliable” one, then he interprets what he hears as he likes, sometimes even re-semanticizing some words or expressions. This is also how the cases of “folk etymology” are explained. In this article, I aim at presenting, commenting on and classifying some linguistic facts belonging to the aforementioned incorrect reception.

Eugenia MINCU

„Reanimarea” verbului românesc (limba română – controverse și corectitudine)

E.M. – lingvist-terminolog,
doctor habilitat în
filologie, conferențiar
universitar, Centrul de
Terminologie, Institutul de
Filologie Română „Bogdan
Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Publicații: *Afixoidele în
neologizarea limbii române*
(Editura Medicina, 2009);
*Terminologia medicinalis
Romaniae* (Pontos, 2017);
*Arhitectonica terminologiei
medicale. Mic dicționar
de elemente și dublete
terminologice* (Tipografia
Vătavu, 2020); *Dicționar
poliglot de aforisme și expresii
latine* (coautor, Cartier,
2022); *Didactica metaforei.*
*Mic dicționar român-englez
de termeni-metaforă; cu
etimologii și ilustrații* (coautor,
Editura Epigraf, 2023).

În limba română, *verbul* este „parte de vorbire flexibilă care exprimă o acțiune sau o stare”. Utilizat la singular, *verbul* mai înseamnă „cuvânt, mijloc de exprimare; limbaj”, menținându-și sensul moștenit din limba latină *verbum*, *i, n* „cuvânt”.

Sintagma „reanimarea” verbului românesc este echivalentă cu *revitalizarea cuvântului românesc* (în spațiul basarabeian). Doar că „reanimarea” face trimitere la „suflet”, adică aducerea înapoi a „sufletului” românesc, exteriorizat prin verb.

De altfel, lexemul *reanimare* este un împrumut din limba franceză *réanimer* „a aduce din nou la viață, a reînsufleți, a resuscita” (< lat. *re* „din nou, după, împotriva” + < lat. *anima*, *ae, f* „suflet”). În limba latină, cuvântul *anima*, *ae, f* este asociat cu aerul. Această asociere are la bază credința conform căreia sufletul nu este nimic altceva decât aerul pe care îl respiră omul; ulterior, sufletul este asociat cu respirația omului, fiind considerat „purtător al vieții”.

Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabeian ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Și deoarece cuvântul *reanimare* este, în primul rând, parte a terminologiei medicale (desemnează suma de procedee terapeutice prin care o persoană este readusă la viață), în continuare ne vom referi la două cuvinte-cheie în medicină: *medicament* și *tratament*.

Despre originea cuvintelor *medicament* și *tratament*. Este actual jocul de cuvinte „cu minte” și „cuminte”. Aforismul latin *Medica menta, non medicamentis* [Tratează cu mintea, și nu cu medicamente] este „rețeta” tuturor tratamentelor. Cuvântul *medicament* provine de la latinescul *medicamentum*, *i, n* (< lat. *medico*, *âre* „a medica” + < lat. *-mentum*; *mens, mentis* „minte” „tratează cu minte”).

Substantivul *tratament* are în componența sa același segment – *tractamentum* (< lat. *tracto*, *âre* „a scoate, a trage” + < lat. *-mentum*; *mens, mentis* „minte” „a scoate (din starea de boală) cu minte”).

Medicina, probabil, este domeniul cel mai invadat de calcuri inadecvate, după modelul limbii ruse. (Calcul este imitarea unui model de formare a cuvântului sau a unei sintagme preluate dintr-o altă limbă)

Greșit: *Eu primesc medicamentul conform prescripției medicale.*

Corect: *Eu iau/administrez medicamentul conform prescripției medicale.*

Greșit: *Eu primesc tratamentul prescris.*

Corect: *Eu fac/administrez tratamentul prescris.*

Garantul însănătoșirii noastre grabnice constă în a administra un tratament prescris „cu minte” și în a fi „cuminți” și respectuoși față de recomandările medicale.

A face o cură de tratament. De multe ori pacienții, dar și medicii folosesc sintagma *cură de tratament*. Să fie oare corect?

Greșit: *Durata curei de tratament este stabilită de către medic.*

Corect: *Durata (de administrare a) tratamentului este stabilită de către medic.*

Corect: *Perioada (de administrare a) tratamentului este stabilită de către medic.*

Explicație: Cuvântul *tratament* presupune rețeaua sinonimică: *cură* (< lat. *curro*, *âre* „a îngriji”); *medicație* (< lat. *medico*, *âre* „a medica, a vindeca, a îngriji cu ajutorul medicamentelor”); *lecuială* (popular); *îngrijire* (< rom. *în-* + *grijă*) (*medicală*) etc.

Astfel, în acest enunț sunt utilizate două lexeme din aceeași rețea sinonimică: *cură* și *tratament*. Autorul a atribuit un sens eronat substantivului *cură*, având în vedere o perioadă anumită de administrare a tratamentului.

Substantivul *cură* devine un pseudosinonim al cuvântului *perioadă*. Acesta, la rândul său, este sinonim cu substantivul *durată*, utilizat deja în enunțul propus.

Uneori tratamentul presupune calea intravenoasă de administrare și atunci... pacientul este **sub picurătoare**! Să fie oare corect?

Greșit: *Primesc picurătoare/picurători. /Eu sunt sub picurătoare.*

Corect: *Administrez/Fac o perfuzie/perfuzii.*

Explicație: *Marele dicționar de neologisme* (2010) explică substantivul feminin *picurătoare*, format de la verbul *a picura* + sufixul *-(ă)toare*, cu sensul „(rar) pipetă”.

Totodată, definește substantivul *picurătură* (invariabil) „picătură”, „(fig.) sunet, vibrație”, format de la verbul *a picura* + sufixul *-(ă)tură*. Totuși, sensul „pipetă” este atestat mai devreme: „Șip orî pipetă din care nu poate curge medicamentu de cât picătură cu picătură”. – Și picătoare (d. *a pica*) (August Scriban. *Dicționarul limbii românești*. Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939 *apud dexionline.ro*). Formula uzuală *a fi sub picurătoare* este o traducere literală (din limba rusă) a sintagmei *лежать под капельницей*.

Substantivul *perfuzie* înseamnă „introducerea lentă și continuă, picătură cu picătură, a sângelui sau a unei substanțe medicamentoase în venă ori în țesutul subcutanat, în scopuri terapeutice”. Este un împrumut din franceză, *perfusion*, format de la latinescul *perfusio* (< lat. *per* „prin” + < lat. *fusio, onis, f* „scurgere”).

În același context al „reanimării” cuvintelor – *a reveni* sau *a recidiva*? Cum este corect?

Greșit: *După un tratament ineficient, boala poate reveni.*

Corect: *După un tratament ineficient, boala poate recidiva.*

Explicație: Verbul intransitiv *a reveni* are sensul de „a veni din nou, a se întoarce; a apărea iar; a se manifesta din nou”; „a se întoarce la starea normală, obișnuită; a-și recăpăta echilibrul sufletesc, a se regăsi”.

Aparent, se stabilește o relație de sinonimie cu verbul *a recidiva*, acesta însemnând „a se manifesta din nou după o vindecare aparentă; a reapărea, a reîncepe, a reveni”.

Totuși, personificarea bolii nu este acceptabilă într-un text medical, cu excepția mitologiei populare românești. Boala se instalează în organism, se tratează și, uneori, poate recidiva.

În mitologia antică, *panaceul* (< gr. *panakeia* „vindecă-tot”) sau „elixirul vieții” este un remediu universal, mitic, util în toate bolile, capabil să prelungească viața omului până la infinit. Descoperirea acestuia este visul alchimistilor și obiectivul suprem al medicinei.

Ar fi un medicament perfect în a ne ajuta să „reanimăm” verbul românesc și să ne „reanimăm” pe noi înșine în spiritualitatea românească, pentru a prelungi viața neamului până la infinit.

Bibliografie

Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *DOOM. Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, ediția a III-a revăzută și adăugită*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021

Dvoretzky Iosif. *Latin-Russian dictionary*. Moscow, Russian Language Publishing House, 1976.

Surse

<https://dexonline.ro/definitie/>

Abstract

“The revival” the Romanian verb (Romanian language – controversies and correctness)

Keywords: *Romanian language; revitalization; correctness; literary norms; national spirit*

The adverse consequences of aggressive bilingualism, to which the Republic of Moldova has been subjected, are still felt to this day. Cultural-linguistic assimilation, the weakening of national spirit, linguistic chauvinism, etc., have facilitated the establishment of a precarious attitude towards the Romanian language, a suppressed and standardized language. A “diminished” language affects national customs and traditions, impacting the essence of the nation. To “revive” or revitalize the Romanian verb (by adhering to valid literary norms) means to ensure a future, the perpetuation of Romanian culture and heritage.

Constantin OLTEANU

Eugen Lungu, *De ce spunem așa*

Cuvintele nu au zile de naștere. Și chiar dacă au – în ziua aceea nu am mers niciodată la ele cu un buchet de flori, nu am așteptat jubilee și nu au suflat în lumânări. Dar au și ele o zi de naștere. Sau poate un an. Sau poate un loc. Să-l poți numi baștină și să-l poți numi natal.

Cartea lui Eugen Lungu *De ce spunem așa* vine să ne arate că există un timp anume în care se naște un cuvânt sau o expresie. Dar mai spune că Eugen Lungu nu e doar criticul pe care îl tot găsim semnând prefețe și pe care îl tot așteptăm să ne răsfoiască cărțile. Există nedreapta judecată că critica literară e dincolo de poezie, de proză sau de alt gen de scriere, iar atunci când i se pune în mână ciocanul, el și doar el e cel care decide ce va face cartea ta: va rămâne în librării sau va ajunge în case, în școli și în biblioteci. Mulți dintre criticii noștri au rămas împietriți în haina dură a acestui personaj, au citit coloane nesfârșite de poeme cu metafore orbitoare, au citit ziduri de pagini de proză în care s-au născut și au murit civilizații, în care au învins Cezari și au căzut Cezari, dar nu au scris nicio pagină în care s-ar fi putut naște sclipiri râvnind geniul. Au rămas în mantia criticului.

De-asta și e atât de surprinzătoare citirea numelui Eugen Lungu pe coperta unui volum în care se spun povești despre cuvinte. Mai bine zis, despre copilăria cuvintelor, că au și ele o copilărie, deși nu aveau cum să fure cireșe și nu aveau cum să prindă fluturi adormiți pe flori. Cartea lui Eugen Lungu e despre cărămizile cu care noi ne zidim operele, de mute ori fără să cunoaștem din care luturi sunt arse ele. Folosim cuvintele dând la o parte istoria și dezbrăcându-le, fără voia noastră de multe ori, de coaja pe care poartă.

Cred că sunt deja vreo patruzeci de ani de când am mers la o editură cu o mapă în care aveam câteva zeci de poezii în care îndoiala mea cerea vers alb, lipindu-se de tot ce făceam și de tot ce scriam. Am păs-

trat și până azi această definiție a literaturii, pe care nu știu dacă o mai acceptă cineva, că ea, literatura, e din talent, muncă și îndoială. Cred că cuvîntul acesta de la margine e de multe ori mai important decât talentul. Și am bătut la ușa lui Eugen Lungu, redactor de carte în cabinetul unei edituri, iar el, dincolo de o lectură obligatorie, a scris prefața cărții. Nu, n-am să citez, dar m-a făcut să cred cât de cât în ceea ce fac. Ei bine, prin textul de față întorc o datorie mai veche, deși sunt singurul care o iau drept datorie. Marea diferență e că eu atunci aveam nevoie de prefața lui Eugen Lungu, pe când el acum nu cred să tresară la referința mea. Știu, Druță spunea: „Oricât de mare ai fi tu, dar atunci când îți vezi poza într-un ziar, ți se moaie genunchii”. Și ai noștri se moaie, să n-o mai facem noi pe turnații în bronz.

Cartea lui Eugen Lungu *De ce spunem așa*, dacă vede bine cineva, nu întreabă, ci răspunde. Doar un critic literar poate răspunde la atâtea întrebări, deoarece criticul e pomul cu rădăcina verticală. Poeții și prozatorii își împrăstie de cele mai multe ori rădăcina la suprafață, pe orizontală, căutând cu vâna lor mai puțin apele și mai puțin luturile, dar mai mult aplauzele și mierea cuvintelor. O lectură măcar și parțială a cărții *De ce spunem așa* ne-ar face să ne oprim sau să ne opunem ușoarei lunecări pe derdelușul lecturilor noastre, ca să stabilim dacă ceea ce spunem sau ceea ce scriem noi e chiar ceea ce vrem să spunem și să scriem. Și atunci când vom ști că semiluna iese noaptea la cosit, împrăștiind aur în iarbă, și atunci când vom ști că miresele nu au fost chiar întotdeauna fericite, chiar dacă se striga „Amar!” pe nu știu unde, și atunci vom avea în față eminența cenușie din Muzeul de Arte din Boston, chiar dacă noi nu am mers mai departe de Bubuieci. Aș fi putu scrie „Mai departe de Băcioi”, dar mă las supus unui egoism hrănit cu nisipuri din strălucirea mea și nu pot ceda.

De ce spunem așa poate fi citită ca o culegere de nuvele și te lasă să constăți că pagina la care o deschizi, oricare ar fi ea, e pagina de care ai nevoie. Odată neglijată ordinea alfabetică a cuvintelor și expresiilor despre care scrie, se lasă loc pentru revenire, pentru completare și pentru o altă carte. Da, facem un gen de echilibristică verbală, dar știm bine că Eugen Lungu va veni cu un alt volum. Până atunci, am propus și s-a acceptat reluarea în revistă a unor texte. Desigur că s-ar fi cuvenit să fie publicate mai multe, dar cred că e suficient pentru a trezi în plă-

mâinii noștri mirosul acela de manual care învăluie un sfârșit de august lipit de un început de toamnă. Chiar dacă de atunci s-au mai schimbat cleiurile, iar vopselele poartă în ele și o picătură de parfum franțuzesc, purtat de doamna profesoară în geanta ei. Așa cred eu.

Abstract

Eugen Lungu, *Why We Say That*

Keywords: *words; birth; childhood; literary critic; literature; evaluation; introspection; written art; Eugen Lungu*

This article by Eugen Lungu delves into the phenomenon of the birth and development of words and expressions in language, as well as the role of the literary critic in the modern era. Lungu proposes that words have “birthdays” and a “childhood”, periods during which they are shaped and enriched with new meanings. Furthermore, Lungu reflects on the function of the literary critic, seen not only as an evaluator but also as an essential builder in the literary life, who decides the fate of literary works. Through analyzing the relationship between the critic and literature, Lungu emphasizes the importance of introspection and self-assessment in the appreciation and understanding of written art.

Eugen LUNGU

Aventura unor cuvinte**Din ciclul „Cuvinte care sunt, dar, de fapt, nu-s!”**

E.L. – una dintre cele mai sonore voci ale criticii și istoriei literare române de la Chișinău, editor. Volumele de critică și eseuri literare care l-au consacrat: *Raftul cu himere* (2004), *Spații și oglinzi* (2009), *Poetul care a îmbrățișat luna* (2014), *Panta lui Sisif* (2014), *De ce spunem așa* (2014), *Complexul lui Orfeu* (2019).

„A PROPRIȚIA”

Volumul unu intitulat *Smaragda Theodorovna*, conceput ca prolog al romanului *În preajma revoluției* de C. Stere (ediție și prefață de Z. Ornea, Editura Cartea Românească, 1991), este o adevărată babilonie lingvistică! Narațiunea e impregnată cu fraze și cuvinte rusești corecte, dar și stâlcite de populația băștinașă (sună nefiresc și barbar adresarea destul de frecventă a Nataliei Chirilovna către Smaragda: „**tiotia** Dusia”!), cu sintagme și cuvinte străine, mai ales franțuzești, relevând și o românească stricată pe care încearcă să o vorbească străinii – aceștia mutilează și stâlcesc verbele neaoșe ș.a.m.d.

Însuși autorul calchiază nemilos din rusește fără ca stilizatorii săi, fini cunoscători ai limbii române – G. Ibrăileanu, G. Topîrceanu și Al. Philippide –, să sesizeze natura lor improprie limbii noastre. Spre exemplu, un personaj jovial, numit Gaspar Gasparovici, își salută cunoscuții cu următoarea formulă:

„– A-a-a, Fiodor Ivanovici! – exclama el la vederea vreunui cetățean respectabil al capitalei basarabene: **Câte veri și câte ierni nu te-am mai văzut?** Ce mai faci? Sănătos? Voinic?”

Expresia pe care o subliniez cu aldine e o calchiere *mot à mot* din rusă: **сколько лет, сколько зим!** În graba dictării (se știe că Stere nu a scris el însuși textul romanului, ci l-a dictat unor secretari), autorul „uită” să caute o locuțiune românească potrivită momentului. Folosită frecvent în asemenea cazuri și cunoscută de toată lumea e expresia frazeologică: „Nu te-am mai văzut de un car de ani!”

Sau iată o răbufnire a guvernatorului Basarabiei:

„Generalul cade în fotoliul său și o bucată de vreme îl fixează uluit pe acest model de funcționar, „eminența griză!” a tuturor guvernatorilor basarabeni de pe vremuri.

– Atunci? să mă ploconesc eu acestor răzvrătiți, acestor tulburători, separatiști? A! **Am să-i turtesc pe toți în corn de berbec**, – răcni răgușit guvernatorul, – prototipul administratorilor cu «mână de fier»”.

Și această locuțiune e tipic rusească – **в бараний рог скрутить/согнуть кого-л.** Iată câte echivalente românești s-ar găsi în limba noastră: *a strânge în chingi pe cineva; a pune pe cineva cu botul pe labe; a pune cuiva lanțul în coarne; a pune șaua pe cineva; a pune piciorul pe grumazul cuiva.*

Iar conu’ Petrache Bârsianu le amestecă pe toate ca în torba țiganului (treceți liniștiți peste sintagma prea puțin supusă rigorilor *woke!* e vechi de când lumea la noi!...):

„– Eu vă întreb, *gospoda, cuda mî idiom?* Această *polojenie* este *nevânosi-ma!* Nași moșii, *dărâmaițea*, noi ne *răzorim!* suntem *vernopodan*, *talpa tronului*. *Cuda mî idiom, gospoda?* – zbiera dânsul, nemaștiind el însuși în ce limbă vorbește”.

Și coana Anica Mesnicu le cam „pribuluiește”:

„Și atunci cică graful n-a mai putut sta în *polc* și a dat *ostavcă*. Și s-a dus îndată, nu se știe unde, și dus a rămas!”

Sigur, multe dintre aceste calambururi sunt special căutate de autor pentru culoare locală. Unui basarabean nu îi e chiar atât de greu să se descurce în hățișul lor. Dar ce face oare un regățean confruntat cu ele? Ce înțelege acesta din tiradele macaronice ale lui Petrache Bârsianu? Îi ajunge oare cititorului răbdare să le caute sensul (mai ales dacă volumul nu conține note explicative la subsol!) când sunt atât de multe?

Deși cunosc bine graiul localnicilor, care continuă și azi să fie la fel de sucit și „fezandat” din belșug cu rusisme, am întâlnit în roman un cuvânt care m-a obligat să cercetez toate dicționarele românești posibile, de la cele științifice sau de neologisme, până la cele dialectale de pe ambele maluri ale Prutului. Nu l-am găsit nicăieri, deoarece pur și simplu nu există în limba română. Am bănuir că va fi fiind un rusism adaptat, dar nici în sursele slave nu l-am găsit!

Cuvântul apare într-un context special, bine delimitat din punct de vedere epic. E vorba de episodul în care bebelușul Vania Răutu este „vândut” unei alte familii, cu mai mult noroc la copii: deși dintr-o casă avută, Smaragda Theodorovna era pe cale să-și piardă și al doilea copil. Ritualul magic al „vinderii” era menit să-i salveze băiatului viața, căci, după spusele babei Vasilca, moartea își făcuse deja „făgașul” în casa Răuteștilor, deoarece după decesul Soniei, învinsă de scarlatină, se îmbolnăvisese subit și băiețelul. C. Stere descrie în detalii scena respectivă:

„În odăița de lingă bucatărie, la fereastră aștepta în haine de sărbătoare Paraschiva lui Vichentie, femeie uscățivă, îmbătrânită înainte de vreme.

Ea ținea în dreapta o monedă de aramă de două «copeici» și, solemnă, se adresă stăpânei, alături de care mergea Irina cu copilul în brațe, urmând-o în cortegiu Margareta Jozefovna, mama Zoița, jupâneasa Marghioala și încă câțiva din domesticitate.

– Ce căutați, oameni buni ? – întrebă Paraschiva, parcă nerecunoscând pe cei de sub fereastră.

– Avem un copil de vânzare, nu aveți cumva nevoie de dânsul? – răspunse Smaragda Theodorovna, fără voie stingherită și emoționată de acest rol.

– Slavă Domnului! Avem destui copii, dar mila Domnului nu se respinge. Cât cereți pentru copil, să trăiască, că-i voinic și frumos?

– Cât v-o lăsa inima, că îl vindem numai pentru mila lui Dumnezeu și numai ca să fie drept vândut, ne veți da un ban.

– Cu mila lui Dumnezeu, a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor! Iaca banul! – întinse Paraschiva cele două copeici pe fereastră.

Smaragda Theodorovna își făcu cruce, luă banul și, apoi, ridicând copilul din brațele Irinei, îl trecu pe fereastră Paraschivei:

– Pentru mila lui Dumnezeu, a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor! Iaca și copilul! Să trăiască și Dumnezeu să-l blagoslovească!

Măinile îi tremurau și, cu statura ei mică, Paraschiva a trebuit să se plece repede ca să poată prinde copilul.

Făcându-și cruce, Paraschiva rosti răspicat apăsând asupra fiecărui cuvânt:

– Mulțumim lui Dumnezeu, pentru blagoslovenia lui! Am un copil mai mult, să-l blagoslovească și să-l miluiască Domnul Dumnezeu, și să-i dea sănătate și viață lungă, ca și celorlalți copii ai mei. Amin!”

Conform credinței populare băiatul „aparținea” deja altei familii și altei case, deci destinul era astfel înșelat și copilul putea să supraviețuiască. Autorul încheie astfel scena:

„Nemezida a fost **propițiată**...”

Sigur, nu mi-a fost greu să înțeleg că *Nemezida* este numele rusesc al divinității grecești *Nemesis*. Cf. lui Victor Kernbach, ea este „zeița răzbunării, care pedepsește crimele, conservând și supraveghind ordinea și echilibrul în univers sub raportul moral, prin cântărirea riguroasă a fericirii și nenorocirii umane” și „pedepsește îndeosebi păcatul săvârșit de omul care tinde să-și depășească statutul comun de muritor sau păcatul lipsei de măsură în actele existențiale, incitat de lăcomie, trufie, opulență, nerușinare” (*Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1995).

Or Smaragda Theodorovna, prin flirtul ei cu seducătorul conte Przewicki, își înșela soțul, călcând astfel normele morale, ceea ce-i aducea astfel (în închipuirea femeii!) mânia și pedeapsa zeiței. Falsa adulterină (Smaragda nu a încălcat totuși linia roșie!...) crede cu fermitate că doar păcatul ei a pus în pericol de moarte viața copiilor săi. Multele rugăciuni ale mamei, penitența ei febricitată, „vinderea” băiatului o făceau să creadă că astfel îmbuna destinul și îndepărta de la casa ei alte nenorociri.

Și totuși ce înseamnă că zeița „Nemezida a fost **propitiată**”? Cum am spus mai sus, cuvântul **propitiată** nu există în niciun dicționar românesc!!!

După ore de căutări și bănuieli (regionalism? rusism? ucrainism?), l-am descoperit în ... latină! Materia lui literală, îndeosebi **ț**-ul, nu aducea nicidecum în ipoteză latina. Și totuși, verbul e latin:

propitio (I) *vt.* a îndupleca zeii prin sacrificii, a face favorabil: ~ *Iovem* CURT. a și-l face favorabil pe Iupiter, ~ *regem* CURT. a-l împăca pe rege. **propitius** (3) *adj.* favorabil, binevoitor: *di tibi propitii sunt* PL. zeii îți sunt favorabili, *propitia voluntas* NER. sentimente binevoitoare.

Termenul are în latină un întreg cuib semantic (vezi Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, Humanitas, 2003):

propitiatio, *onis, f.*, sacrificiu de împăcare a zeilor; **propitiator**, *oris m.* intervenient pentru împăcare HIER.; **propitiatorium**, *ii n.* mijloc de împăcare a divinității VULG.; **propitiatorius** (3) *adj.* de împăcare AMBR.; **propitatrix**, *Icis f.* împăciuitoare (a divinității) AMBR.

După asta l-am „descoperit” imediat și în franceză, în *Le Petit Robert*:

PROPITIATION. *n. f.* (XVIe; «faveur accordée par Dieu; pardon», fin XIIe; lat. ecclés. *propitiatio*, de *propitius*). Relig. *Sacrifice, victime de propitiation*, qu'on offre à Dieu pour se le rendre propice, obtenir son pardon (V. Propitiatoire). *Acte de propitiation*.

PROPITIATOIRE. *n. m. et adj.* (1170, *propiciatorie*; lat. *propitiatorium*). 1° *N. m. Hist. relig.* Table d'or posée au-dessus de l'arche d'alliance. 2° *Adj. Littér.* (xvie; lat. *propitiatorius*). Qui a pour but de rendre (Dieu) propice. *Offrande, victime propitiatoire*. «Cette coutume barbare passait pour le plus efficace des rites propitiatoires» (DANIEL-ROPS).

Iarăși, după îndelungate căutări, l-am găsit și în texte traduse în română, spre exemplu într-o lucrare de îngustă specialitate: C.G. Jung, *Opere complete*, vol. 9, partea 1. *Arhetipurile și inconștientul colectiv*. Traducere de Vasile Dem. Zamfirescu, Daniela Ștefănescu, București, Editura Trei, 2014, p. 36:

„A avea suflet reprezintă o cutezanță a vieții, căci sufletul este un demon distribuitor de viață care-și joacă rolul drăcesc deasupra și dedesubtul

vieții umane, ceea ce face ca în interiorul dogmei să fie amenințat cu anumite pedepse și **propițiat** cu anumite binecuvântări care depășesc cu mult posibilul uman al meritului. Raiul și iadul sunt destine ale sufletului și nu ale omului care, în slăbiciunea și prostia sa, nu ar ști ce să facă într-un Ierusalim ceresc”.

Și în alt text celebru: Hajime Nakamura, *Orient și Occident*, Editura Humanitas, 1997. Traducere din engleză de Dinu Luca:

„Conștientizarea păcatului cerea sacrificii **propițiatorii** și penitențe ...

În India, erau adorate și **propițiate** spiritele ancestrale (*pitaras*).”

Ce putem spune în concluzie? Că verbul și derivatele lui există, cel puțin în traduceri specializate, dar cuvântul ... nu-i! Adică lexicografii încă nu l-au văzut și nu i-au făcut pașaport românesc!

(10 aprilie 2023)

„UROCILE”

În același roman de C. Stere descoperim și cuvântul *urocile*, care la fel nu există în niciun dicționar românesc. Contextul nu ne ajută cu nimic; putem doar bănuî ce sens ar avea termenul. Iată fragmentul respectiv:

„Prin contrast, vie și colorată, plină de soare și de aer îmbalsămat de adierea primăverii, trăiește în el ziua de «pornire a plugurilor».

În ograda Năpădenilor sunt adunate treizeci-patruzeci de pluguri, cu câte patru boi înjugăți; popa Vasile, în odăjdii strălucitoare scânteind sub razele soarelui, slujește, ajutat de dascălul Andronache, «molebenul»; într-un colț al curții ard ruguri, pe care în enorme cazane fierbe laptele cu păsat; după sfârșitul molebenului, Smaragda Theodorovna împarte fiecărui plugar și «pogonaș» câte o cană de lapte cu păsat, – laptele e puțin afumat, dar pare lui Vania cu atât mai gustos, – câte un delicios colăcel cu nuci pisate sau sămânță de mac, și un ulcior cu vin. Oamenii își fac cruce, «pogonașii», niște băieți abia mai mari ca dânsul și la care el se uita cu mult jind, pocnesc din bice; și cortegiul pleacă din curte cu conu Iorgu și vechilul Alexandru în frunte, călări, spre a trage brazde și a împărți «urocile» plugarilor. Ritualul acesta, repetat în fiecare primăvară, nu s-a gravat în memoria lui Vania numai ca un

simbol al naturii redeșteptate, ci ca o sărbătoare a omului, a muncitorului, ca un fel de afirmare a solidarității umane în fața naturii, un triumf al geniului omenesc asupra forțelor oarbe.

De la această serbare a primăverii îi rămăsese pentru totdeauna un gust deosebit pentru laptele afumat; și acesta din urmă, printr-un proces psihic obscur, îi sugera voia bună și nădejdea în biruința finală a Omului asupra bestiei”.

Din text e clar că naratorul evocă deschiderea sezonieră a lucrărilor de primăvară. Ritualul e descris destul de amănunțit – Vania, *alias* adultul Stere, își amintește nu fără o anumită nostalgie de neobișnuitul spectacol din curtea casei părintești!...

Ce e totuși cu acest *urocile*? E foarte simplu, e un cuvânt rusesc adaptat la structura gramaticală a limbii române. Lexemul este foarte cunoscut, căci e vorba de substantivul *урок*. Atât doar că, în roman, cuvântul respectiv e folosit nu în sensul larg, accesibil tuturor de „lecție”, ci e antrenată o accepție veche a termenului, azi necunoscută nici chiar vorbitorilor nativi de limbă rusă. Căci conform lui Vl. Dal, *урок* însemna o sarcină pe care urmau s-o îndeplinească nu numai elevii, dar și muncitorii, mai ales cei agricoli (vezi exemplele subliniate cu bold):

Урок, срочная задача ученику **или рабочим**. Задать кому урок. Земляники **работают на урок**. Выучить урок, **отработать урок в один шабаш**.

Exemplele sugerate de V. Dal trebuie traduse, deoarece au o terminologie arhaică, necunoscută vorbitorilor de azi. Cuvântul **земляник** (plural: **земляники**, cu accentul pe **и** final) înseamnă *землекоп*, adică *muncitor care sapă pământul*. Prin urmare, expresia **земляники работают на урок** se poate traduce așa: *muncitorii care sapă pământul lucrează pe parcela care li s-a indicat*. Iar cealaltă locuțiune **отработать урок в один шабаш** înseamnă că *aceștia își vor îndeplini sarcina în timpul unei zile lucrătoare*.

Același lexicograf rus precizează că cel care împărțea aceste sarcini lucrătorilor agrari se numea *урочник*, termen vechi care ar coincide cu arhaicul nostru *inginer hotarnic*:

Урочник м. стар. межевщик, землемер, приурочивающий межи, грани, делающий отвод по урочищам.

De aici deducem că *urocile* este pluralul adaptat în românește al rusescului *уроки* (la singular; pluralul rusesc este *уроки*), în sens de „sarcină, normă agricolă la arat”. Iar conu’ Iorgu Răutu și vechilul Alexandru, ce urmau să împartă aceste parcele fiecărui plugar, îndeplineau pentru moment funcția de *урочник*, adică erau un fel de ingineri hotarnici!

După cum spuneam, romanul lui C. Stere e înțesat de asemenea împrumuturi rusești. Apropo, în același fragment apare și cuvântul *mo-leben* pe care îl „slujește” popa Vasile. Ei bine, acest termen a intrat în dicționarele românești cu accepția de *tedeum*.

26 aprilie 2023

*

În *voia valurilor* e considerată una dintre cele mai reușite secvențe ale romanului-fluviu. Limbajul autorului e însă și aici confiscat de calchi-erile din rusă. În șlepul cu arestanți, Ion Răutu vede la un moment dat o femeie care e încălțată în „papuci de *piele crudă*” (C. Stere, *Scrieri*, Editura Minerva, 1979, p. 220).

Expresia e un calc după *сыромьятная кожа*. Cred că e vorba de *piele neargăsită*.

21 decembrie 2023

Abstract

The Adventure of some Words

Keywords: *to shutter; C. Stere; Bessarabia; cultural interactions; etymology; linguistic influences*

This article investigates the etymology and evolution of the meaning of the word “aproți-pi-are” within the literary works of C. Stere, highlighting its use in narrative contexts to reflect the complexities of social and cultural interactions in Bessarabia in early 20th century. By examining dialogues and descriptions in the novel “In the Wake of the Revolution”, the author reveals how this term acquires multiple nuances in representing historical and social realities. The methodology includes contextual and comparative analysis of literary texts, with a focus on Russo-Romanian linguistic influences. Conclusions emphasize the importance of words in capturing and conveying cultural and identity subtleties.

„A călca pe greblă...”

Adrian*,

Văd că mă obligi iar să mă ocup cu „evazionismul” lingvistic, deși, nu ascund, îmi face o mare plăcere să descopăr legăturile secrete dintre unele cuvinte, precum și idiosincraziile dintre ele. Expresia de mai sus (*a călca pe greblă*) am lămurit-o pentru mine prin 2012, dar, dacă nu am scris atunci, azi umblu iar pe urmele celor elucidate cândva.

Ai dreptate, niciun dicționar românesc nu fixează expresia respectivă, ceea ce ne sugerează ideea că e un calc din rusește după *наступать на грабли*, cu variantele *наступать на те же грабли*, *наступать на одни и те же грабли*. Sensul expresiei e simplu: *a comite aceeași greșeală*. Iar și iar.

Mai mult, nici lucrările lexicografice bilingve, cum ar fi *Dicționar rus-român* (Arc, Gunivas, 2002), ediție care aducea la zi vestitul dicționar al profesorului Gh. Bolocan *et al.*, nici *Dicționarul frazeologic rus-roman* (Editura Științifică, București, 1968) semnat de același autor împreună cu Tatiana Voronțova nu conțin expresia rusească în cauză. Fii atent, aceste două lucrări sunt cele mai importante în materie!

Te vei mira însă și tu, după cum m-am mirat și eu în 2012, că sintagma-fantomă (*наступать на грабли*) nu există nici în dicționarele rusești! Mă refer nu la lucrări uzuale în două-trei sau patru volume, ci chiar în ediția academică *Словарь современного русского литературного языка* în 17 tomuri (anii de editare 1950-1960)! Nici în ditamai lexiconul *Фразеологический словарь русского языка* (Editura Русский Язык, М., 1978) coordonat de A. Молотова, de aproape 600 de pagini! În acest dicționar sunt toate

* Articolul *A călca pe greblă* e un răspuns la întrebarea lui Adrian Ciubotaru. Colegul meu se arăta nedumerit că un bucureștean folosea expresia în cauză.

expresiile consacrate, similare cu cea de care vorbim: *наступать на... горло, на ухо, на мозоль* ș.a.m.d., în afară de „protagonista” acestor note: *наступать на грабли*! Consider că absența ei din marile dicționare e o mare scăpare a lexicologiei rusești în genere! Ce e drept, lexicografii estici elaborează acum o nouă ediție a dicționarului explicativ în vreo 30 de volume; să fie oare prezentă acolo expresia în cauză?

În același timp, frazeologismul e pe buzele și sub condeiul tuturor în Federația Rusă și aș putea pune rămășag că-l vom regăsi și în limbajul vorbit al tuturor „republicilor-surori” din fosta URSS! De Republica Moldova nici nu mai vorbesc – la noi îl fac să circule până și ziariștii cu ștaif! Pe când politicienii noștri nu au nicio îndoială în ceea ce privește folosirea lui corectă și-l frecventează cu mult zel, alternându-l cu altă expresie idioată: *a pune macaroane pe urechi*, îmbinare de cuvinte, evident, de aceeași extracție!

Îți pregătisem și câteva exemple noi de utilizare a expresiei *наступать на грабли* de către ruși, dar acestea sunt atât de multe, încât le poate afla oricine pe valurile internetului. Îți ofer însă o mostră care m-a amuzat și pe mine în 2012. Nu simt nevoia s-o traduc, căci i se pierde tot farmecul:

Александр Савенко

НАСТУПЛЕНИЕ НА ГРАБЛИ

Как-то раз легендарному премьер-министру Великобритании сэру Уинстону Черчиллю журналисты указали на растянутую ширинку. Конфуз!!! Что делать? Как выйти из неловкого положения? Лев британской империи не растерялся и тут же выдал: «Мертвая птица из гнезда не вылетит» ...

Согласитесь, умение критически и с юмором взглянуть на себя со стороны, посмеяться над собственными недостатками вкупе со спокойно-доброжелательным, даже несколько ироничным тоном во взаимоотношениях с прессой отличает по-настоящему больших и серьезных политиков. Полагаю, что большинство псковских пу-

бличных деятелей, в том числе депутаты городской думы, предпочли бы войти в историю именно в таком качестве – эдаким воплощением «спокойствия силы».

5 мая 2012

Mai departe comentatorul A.S. explică cum au *călcat pe...*, adică, exprimându-ne corect, cum au greșit iar și iar funcționarii locali. Eu îți citez acest exemplu doar pentru caricatura de alături care însoțea textul. E haioasă, nu? Și exprimă foarte judicios sensul expresiei. Vorbitorii de rusă o și numesc *русская пословица*. Într-adevăr, îmbinarea respectivă de cuvinte nu se găsește în alte limbi, mă refer la cele de circulație internațională – engleză, franceză, italiană, spaniolă ș.a. Fiecare dintre aceste idiomuri fie traduc sensul expresiei *наступать на грабли*, evitând, cum e și corect, calchierea ei (exemple: *Je refais les mêmes erreurs, encore et encore*; *Mi sono rotta di commettere sempre gli stessi errori*), fie găsesc echivalentul ei,

precum fac nemții: *in die gleiche Falle tappen*, adică, literalmente, a cădea în aceeași capcană.

Apropo, cuvântul *greblă* sună cel mai frumos în italiană – ***rastrello***. Iar un derivat al substantivului sună cu totul deosebit în limba lui Benito Mussolini! E ceva în el *задушевно-сталинское* – ***rastrelliera***... Substantivul ***rastrello*** și verbul ***rastrellare*** (*a grebla*) vin de la latinescul *rasus*, participiul verbului *radere*, neam cu *raschiare*, care la noi dau *roa-dere* și *a rașcheta*.

Dar să revenim. De ce totuși expresia *наступать на грабли* pare atât de familiară multora? Cred că mai bine decât mine explică acest lucru un specialist englez:

IS THERE AN IDIOM FOR MAKING THE SAME MISTAKE REPEATEDLY?

A Russian acquaintance of mine asked me whether there's an English equivalent of „They keep treading on the same rake”: someone walking or running across the backyard or garden steps on the bow rake's teeth, making the handle swing rapidly upward and whack the blunderer in the face: a comic device used frequently in old cartoons (such as ***Tom and Jerry***) or slapstick comedy.

Now, this only happens once or twice in a cartoon, and can be written off as an accident. That's not what the idiom is about; rather, it describes the ***behavior*** ... uh ... *modus operandi*, if you will ... of someone (or maybe a bunch of people) ***foolish*** enough to keep treading on the same rake (sitting in the same spot) over and over again. Or ***delusional***, perhaps – you'll recall that Einstein once described crazy behavior as „doing the same thing in the exact same way while expecting different results.”

Thus the idiom seems to apply to:

– **bankers** (or banks, for that matter) who scheme, swindle and cheat, and get burned, yet resume their murky activities once the dust has settled;

- **politicians** (or political parties, for that matter) making an attempt, *again*, to make a system of ideas work that has failed many times in the past;
- **people** arguing with their spouses of many years even though neither party can recall a single instance of their fighting yielding even remotely satisfactory results in the past;
- **folks** purchasing \$100 worth of lottery tickets every week for years on end.

Etc, etc.

There's a bunch of English idioms that come pretty close („fool's errand”, „a fool repeats his folly”, and something about stepping into something twice, etc, etc). None of them captures the humorous aspect of the behavior described above.

Here's a variation on the same theme:

(Vezi textul pe net: <https://english.stackexchange.com/questions/303595/is-there-an-idiom-for-making-the-same-mistake-repeatedly>)¹

Ne întoarcem acum la esența întrebării tale – de unde a preluat expresia *a călca pe greblă* bucureșteanul? Dânsul e un publicist bun, îmi place cum scrie, iar emisiunea pe care o monitorizează e destul de interesantă. Posibilitățile sunt două. Fie prin asociere, comentându-se o situație ca cea descrisă de autorul englez citat de mine mai sus (film, caricatură etc.), fie de pe net. Prima variantă e probabilă, dar a doua mi se pare mult mai plauzibilă. Încearcă să dai în căutare *a călca pe greblă* și Moș Gugl îți va oferi, generos, zeci de exemple. Și toate marcate **.md**!!! Doar câteva vor avea specificarea **.ro**, dar și acelea pe site-uri legate de realități rusești! Acum însă, în premieră absolută, și în *Dilema*! Ergo, e o prostie pe care am ajuns să o exportăm! Nicio mirare, și Bucureștiul ne-a abonat la erorile sale: *nu se merită*, *editor* în loc de *editör*², *îmi servesc cafeaua* și destule altele! Noi, cei de aici, suntem vaccinați împotriva **fenomenului .md**, ei – nu! Așa că, asta e!

29 octombrie 2020

Note

¹ O cunoștință de-a mea, vorbitor de limbă rusă, m-a întrebat dacă există un echivalent în engleză pentru „Ei continuă să calce pe aceeași greblă”. E vorba despre cineva care merge sau aleargă în curtea din spate sau în grădină și dintr-odată calcă pe dinții unei greble. Coadă greblei se rotește rapid în sus și-l lovește pe insul neatent direct în față. Acest „truc” îl vedeam frecvent fie în benzile desenate, fie în desenele animate vechi (cum ar fi, spre exemplu, *Tom și Jerry*), fie în comedii de tip *slapstick*.

Acum, aceste scene apar mai rar – o dată sau de două ori – într-un desen animat și pot fi interpretate ca simple accidente. Dar nu despre accidente este vorba aici; aceste întâmplări [repetate] definesc mai degrabă comportamentul sau, dacă vreți, ceva de genul *modus operandi* al cuiva (sau poate al unei colectivități de oameni), toți fiind suficient de proști pentru a continua să calce pe aceeași greblă când nimeresc iarăși și iarăși în aceeași situație. Cred că vă amintiți în acest sens momentul delirant descris cândva de Einstein: cineva trebuie să fie dus cu pluta ca să se aștepte la altceva dacă „face același lucru exact în același mod, dar speră să obțină alte rezultate”.

Astfel, expresia poate fi aplicată, spre exemplu:

– **bancherilor** (sau chiar și băncilor) care complotează, se dedau la escrocherii când își anunță falimentarea, dar își reiau nestingherit activitățile neonestе imediat ce zarva se potolește;

– **politicienilor** (sau partidelor politice, în genere) care încearcă din nou să facă să funcționeze un sistem de idei care a eșuat de mai multe ori în trecut;

– **soților** care se ceartă între ei de mulți ani, chiar dacă niciuna dintre părți nu își amintește niciun singur exemplu ca această hârăială continuă să fi dat vreodată rezultate satisfăcătoare în trecut;

– **inșilor** care cumpără bilete de loterie în valoare de 100 de dolari în fiecare săptămână, ani la rând etc., etc.

Există multe expresii englezești care se apropie destul de mult de cea rusă („*fool's commission*”, „*un nebun își repetă prostia*” – și alta similară cumva – conținând ideea de a păși în ceva de două ori etc., etc.). Niciuna dintre ele nu surprinde însă conținutul umoristic al unei situații și al unui comportament ca cel descris mai sus.

Iată o variație pe aceeași temă:

² Până mai ieri, toate dicționarele românești, inclusiv cele mai noi (MDA 2002, DEX 2016, *Dicționarul normativ...* 2009 al Ioanei Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea actualului DOOM 3), admiteau doar forma *editôr*. Interesantă în acest sens o precizare a Mioarei Avram în *Cuvintele limbii române între corect și incorrect* (Cartier, 2001, p. 110): „Și cuvintele cu sufixele *-or* și *-tor* neologic sînt de două feluri în această privință. Orice vorbitor accentuează, corect, pe sufix cuvintele *coafor*, *frezor*, *montor*, *sudor* și pe rădăcină *pastor*, *sponsor*; la altele există însă șovăieli: de reținut că se accentuează corect pe sufix *conductor*, *editor*, *senator* etc. (variantele latinizante accentuate pe silaba precedentă – *condúctor*, *éditor*, *senátor* – sînt învechite)”. DOOM 3 se „supune” însă uzului, „legalizând” și forma *edítor*, considerată până mai adineaori greșită, dat tot mai frecvent folosită astăzi, alături de bine aclimatizata *editôr*. Ce e drept, găsește câte o „specializare” ambilor termeni: „*editôr* (de carte), *edítor* (TV)”. Deja nimeni nu mai face o deosebire între cele două „specializări”, forma nouă impunându-se tot mai vădit.

Abstract

"To Step on a Rake..."

Keywords: *idiomatic expressions; lexicography; comparative linguistics; Russian and Romanian culture; mass media use*

The article provides an in-depth analysis of the origin and use of the expression "to step on the rake" in the Romanian and Russian linguistic and cultural context. The author discusses the absence of this expression in most Romanian and Russian dictionaries, emphasizing its appearance and popularization through the Internet and mass media, rather than through the traditional channels of lexicography. Through concrete examples and references to lexicographic and phraseological works, the article highlights how the expression, which describes the act of committing the same mistakes repeatedly, transcends linguistic barriers through functional equivalents in other languages, illustrating the universality of the expressed concept. Furthermore, the discussion extends to how similar expressions are perceived and used in different cultural contexts, proposing a reflection on the dynamics between language, culture and society.

Vsevolod CIORNEI

Babilonul antic și babiloniile ulterioare

V.C. – jurnalist, scriitor.
Absolvent al Facultății de
Filologie, secția Jurnalistică,
a Universității de Stat
din Chișinău (1981). A
lucrat pentru periodicele:
„Orizontul”, „Tinerimea
Moldovei”, „Cuvântul”,
„Glasul Națiunii”, „Vocea
poporului”, „Săptămâna”.
Redactor la Publika
TV. Membru al Uniunii
Scriitorilor din Moldova.
Membru al Uniunii
Scriitorilor din România.
Volume de poeme: *Cuvinte
și tăceri* (1989), *Istorie
geloasă* (1990), *Cuvintele
dintre tăceri* (2002).

Unele cuvinte cu mare vechime în uz au acumulat de-a lungul timpului sensuri noi și uneori îndepărtate de cele inițiale. Să vedem două exemple spectaculoase din această categorie.

Cuvântul *Babilon* este și substantiv comun, și nume propriu. Primul sens, geografic și istoric, face trimitere la capitala Caldeii antice, situate pe râul Eufrat. A fost întemeiată de regele-erou Nimrod în anul 2640 înainte de Hristos, a fost împodobită apoi de legendara regină Semiramida cu celebrele ei grădini suspendate, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice, și distrusă în fine de Cyrus în anul 538 înainte de Hristos.

Orașul de pe cursul inferior al râului Eufrat e amintit de mai multe ori în Biblie, de exemplu, ca orașul în care, între altele, au fost duși evreii în robie de către Nabucodonosor în anul 586 înainte de Hristos. A fost un important centru economic, politic și cultural în mileniul al II-lea înainte de Hristos și a cunoscut o perioadă de maximă înflorire sub Hammurabi (secolul 18 î.d.Hr.) și Nabucodonosor II (sec. 6 î.d.Hr.).

În Antichitate acest oraș era celebru pentru bogăția și luxul său. Iar unde e bogăție și lux, sunt și ispitele rele. De aceea faima anticu-

lui megapolis este una proastă, consemnată și în Sfânta Scriptură. În cartea lui Ieremia se spune că e plin de nelegiuiri, în Apocalipsa lui Ioan – „cetatea cea mare care a adăpat toate neamurile din vinul mâniei curviei ei” și „Babilonul cel mare, mama curvelor și spurcăciunilor pământului”.

Din această proastă reputație istorică și legendară a rezultat sensul figurat al cuvântului *Babilon*, devenit cu timpul și substantiv comun. Acest sens figurat e formulat în unele dicționare ca „centru mare de corupțiune și crime”. Anume cu acest sens a fost numit Parisul „Babilon modern”, în secolul al XIX-lea, iar în secolul al XX-lea – New Yorkul și alte metropole de faimă mondială. Aceste orașe corespund și unui alt sens figurat al cuvântului *babilon* – „loc unde trăiesc mai multe populații” sau „amestec confuz de diferite neamuri și limbi”.

Aceste semnificații decurg și din istorisirea biblică despre Turnul Babel. Babilonul, care în limba ebraică se numește Babel, era un oraș unde întreaga omenire era unită, toți oamenii vorbind o singură limbă și migrând dinspre est; era primul oraș construit după Potop. Oamenii au hotărât ca orașul lor să aibă un turn atât de mare, încât vârful lui „să ajungă la cer”. Însă, după cum scrie în Cartea Genezei din Biblie, Turnul Babel nu era construit pentru a aduce slavă lui Dumnezeu, ci era dedicat unei religii false, cu scopul de a aduce faima constructorilor lui și zeilor în care credeau aceștia. Însă Dumnezeu, văzând că oamenii păcătuiau împotriva Lui, le-a încurcat limbile și le-a împrăștiat, ca să nu se mai poată înțelege între ei pe tot Pământul.

Așadar, Turnul Babel a rămas în memoria noastră ca locul în care Dumnezeu „amestecă limba a tot pământul”. Iar cu timpul expresia *turnul Babel* a căpătat sensul de „neorânduială, neînțelegere, între oameni” sau de „proiect sfidător prin măreția lui, care generează eșecul prin dezbinarea partenerilor”.

Se poate aplica destul de des astăzi expresia *turnul Babel*: în spațiul informatic, real și virtual, toți vorbesc în același timp și nimeni nu are disponibilitatea de a-l asculta pe celălalt pentru că, bineînțeles, el este singurul deținător al adevărului.

Din această semnificație a derivat cuvântul *babilonie*, care înseamnă „1. Vorbire sau scriere încâlcită, confuză; 2. Învălmășeală mare, dezordine”.

Legendarul și sugestivul turn a servit drept sursă de inspirație și element de construcție pentru mai multe opere valoroase de literatură și artă. În sfera artelor plastice se remarcă tabloul *Turnul Babel* al lui Pieter Bruegel cel Bătrân, cel mai de seamă pictor flamand al secolului al XVI-lea. În literatură trimiterile la această legendă sunt prezente în vastele pânze epice – romanul *Frații Karamazov* al lui Fiodor Dostoievski și tetralogia *Iosif și frații săi* a lui Thomas Mann, precum și în proza scurtă a lui Franz Kafka – povestirea *Stema orașului* și Francis Scott Fitzgerald – povestirea *Din nou la Babilon*.

În muzica clasică un oratoriu intitulat *Turnul Babel* a fost compus de un descendent de pe meleagurile noastre – Anton Rubinstein, care s-a născut în satul Ofatinți, raionul Râbnîța, pe timpuri gubernia Podolia, iar tatăl lui, împreună cu un unchi, arendau terenuri agricole în Basarabia. Și marele compozitor rus Igor Stravinski a scris o cantată religioasă neoclasică pentru orchestră și recitator cu titlul *Babel*, adică *Babel*, prima compoziție a lui pe un text în limba engleză.

Și în muzica pop și rock titlul *Turnul Babel* figurează în repertoriile unor artiști faimoși și formații celebre. Iată câteva dintre piesele cele mai reprezentative: una de pe albumul din anul 1975 al lui Elton John, alta de pe albumul „Ghiperboreea” din anul 1997 al grupei ruse „Akvarium” și, în fine, cântecul *Babylon* de pe albumul „Chromatica” din anul 2020 al extravagantei americane Lady Gaga.

Dacă mai punem la socoteală și faptul că Turnul Babel figurează și în mai multe jocuri video de mare popularitate, ajungem la concluzia că această legendă și semnificația ei au prins rădăcini adânci în conștiința colectivă a omenirii și s-au păstrat în ea de-a lungul mileniilor.

În fine, iată și un banc modern în care se face trimitere la faima proastă a Babilonului. Un algerian cu o barbă mare este așezat alături de un francez, într-un avion Paris-Alger. După decolare, stewardesa începe să le servească băuturi pasagerilor. Francezul cere o cupă de șampanie. După ce l-a servit, stewardesa îl întreabă pe musulman dacă vrea și el una. Răspunsul acestuia, foarte ofensat: „Prefer să fiu răpit și violat cu sălbăticie de zece prostituate de la Babilon decât să las o singură picătură de alcool să-mi atingă buzele!” Francezul, înecându-se, dă repede înapoi șampania, spunându-i stewardesei: „Și eu prefer, nu știam că se poate alege!”

La fel ca și în cazul altor cuvinte transmise de demult, din veac în veac, sensul figurat al cuvântului *cabală* este mai cunoscut și mai exploatat în vorbire și scriere decât sensul propriu, ale cărui rădăcini istorice au fost stabilite cu certitudine de specialiști și cunoscători. În dicționarele explicative *cabala* este definită ca o interpretare ebraică ezoterică și simbolică a Vechiului testament și ca o doctrina întemeiată pe această interpretare. La sensul figurat, îndepărtat cam mult de cel inițial, o *cabală* este o intrigă sau o uneltire.

În secolul al XIII-lea, o ramură a poporului evreu a elaborat o nouă doctrină mistică ce trata existența lui Dumnezeu, a lui Mesia și multe alte aspecte ale iudaismului. Adepții noii doctrine o transmiteau de la învățător la discipol și la început în exclusivitate pe cale orală, din gură în gură. Ei afirmau că învățătura aceasta a luat naștere în vremurile cele mai străvechi și o numeau *cabala*, cuvânt care în limba ebraică înseamnă „primire, acceptare, transmitere”. Ba chiar susțineau că însăși limba ebraică, considerată una dintre limbile sacre, a fost elaborată în mod special de către și pentru cabaliști, ca să le înlesnească comunicarea pe teme spirituale care nu erau și nici nu meritau să fie abordate de te miri cine.

De obicei, cabaliștii se întâlneau în grupuri mici sau lăcașuri subterane, unul dintre ele fiind chiar cunoscuta sinagogă din Ierusalim, și foloseau numerele și literele în combinații și simboluri fantastice, cu ajutorul cărora prezentau natura ca emanație a divinității. Prin activitatea lor, urmăreau să crească autoritatea preoților asupra poporului.

Adepții cabalei pretindeau sau poate chiar credeau că posedă o profundă cunoaștere și trebuie să comunice între ei în așa fel ca persoanele neinițiate, dinafara cercului lor de comunicare să nu poată înțelege profundele și sacrele lor mesaje. Ajunși în această situație ingrată și jenantă, neinițiații au început a folosi cuvântul *cabală* referindu-se la orice grup de oameni, ai cărui membri împărtășesc în comun o idee secretă, pe care o păzesc și o apără de restul lumii. De regulă, majoritatea oamenilor au o atitudine circumspectă și de-a dreptul negativă față de comunitățile de acest soi, de aceea și noțiunea de *cabală* s-a îndepărtat în uzul general de sensul inițial și a ajuns la un moment dat să caracterizeze și grupuri de politicieni care aplică în activitatea lor uneltirile și intrigile.

În Anglia cuvântul a făcut carieră politică în secolul al XVII-lea. În anul 1670, regele Carol al II-lea avea un grup de cinci consilieri care se numeau Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington și Lauderdale. Acești miniștri-consilieri nu prea erau simpatizați de opinia publică, aceasta suspectându-i, și se zice că nu fără temei, că l-au transformat pe rege într-o marionetă a omologului lui francez Ludovic al XIV-lea. Un observator subtil al vieții politice a remarcat faptul că din primele litere ale numelor viclenilor curteni se alcătuiește cuvântul „CABAL”. Astfel, acest grup de sfătuitoari monarhici a fost botezat „ministerul cabalei”, iar sensul negativ s-a atașat și mai strâns de cuvântul *cabală*.

În SUA cel mai notoriu caz de folosire a cuvântului *cabală* s-a produs în perioada de constituire a acestei tinere națiuni. Acum George Washington, primul președinte american, este o figură istorică incontestabilă. Dar nu fost așa chiar întotdeauna. Pe vremea lui, un grup de politicieni nu și-l dorea în funcția de comandant suprem al armatei revoluționare, hărăzindu-i-o lui Horatio Gates. Unul dintre complotiștii contra lui Washington era militarul francez de origine irlandeză Thomas Conway, care se angajase în armata americană. Complotul a eșuat, iar grupul de conspiratori a intrat în istorie cu denumirea „Cabala lui Conway”.

Este celebră și piesa scriitorului rus Mihail Bulgakov *Cabala bigoților*, care a fost montată în perioada sovietică cu titlul *Moliere* sub presiunea organelor cenzurii de stat, căreia nu-i era pe plac nici cuvântul „cabală”, nici cuvântul „bigot”, în care întrezărea aluzii contrarevoluționare. Între anii 1936 și 1966 piesa a fost în general interzisă pentru montare și publicare din aceleași cauze, unde mai pui că și în destinul lui Moliere ochiul vigilent al cenzurii a detectat unele paralele cu situația oamenilor de creație din Uniunea Sovietică. Conjurația bigoților ideologici și-a îndreptățit în toate secolele firea și esența...

Cuvântul *cabalistic* și-a păstrat însă sensul primar de „ocult, enigmatic, tainic”. Vorbim despre semne cabalistice, adică misterioase, sau formule cabalistice, interpretate ca magice, obscure, atunci când anumite semne sau formule amintesc de cele întrebuințate de către vechii cabaliști la tălmăcirea Bibliei.

Unii cred în Cabala, alții nu cred, alții compun bancuri precum e cel ce urmează: Un om stă și plânge. Văzându-l îndurerat, un prieten îl

întreabă: „Ce ți s-a întâmplat?” „Am pus-o de mămăligă! Mi-a spus o ghicitoare că mai am doar o lună de trăit. A zis că acesta mi-e destinul. Nu se mai poate face nimic”. „Asta e dacă nu faci nimic, dar dacă studiezi Cabala, îți poți controla destinul”, îi zice amicul. La care a urmat exclamația: „Și tu te aștepti, pe bune, să cred în tâmpenia asta cu Cabala?”

Abstract

Ancient Babylon and the later Babylonians

Keywords: *Babylon; etymology; symbolism; popular culture; figurative interpretations; corruption; linguistic diversity*

The article analyzes the semantic and etymological trajectory of the word “Babylon”, from its geographical and historical origins in the capital of ancient Chaldea, to its figurative uses in contemporary culture, marking the transition from a historical charge to a symbolic and sometimes negative one. By examining the various meanings of the term in various eras, the author highlights how “Babylon” came to symbolize corruption, violation of morals, and the amalgamation of populations and languages, while also inspiring valuable works in literature, music, and visual arts. The study manages to capture the cultural complexity and omnipresence of the image of “Babylon” in the collective consciousness, emphasizing its emblematic character for varied interpretations of the human condition.

Delia MUNTEAN

„Numai atitudinea loială față de valori va putea salva lumea”

D.M. – doctor în filologie.
Redactoră la revista „Nord
Literar”. Membră a Uniunii
Scriitorilor din România.

Domenii de preocupare:
critică și istorie literară, studii
culturale. Cărți publicate: *De
la comunicare la cuminecare.*

*Dimensiuni ontice în opera
lui Vasile Voiculescu*, Baia

Mare: Editura Umbria, 2000;

Provocări ale postmodernității.

Pornind de la Mircea Cărtărescu,
Iași: Editura Princeps Edit,

2010; *Incursiuni în lumea
cărților*, Cluj-Napoca: Editura

Mega, 2018; *Decalogul*

timpului meu, Cluj-Napoca:

Editura Mega, 2019; *Călătorind*

prin vremi cu Olga Tokarczuk /

Wandering through Times with

Olga Tokarczuk, Cluj-Napoca:

Editura Mega, 2020; *Poezia*

de lângă noi, Cluj-Napoca:

Editura Grinta, 2021; *Pe muchia*

poemului, 2024.

Deținător al unui portofoliu editorial de excepție, criticul și istoricul literar Mircea Popa lasă culturii române lucrări valoroase atât din perspectivă documentară, cât și exegetică. Indiferent de obiectul cercetării, domnia-sa nu se mulțumește cu oferta livrescă la îndemână, ci scormonește el însuși, cu mintea și cu mâinile lui, prin arhive, prin depozite de carte veche și de periodice uitate de vremi, de la noi și de prin alte zone ale lumii, multe dintre ele deloc exploatate anterior sau puțin cunoscute chiar și de către specialiști. Aproape fiecare scriere a sa e cât o bibliotecă, dezvoltând ramificații către domenii diferite ale cunoașterii și ispitind lectorul cu abordări care, nu o dată, deschid piste generoase în investigarea fenomenului respectiv (sau dau peste cap viziunea încetățenită).

Avem acum înaintea noastră volumul *Aproapele de departe* (Cluj-Napoca, Editura Limes, 2021), unde autorul se ocupă de personalități românești care s-au împlinit în alte spații geografice.

Cartea se deschide cu studiul intitulat *BAR-TOLOMEU ANANIA – exilul și diaspora românească*, un omagiu adus celui dintâi cărturar de la noi care a avut curajul să propună

atenției generale, în vremuri potrivnice unui asemenea demers, figuri ale diasporei. Cu un destin sinuos încă din perioada studenției (marcat de experiența temnițelor comuniste, de pribegia de la o mănăstire la alta și de lipsuri materiale), Valeriu Anania a ajuns după '89 în prim-planul Ortodoxiei românești, iar scrierile sale (traduceri și exegeze biblice, poezie, proză, teatru, memorii, publicistică) și-au găsit locul cunoscut în conștiința colectivă. „El și-a înțeles activitatea duhovnicească și de ierarh bisericesc – notează Mircea Popa – ca pe un misionarism creștin luminat”, iar „predicile sale înțelepte, ieșirile sale în presă și în public nu erau simple acte de circumstanță, ci un mod de existență și de exteriorizare a unei plenitudini spirituale bogate” (p. 7). Îi datorăm, între atâtea altele, traducerea *Sfintei Scripturi* după *Septuaginta*, lucrare beneficiind și de un prețios corpus de note ale autorului.

Întâlnirea – în cadrul unui simpozion desfășurat în 2003 la Oradea – cu scriitorul și animatorul cultural voivodinean Vasile Barbu – l-a îndemnat pe istoricul literar să cerceteze mai îndeaproape viața și preocupările culturale ale românilor din Banatul de Sud. Ecouri ale acestei întreprinderi găsim în secțiunea cu titlul „Poetul VASILE BARBU din Uzdin”. Sunt trecute în revistă contribuțiile sale la păstrarea spiritualității românești din spațiul amintit, inițiate, în cea mai mare parte, prin intermediul Societății Literar-Artistice „Tibiscus” (de la denumirea latină a râului Timiș): editare de carte și de publicații periodice, simpozioane, festivaluri (între care se remarcă Festivalul Internațional de Poezie „Drumuri de spice” de la Uzdin, cu treizeci de ediții până la ora actuală), cenecluri, concursuri, ansambluri folclorice, expoziții, înființarea de centre educaționale și de biblioteci. Referitor la scrierile poetice ale lui Vasile Barbu, reținem diversitatea stilurilor, inserțiile din graiul bănățean, „patina de rostire liturgică” (p. 36), configurarea unei mitologii proprii, ludicul, caracterul anteic. Scrie criticul: „Un sentiment românesc al ființei se degajă peste tot din această poezie, populată de spațiul rural al unor viziuni stenice, izvorâte dintr-o viziune panteistă fundamentală. Puritatea pierdută a clipei este transmisă ochiului printr-o metaforă plastică de bună calitate, perpetuând elementul fabulos, peisajul-privește, peisajul-panteon al spiritualității, istorie și mit esențializat. El nu are prejudecăți în privința mânăuirii versului și a cuvântului, ce pare rupt din matricea sa existențială primordială” (p. 37).

MIHAI CIMPOI – *literatul și omul de cultură* aduce înaintea noastră un portret-elogiu prilejuit de acordarea titlului de *doctor honoris causa* al Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. Activitatea de înaltă ținută a academicianului, desfășurată pe multiple paliere (critică și istorie literară, editare de carte, publicistică, traducere), îl îndreptățește pe Mircea Popa să îl considere „cea mai împlinită personalitate literară a Republicii Moldova” din ultima jumătate de veac. Sunt evidențiate perseverența în ceea ce privește introducerea alfabetului latin, încrederea în cultivarea unei grile axiologice sănătoase („Numai atitudinea loială față de valori va putea salva lumea” – iată crezul acestui cărturar), viziunea curajoasă și integratoare (pledează pentru reconsiderarea legăturilor cu țara-mamă). În economia textului, un spațiu relevant în ocupă prezentarea lucrărilor exegetice legate de opera lui Mihai Eminescu, implicit de felul în care este privită aceasta nu doar în țară, ci în lumea întreagă.

Poezia și proza scriitorului basarabean Nicolae Dabija se află în centrul unui alt studiu al volumului. Universul liric reprezintă o „lecție de demnitate națională”, cu ecouri, din păcate, restrânse în peisajul literar actual, și dă seama de felul în care este conștientizată menirea „destinului poetic ca mod taumaturgic de salvare și alinare a suferinței identitare” (p. 139). Dintre volumele de proză, Mircea Popa se oprește la *Tema pentru acasă*, un roman complex, îmbrățișând teme precum iubirea, politicul, dreptatea, „o carte despre vină și ispășire, despre stăpâni și sclavi, despre raportul dintre individ și istorie, dintre lumea privilegiatilor și lumea condamnaților, despre «mancurtizare» și transformarea omului simplu în simplu executant al ordinelor și ucazurilor venite de sus, despre dezumanizare, dar și despre salvarea prin credință” (p. 143).

Studiul alocat lui Theodor Damian așază activitatea acestuia – una care mixează numeroase ipostaze, deopotrivă de relevante: este paroh și teolog, poet, critic literar, conferențiar, conducător de cenaclu, redactor de publicații periodice, editor de antologii – în prelungirea eforturilor predecesorului său, Valeriu Anania, de a înlesni conexiunile dintre diaspora românească din America și teritoriul de proveniență. Pe cei doi cărturari îi leagă, de asemenea, preocuparea pentru dimensiunea religioasă a operei eminesciene (aspirația spre sacralitate, valoarea so-

terilogică a credinței, solitudinea, relația dintre credință și evlavie, motivul fiului risipitor) și întâmpinarea poeziei ca modalitate de transfigurare a ființei, de eliberare a acesteia de povara lutului și a vremelniciiei. Semnatarul volumului trece apoi în revistă câteva coordonate ale demersului liric al lui Theodor Damian, începând de la cartea cu care a debutat – *Liturghia cuvântului* (1989) – până la culegerile de dată mai recentă. Pentru poetul-teolog, consideră Mircea Popa, fiecare piesă lirică este o rugăciune, reprezintă „o formă de rezistență, împlinire, cunoaștere”, echivalează cu o „formă de izbăvire” (p. 149). De aceea, înțelegerea și aplicarea principiilor creștine îmblânzește solitudinea ontologică a fapturii lirice (implicit a instanței auctoriale), îi conferă încredere în sine, o învață grija pentru slujirea aproapelui, îi diminuează vulnerabilitatea în fața destinului. Criticul este de părere că tot ceea ce întreprinde Theodor Damian în plan poetic „se pliază pe un fond moral asumat, având la bază o etică a dreptății și adevărului, o stare de veghe pe treptele altarului sau îngenunchiat la Icoana Prea Curatei, în vederea depășirii pustiei din noi” (p. 152-153).

Un alt capitol se ocupă de Alexandru/Alex Cetățeanu, redactor-șef al revistei „Destine literare” și președinte al Asociației Canadiene a Scriitorilor Români. Vâlcean de origine, acest „Om al Cetății”, cum îl numește Mircea Popa, a emigrat în 1984, dezamăgit de guvernarea ceașistă. Experiența acomodării cu noul regim de viață va deveni subiectul cărții *Un român în Canada* (1995), evocarea contactului cu spațiul nord-american prilejuindu-i autorului descinderi în istoria țării, descrieri ale unor practici cotidiene și tradiționale, furnizarea de informații documentare, surprinderea unor elemente ce țin de mentalitate și de relațiile interetnice – toate acestea asigurând scrierii un pronunțat caracter monografic. Li se adaugă întoarceri în trecutul personal, însoțite de comentarii ce motivează – pornind de la imposibilitatea de a viețui demn și onest într-o lume a cărei grilă de valori nu o împărtășește și în care nu se poate împlini ca om și ca specialist – plecarea din țară. Patria de adopție este prezentată atât cu elementele ce l-au atras aici, cât și cu tarele ei, cartea dovedindu-se un îndrumar util pentru cei care au emigrat ulterior în Canada. Demne de interes sunt pentru cercetător paginile ce înfățișează aspecte inedite referitoare la individualități marcante ale culturii și ale științei (Mircea Eliade, Saul Below, Paul Ricoeur, Gheorghe Zamfir, aviatorul Alexander Vraciu ș.a.).

Articolul dedicat personalității lui Virgil Nemoianu împletește tra-seul livresc cu cel urmat prin diverse spații culturale, ca profesor la universități americane, precum și ca membru al Academiei Europene de Arte și Științe, respectiv al Asociației Internaționale de Literatură Comparată (ICLA). Mircea Popa extrage câteva fire conducătoare ale demersului său scriptural (regionalismul și universalitatea, idila în literatura Europei, critica actuală anglo-saxonă, romantismul european, dialogul cu intelectuali români din exil), evidențiind „ochiul sigur al criticului” (p. 254), refuzul interpretărilor sociologizante, perspectiva inedită asupra operei unor creatori canonici (și nu numai), rafinamentul discursului, subtilitatea abordării comparatiste. Sunt dimensiuni care au lăsat urme în domeniile de cercetare vizate.

Pe lângă cărturarii deja amintiți, ne întâlnim cu Grigore Arbore (istoric de artă, teoretician al culturii, viitorolog stabilit în Italia), George Astaloș (cu proiectele sale utopice), Maria Berenyi (poetă, autoare de articole și de contribuții istoriografice, directoare a Centrului de Cercetări al Românilor din Ungaria), Hans Bergel (sportiv de performanță, scriitor și jurnalist sas), Rainer Biemel (romancier, eseist, critic literar, traducător din Rainer Maria Rilke, Thomas Mann și Johann Wolfgang Goethe; a stat deseori în preajma lui Martin Heidegger și a fost prieten cu Jean Giraudoux, lăsându-ne mărturii prețioase despre amândoi), Paul Celan („ultimul mare poet al secolului al XX-lea”, traducător valoros din mai multe limbi), Andrei Codrescu (poet, prozator stabilit în SUA; avem de la el o bogată corespondență), Dan Culcer (autor al masivei lucrări *Cenzura în comunismul real*), Ștefan J. Fay (luptător pentru drepturile românilor, autor de romane istorice, „memorialist infatigabil, cu o memorie proaspătă și plină de aluviunile încărcate de sensibilitate ale martorului ocular” – p. 158), Radu Flora (cărturar din Banatul sârbesc, cu preocupări consistente în varii domenii, autor al unei panorame a literaturii române din Voivodina, unul dintre inițiatorii Cercului literar – și, mai târziu, ai revistei – „Lumina”), Vintilă Horia (care a trăit și a creat în mai multe zone culturale, a susținut cursuri și conferințe în diverse țări ale lumii), Virgil Ierunca („criticul cel mai autorizat al literaturii române din exil”, întemeietor a numeroase publicații periodice dedicate scriitorilor români, autor al *Fenomenul[ui] Pitești*), Daniel Ioniță (stabilit în Sidney, autor al unor substanțiale antologii lirice), Norman Manea (prozator, analist politic,

sociolog ce a abordat o problemă incomodă: impostura socialistă, morala, responsabilitatea, „slujul tovărășesc”, Holocaustul, exilul, legionarismul), Alexei Mateevici (pe care ni-l face cunoscut pornind de la o lucrare monografică semnată de profesorul Petre V. Haneș), Herta Müller („scriitoare atipică”, ce „subminează metodic și declarat proza de factură clasică”, inovând poetica românească), Eugen Lazovan (a susținut cursuri și conferințe la mai multe universități apusene, a făcut cunoscută literatura noastră și istoria românilor în afara granițelor), Grigore Nandriș (născut în 1895 la Cernăuți și stabilit în Irlanda, autor de manuale, editor de carte românească; a susținut conferințe publice, a luptat pentru cauza românilor, a avut o corespondență bogată cu alte personaje de seamă din diaspora), Titu Popescu (bucovinean plecat în Germania, unde a scos volume cuprinzând reflecții, confesiuni, interviuri, investigații personale despre semnificațiile exilului și consecințele asupra individului, cărți de estetică, de istorie a mentalităților, memorii de călătorie), Gabriel Stănescu (stabilit în SUA, poet, diarist, eseist; a făcut cunoscute valori ale culturii române în spațiul de adopție), Ion Taloș (preocupat îndeosebi de comunitatea sefardă bucureșteană, autor al unor studii de folclor și despre originile și devenirea poporului român), Vasile Tărășanu (poet, jurnalist, editor de publicații periodice, care a militat pentru introducerea grafiei latine în Bucovina, a întemeiat instituții vizând „re-românirea culturii cernăuțene”) și George Uscătescu (profesor și om de cultură exilat în lumea hispanică, semnat al unor volume de versuri și al unor lucrări eseistice).

Fiecare studiu din cuprinsul volumului (abordând, după cum se poate observa, inclusiv personalități mai puțin cunoscute de către publicul larg) merită din plin atenția cititorului, furnizându-i informații pertinente, însoțite de judecăți oneste, echilibrate. Sunt nume peste care un cărturar pursânge nu are voie să treacă și care *fac parte*, chiar dacă cei care le poartă au ales ori au fost siliți să trăiască în cine știe ce colț al pământului, *din ființa națională*.

Fiecare dintre ei, așa cum găsim scris în repetate rânduri pe parcursul volumului, este „al nostru” și toți – prin lucrarea lor împreună – slujesc, în felul lor, *cartea neamului*.

Mircea Popa a reușit, cu uneltele sale, să ni-i aducă *de departe aproape*.

Abstract

“Only the loyal attitude towards values will be able to save the world”

Keywords: *diaspora; the book of the people; regionalism and universality; national dignity; value; Romanian spirituality; Mircea Popa*

Named after an assertion made by our great academician, Mihai Cimpoi – “Only a loyal attitude towards values will be able to save the world” – the article presents one of the books written by historian and critic Mircea Popa – *Aproapele de departe*. The volume contains representative works of great Romanian personalities (including some less known to the large audience) who found their fulfillment not only in geographical, but also in cultural universes, and significantly contributed to the recognition and promotion of national values beyond the borders.

Natalia LUCHIANCIUC

Abordarea transdisciplinară a romanului druțian *Clopotnița*

N.L. – doctor în filologie, lector universitar, Facultatea Științe Umaniste și Pedagogice, Catedra Limbi și Literaturi, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul; profesor de limba și literatura română, grad didactic superior, I.P. Liceul Teoretic „M. Eminescu”, mun. Cahul; specialist principal, metodist, Direcția Generală Învățământ Cahul. Domenii de cercetare: literatura română din Basarabia, gramatica, lingvistica comparată (română – rusă), cultura comunicării, limbile clasice (latina). Autoare a mai multor articole științifice și coautoare a două cărți: *Lingua latina* (manual pentru facultățile umaniste) (2008), *Dicționar tematic de maxime și expresii latine* (2011). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale (România) și în cadrul diverselor proiecte educaționale transnaționale

„Încotro, globule,/ Atât de grăbit, /Încotro atât de distrat?!...”, susține Grigore Vieru în admirabila-i poezie, cu titlul grăitor *Un secol grăbit*, în care reflectă natura trecătoare a timpului și impactul acestuia asupra vieții umane. Cu adevărat, trăim un secol al vitezelor, care generează cu rapiditate schimbări esențiale în societate, iar această continuă schimbare din ultimele decenii aduce în fața lumii contemporane o serie de provocări, în raport cu care sistemul educațional nu poate rămâne insensibil, indolent.

Pentru a face față sfidărilor fără precedent lansate de lumea contemporană, elevii au nevoie de competențe strategice precum: *abilitatea de a învăța cum să învețe, abilitatea de evaluare și rezolvare de probleme*. În aceste condiții, educația contemporană are obligația de a apropia procesul instructiv-educativ de viața cotidiană a educabililor, de cerințele și necesitățile societății în care aceștia conviețuiesc, ținând cont, totodată, de varietatea rolurilor pe care elevii de azi le vor avea în societatea viitoare: de la acela de ființă autonomă, de membru al familiei și al unei colectivități, de cetățean și producător, până la acela de subiect și obiect al diverselor

experiențe de viață, care îl vor face să se cunoască pe sine și să se formeze ca o ființă liberă și creatoare. Însă pentru a crea elevilor condițiile unei reușite personale și sociale, educația contemporană trebuie să dezvolte la aceștia un sistem întreg de competențe, valori și atitudini, care ar depăși frontierele rigide ale învățământului tradițional, prin intermediul disciplinelor clasice. Accentul se deplasează, astfel, spre conștientizare, cooperare, gândire critică și creativă, spre flexibilitate și ajustabilitate, spre analiză și interpretare a lumii, care este în permanentă evoluție.

În aceste condiții, au fost realizate modificări în conținutul curriculumului disciplinar. Demersurile inovative vizează următoarele aspecte:

1. Reliefarea cadrului valoric/axiologic transdisciplinar în baza profilului absolventului nivelului gimnazial de învățământ ca un nou concept cu valențe semantice de finalitate a sistemului de învățământ, proiectat din premisa unității abordării psiho- și sociocentriste.
2. Reformularea și revizuirea competențelor specifice disciplinei limba și literatura română, în contextul dinamic al formării acestora pe unități de învățare, evidențiindu-se valorile și atitudinile specifice predominante, în concordanță cu profilul absolventului claselor de gimnaziu sau liceu.
3. Asigurarea conexiunilor inter- și transdisciplinare prin formularea unor competențe specifice de integrare și transfer pentru fiecare clasă de gimnaziu sau liceu.
4. Promovarea abordărilor curriculare transdisciplinare.
5. Corelarea abordărilor intra- și interdisciplinare la nivelul conținuturilor, pe clase și unități de învățare, la nivelul relațiilor didactice: *Limba română – discipline înrudite* (Limba străină); *Literatura română – științe și arte conexe* (Literatura universală, Istorie, Muzică, Dans, Arta teatrală, Cinematografie etc.), prin deschideri, sincronizări, reconfigurări, optimizări și descongestionări judicioase.
6. Promovarea strategiilor didactice (inter)active, a învățării experiențiale, a elementelor de învățare prin sarcini, prin proiecte, studii de caz, în combinație judicioasă cu strategii consacrate pentru o anumită vârstă școlară¹.

Însă toate aceste inovații, modificări în conținutul curricular pot deveni eficiente doar dacă se va schimba și perspectiva de implementare a lor. În acest sens, *Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar* recomandă cadrelor didactice „Reconsiderarea resurselor interdisciplinarității și, mai ales, a transdisciplinarității, pentru integrarea experiențelor lingvistice și lectorale în contextele vieții zilnice”². Așadar, reușita demersurilor inovative ale *Curriculumului la disciplina limba și literatura română* se datorează, în mare parte, celor care aplică în practică noutatea, adică cadrelor didactice care își proiectează, organizează și realizează demersurile educaționale în, între și dincolo de orice disciplină, printr-o abordare transdisciplinară a învățării.

Pornind de la semnificația prefixului „trans” din componența termenului, „Transdisciplinaritatea privește, așa cum subliniază Basarab Nicolescu, autor cunoscut în domeniu, ceea ce se află în același timp și *între* discipline, și *înăuntrul* diverselor discipline, și *dincolo* de orice disciplină”³, iar finalitatea acesteia este înțelegerea lumii prezente și unitatea cunoașterii. Vorbind despre actualitatea și iminența fenomenului, autorul subliniază că „disciplinaritatea, pluridisciplinaritatea, interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea sunt cele patru săgeți ale unuia și aceluiași arc: al cunoașterii”.

Considerată drept o strategie de abordare a cunoașterii, *transdisciplinaritatea* presupune tratarea unor teme, adeseori de mare complexitate, folosind instrumente și reguli de investigație proprii anumitor științe, folosind concepte ale acestor științe, dar în contexte diferite. Elevii manifestă interes pentru problemele concrete cu care se confruntă în viața de zi cu zi și caută pentru multe dintre acestea explicații și soluții practice. Pentru a veni în întâmpinarea intereselor elevilor, învățământul va trebui să se aplece mai mult asupra cotidianului, căci ceea ce îi interesează pe copii ține prea puțin de domeniul teoriei științifice. Școala trebuie să-i pregătească pentru viață în lumea reală.

Metodologia transdisciplinară „se bazează pe dialogul dintre discipline și pe punțile care se pot crea între acestea pentru a atinge unitatea cunoașterii”. Astfel, traversând barierele disciplinelor clasice și concentrând anumite aspecte ale curriculumului în asociații semnificative, favorizăm abordarea unor teme transdisciplinare, globale, care prezintă interes pentru elevi. În acest sens, cunoștințele specifice ale elevilor la diferite discipline fuzionează și conduc la dezvoltarea unor proiecte integrate.

Proiectarea unui demers didactic transdisciplinar, în cadrul disciplinei *Limba și literatura română*, permite explorarea textelor literare, pornind de la valorificarea propriilor experiențe și până la realizarea propriilor judecăți de valoare asupra acestora.

Dintre demersurile transdisciplinare care pot fi realizate cu succes în ciclul gimnazial și care au avut impact asupra elevilor, este tema *Valori naționale dincolo de timp*. Alegerea acestei teme în clasa a IX-a a fost determinată de studierea romanului druzian *Clopotnița*. Demersul proiectiv s-a bazat pe competențele generale și specifice ale disciplinelor limba și literatura română, istoria, geografia, educația muzicală, educația plastică etc., dar și alte domenii conexe, precum: religia, psihologia, etnografia, arheologie etc.

Conținuturile organizate transdisciplinar în abordarea acestui subiect se axează în procesul educațional nu pe disciplină, ci pe demersurile intelectuale, afective și psihomotorii ale elevului și vizează:

- Redactarea unui eseu argumentativ, având ca temă *Personalitățile neamului, oameni ai Cetății*;
- Realizarea unui colaj, care să cuprindă imagini cu obiective istorice sau monumente din localitate, ce au valoare istorică și culturală;
- Organizarea unei expoziții tematice de desene;
- Efectuarea unor afișe publicitare, prin care să convingă populația din localitate cât de importantă este păstrarea monumentelor istorice, care reprezintă un semn al identității noastre naționale;
- Vizitarea lăcașurilor de cult, a muzeului din localitate;
- Realizarea unei prezentări Power Point la tema *Pietre de istorie, monumente emblematice distruse*;
- Selectarea pieselor muzicale cu tematică patriotică și realizarea unui colaj muzical cu cele mai reprezentative melodii la temă;
- Legenda despre Clopotniță, despre mănăstirea Căpriana, Legenda despre localitatea Căpriana, dar și despre alte obiective culturale și istorice din localitatea de baștină.

Finalitatea acestui demers reprezintă un proiect transdisciplinar de grup, pe care elevii îl vor realiza pe parcursul a două săptămâni.

În abordarea romanului *Clopotnița*, scris de Ion Druță, vom porni, desigur, de la **factorul istoric**, dată fiind tipologia în care se încadrează lucrarea și „superba vocație artistică” a prozatorului basarabean în evocarea faptelor istorice și a efectelor acestora asupra „minților individuale și a conștiinței colective”⁴. De altfel, predilecția scriitorului pentru proiecțiile ficționale ale istoriei colective este evidențiată și de Keith Hitchins, care, într-un studiu special dedicat acestuia, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*⁵, subliniază: „Chiar dacă Ion Druță nu tratează istoria în același fel cum o face un istoric profesionist, el dă dovadă, totuși, de o înțelegere pătrunzătoare a modului în care istoria influențează societatea, în general, și îi afectează pe indivizi, în particular. Entuziasmul său pentru istorie este contagios: el este un fel de Horia Holban, învățătorul de școală de la țară din romanul *Clopotnița*, care venerează istoria ca păstrătoare a memoriei și ca un ghid moral”⁶.

Istoria este pentru Ion Druță un depozitar al valorilor etice perene. În *Clopotnița*, istoria reprezintă „o forță activă, ea formează caractere de-a lungul secolelor și este, totodată, un factor care consolidează valori, dacă nu chiar un creator al valorilor”⁷.

Documentându-se asupra contextului sociocultural și istoric în care este plasată acțiunea romanului, despre personalitățile istorice invocate de autor în lucrare, despre monumentele istorice de importanță națională edificate de marii domnitori ai țării, dar și de alte figuri istorice și culturale importante din localitatea de baștină, elevii au avut ca primă sarcină, în cadrul proiectului transdisciplinar, să realizeze un eseu argumentativ, având ca temă *Personalitățile neamului, oameni ai Cetății*.

Opera lui Ion Druță s-a alimentat din universul rural, creația scriitorului este infuzată de toate neliniștile omului din secolul al XX-lea, fiind puternic marcată de valorile general-existențiale. Trăind într-o lume în care temeiurile s-au erodat, eroii săi caută în mod frecvent **restabilirea relației cu sacralul**. Revelația sacralului este, după Mircea Eliade, singura în măsură să stimuleze convingerea că „ceva ireductibil real există în lume”, că acest real are o bogăție de sensuri și o ordine ce se opune curgerii haotice și periculoase a lucrurilor. La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a fi sau, mai cu seamă, a deveni om înseamnă a fi „religios”.

„Sacrul, subliniază Mihai Cimpoi, este indiscutabil un element definitoriu al creației lui Druță. El apare nu doar ca temă dominantă — de la *Casa mare*, *Samariteanca*, *Biserica Albă* ... —, ci ca Program estetic, ca o Concepție asupra vieții și lumii, manifestându-se și sub formă de religie a scrisului”⁸. În acest sens, biserica reprezintă un element simbolic în multe dintre lucrările lui Ion Druță, cum este romanul *Biserica Albă*, povestirea *Samariteanca* ș.a., iar în *Clopotnița*, biserica, transfigurată metonimic prin acea clopotniță, este cel mai important simbol al romanului, devenind un adevărat „templu sacralizat”. Aceasta denotă imaginea metaforică a istoriei poporului basarabean, reprezentată prin *Hronicul* ce a înregistrat, pe pielicele de vițel, toate datele despre istoria neamului de la Ștefan cel Mare și până în prezent.

Acest monument cultural-istoric sugerează temelia măreției strămoșilor. Deși în final ea este distrusă, arsă, din cauza credinței denaturate și a lășității oamenilor, Clopotnița, în viziunea protagonistului, reprezintă locul care trebuie păstrat în memorie și cinstit, că o relicvă ce perpetuează aura de măreție a străbunilor. În romanul *Clopotnița*, prozatorul Ion Druță oglindește nuclee tematice specifice, precum: conservarea valorilor spirituale colective, cinstirea memoriei trecutului, evocarea istoriei. Criticul literar Haralambie Corbu sublinia că romanul proiectează „destinul tânărului profesor de istorie, Horia Holban, raportat direct la trecutul neamului și la monumentele spirituale și materiale care atestă acest trecut”⁹. Horia, profesorul de istorie din satul Căpriana și Maria, eleva din sat, fiică de țăran răzeș, care salvează clopotnița de la incendiu, sunt două caractere construite de autor pe criterii asemănătoare: verticalitate, simțul dreptății, grija pentru valori. Ion Druță a reușit să convingă cititorul de multiple valențe morale și spirituale pe care le are biserica în conștiința basarabeanului, fundamentându-și imaginarul românesc pe această recurență tematică simbolică.

În acest sens, alte sarcini în cadrul proiectului disciplinar au presupus: vizitarea lăcașurilor de cult, a muzeului din localitate, realizarea unui colaj care cuprinde imagini cu obiective istorice sau monumente din localitate, ce au valoare istorică și culturală, efectuarea unor afișe publicitare, prin care să convingă populația din localitate cât de importantă este păstrarea monumentelor istorice, care reprezintă un semn al identității noastre naționale.

Vorbind despre conservarea monumentelor cu valoare istorică și culturală, elevii pot ajunge cu ușurință la cauzele naturale care determină, de cele mai multe ori, distrugerea acestor edificii. Romanul druțian *Clopotnița* începe cu evocarea unei *furtuni*, care are valoare simbolică, depășind sensul de simplă calamitate a naturii, ea prevestind o zguduitoare dramă social-morală. Simbol vitalizator, de purificare, ploaia este considerată în toate popoarele arhaice un semn divin. În *Clopotnița*, ea este o imagine simbolică recurentă a crizei personajului, asociindu-se cu starea de neliniște excesivă, de tulburare, de îngrijorare, de tensiune nervoasă a lui Horia Holban. El își va aminti de ploaia din 11 aprilie, care a fost una apocaliptică, cu tunete și fulgere, de se zguduiau cerul și pământul.

Motivul va fi reluat de câteva ori în roman, dând impresia unei „avalanșe de ploi” peste existența personajului. Horia le trăiește și le re trăiește constant, încercând să le găsească o explicație, un început. Înțelegându-le și trecându-le încă o dată prin filtrul sufletului său, acesta devine mai puternic.

Într-o legătură strânsă cu ploaia și furtuna, este în romanul druțian motivul *focului*. Acesta exprimă patima distructivă a oamenilor, iar cenușa rămasă în urma lui provoacă amărăciune: „vai, atâta foc a bătuit peste trupul bieteii noastre țărișoare”, spune naratorul în romanul *Biserica Albă*, iar în *Povara bunătății noastre* remarcă: „Focul, mai ales în vreme de noapte, a fost dintotdeauna groaza țăranilor din câmpie”. Astfel, în romanele lui Ion Druță, arde Ciutura în *Povara bunătății noastre*, arde Clopotnița din Căpriană în romanul *Clopotnița*, ard casele țăranilor în *Biserica Albă*.

În acest context, elevii vor realiza o prezentări Power Point având ca generic *Pietre de istorie, monumente emblematice distruse*, în care vor descrie factori naturali care pot produce degradarea, distrugerea vestigiilor istorice, de importanță națională, făcând trimitere direct și la acele fenomene naturale care sunt invocate în roman, precum și semnificațiile suplimentare pe care le capătă acestea în lucrare.

Narațiunea în romanul lui Ion Druță pornește de la un fapt de legendă, care spune că arheul Căprianiei a fost Daniil Sihastrul, sfetnic și maestrul spiritual al lui Ștefan cel Mare. Fiind pustnic, se adăpostise pe dea-

lul Căprianei, însă, aici, a fost omorât de cetele de războinici din stepele asiatiche. Pentru a-i păstra vie memoria, Ștefan cel Mare a poruncit să i se înalțe o clopotniță: „Mulți ani mai târziu [...], întorcându-se de la vânătoare, domnitorul și-a adus aminte de bătrânul de pe dealul Căprianei și a zis că vrea să-l vadă. Nu mai erau însă nici bătrânul pustnic, nici cocioaba lui [...]. După care a poruncit să se ridice o clopotniță pe locul unde a fost cândva cocioaba, să se aducă un clopot de la mănăstire, oșteni de la curte să facă strajă, să sune de două ori pe zi – la răsăritul și la apusul soarelui”¹⁰. Astfel, în fiecare clopotar, care se venea la această clopotniță, subzistă prototipul sihastrului și al lui Ștefan cel Mare. Faptele arcașilor lui Ștefan cel Mare, la porunca căruia a fost înălțată Clopotnița, erau consemnate pe un *hrisov*, confecționat din piele de vițel: „Hârtie nu era, scriau pe piei de vițel, și au tot cusut o piele de alta, până s-a adunat acel *Hronic* ce cuprindea sute de ani grămadă”¹¹. Cu trecerea timpului, în sute de ani, acest *hronic* a fost completat, fiind păstrat de către locuitorii din Căpriana cu mare sfîntenie și transmis din generație în generație: „Căprienii țineau la *Hronic*, într-un fel el confirma meritele și vrednicia satului”¹².

Pornind de la legenda reflectată în roman, elevii pot căuta și alte istorioare sau legende care vorbesc despre originea unor obiecte din localitate ce au valoare istorică și culturală. În acest context, le propunem să afle legenda despre localitatea Căpriana, invocată în roman, despre fondarea mănăstirii Căpriana, dar și a altor obiective culturale și istorice din localitatea de baștină.

Pornind de la legătura literaturii cu artele, trebuie să menționăm, în primul rând, interacțiunea literaturii cu muzica și rolul acesteia în formarea atitudinilor estetice și literar-muzicale ale elevilor. Fiecare dintre ele prezintă ceea ce s-ar putea numi o „expresivitate”, însă, „în timp ce limbajul poate pretinde puterea logosului”, muzica, se afirmă că „este mai capabilă decât limbajul de a exprima anumite emoții, anumite sentimente”¹³. Referindu-ne la romanul *Clopotnița*, scris de Ion Druță, fuzionarea acestor două arte se poate realiza prin selectarea pieselor muzicale cu tematică patriotică, cu predilecție cele în care se amintește despre mănăstirea Căpriana. Exemplu concludent ar putea servi piesa *La Mănăstirea Căpriana*, pe versurile lui Grigore Vieru, care apare în interpretarea cuplului Doina și Ion Aldea-Teodorovici, a Olgăi

Ciolacu, a lui Tudor Ungureanu ș.a. și realizarea unui colaj muzical cu cele mai reprezentative melodii la temă.

Literatura reprezintă unul dintre cele mai eficiente mijloace de cunoaștere a vieții sub toate aspectele ei. Fiind privită ca artă complexă, literatură este domeniul în care se îmbină expresia verbală cu muzica, dar și cu pictura. Astfel, în contextul educației literar-artistice a elevilor, trebuie să vorbim și despre relația dintre literatură și artele plastice. De profunzimea receptării relației dintre literatură și arta plastică depinde, în mare măsură, formarea calitativă a culturii elevului, manifestată la nivel de limbaj, gândire, imaginație, comportament etc. În studierea operelor literare, elevii, dirijați inițial de profesor, vor realiza că textele artistice reprezintă o sintetizare de elemente estetice, care satisfac necesitatea vitală a ființei umane de a exista prin *frumos* și pentru *frumos*, iar misiunea textului este, în primul rând, de a stimula sensibilitatea cititorului „în așa fel, încât să-l capteze și să-l impresioneze”¹⁴. În acest context, li se propune elevilor să organizeze o expoziție tematică de desene în baza romanului studiat.

În consonanță cu cele menționate supra, putem concluziona că, în realizarea acestui proiect transdisciplinar, elevii vin, așadar, cu „bagajul” lor de cunoștințe din viața cotidiană, din experiența personală de viață, iar cadrul didactic le „conturează”, valorizându-le. Pentru profesorul de limba și literatura română este foarte important să valorifice tot potențialul creativ al copilului, întreaga lui realitate înconjurătoare, oferindu-i diverse situații educative care ar favoriza activitatea elevului de a sintetiza, de a sesiza lumea înconjurătoare văzută ca un întreg, dar, în același timp, de a percepe sistemele și subsistemele acesteia, precum și interdependența dintre ele.

Prin transdisciplinaritate, ca modalitate de interacțiune a diferitelor arii disciplinare, cadrul didactic reușește să valorizeze ceea ce știu elevii, pentru a *învăța să cunoască*, a *învăța să facă*, a *învăța să fie*, a *învăța să construiască*.

Doar oferindu-le un mediu care le declanșează experiențe captivante și relevante, totodată, pentru categoria de vârstă potrivită lor, ca individualități, elevii vor avea posibilitatea de a se descoperi, de a se exprima, de a crea probleme, dar și de a le rezolva.

Traversând barierele disciplinelor, concentrând aspecte ale curriculumului în asociații semnificative, favorizând adoptarea unei tematici globale de interes pentru elevi, putem renunța cu ușurință la stilul de lucru fragmentat. Abordarea de tip transdisciplinar a romanului drușian *Clopotnița* poate ajuta cadrul didactic să realizeze o compartimentare a obiectelor de studiu implicate. Cunoștințele specifice diferitelor discipline fuzionează și conduc la dezvoltarea unor proiecte integrate.

Abordând subiecte din perspectivă transdisciplinară, elevii încep să colaboreze în grup, să învețe a oferi ajutor reciproc, să se bucure de succesele colegilor, să conștientizeze și să-și asume diverse roluri, în funcție de context, de competențele personale. Astfel, se formează și se dezvoltă deprinderi practice elementare și de muncă organizată. Activitatea transdisciplinară îi determină să învețe a comunica într-o varietate de forme (verbal, artistic, non-verbal), să exprime idei, sentimente, credințe cu ajutorul diverselor mijloacele estetice, să exerseze capacitățile lor de aplicare și dezvoltare a gândirii critice, dar și conștientizarea modului în care deciziile individuale afectează propria persoană, dar și grupul din care face parte, și comunitatea.

Ne exprimăm convingerea că abordarea transdisciplinară a operelor literare la orele de limba și literatura română transformă elevul din obiect în subiect al învățării, îl face coparticipant la propria sa educație și îi asigură posibilitatea de a se manifesta ca individ, dar și ca membru în echipă, iar demersul didactic prezentat poate contribui la dezvoltarea competențelor generale și specifice din programa școlară a disciplinei limba și literatura română și a celorlalte discipline/domenii corelate.

Așadar, cadrelor didactice care predau disciplina limba și literatura română le revine misiunea de a crea situații de învățare importante din punct de vedere formativ și educativ, valorizând întreaga încărcătură etică, socială și estetică a textului artistic, dezvăluind cu grijă semnificațiile umane și sociale ale conținuturilor, acordând atenție selecției, esențializării, actualității, concretizării cunoștințelor predate. Totodată, aceștia trebuie să fie capabili a alege cele mai eficiente și adecvate strategii didactice, pentru a asigura o participare activă a elevilor, personalizând procesul de predare-învățare, printr-o adaptare la particularitățile de vârstă și de personalitate ale elevilor, la propriile lor experiențe de viață, la interesele

și motivația acestora, dar și la posibilitățile reale ale acestora. În aceste condiții, sistemul educațional va pune accentul pe problemele umane, pe valorile estetice, etice și civice.

În concluzie, susținem ideea că *transdisciplinaritatea* devine pentru cadrele didactice o oportunitate de a dovedi capacitatea acestora de a-i învăța pe discipolii lor să învețe, să creeze, să trăiască împreună cu ceilalți, să fie fericiți!

Note și referințe

¹ Apud Curriculum național. *Limba și literatura română*. Clasele X - XII, Chișinău, Lyceum, 2020, p.4, p.57-58; Curriculum național. *Limba și literatura română*. Clasele V - IX, Chișinău, Lyceum, 2020, p. 4-5.

² Curriculum național. *Limba și literatura română*. Clasele X - XII, Chișinău, Lyceum, 2020, p. 58.

³ Nicolescu, Basarab, *Transdisciplinaritatea: Manifest*. Iași, Polirom, 1999, p. 132.

⁴ Hitchins, Keith, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*. În: *Fenomenul artistic Ion Druță*, coord. Mihail Dolgan, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008, p. 102-107.

⁵ Hitchins, Keith, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*, În: *Identitatea culturală românească în contextul integrării europene*, Iași, 2006, pp.499-503 și În: *Fenomenul artistic Ion Druță*, coord. Mihail Dolgan, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008, p. 102-107.

⁶ *Ibidem*, p. 103.

⁷ Hitchins, Keith, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*, În: *Fenomenul artistic Ion Druță*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008, p. 103.

⁸ <https://centruleminescubm.wordpress.com/2023/09/03/ion-druta-experienta-sacrului/>

⁹ Corbu, Haralambie, *Ion Druță: supremația demnității și istoria*. În: *Fenomenul artistic Ion Druță*, coord. Mihail Dolgan, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008, p. 95.

¹⁰ Druță, Ion, *Clopotnița*. În: *Ion Druță, Scrieri*, Vol III, *op. cit.*, p. 381-382.

¹¹ *Ibidem*, p. 403.

¹² *Ibidem*, p. 404.

¹³ Sângeap, Nadia-Mihaela, *Relații interacționale în predarea muzicii și literaturii*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/328-332_15.pdf

¹⁴ Goia, Vistian; Drăgotoiu, Ion, *Metodica predării limbii și literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 6.

Abstract

The transdisciplinary approach of drutian's novel *The bell room*

Keywords: *Transdisciplinarity; approach; literary work; novel; project*

The integrated approach to the curriculum requires the creation of connections between competences/units of competences acquired disparately within the different disciplines. Such an approach no longer focuses on disciplines, but transcends them, subordinating them to the child - the subject of training. Being considered as a strategy for approaching knowledge, transdisciplinarity is based on the dialogue between disciplines and on the bridges that can be created between them, in order to achieve the unity of knowledge. Thus, the specific knowledge of students in different subjects merges and leads to the development of integrated projects.

The transdisciplinary approach of literary works in Romanian language and literature classes transforms the student from an object into a subject of learning, makes him a co-participant in his own education and ensures the student the opportunity to express himself as an individual, but also as a team member, and the didactic approach presented can contribute to the development of general and specific skills from the school curriculum of the subject Romanian language and literature and other related subjects/fields.

Nicolae RUSU

Primele memorizate sentimente

N. R. – prozator și publicist, absolvent al Facultății de Economie a Politehnicii din Chișinău (1970) și al Institutului de Literatură „M. Gorki” din Moscova (1985). Semnează 33 de cărți, între care: volumele de proză: *Șobolaniada* (1998), *Al șaptelea simț* (2013), *Pușlamielul* (2017); de piese și scenete: *Facă-se voia noastră* (2008); de cronici și eseuri: *Ieșirea din clișeu* (2012); de publicistică: *Tărâmul ambiguităților* (2014). În 2011 romanul *Șobolaniada* (în două volume) apare la Praga, în limba cehă. Alte povestiri au mai fost publicate în limbile rusă, letonă, germană, mongolă, ucraineană, franceză, tătară, georgiană, engleză și altele. Este distins cu premii literare ale Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, cu premiul „N. Ostrovski” din fosta URSS, „Liviu Rebreanu” din România și „Iuri Dolgoruki” din Rusia.

1. Curiozitatea

Înainte de a se cunoaște pe sine, omul face mai întâi cunoștință cu lumea din preajma sa și, în primul rând, îi descoperă pe cei care i-au dat viață. Apoi urmează lucrurile și vietățile cu care contactează, fenomenele naturii pe care încearcă să le înțeleagă, toate astea trezindu-i în suflet anumite sentimente. Iar prima senzație care se aprinde în sufletul copilului de la toate câte le vede în jurul său este curiozitatea, după care vine cea de bucurie sau de spaimă, de recunoștință sau de afecțiune... Aceste stări sufletești, în special cele simțite pentru prima dată, rămân în memorie pentru toată viața, iar în ceea ce mă privește păstrez și acum acel prim sentiment al curiozității pe care l-am avut la vârsta, cred, de trei ani.

Acea zi de vară, cu un soare torid și frunzele de pe copaci de un verde strălucitor, cu vrăbii, scăldându-se în colbul de pe drumul satului le văd aieveau, ani de-a rândul, de parcă toate au avut loc ieri sau alaltăieri. Era al doilea an de când oamenii din Risipeni fuseseră forțați să accepte „benevol” noua formă de organizare socială a satelor, una adusă de sovietici cu propriul său nume de „colhoz”, adică de gospodărie colectivă. Cei care se opuseseră să accepte „gospodăria comună”, au fost deportați

în Siberia sau Kazahstan, după care ceilalți, resemnați, și-au plecat capul, acceptând să devină colhoznici. Inițial, și tatăl meu fusese la un pas de a fi deportat, căci „activiștii” satului, niște ordinare cozi de topor, au ținut să-l includă în lista chiaburilor din simplul motiv că trăia în casa refugiatului înstărit Ilisei Gașpăr. În perioada în care „eliberatorii” ajunseseră în primăvara anului 1944 cu frontul aproape de Fălești, el și soția sa fugiseră în Țară, undeva prin Oltenia. Omul n-avusese copii și încă înainte de război o adusese pe mama din satul vecin, Valea Rusului, să le fie fată de casă, de fapt, un fel de adopție cu obligațiuni de slujnică. Omul plecase cu speranța că rușii, după ce vor trece cu războiul până-n Germania, se va întoarce la gospodăria sa. Pentru orice eventualitate, însă, a preferat să se ascundă de ei și a lăsat-o pe mama să aibă grijă de casă și de toate acareturile, pământurile, vitele și păsările, iar pentru siguranță au cununat-o la cei 18 ani ai ei cu tata care încă nu împlinise 21.

În acea jumătate de an de căsnicie tinerii însurăței s-au aflat mai mult în bejenie, căci linia frontului se afla peste câteva dealuri de sat, rușii finalizând abia în august 1944 operațiunea militară Iași-Chișinău. Peste două luni, însă, tata se pomenește mobilizat de noii „stăpâni” ai Basarabiei, iar pe front, la forțarea râului Oder, este rănit și contuzionat. Totuși, el are norocul ca mai târziu să se întoarcă viu acasă. Firește, din cauza zestrei „moștenite” de mama, familia noastră din trei persoane, eu având puțin mai mult de-un an, este inclusă în lista deportaților. Ajunsesem în această situație și dintr-o ranchiună, bizară la prima vedere și invocată de un „activist” din sat, precum că tata poartă „pălărie scumpă, ca boierii”. Cineva, însă, l-a prevenit de ceea ce se punea la cale și el reușește să-l contacteze pe un ofițer sovietic, responsabil de operațiunea deportărilor din raionul Sculeni, demonstrându-i că în raport cu el s-a comis o greșeală. L-a salvat doar faptul că participase la război de partea sovieticilor, avea chiar și o medalie, și că acel ofițer se dovedise a fi un om cumsecade. După formarea colhozului, având școală primară românească, ceea ce echivala cu șapte clase la sovietici, tata obține chiar și o funcție de cantaragiu, fiind responsabil de fățarea și magazia gospodăriei colective.

Era tânăr, nu împlinise nici treizeci de ani și avea la dispoziție un cal și o brișcă, iar în acea zi străluminată de vară mă luase cu el. Ședeam alături

pe capra trăsurii cu două roți și arcurile ei moi mă legănau pe la hopuri, creându-mi o senzație de zbor. Ieșisem atunci pentru prima dată din sat și chiar la marginea sudică a lui, drumul de țară tăia o miriște care se întindea până în vale. În acel an lanul de grâu ocupase întreg locul, căruia risipenii îi spun Capul Dealului. Paradoxală această denumire, deoarece un cap de deal ar semnifica mai degrabă piscul lui și nu poalele. În realitate, vârful acestui deal e în partea nordică a satului, ridicându-se în pantă lină prin întreg Risipenii și finalizând cu marginea Pădurii Bourului. Ulterior, încercând să găsesc o logică în această denumire a locului, am presupus că o fi vorba de un deal prăvălit, sau risipit, de inde se trage, probabil, și denumirea satului, un deal al cărui „cap” cu zeci de mii de ani în urmă a ajuns în valea care în acea zi toridă de iulie o vedeam ca pe o obișnuită luncă unde pășteau niște oi. Iar peste vreun deceniu acolo s-a ridicat un dig și lunca s-a transformat în lazul de la Capul Dealului care există până-n prezent.

Aceste exerciții de logică, însă, nu aveau cum să mă frământă atunci, deoarece la ai mei trei ani și jumătate descopeream că lumea e mult mai mare decât perimetrul ogrăzii părintești și a străzilor din apropiere. Curiozitatea îmi deveni însă și mai mare în clipa în care observai pe miriștea aurie o sumedenie de animăluțe ciudate, rotofeie, cu blănița de un cafeniu spălăcit. Acestea alergau repezit, oprindu-se din când în când și, cu capul ridicat, cercetau împrejurimile. Dacă până atunci îl bombardasem fără încetare pe tata cu fel de fel de întrebări, firește m-am agățat imediat de brațul său, scuturându-l nerăbdător să-mi spună ce-s cu ființele care, speriate de brișcă, aleargă atât de iute pe o parte și pe alta a drumului. Lehămetuit, se vede, de atâta săcăială, el îmi răspunse plictisit, îndemnând calul la trap:

– Iepuri...

Bineînțeles, la rând venea o altă întrebare și tata, prevăzător, găsi cum să mă facă să tac mălc:

– Bagă de seamă, după mușuroiul pe lângă care am trecut stă o mătă moartă, cine-a râde și-a vorbi, drept în gură i-a sări...

Cunoșteam cimilitura de la niște băieți mai mari din mahala și am închis înfricoșat gura, dar întrebările oricum îmi roiau în cap. Știam de iepuri, căci creșteam acasă într-o cușcă vreo câțiva și aveau, într-adevăr,

blana de aceeași culoare cu ghemotoacele care se fugăreau pe miriște. Doar că iepurii de acasă erau mult mai mari... „Aha, dacă aiștea-s mai mici, înseamnă că-s pui!, m-am dumerit, însă imediat o altă întrebare își făcu drum în mintea mea: Bine, dar iepurii de acasă, când sunt scoși din cușcă nu fug atât de iute, repezit, ci se mișcă ținându-și respirația, în salturi, ținându-și respirația...!?” Deși curiozitatea de a afla de ce „iepurii” de pe miriște nu sar ca cei de acasă era extrem de mare, nu îndrăzneam să-l întreb pe tata... Măța!

Nu mai țin minte ce a fost mai departe, se vede că, legănat de brișcă și toropit de arșiță m-a furat somnul, iar curiozitatea de a afla ce fel de „iepurii” alergau în ziua cea pe miriște am purtat-o mulți ani la rând. Până când, ajuns deja la facultate, am îndrăznit odată să-l întreb, dar el, firește, nu mai ținea minte ziua ceea și abia după ce-i povestisem în amănunte acel episod din tinerețea sa, surâse:

– O fi fost, cred, țistari, că tare se mai înmulțiseră...

Într-adevăr, pe când ajunsesem și eu elev în clasa a doua sau a treia, adică peste cinci-șase ani de atunci, aceste rozătoare erau vâdate de copiii satului, școala inițiind o adevărată campanie de exterminare a lor, iar pentru fiecare pielicică predată la stat „vânătorul” avea și o recompensă de câteva copeici. Pentru unii copii această îndeletnicire devenise un prilej de a câștiga un ban să-și cumpere o bomboană, o jucărie sau chiar și caiete de școală. Pe mine însă m-a ocolit norocul de a o face pe „vânătorul”, căci din prima mea vacanță de vară și până la vârsta de 14 ani am avut o misiune mult mai importantă pentru familia noastră – să pasc vaca. Au mai fost, bineînțeles, și alte momente de curiozitate, ne-numărate, toate însă au dispărut estompate în aerul alb al uitării. Doar amprente primelor impresii nu se șterg niciodată.

2. Spaima

Trecuse vreo săptămână de când împlinisem cinci ani, dar acest fapt nu fusese un eveniment pentru mine. Vorba e că în familia noastră, în care de trei ani și ceva mai apăruse și sora Zina, consemnarea zilelor de naștere nu era o tradiție. Ziua cu pricina însă mi-a rămas în memorie din alt motiv. Ea se dovedise a fi una mohorâtă, cu cer noros și pământ

răzmuia de la zăpada topită. De aceea nici nu aveam cum să alerg pe afară, permițându-mi doar să ies pe prispă sau în pridvorul cu dușumea de scândură și înfrumusețat cu deregi din lemn încrustat. Ca în orice familie de țăran, unde orice copil are una sau mai multe responsabilități, la acel moment nu aveam altă grijă decât să iau seama de sora mai mică. Pentru a nu o necăji pe mama cu scâncetele ei, îi găsisem ocupație, arătându-i cum se face o „fântână” din ciocălăi. Iar eu mă pusesem pe cioplit niște despicături de lemn de la gura sobei, imaginându-mi că sunt meșter-lemnar, căci asta visam să fiu când aveam să cresc mare.

Apoi, aproape de chindie, veni de undeva tata. Gâfăia ca după o goană lungă, avea privirea neliniștită și fața crispată de parcă l-ar fi fugărit vreun balaur din poveste, precum crezusem în prima clipă. Simții imediat cum începe să-mi dea târcoale un lănced sentiment de frică și neliniște. Apoi această stare se transformă într-o spaimă cumplită, mai ales după ce tata îi vorbi ceva mamei, în șoaptă, după care se repezi în casa cea mare, deschizând ușile vraște. Cu voce gătuită îi porunci, răstit, să-l ajute și prinse a căra, gâfâind și icnind, lăicere, țoluri, perne, saci. Toate astea le grămădiră în pridvor, după care, la urmă, scoase și lada de lemn plină cu prosoape, gheme de lână, plicuri cu poze, câteva icoane, un cufăraș ticsit cu fel de fel de acte, medalii de pe front și fel de fel de hârtii împăturite, toate având un ciudat iz de naftalină. Mama prinse a boci, dar tata o țistui crunt, cu fălcile strânse și ea muți înspăimântată. Suferind rău de la contuzia de pe front, care-i declanșa deseori crize de furie necontrolată, mama îi știa de frică. Eram și eu gata să mă pun pe urlat de spaima care mă găsisese și de la care inima mi se făcuse cât un fir de mac rătăcit în nu știu care călcâi. Dar tata se stropși, lăsându-mă fără glas și se repezi în grădină. Prăvăli una din glugile de cioceleji pe care le clădise de cu toamnă, după ce cărase știuleții în pod, dezgghiocându-i apoi în serile lungi de iarnă. Apoi reveni și ne porunci cu voce gătuită să luăm din lucruri, cât putem duce, și să-l urmăm. El își aburcă un sac de grăunțe în spate, mama luă în brațe un lăicer, iar eu pornii în urma lor cu o pernă. Le-a rânduit pe toate în inima glugii, apoi așeză ciocelejii la loc și mai răsturnă încă două, în ultima glugă ascunzând lada și celelalte lucruri scoase din casa cea mare. După toate astea tata îi spuse ceva mamei, cu jumătate de gură, să nu ajungă vorba și la urechile mele, apoi dispăru undeva, precum dispărură din memoria mea tot ce a mai urmat în zilele următoare.

Sentimentul acela, însă, de spaimă cumplită, multă vreme fiind pentru mine o enigmă, mi-a rămas în amintire pentru toată viața. Mulți ani mai târziu, după ce trecuse deja de vârsta pensionării, într-o discuție despre acele timpuri tulburi, tata îmi mărturisi că în acea zi se speriasse și el, mai tare ca noi. Recunosc abia acum că atunci, când fusese scos din lista proscrisilor, în 1949, ofițerul responsabil de operațiunea deportărilor a ținut să-i accentueze că salvatorul său nu este altul decât Iosif Vissarionovici Stalin, deoarece de la el venise indicația ca cei care au luptat pe front, demonstrându-și loialitatea față de noua putere sovietică, nu pot fi deportați. Iată de ce atunci când aflase că Stalin nu mai este viu, s-a gândit că nu mai are cine-l salva, iar deportările pot fi oricând aduse la ordinea zilei.

Era 5 martie 1953, ziua în care și-a dat duhul unul dintre personajele malefice ale istoriei umane, cel care însă reușise să se dea pentru foarte multă lume din imperiul sovietic, o lume credulă, rătăcită și speriată, drept un „părinte al popoarelor”.

3. *Jena*

Firește, momente de manifestare a sentimentelor - de bucurie sau de durere, de tristețe sau de uimire - au fost nenumărate, ele fiind estompate de timp și de preocupările vieții în scurgerea ei cotidiană. Un moment, însă, mai special ține de o gamă întreagă de sentimente, toate soldându-se în final cu ceea ce definește noțiunea de jenă. Era în toial primăverii anului 1961, totul era verde, înfloriseră pomii și coroanele lor albe, unele cu nuanțe de la auriu până la rozul sidefiu, ameteau lumea cu aromele și zumzăitul lor eclatant. În ziua ceea de 12 aprilie, după a treia lecție am fost anunțați că un pilot sovietic, maiorul Iuri Gagarin, zburase în cosmos și după ce făcuse înconjurul Pământului aterizase cu succes. Deși eram deja în clasa a șasea, evenimentul fusese conceput ca ceva ce ține de domeniul fantasticului, chiar dacă la școală ni se spunea cu diferite ocazii că omului sovietic nu-i poate sta nimic în cale, că față de celelalte popoare de pe glob el este unul cu totul deosebit. În subconștientul nostru începuse a se înfiripa convingerea că noi, cei născuți în țara sovietică – cea mai mare, cea mai puternică, cea mai bogată – suntem mai deosebiți în raport cu celelalte popoare de pe

glob și de la această înțelegere a lucrurilor ne găsisse un soi neobișnuit de exaltare, veselie, bună dispoziție...

Cu o asemenea stare de spirit, după ce țupăisem fără osteneală și răgușisem de atâtea urale, am intrat în clasă la ultima lecție, ea dovădindu-se a fi cea de matematică. Profesoara, bine dispusă și ea, cu un licăr de satisfacție în priviri, ne propuse să rezolvăm o problemă, anunțându-ne că cel care în această competiție reușește să fie primul va fi scutit de lucrarea trimestrială de control.

Cum se obișnuia pe atunci în școala sovietică, noi ne adresam pedagogilor, în tradiția culturii ruse, utilizând prenumele și patronimicul persoanei. Cea de matematică, Maria Sergheevna, era bălțeancă și fusese trimisă la școala din Risipeni împreună cu soțul Fiodor Mihailovici Rusnac, dumnealui fiindu-ne până în clasele primare diriginte de clasă. Era considerată, și chiar era, una dintre cele mai bune profesoare de matematică din raion și era o adevărată enigmă că, firavă și meditativă cum era, izbutea să-i strunească pe toți cei vreo 30 de neastâmpărați din clasa noastră. Probabil, e pentru că știa să se impună, când era cazul, prin duritatea privirii și vocea bine stăpânită, cu un accent grav, hipnotizant. Printre noi erau, firește, și elevi mai capabili, dar și dintre cei care veneau la școală ca la ocnă. La matematică, grație talentului pedagogic al profesoarei, majoritatea se descurcau destul de bine, doar vreo 3-4 erau grei de cap, cum îi poreclea, fără răutate, Maria Sergheievna. Pentru a-i stimula și pe alții, ea deseori organiza fel de fel de competiții matematice, iar în ziua ceea fusese aleasă o problemă destul de complicată, special pentru a-i pune la încercare pe cei trei favoriți ai ei. Dintre Costică Zavaldirov, Nicolae Angheni și cel care semnează aceste rânduri, primul era cel mai tare la matematică, deși uneori i-o lua înainte când un Nicolae, când altul. Profesoara noastră avea aproape 40 de ani, fiind cam de o vârstă cu mamele noastre, care, firește, din cauza grijilor, necazurilor și muncii în colhoz păreau pe lângă ea mult mai în vârstă. Avea o piele albă, supra căreia părea că razele soarelui nu au nicio putere și-și purta de cele mai multe ori părul blond împletit într-o cosiță pe care și-o fixa pe vârful capului, de la o ureche până la cealaltă, ca pe o coroaniță, precum personajele feminine din bălănele clasice rusești.

Atunci când mă aplecasem asupra problemei și-i citisem de câteva ori conținutul, mă afluam, se vede, într-o zodie a norocului, deoarece in-

tuisem pe loc soluția corectă. Trăgeam cu coada ochiului la Costică, acesta aflându-se într-o bancă din rândul de alături și cum scria de zor, cu vârful limbii între dinți, înțelegeam că și el e pe calea cea bună. Deci, rămânea să învingă cel mai ager la scris. Pe parcurs, găsii un procedeu de simplificare și într-un moment de supremă satisfacție și exaltare de învingător, când observai că și colegul meu e gata să se ridice, sării în picioare și, triumfător, exclamai:

– Mamăăă, am rezolvat!

Surprinși, colegii își ridicară privirile de pe caietele asupra cărora se chinuiau într-o liniște mormântală să descâlcească ghemul complicat al problemei și mă țintiră cu o nedisimulată nedumerire și curiozitate. Când realizai ce-mi țâșniră din subconștient, simții cum mi se moaie genunchii și senzația de bucurie triumfală se scurse fierbinte dintr-o parte a pieptului în alta, amestecându-se cu cea de rușine, apoi cu cea de sfială, după care rămase doar cea de jenă, dar una cu totul deosebită. Așezându-mă în bancă, reușii să observ fața îmbujorată a profesoarei, surâsul timid care-i accentuase și mai mult purpuriul obrajilor, ochii ei înrouați, mustind parcă un fel de bucurie sau poate recunoștință. Îi simții apoi palma, lunecând peste creștetul capului meu și șoapta ei caldă:

– Bine... Bravo...

Îmi luă caietul cu problema rezolvată și reveni la masa din fața clasei de unde ne povesti, se pare, o întâmplare cu un savant matematician, subiectul neavând nicio legătură cu tema care urma să ne fie predată.

4. Îndrăgostirea

Până la 12 ani nu avusesem niciun fel de simpatie sau interes pentru ființele care purtau rochițe, considerându-le inferioare, slabe, plângăcioase, pârătoare, răsfățate. Foarte nedumerit, observasem în clasa a cincea că unii colegi începuseră să le agațe, din care motiv aceștia deveniră pentru mine niște fătălai și lipsiți total de demnitate bărbătească. Nu puteam înțelege ce plăcere poți avea să încolăcești cu brațul gâtul și umerii vreunei fete și să-i atingi sânii abia răsăriți, iar ele să se smulgă cu țipete stridente din strânsoare, iar bujorii din obraji trădân-

du-le că îmbrățișările nu le displaceau. Nu știu de unde îmi venise în scâfârlie convingerea că niciun bărbat adevărat nu poate cădea într-atât de jos, încât să manifeste o asemenea slăbiciune. Toate fetele, mai ales colegele de clasă, îmi erau antipatice, unica pasiune fiindu-mi cărțile. Universul lecturii mi se părea cea mai minunată lume și nicio fată din sat, din școală sau din mahala nu avea cum să-și găsească vreun loc. Dar veni prima zi de școală, eu ajuns deja în clasa a cincea, iar cel mai bun prieten al meu, care era pentru mine și tată, și mamă, și frate mai mare, urma să învețe în clasa a șaptea. Vara, când ne pășteam vacile, el mi se destăinuise că după șapte clase va pleca la o școală de veterinari. La una din recreații am alergat la el în clasă să-i restitui cartea pe care mi-o dăduse cu câteva zile mai devreme și l-am găsit vorbindu-i ceva unei fete din clasa paralelă. Grigore avea pe față o expresie pe care nu o mai văzusem niciodată, ochii îi străluceau nefiresc și părea că nu-i în stare să-și rupă privirea de la colega sa. Am rămas cu totul nedumerit că nu-mi acordă nicio atenție și am înțeles că de vină e fata. Curioasă de prezența mea alături de ei, ca și cum involuntar ea își întoarse fața, privindu-mă în treacăt. Eu însă am reușit să observ că ochii ei aveau o culoare atât de albastră, încât nu se compara nici cu azuriul cerului, nici cu siniliul cicorii. Mai întâlnisem până atunci fete cu ochi albaștri, dar nu văzusem în ei nimic deosebit. Aceștia însă aveau niște irizări neobișnuite care mă străpunseră fulgerător, ca într-o vrajă, din creștet până-n tălpi, lăsându-mă fără grai. Fără să înțeleg ce se întâmplă și, mai ales, șocat că Grigore nu-mi acordase nicio atenție, de parcă aș fi fost omul invizibil, fapt ce nu mi se întâmplase niciodată, m-am retras cu pași șovăielnici într-o parte. Necazul că cel mai bun prieten al meu a preferat să se întrețină cu ea și nu cu mine era imens și depășea cu mult scurtcircuitul care mă găsi atunci când descoperisem ochii fetei. Era un sentiment cu totul nou, neobișnuit și necunoscut până în acea clipă. Pentru a mă dumeri ce și cum, am încercat pe căi ocolite să aflu cine e posesoarea celor doi ochi magnifici. O chema Maria și era din satul vecin Bocșa, parte a comunei Risipeni și de care ne desparte doar cimitirul comun pentru ambele localități. Mânat de un sentiment ce aducea mai degrabă a gelozie, unul de care habar n-avusesem încă, am prins a o urmări. Voiam să mă dumiresc și să înțeleg cum de îi reușise acestei Marii să-l silească pe Grigore să facă abstracție de prietenia noastră de vreo cinci ani. Din zi în zi această ocupație îmi plăcea tot mai mult, căci

ochii ceea mă fascinau din ce în ce mai tare. Începusem să-i dau dreptate lui Grigore și nu-l mai învinuiam de trădare. Fiind excesiv de timid, nu aveam curajul s-o privesc în față, să mă las fermecat de ochii ei, dar eram nespus de bucuros pentru faptul că Grigore era altfel. Cel mai mult îl admiram pentru că era în stare să discute cu ea și s-o privească ținută în ochi. Eu nu aș fi avut asemenea curaj în ruptul capului. La recreații o urmăream de la distanță, iar când se întâmpla să ne întâlnim, față-n față, treceam doar fugitiv peste chipul ei, prefăcându-mă extrem de interesat de orice chițibuș luat la întâmplare. Observam însă foarte clar bujorii din obraji ei și, mai ales, cele două neobișnuite flori de cicoare protejate de niște sprâncene arcuite armonios, căutând în același timp, demonstrativ, ceva pe cer sau în coroanele copacilor de lângă școală. În timp ce inima îmi ticăia dulce în piept, încercam să afișez o totală indiferență, fiind conștient că Grigore și Maria sunt îndrăgostiți. Din acest motiv consideram ca pe ceva firesc ca Maria să-mi fie și mie dragă. Și chiar îmi era, dar nu știa nimeni de taina și frământul meu, nici chiar Grigore, față de care nu tăinuise niciodată nimic. Deși îl trăda comportamentul, la rândul său și el își ținea în taină sentimentele, fiind la fel de discret.

Apoi, după ce trecu anul, Grigore a plecat la studii într-o localitate din stânga Nistrului, unde erau pregătiți specialiști în zootehnie, iar Maria rămase în școala din sat să-și îplinească studiile medii. Era la fel de misterioasă cu cele două flori de cicoare ale ei și o urmăream în continuare de la distanță. Înainte de vacanța de vară, însă, am aflat că se întâlnește cu un coleg de clasă și, decepționat, am descoperit de odată că azuriul cerului și albastrimea cicorii nu mai sunt atât de magnifice ca altă dată. Brusc, Maria se transformase într-o fată ca toate fetele. Chiar mă găsisese și un fel de nedumerire că acum un an îi reușise să-mi cadă cu tronc la inimă.

Această stare de indiferență și dezamăgire totală în raport cu colegile de școală ținu însă până când la internatul școlii din sat s-a cazat în următoarea toamnă un grup de elevi din satul vecin Musteață. Adolescenții veniseră să se înscrie la școala noastră în clasa a opta, iar una dintre cele patru fete avea, la fel, ochi albaștri. Ea însă nu mai era prima îndrăgostire...

Abstract**The First Memorized Feelings**

Keywords: *Curiosity, Childhood, Nature, Emotions, Memory, Family, Experimentation*

The text written by Nicolae Rusu explores the emotions and feelings of childhood filtered through the lens of curiosity. In the first act, the author describes how a child's inherent curiosity drives them to explore the surrounding world, starting from the immediate family and extending to nature and its phenomena. Curiosity, joy, and occasionally fear are the first deeply experienced emotions that remain in the long-term affective memory. Rusu shares his own emotional memories, from the first explorations of the world to interactions with peers and family, emphasizing the idea that these initial feelings shaped by curiosity are fundamental to personal development and the perception of the world around us.

Constantin ȘCHIOPU

Dimensiunea afectivă a lecției de literatură română

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vlădu-
Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu*,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
(coautor Marcela Vlădu-
Șchiopu) ș.a.

Una dintre funcțiile definitorii ale literaturii, ca ramură a artei, pe lângă cea referențială (opera transmite o viziune a scriitorului despre lume, realitate), cognitivă (opera comunică informații artistice organizate într-un mesaj și transmise printr-un cod), educativă/formativă (opera are un impact asupra receptorului, contribuind la formarea cunoștințelor, convingerilor, la dezvoltarea gustului estetic al acestuia), este cea hedonistă/de delectare. Or creatorii își desăvârșesc operele, în primul rând, pentru plăcerile oamenilor. Conceptul de *katharsis* al lui Aristotel, tocmai, afirmă receptarea empatică a artei/a actului mimetic. Considerată singurul lucru bun și care ar trebui să aibă importanță pentru o persoană, plăcerea a devenit obiectul de studiu al hedoniștilor. Nu întâmplător adepții acestei doctrine filozofice considerau că în evaluarea unei acțiuni trebuie să se țină cont de câtă plăcere și câtă durere are ca rezultat înfăptuirea ei. Jeremy Bentham (sec. 18-19), unul dintre reprezentanții hedonismului motivațional, susținea că valoarea plăcerii poate fi înțeleasă din perspectiva cantității, că individul e motivat pentru plăcere și împotriva durerii (Bentham 2022). În această ordine de idei, Tudor Vianu menționa că „uneori plăcerea și durerea se combină într-un dozaj delicat,

a cărui formula este greu de prins” (Vianu 2011: 328), că „pe măsură ce interesul, ca sentiment din clasa plăcerilor anticipative, se dezvoltă și turburile lui reprezentări anticipatoare primesc o limpede configurație succesivă, apare o plăcere deopotrivă cu toate așteptările împlinite” (Vianu 2011: 329). Așadar, făcând parte din grupul satisfacțiilor individului, plăcerea motivației poate deveni/trebuie să devină element definitoriu al învățării. A învăța din plăcere înseamnă a lichida disonanțele dintre experiența și interesele elevilor, dintre obiective și viața/cultura școlii ca instituție unde ei, în cele mai dese cazuri, vin din obligație, mimând participarea la activitățile cerute de profesor. Ruptura dintre noile conținuturi, dificile, academice, în care elevii se regăsesc prea puțin, greu asimilabile și orizontul de așteptare al acestora, lipsa de comunicare, în mare parte, între conținuturile disciplinelor de studiu (rămânem la ideea că fiecare disciplină este autosuficientă sieși, chiar dacă există tentative inter/pluri/transdisciplinare), decalajul dintre problemele lumii contemporane, în plină tensiune și inerția școlii sunt câteva dintre aspectele ce înclină balanța plăcerii în detrimentul acesteia. Indiferent de disciplina predată/studiată, există posibilități enorme de deschidere spre viața sufletească a elevilor, spre semnificația vieții lor active, spre sentimentele și reacțiile lor emoționale. În acest caz, este vorba despre aspectul afectiv al lecției, al atmosferei create de profesor, al învățării, evaluării, formării. Absorbiți de multitudinea de probleme, de activități birocratice, pe care trebuie să le îndeplinească, de criza de timp etc., profesorii aleg calea cea mai la îndemână și care nu necesită efort maxim, pe de o parte, ignorând, astfel, frământările interioare ale elevilor, pe de alta, asumându-și rolurile de informator, de atotștiutor, de evaluator etc. Dincolo de orice pragmatism și de canoanele lecției de literatură, simpla întrebare, la prima vedere, „Cum vei proceda tu în cazul în care trebuie să alegi între o profesie bănoasă/profitabilă, dar care nu-ți place și alta cu venituri prea modeste, dar pe placul inimii?” nu numai că poate servi drept punct de pornire în comentariul unei text literar în care este abordată problema respectivă, dar, cu certitudine, va suscita interesul și va provoca la elevi plăcerea motivațională a discuției. Or „la atingerea frumosului, sublinia Ch. Lévéque, totul este puternic și dulce, energic, binefăcător și delectabil. Sufletul primește din această atingere un plus de viață, care îl umple și se manifestă în afară. E o plăcere arzătoare, intensă, strălucitoare, care nu numai că ne exaltă toate facultățile psihologice, dar care, trecând de

la suflet la corp, ne accelerează circulația sângelui, face bătăile inimii mai rapide și ne însuflețește chipul, așternându-ne pe obraji o purpură ușoară și curată, deopotrivă cu a sănătății” (apud: Vianu 2011: 306).

Cu părere de rău, astăzi, textul literar, „valorificat” la lecțiile de literatură, în cel mai fericit caz, în baza rezumatelor citite de elevi, încează a mai fi sursă de discuții, chiar contradictorii, o sursă a plăcerii. Clișeele, algoritmii, schemele, noțiunile de teorie, deseori abstracte și care trebuie însușite, rezolvate, consecințele afective, dureroase ale evaluării sunt în afara plăcerii. E ușor a merge pe drumul bătătorit de alții și e destul de greu a-ți crea propria cărare. De ceea ce alege profesorul depinde plăcerea elevilor. În documentele oficiale, în sloganele instanțelor de resort, ale cadrelor didactice, tot mai mult se afirmă că școala îi pregătește/urmărește să-i pregătească pe elevi pentru (drumul în) viață. Ca această directivă să devină realitate, elevii trebuie învățați să depășească, pe lângă obstacolele cognitive, mai ales, pe cele afective, cărora aproape sunt nepregătiți să le facă față. Opera literară le poate veni în ajutor doar dacă profesorul va renunța, așa cum afirmam mai sus, la stereotipul gândirii, la activitățile în care elevii sunt impuși să participe (rezolvarea unor exerciții din manual, notarea în caiete, sub dictare, a unor idei, identificarea în text a unor fapte de limbă/literatură etc.). Lecția de literatură, prin definiție, trebuie să fie încărcată emoțional. Lipsa de încredere în puterile proprii, teama de a greși, camuflarea/reprimarea emoțiilor, renunțările facile, incapacitatea de a discerne între falsele emoții și adevăratele sentimente (proprii, în primul rând), tentațiile/dorințele elevilor cenzurate de profesor sau de ei înșiși etc. pot fi remediate prin intermediul textului literar. „Care sunt alternativele (dacă există) rezolvării conflictului dintre Ilie Moromete și fiii săi?”, „Ce simte fiecare personaj implicat în conflict?”, „Ce consecințe ar avea asupra personajelor rezolvarea/aprofundarea conflictului?”, „Cui și ce sfat ai da?”, „Argumentează vinovăția/nevinovăția unui sau altui personaj?”, „Cum ar trebui să fie relația dintre părinți și copii?”, „De ce anume o astfel de relație?”, „Dacă există un conflict al generațiilor, ce-l provoacă?” – iată un set de întrebări ce pot substitui plictisitoare portrete morale, conform schemelor, sau insuportabile caracterizări ale personajelor, interpretări făcute în baza unor algoritmi bătuți în ținte. Evident, predăm ceea ce urmează a fi evaluat. Testele de evaluare de la examenele de capacitate și de bacalaureat, itemii propuși

la concursurile școlare nici pe departe nu satisfac conceptul de plăcere motivațională a elevului. Axate pe niște subiecte rigide, care impun automatism și aproape defel creativitate, aceste teste au un impact negativ asupra dorinței profesorului de a renunța, în procesul lecției de interpretare a operei literare, la clișee. Teama cadrului didactic că elevii lui nu vor reuși la examene este definitorie în ceea ce privește opțiunea pentru o lecție de literatură creativ-participativă, implicit, afectivă.

Nepregătiți, cei mai mulți elevi nu știu să abordeze viața lor sentimentală, lăsându-se dominați de prima instanță a stărilor afective. Simțindu-se incomod din punct de vedere emoțional, pătrunși de sentimentul rușinii, de dezamăgiri, frustrări etc., ei deseori sunt dominați, manevrați de către colegi, profesori, sunt expuși la dezechilibre, la crize, șantaj etc. Dominați de ideea că sentimentele lor nu contează, se închid în sine, se autoizolează. Sunt și cazurile Agripinei, personajul principal al nuvelei *Dragoste de porțelan* de Nicolae Vieru (Vieru 1981), al lui Doc, protagonistul romanului *Doc* de N. Esinencu (Esinencu 2021), al personajului-narator din *Nostalgia* de M. Cărtărescu (Cărtărescu 2014), incluse în manualul de literatură română, clasa a X-a liceu (Șchiopu 2004). E o excepțională ocazie (profesorului îi revine sarcina de a crea ocazia, nu de a o aștepta) de a interpreta aceste opere din perspectiva provocării la elevi, prin discuție, a plăcerii lor motivaționale. Drept subiecte ale dezbaterii nuvelei lui N. Vieru pot fi următoarele: „Ce credeți despre un om timid, modest?”, „În ce măsură ați accepta o prietenie cu acesta?”, „Pe cine dintre personajele nuvelei *Dragoste de porțelan* le-ați/nu le-ați lua într-o călătorie? Motivați”, „Ce credeți despre Agripina ca tip uman: o fată ce se rușinează de numele ei, timidă, tratată de toți – părinți, profesori, colegi cu indiferență, retrasă în sine, singuratică și obișnuită cu nepăsarea oamenilor?”, „Cum calificați atitudinea părinților, colegilor, profesorilor, bunicii față de Agripina?”, „Ce i-ați spune Agripinei, dacă ați întâlni-o?”, „Cum credeți, Agripina place sau nu autorului nuvelei? Motivați”. Avem convingerea că subiectele respective vor găsi un mare răsunet în sufletele elevilor, mai ales ale acelor care se regăsesc în personajele operelor interpretate.

În concluzie, ca forța de atracție a lecției de literatură să fie mai consistentă, ca această formă de organizare a activității elevilor să nu fie considerată de ei ceva obișnuit, tipizat (verificarea temei de acasă, pre-

darea, consolidarea etc.), să devină memorabilă, utilă, e necesară nu numai sincronizarea intereselor, preocupărilor, experienței de viață și de lectură ale elevilor cu conținuturile școlare, ci și dimensiunea afectivă. Este vorba despre extinderea, prin intermediul textului literar, a manifestării emoțiilor pozitive ale elevilor (bucurie, satisfacție, atracție, bună dispoziție, veselie, sentimentul exprimării de sine, al realizării, al afirmării), care să producă, în totalitatea lor, starea de plăcere. Profesorului nu-i rămâne decât să dea dovadă de mai multă deschidere, de încredere în elevii săi, de spirit creativ, de renunțare la stereotipuri, de inițiativă și responsabilitate pentru tot ceea ce întreprinde, să rețină că are deplina libertate de a alege opera literară, de a opta pentru un scriitor sau altul, de a-și construi demersul său didactic, de a ordona conținuturile curriculare conform propriei viziuni, transformând astfel lecția sa într-un eveniment important și afectiv pentru elevi.

Referințe bibliografice

Bentham 2022 = Jeremy Bentham, *Utilitarismul în slujba reformei*, Chișinău, Litera, 2022

Cărtărescu 2014 = Mircea Cărtărescu, *Nostalgia*, București, Humanitas, 2014

Esinencu 2021 = Nicolae Esinencu, *Doc*, Chișinău, Cartier, 2021

Șchiopu 2004 = Șchiopu C., Vilcu M., *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a X-a, liceu*, Chișinău, Litera educațional, 2004

Vianu 2011 = Tudor Vianu, *Estetica*, București, Orizonturi, 2011

Vieru 1981 = Nicolae Vieru, *Dragoste de porțelan. În: Inele de iarbă*. Chișinău, Literatura artistică, 1981.

Abstract

The affective dimension of the Romanian literature lesson

Keywords: Literature lesson; students; teacher; interests; creative spirit

The author examines an important aspect in the efficient organization and conduct of Romanian literature lessons. In order for them to be consistent, it is necessary to synchronize the students' interests, concerns, life and reading experience, but also the affective dimension.

Viorica MOLEA

Forme tradiționale vs. forme moderne de predare în învățământul universitar: prelegerea

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a lucrărilor: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016); *Normă și uz în limba română actuală* (2021). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Procesul de predare în învățământul superior este pe cât de interesant, pe atât de complex. Miza principală a acestuia este a transmite informații utile, edificatoare, bazându-se pe o structură prestabilită.

Una dintre cele mai importante forme de predare în învățământul superior este prelegerea, care, de-a lungul timpului, a constituit însuși fundamentul existențial al studiilor universitare. „În mod tradițional, prelegerea presupune prezentarea în mod sistematic a materialului didactic într-o formă consistentă și accesibilă” (Тасыбаева 2017), susțin autorii unui studiu despre prelegerea universitară. În același timp, prelegerea universitară este „principala verigă a ciclului didactic universitar. Scopul ei este formarea unei baze orientative în asimilarea ulterioară de către studenți a materialului”¹.

Amintim ceea ce se cunoaște de mult timp, că prelegerea își are originea în arta oratorică, devenind, pe parcurs, o specie de discurs al genului academic, caracterizat prin următoarele aspecte: auditoriu distinct; existența unei programe cu un specific pronunțat al celor prezenți; sobrietate și gravitate în tratarea

problemei puse în discuție; argumentare riguroasă; consecvență în utilizarea termenilor, în formarea definițiilor etc.; utilizarea materialelor intuitive; tempo relativ redus pentru a le permite ascultătorilor să ia note. Este tipul de discurs persuasiv prin care se poate obține aderența auditoriului la opiniile, ideile vorbitorului. În același timp, prelegerea, ca și alte specii ale artei oratorice, se remarcă nu doar prin conținuturi logice, coerente, ci și printr-un bogat arsenal de limbaj nonverbal, precum mimica, gesturile, pauzele semnificative, materialele intuitive etc., instrumente necesare în obținerea rezultatului scontat.

Desigur, evoluțiile din ultimele decenii au avut un impact vizibil asupra multor lucruri tradiționale, ce păreau de neclintit. Or nimic nu poate fi imuabil: toate sunt într-o perpetuă mișcare, transformare. Chiar dacă prelegerea universitară a fost una dintre cele mai stabile forme de predare în învățământul superior, totuși vine timpul când aceasta este reconsiderată, pentru a i se conferi un alt aspect, cu un alt randament și eficiență.

Reevaluarea prelegerii ca formă tradițională de predare ține de apariția, în actualitate, a unor mecanisme novatoare precum sunt tehnologiile informaționale, cu rețeaua de internet și tot ce derivă din aceasta: poșta electronică, rețelele de socializare, bibliotecile virtuale etc.

Prin urmare, s-a produs o scindare vizibilă între viziunile tradiționale și cele de factură reformatoare, am putea spune, postmodernistă, ce vizează, pe lângă alte domenii, și procesul de studii de divers rang, cu toate aspectele aferente. Prelegerea universitară se află în mijlocul acestor transformări și controverse, fiind una dintre cele mai vechi și mai stabile forme de predare în instituția superioară de învățământ.

Deși mai mulți cercetători o abordează în contradictoriu, oscilând între negarea și aprobarea acesteia, este important să spunem, din capul locului, că ea nu și-a pierdut actualitatea niciodată, chiar dacă a fost reconsiderată continuu pe parcursul timpului. „Nu putem spune că prelegerea universitară tradițională, în care predomină metode de predare reproductive, nu este eficientă astăzi”, declară unii cercetători, precizând că „este necesar să se țină seama de importanța disciplinei și de complexitatea temei studiate, de timpul de asimilare a cunoștințelor, de resursele universității etc.” (Тасыбаева 2017).

Credem că tradiționalismul invocat în susținerea prelegerii este argumentat, întrucât o practică de veacuri nu poate fi anulată printr-o simplă afirmație despre nerentabilitatea sa. O prelegere universitară presupune un studiu extrem de riguros și profund al unui domeniu ce ține de prepararea unor specialiști calificați. De exemplu, domeniul filologiei nu poate fi explorat fără a avea ca fundament repere conceptuale și conținutale privind bazele lingvisticii generale, ale istoriei literaturii naționale și universale, mecanisme importante de persuadare și asimilare a ceea ce este relevant și edificator pentru formarea unei personalități, în general. Prelegerea, ca formă verificată de predare, constituie o sinteză perspicace a teoriilor, a concepțiilor existente la disciplina studiată, prezentată într-o formă accesibilă publicului-țintă, care contribuie la edificarea, dar și la motivarea spre cercetare, spre studiu individual, stimulând curiozitatea și creativitatea.

Cu toate acestea, sunt multe voci care exprimă puncte de vedere defavorabile acestei forme de predare, susținând că „prelegerea nu stimulează gândirea studentului, care doar înregistrează ideile altora”; că este „destinată unui auditoriu mediocru și ar prejudicia studenții buni”; că „lectorul își impune în mod autoritar opinia, inhibând gândirea critică a studenților”³ etc. De asemenea, „unii autori critică prelegerea pentru oferirea de-a gata a cunoștințelor de către cadrul didactic și la memorarea lor de către student în vederea reproducerii ulterioare a acestora” (Repida 2017: 62). Alți cercetători, în general, se întreabă dacă mai este nevoie, în condițiile modernizării învățământului, de o astfel de formă de predare: „Pe fundalul schimbărilor ce se produc în educație, apare inevitabil și problema prelegerii. Este nevoie de ea ca formă de organizare a procesului educațional? Sau poate că locul ei în program ține doar de tradiție, un tribut adus trecutului?”³ Aceeași autoare vine cu precizări, relatând că, întrucât „societatea secolului XXI înaintază noi cerințe educației, ca răspuns la provocările vremii, au fost dezvoltate noi standarde cu accent pe rezultate bazate pe competențe și pe trecerea de la relațiile subiect-obiect (...) la subiect-subiect”. Astfel, chiar dacă noi o numim în continuare prelegere, menționează autoarea studiului respectiv, aceasta „a abandonat monologul și a păstrat un singur proces cognitiv: memoria. Nu numai lectorul, dar și publicul a devenit activ”⁴.

Este vorba, aici, de multiplele ajustări, recomandări, ipostaze care i-au fost conferite prelegerii universitare în noile condiții ale contemporaneității și ale învățământului superior. Sunt identificate/dezvoltate/instituite, de către savanți, mai multe tipuri de prelegere, cu menținerea conceptului-cheie al acesteia, chiar dacă într-o variantă revizuită, în virtutea existenței unor posibilități infinite de acces la informație și la extinderea competențelor, nevisate până de curând. De exemplu, A. Pecenina, și nu doar ea, delimitează douăsprezece tipuri, printre care *prelegerea-sinteză*, *prelegerea-consultație*, *prelegerea-eseu televizat*, *prelegerea-conferință*, *prelegerea binară*, *prelegerea conferință de presă*, *prelegerea problematizată* etc.⁵. Aproximativ aceleași tipuri de prelegere le regăsim și în alte clasificări, cu unele diferențe, completări. Astfel, R.K. Elijanova, J.J. Jumatai, pe lângă cele enumerate supra, adaugă *prelegerea-conversație*, *prelegerea-discuție*, *prelegerea-cercetare* ș.a. (Елижанова 2015).

Cercetătoarea A. Nicu propune un termen elocvent pentru formula actuală, și anume *prelegerea intensificată*, care, în accepția autoarei, „atenuează dezavantajele prelegerii tradiționale, prin activități de interogare, interpretare sau de reflecție”⁶. Activitățile enumerate sunt încadrate în câteva etape ale acestui tip de prelegere, precum „*evocarea*: întocmirea unor liste de idei; exprimarea unor cunoștințe anterioare despre tema propusă; discuții în perechi sau grupuri mici; conexiuni între idei sau concepte; *realizarea sensului*: prezentarea conținutului prelegerii (10-15), alternat cu momente de reflecție și de interogare; *reflecția*: rezolvarea unui exercițiu sau răspunsul la o întrebare (individual/în diade/în grupuri mici); elaborarea unui eseu de cinci minute (o idee învățată în timpul prelegerii, o întrebare referitoare la materialul expus”⁷. Din punctul nostru de vedere, prelegerea intensificată este o alternativă reușită prelegerii tradiționale, care conferă dinamism și acțiune monologului produs de profesor. Totuși considerăm că aceasta nu corespunde conceptului de prelegere în accepție clasică. Este, mai curând, o combinație între prelegere și seminar (de ex., rezolvarea unui exercițiu sau elaborarea unui eseu de cinci minute), fiind diminuată coeziunea lecției predate. În acest caz, am putea vorbi despre o formă nouă de predare, despre o hibridizare a didacticii universitare, care, de altfel, se produce de mult timp.

Prelegerea problematizată, cel mai răspândit tip în literatura de specialitate, este una dintre strategiile didactice invocate de majoritatea cercetătorilor pentru caracterul complex și integrator, precum și pentru aspectele inovatoare. „În prezent, menționează autorii unui studiu, devine tot mai vădit că în învățământul superior (atât în predare, cât și în învățare) accentul se plasează pe strategiile euristice, problematizate ce dispun de mari resurse privind activizarea studenților în realizarea cu succes a unui învățământ formativ prioritar” (Repida 2017: 62). Devine evident că „un rol deosebit în formarea tuturor tipurilor de competențe revine problematizării, care se înscrie printre coordonatele esențiale ale modernizării învățământului la toate etapele și la toate nivelurile, stimulând creativitatea cadrelor didactice și a celor ce învață”, remarcă cercetătorii (Idem: 64). Acest lucru se întâmplă pe fondul noii conjuncturi tehnologice și culturale, când procesele evolutive globale exercită un impact calitativ și de durată asupra tuturor domeniilor, inclusiv asupra celui al educației. De aceea, „în didactica modernă problematizarea depășește statutul de metodă didactică și dobândește un statut mult mai complex – de orientare didactică, de principiu metodologic fundamental, de tehnică didactică, direcție a învățământului, strategie didactică” (Ibidem).

Prelegerea problematizată, ca formă actuală de predare, presupune identificarea unor probleme, aspecte controversate în cadrul lecției, care solicită rezolvare pe parcursul orei de curs. Obiectivele de bază ale prelegerii problematizate sunt: asimilarea cunoștințelor teoretice, dezvoltarea gândirii logice, dobândirea abilităților cognitive, suscitarea interesului pentru conținutul cursului, determinarea pentru polemică și reflecție etc. Specialiștii în domeniu semnalează câteva direcții importante ale instruirii problematizate, și anume: „a) expunerea problematizată de către profesor a materiei; b) crearea de către profesor a unei situații-problemă și soluționarea ei de către studenți împreună cu profesorul; c) crearea de către profesor a unei situații-problemă și soluționarea ei de către studenți în mod independent; d) sesizarea și soluționarea problemei de către student” (Ibidem). Prin urmare, vom constata că „învățarea prin problematizare este o modalitate de participare activă și interactivă a studenților în procesul didactic” (Ibidem). În același timp, prelegerea problematizată „este construită în așa fel în-

cât cunoștințele obținute de student sunt similare activității de cercetare”⁸, căci „problema în sine presupune o contradicție dialectică, ce nu necesită reproducerea fidelă a cunoștințelor, ci reflecția, comparația, obținerea de cunoștințe noi sau aplicarea cunoștințelor dobândite anterior” (Елижанова 2015).

În concluzie, considerăm că discuția referitoare la conceptul și forma de predare numită prelegere consolidează cumva ideea despre revizuirea continuă a ei prin intermediul noilor mecanisme auxiliare apărute în predare, or nu este rezonabilă omiterea sau anularea unui proces didactic verificat de timp și încetățenit în mentalitatea cadrelor didactice ca unul fundamental și nelipsit în arsenalul lor de predare. Este evident că prelegerea, în varianta sa tradițională, învechită, nu mai satisface exigențele tot mai sporite ale actualilor discipoli, iar toate completările sau chiar reconsiderările acestei forme de predare în învățământul universitar sunt o modalitate de a dinamiza și a stabili noi direcții de evoluție a ei. Totuși nu ar fi indicat să grăbim desființarea prelegerii ca formă tradițională de predare doar din rațiunea că este depășită de timp și că nu mai este eficientă. Credem că orice formă de predare, mai veche sau mai nouă, este supusă unei permanente revizui, astfel încât se va ajusta de fiecare dată auditoriului, precum și diverselor circumstanțe temporale, spațiale, culturale etc. Reevaluată continuu, prelegerea se va regăsi, într-o formulă nouă, îmbunătățită, și în metodele de predare ale profesorilor din generațiile viitoare.

Note ■ ¹ Лекция, ее виды. Формы традиционного и нетрадиционного обучения на лекции, Новгородский Государственный Университет им. Ярослава Мудрого. [Disponibil: <https://studfile.net/preview/2549028/page:4/>] (Accesat: 23.03.20)

² Печенина А., Современная вузовская лекция. [Disponibil: <https://pandia.ru/text/78/277/92551.php>] (Accesat: 05.05.20)

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Idem.

⁶ Nicu A., *Curs de pedagogie*. [Disponibil: http://dppd.ulbsibiu.ro/ro/cadre_didactice/adriana_nicu/cursuri/]

Pedagogie%201_curs_1_Pedagogia%20-%20stiinta%20%20a%20educ.pdf] (Accesat: 29.04.20).

⁷ Idem.

⁸ Лекция, ее виды. Формы традиционного и нетрадиционного обучения на лекции, Новгородский Государственный Университет им. Ярослава Мудрого. [Disponibil: <https://studfile.net/preview/2549028/page:4/>] (Accesat: 23.03.20).

Bibliografie

Repida 2017 = T. Repida, M. Paiu, C. Țurcanu, *Organizarea procesului didactic în școala superioară din perspectiva conexiunii și continuității metodologiei de predare-învățare*. În: „Studia Universitatis Moldaviae”, Chișinău, nr. 9, 2017, p. 62-74

Елижанова 2015 = Р.К. Елижанова, Ж.Ж. Жуматай, *Актуальна ли лекция?* [Disponibil: <https://kaznmu.kz/rus/wp-content/uploads/2015/05.pdf>] (Accesat: 05.05.20)

Тасыбаева 2017 = Ш.Б. Тасыбаева, Е.В. Пономаренко, Ж. Сериккулы, С.А. Кумисбеков, Б.М. Хамитова, *Традиционная вузовская лекция в условиях кредитной технологии: результаты экспериментального исследования*. În: „Международный журнал экспериментального образования”, № 10, 2017, с. 38-42. [Disponibil: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=11769>] (Accesat: 23.03.20).

Abstract

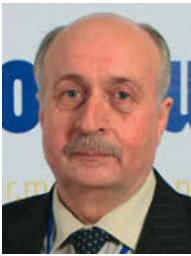
Traditional forms vs. modern forms of teaching in university education: the lecture

Keywords: *traditional forms; modern forms; university lecture; technological realities; problematized lecture*

In the context of the present higher education, the dispute regarding the most efficient methods of teaching the university courses is natural and necessary, since it implies a connection to the new technological realities, first of all, and to the increasing and more demanding demands of a generation of students. Secondly, educate the Internet. Since lately the traditional university lecture is either challenged as outdated or is reconsidered, revealing new ways of accomplishing it, new more complex types of it, we initiate a discussion that would at least partially elucidate these aspects.

Valeriu SAHARNEANU

Referendum, egal cu o trecere de Rubicon

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

Istoria se răzbună: în ziua când s-au împlinit 212 ani de la prima răpire de către ruși (16 mai 1812) a Moldovei dintre Prut și Nistru, numită de ei pentru a camufla raptul Basarabia, parlamentul de la Chișinău a votat o hotărâre care a stabilit desfășurarea la 20 octombrie 2024 a unui referendum privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Este evenimentul de start al unui nou ciclu istoric a cărui finalitate se arată a fi revenirea noastră dintr-o aspră și lungă captivitate la tărâmul geografic, geopolitic și identitar de la care am fost rupți cu sila. Căci, în termeni istorici, aderarea la Uniunea Europeană asta înseamnă: capătul unei perioade de peste două secole de captivitate în prizonieratul unei puteri care-și asigură existența din rapturi teritoriale armate ori hibride și exterminarea ori asimilarea popoarelor care locuiesc pe aceste teritorii.

De la 14 decembrie 2023, procesul de aderare se află în procedura de lucru a forurilor instituționale ale celor două entități politice convergente: a celor de executare a planului de aderare al Republicii Moldova și a celor de evaluare ale Uniunii Europene. Referendumul este o acțiune, cum s-ar spune, extra-program,

gândită și pusă la cale de autoritățile de la Chișinău cu scopul de a implica voința poporului în proces, testând-o și mobilizând-o în același timp. Referendumul nu este o măsură obligatorie la această etapă. De obicei, țările candidate desfășoară asemenea acțiuni după parcurgerea tuturor etapelor de ajustare a legislațiilor naționale la cadrul european și la momentul când o hotărâre bazată pe consens dintre instituțiile comunitare și țările membre, în parte, referitoare la aderare, a fost luată ori luarea ei este iminentă.

La chemarea președintei Maia Sandu, guvernarea de la Chișinău a decis însă o anticipare a evenimentului. S-ar părea că inițiativa ține de o ambiție a șefei statului. Unii comentatori ai vieții politice de la noi au și etichetat-o în felul acesta, iar concurenții politici de dreapta și de stânga s-au supărat chiar, învinuind-o de monopolizare și folosire în scopuri electorale a tematicii integrării europene, de îndată ce referendumul și alegerile prezidențiale vor avea loc în aceeași zi. Există și părerea că referendumul ar fi nu doar premeditat forțat ori cu tentă de interes politic mercantil, dar și periculos totodată, cei alarmați bazându-se pe faptul că Rusia operează un război hibrid foarte activ în Republica Moldova, pe lângă cel de agresiune, dus cu mijloace militare, în Ucraina.

În mod obiectiv, toate opiniile își au dreptul la existența, justificarea, logica și fundamentarea lor. Dovezi că în acest moment situația politică în Republica Moldova are destule cratere fumegânde, gata să erupă, iar un referendum pe o problemă geopolitică atât de sensibilă ar fi în excedent, pot fi aduse cu duiumul. Nici comasarea referendumului cu alegerile prezidențiale nu e lipsită de anumiți factori cu potențial de favorizare a candidatului guvernării în alegeri. În același timp, toate părțile angajate în dispută trebuie să recunoască riscul la care se expun organizatorii celor două mari evenimente. Desigur, ca și oricare altă forță politică aflată la guvernare, ei urmăresc și obținerea de dividende politice, dar întreaga întreprindere ar putea să le aducă în aceeași măsură și mari pagube. Atât de mari și de grele, încât un rezultat irelevant ori chiar negativ ar fi egal cu o amendare fatală a credibilității partidului și, mult mai grav, ar însemna să se pună veto pe viitorul european al Republicii Moldova. Rezultă că motivele pentru care Maia Sandu și guvernarea au decis să organizeze referendumul sunt altele.

Pentru adversarii integrării europene în persoana partidelor pro-moscovite, un veto pentru referendum ar fi de preferat în fața unei înfrângeri în alegerile prezidențiale a Maiei Sandu. Deși, înainte ca referendumul să apară pe agenda politică a anului, obiectivul general acceptat de toate subdiviziunile agregate la planurile Moscovei era „Debarcarea Maiei Sandu cu orice preț!”. Obiectivul nu a fost abandonat, doar că o immanentă modificare de tactică le impune o necesară schimbare de accent în varietatea de acțiuni pe care le vor avea prescrise de la Kremlin să le desfășoare pe teren. Raționamentul în acesta speță diversionistă ar putea avea la bază faptul că mandatul președintelui în Republica Moldova este limitat. Dacă debarcarea lui nu „se reușește” în alegeri, el oricum va fi „înfrânt” peste alți patru ani de Art. 80 (4) al Constituției, care-i limitează funcția la două mandate consecutive. Asta, desigur, dacă funcționarul nu abuzează Constituția și nu pune la cale o lovitură de stat anticonstituțională, cum a procedat Putin în Rusia. Republica Moldova este un stat democratic funcțional și partida oponentă actualului președinte poate încerca instalarea candidatului său în această funcție la următorul scrutin, dacă în cel curent nu-i reușește. Acesta va putea promova politica sa – inclusiv una diametral opusă celei a predecesorului – antieuropeană și antioccidentală, cum s-a mai întâmplat nu o singură dată în practica guvernărilor succedate ale Republicii Moldova. Însă, în cazul în care Referendumul preconizat să se desfășoare la 20 octombrie va avea câștig de cauză, integrarea europeană, conform Hotărârii Parlamentului Republicii Moldova din 16 mai 2024, va deveni obiectiv strategic al statului, stipulat într-un capitol aparte al Constituției – modificare *sui generis* operată în aceeași Hotărâre din 16 mai. Prin urmare, succesorul în funcția de șef al statului va trebui deci să promoveze neabătut politica integrării europene, indiferent de convingerile lui, dar și de interesele partidei care l-a basculat în această funcție. Altfel își va încălca jurământul depus la învestire și va compromite fundamental calitatea de garant, atribuită de Articolul 77 (2) al Constituției. Punerea sub acuzare de înaltă trădare ar fi o urmare nu doar firească, dar și obligatorie a Parlamentului și a celorlalte instituții ale statului, conform îndatoririlor pe care le au. O mișcare mai „onestă”, aproape că legală, a unui președinte de convingeri antieuropene, eventual ajuns în funcție camuflându-și intențiile, ar fi să recurgă în 2028, de exemplu,

la același instrument al referendumului de care face uz PAS în 2024. Până acolo însă, partida respectivă va trebui să obțină înscăunarea unui președinte al său în 2024 și o majoritate absolută în Parlament în 2025. Președintele antieuropean va trebui să elaboreze un proiect de lege în care să motiveze cauzele renunțării la strategia integrării europene. Tot acolo, parlamentarii revizionisti copărtași vor trebui să explice poporului de ce integrarea în spațiul Rusia-Belarus-Iran-China-Coreea de Nord, construit de Putin și susținut vehement de partida Voronin-Șor-Dodon și acoliții, convine mai bine intereselor Republicii Moldova și cetățenilor ei? Lucru extrem de complicat în situația când Uniunea Europeană dezvoltă și asigură drepturi și libertăți, a ajutat și ajută efectiv statul și cetățenii lui cu miliarde de euro și nenumărate facilități economice, în timp ce respectivul spațiu se constituie dintr-o cloacă de regimuri corupte-războinice ale dictaturilor brutale și este recunoscut drept un pol al răului absolut de pe planetă, care amenință viața la nivel global și omoară zilnic oameni în Ucraina. Majoritatea moldovenilor s-ar putea să respingă propunerea unui plebiscit de renunțare la familia europeană și de aderare a statului lor la axa iadului, oricât de dulce ar fi îndemnul sirenelor propagandistice ale acestui proiect diavolesc. Însăși retorica despre o asemenea perspectivă pare sinucigașă politic, necum o acțiune reală.

Așa că miza pe compromiterea-blocarea-invalidarea referendumului este făcută și a fost deja pusă la baza tuturor activităților politice ale opoziției pro-Kremlin de la Chișinău în anul curent. Asta, cu atât mai mult, cu cât un candidat cu potențial să facă față concurenței cu Maia Sandu în alegeri opoziția încă nu a găsit, cu toată presiunea exercitată de patronii ei moscoviți. Schimbarea de accent și miza pe activitatea contra-referendum se poate vedea cu ochiul liber de pe acum: pe străzile Chișinăului mășcăluiesc deja grupuri de exponenți ai partidelor lui Voronin, Șor și Dodon, acompaniați de oameni din tagma celor care pot fi angajați cu chirie în asemenea acțiuni. Ei strigă, în limba rusă, slogane de denigrare a Uniunii Europene și poluează spațiul public cu minciuni precum că Republica Moldova este sortită să-și piardă limba, suveranitatea și independența în cazul în care aderă la Uniunea Europeană. Este de așteptat ca asemenea acțiuni să fie desfășurate și în alte orașe, dar și în sate. Milioanele de dolari care se transmit ori încearcă să pătrundă pe cale de contrabandă în Republica Moldova din Rusia și

din alte multe zone vorbesc de la sine despre proporția diversivunilor în derulare azi ori puse la cale în perioada imediat următoare. Mult mai multă materie toxică este scursă pe cale digitală. Atacuri informaționale și psihologice frontale se lansează de pe platforme Internet ascunse în spatele unor false instituții mass-media, camuflate de campanii și inițiative aparținând unei pseudo-societăți civile. Este o avalanșă de activități de dezinformare și manipulare promovate împotriva noastră cu mijloace ale războiului hibrid de care Moscova nu mai face secret.

Nu mai fac secret din activitatea diversionistă nici falangele locale ale Kremlinului. Partidele componente ale coloanei a cincea rusești în Republica Moldova lucrează aproape deschis împotriva statului în care sunt înregistrați, mizând pe o impunitate democratică, iar rețeaua de agenți secreți ori de influență a ieșit aproape în totalitate din subsoluri. Toți sunt scoși la o luptă va-banc, cu miza ori-ori. Moscova a calculat că după ruperea de umilitoarea piață de desfacere rusă a produselor agricole moldovenești, după obținerea independenței energetice de resursele rusești condiționate politic, după denunțarea consecventă și demnă a tuturor acordurilor și tratatelor cu CSI (Rusia), Referendumul constituțional pe tema integrării europene va legifera desprinderea definitivă a acestui teritoriu românesc de imperiul rusc, tocmai aflat în plin război de reconfigurare a sa teritorială în limitele tuturor spațiilor răpite cândva de la alte popoare. Și dacă în 1940 și 1944 Rusia a reușit să recucerească acest teritoriu, profitând de faptul că România nu avea aliați la vremea respectivă și în consecința acestor dezavantaje putea fi despuiață de averi, de bunuri naturale și de teritorii după bunul plac al agresorului rus, apoi în 2024, statul român este parte a Uniunii Europene și beneficiază de scutul de apărare al NATO, pe care Moscova nu-l poate ignora. România este mâna întinsă a Uniunii Europene și Republica Moldova a făcut pași gigantici către aceeași destinație. Moscova a înțeles că acum ruperea poate fi chiar definitivă. Iar un răspuns popular masiv la întrebarea „Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?” ar putea crea, pentru veacuri înainte, puternice temeuri juridice ca ruperea de imperiul agresor și revenirea la spațiul național firesc să fie și ireversibilă. Asta face ca Referendumul să capete în societate locul și importanța cuvenită, să fie tratat mai mult decât o acțiune politică de moment a guvernării, speculată în

unele cercuri politice și nu numai. Referendumul nu este un exercițiu politic secundar, cu atât mai mult unul întâmplător ori aventurist, cum încearcă să-l eticheteze unii. Mobilizarea fără precedent a forțelor adverse este un indiciu al adevăratei lui valori pe plan juridico-istoric. E momentul să ne mobilizăm și noi. Fiecare persoană conștientă și bine intenționată trebuie să se angajeze în lupta de contracarare a acțiunilor dușmane subversive și împreună să obținem un rezultat afirmativ quasi total. Ne postăm tranșant de partea acestei opțiuni, deoarece consultarea populară din 20 octombrie se arată a fi egală cu o trecere istorică de Rubicon, după care depărtarea de spațiul robiei va deveni și mai mare, iar revenirea acasă din chinuitoarea pribegie de veacuri se va putea măsura în doar câțiva pași.

Abstract

Referendum, Like Crossing the Rubicon

Keywords: *Referendum; Republic of Moldova; European Union; Russia; geo-political influence; accession; Moldova Parliament; political manipulation*

The article examines the decision of the Chișinău Parliament to organize a referendum on the accession of the Republic of Moldova to the European Union on October 20, 2024, highlighting the political motivations and associated risks. The author details the historical and geo-political context of Moldova, Russia's external involvement, and the internal political dynamics, emphasizing the importance of this referendum as a moment of definitive break from Russian influence and reaffirmation of Moldova's European aspirations. The article underlines Moscow's opposition and possible paths of manipulation and destabilization, but also the significance of an affirmative popular response to the referendum for the country's European future.

Dorin CIMPOEȘU

Referendumul constituțional privind integrarea europeană

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul posttotalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Maia Sandu și-a asumat ca obiectiv fundamental, încă din campania electorală pentru alegerile prezidențiale din 2020, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, ceea ce i-a adus victoria în obținerea primului său mandat de președinte.

După accederea la președinție, ea a transformat acest obiectiv într-o constantă a politicii sale, atât pe plan intern, cât și în relațiile externe, atrăgând un sprijin viguros și permanent din partea cancelariilor euro-atlantice, pe care Republica Moldova nu l-a avut niciodată în scurta sa istorie recentă. Demersul proeuropean ferm al președintelui Maia Sandu și schimbarea radicală a vectorului de orientare de la Est spre Vest a asigurat și victoria zdrobitoare a partidului său în alegerile parlamentare din anul 2021. Odată cu preluarea în întregime a puterii politice, curățarea societății de vechile metehne și mentalități de sorginte sovietică a devenit principala preocupare a noii conduceri a Republicii Moldova. La aceasta s-a adăugat intensificarea eforturilor de desprindere totală de spațiul rusesc și de accelerare a demersurilor de integrare europeană.

Izbucnirea războiului ruso-ucrainean, la 24 februarie 2022, a dus la creșterea fără prece-

dent a interesului geostrategic al Occidentului față de această zonă și a creat un context deosebit de favorabil realizării aspirațiilor de integrare ale Republicii Moldova, precum și ale altor țări riverane Mării Negre. Conștientă de acest lucru, conducerea de la Chișinău a exploatat la maximum conjunctura creată, reușind să obțină, mai întâi, statutul de țară-candidat la aderare, iar apoi și dreptul de începere a negocierilor de aderare, acordat de UE la 14 decembrie 2023.

Întrucât, pe plan intern, actuala putere se confruntă în mod dur cu opoziția rusofonă pe tema integrării, care este sprijinită de Moscova printr-un război hibrid foarte agresiv împotriva Republicii Moldova, președintele Maia Sandu a hotărât organizarea unui referendum constituțional privind subiectul respectiv, care este preconizat să aibă loc pe 20 octombrie 2024. Intenția conducerii de la Chișinău este ca rezultatul referendumului să fie folosit pentru revizuirea Constituției, prin introducerea în textul acesteia a două noi articole care să „reconfirme identitatea europeană a poporului” și să „declare integrarea în UE obiectiv strategic al Republicii Moldova”.

În acest mod, actuala putere vrea să se asigure că prin referendumul constituțional propaganda pro-rusă, care pune sub semnul îndoielii susținerea populației pentru integrare, va fi contracarată definitiv, că va închide pentru totdeauna polemica cu privire la vectorul extern al Republicii Moldova și că obiectivul integrării va deveni unul ireversibil, chiar și în situația schimbării conducerii de la Chișinău.

Lansarea ideii referendumului constituțional

Ideea organizării unui referendum constituțional privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană și amendarea Constituției în acest sens a fost lansată de președintele Maia Sandu la 24 decembrie 2023, în mesajul adresat opiniei publice, cu ocazia împlinirii a 3 ani de la preluarea mandatului.

Astfel, după ce anunța deschiderea negocierilor „... pentru aderarea Moldovei la Uniunea Europeană” ca pe o „realizare istorică”, Maia Sandu arăta: „Mi-am asumat să fac tot ce ține de mine pentru a duce la capăt misiunea integrării europene”¹. În consecință, aceasta decla-

ra: „Solicit Parlamentului să inițieze organizarea unui referendum la toamna viitoare, la care vocea cetățenilor să fie hotărâtoare”².

La rândul său, premierul Dorin Recean a declarat că susține ideea președintelui Maia Sandu privind organizarea referendumului pentru aderarea la UE. „Împreună cu toți cetățenii acestei țări, alături de președinta Sandu, avem un obiectiv comun: cel de a construi Europa la noi acasă”. Acesta a mai arătat că „suntem uniți pentru Moldova europeană și este momentul potrivit să fim uniți pentru aderarea la Uniunea Europeană. Referendumul este alegerea care va defini destinul generațiilor viitoare, prin care confirmăm că Moldova este ancorată ireversibil pe calea europeană”³.

Ajustarea legislației privind referendumul

După lansarea inițiativei președintelui Maia Sandu privind organizarea referendumului constituțional, Parlamentului i-a revenit sarcina de a ajusta Codul electoral potrivit noilor cerințe politice. Astfel, a fost elaborat un proiect de lege, menit să înlăture unele carențe legislative, inclusiv de ordin tehnic, sesizate cu prilejul scrutinului local din toamna anului 2023, și să contribuie la perfecționarea procedurilor electorale și eludarea interpretărilor de ordin normativ de către subiecții implicați în procesul electoral⁴. Printre aceste amendamente s-a aflat și cel propus de deputata PAS Veronica Roșca privind desfășurarea referendumului republican în aceeași zi cu alegerile parlamentare sau prezidențiale. Parlamentul, respectiv majoritatea parlamentară prezidențială, a aprobat noile amendamente aduse Codului electoral, făcând astfel posibilă organizarea referendumului constituțional în aceeași zi cu alegerile prezidențiale la termen, din toamna anului 2024.

Președintele cere Parlamentului să declanșeze procedura referendumului

La 18 martie 2024, Maia Sandu a ținut o conferință de presă în cadrul căreia a făcut un apel către Parlament, solicitându-i acestuia să declanșeze procedura de organizare a referendumului de aderare a Republicii Moldova la UE. „Vreau să fac un apel către Parlamentul Republicii Moldova

să inițieze procesul propriu-zis și să pornim activitățile pentru organizarea referendumului în această toamnă”, a declarat Maia Sandu⁵. În context, ea a spus că plebiscitul va avea loc, cel mai probabil, în luna octombrie, în aceeași zi cu alegerile prezidențiale, precizând: „Odată scris în Constituție acest obiectiv de integrarea europeană, toată clasa politică a Republicii Moldova va fi obligată să urmeze decizia cetățenilor și vom avea această consecvență în realizarea acestui program de dezvoltare a țării”⁶. Aceasta a insistat ca referendumul constituțional să aibă loc în aceeași zi cu alegerile prezidențiale, pentru ca prezența la urne „să fie cât mai mare”. Potrivit ei, Curtea Constituțională trebuie să dea „cât de curând posibil” o decizie la sesizarea opoziției, care a contestat modificarea Codului Electoral, în acest sens.

Pe de altă parte, președintele a făcut trimitere și la beneficiile aderării pentru populație, precizând că cel mai mare dintre acestea este pacea. „Cel mai mare avantaj este pacea. Cu toții cunoaștem că pacea este garantată în UE. În toate statele membre ale UE oamenii se bucură de pace și de aici încrederea mea că toți cetățenii Republicii Moldova vor ca statul nostru să devină stat membru al UE, pentru că toți cetățenii Republicii Moldova își doresc pace aici în Republica Moldova, poate doar cu excepția câtorva slujitori ai Kremlinului, dar în marea majoritate cetățenii noștri cer pace. UE e în primul rând un proiect de pace și așa putem să consolidăm pacea prin aderarea la UE”⁷.

Arătând că Republica Moldova se află în fața unei *oportunități istorice*, Maia Sandu a dat și o replică contestatarilor referendumului, spunând: „Auzim voci din opoziție care spun că acest proiect nu este al poporului, ci al guvernării. Ca să convingem că acesta este un proiect al poporului e nevoie să facem acest referendum acum”⁸.

Pe de altă parte, președintele a îndemnat societatea civilă să-și coordoneze eforturile în combaterea falsurilor și dezinformărilor despre UE, să explice societății ce înseamnă integrarea și care sunt schimbările așteptate, inclusiv în ceea ce privește bunăstarea și prosperitatea cetățenilor.

Lansarea platformei pentru.md

În aceeași conferință de presă, din 18 martie 2024, președintele Maia Sandu a lansat și platforma „Pentru Referendum”, care conține

informații despre activitățile pe care le desfășoară Uniunea Europeană în Republica Moldova, precum și beneficiile aderării la UE. Aceasta poate fi accesată folosind linkul **pentru.md**.

Site-ul a fost lansat cu scopul de a oferi informații complete despre avantajele integrării europene, dar și pentru a combate falsurile și dezinformările despre UE: „Așa încât să ajungem la cât mai multă lume cu această informație și doi – să putem să combatem falsurile despre UE pentru că vedem că ele sunt mai multe și vor fi și mai multe în următoarele luni pentru că știm că sunt forțe externe care nu își doresc ca R. Moldova să fie o țară liberă, un stat puternic, o țară liberă de corupție și o țară care își alege propriul viitor, propriul drum fără amestec din afară”. „Integrarea Europeană nu este proiectul unei singure persoane, unui partide politic, nu poate o singură persoană să reușească în acest proiect, acest proiect este al tuturor cetățenilor, indiferent unde locuiesc aici în țară sau peste hotare”⁹, a mai arătat Maia Sandu.

Platforma „Pentru Referendum” are o secțiune distinctă despre avantajelor aderării la UE, dând exemplu schimbările prin care au trecut România și Lituania, indicatorii nivelului de trai al acestora, mărirea salariilor și a pensiilor etc.

O altă secțiune, intitulată „Combaterea falsurilor despre UE”, prezintă 10 știri false despre UE, difuzate prin folosirea instrumentelor de propagandă de către contestatarii integrării europene și de susținătorii războiului hibrid al Moscovei, desfășurat împotriva Republicii Moldova.

Parlamentul adoptă Declarația privind integrarea europeană

La 21 martie 2024, Parlamentul a adoptat Declarația cu privire la integrarea europeană a Republicii Moldova, prin votul a 54 de deputați, toți din cadrul majorității parlamentare. Opoziția nu a participat la vot. În document este exprimată ideea că „doar aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană va asigura viitorul țării în calitate de stat suveran, neutru, integru și democratic, iar calea ireversibilă de integrare și aderare europeană este proiect de prioritate națională al Republicii Moldova”¹⁰. Deputații fac apel la întreaga societate, inclusiv la

toate forțele politice, să dea dovadă de unitate și solidaritate pentru consolidarea dialogului politic și social în numele interesului național și al obiectivului strategic – aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Declarația precizează că „Uniunea Europeană, timp de decenii, a fost un partener de nădejde al țării noastre, oferind dezinteresat suport logistic și financiar pentru rezolvarea multiplelor probleme interne ale Republicii Moldova. De asemenea, datorită suportului generos din partea UE și al statelor membre, Republica Moldova a depășit criza provocată de pandemia COVID, precum și criza energetică din iarna 2022-2023”¹¹.

Parlamentul solicită Guvernului să întreprindă toate măsurile necesare pentru organizarea procesului de aderare la Uniunea Europeană, precum și să consolideze instituțiile statului implicate în negocieri, deputații făcând, totodată, apel către cetățeni la unitate pentru un viitor pașnic și european al țării.

Republica Moldova a semnat Acordul de Asociere cu UE în 2014. La 3 martie 2022, autoritățile de la Chișinău au semnat cererea de aderare a țării noastre la UE. Uniunea Europeană a acordat, la 23 iunie 2022, statutul de țară-candidat pentru Republica Moldova. La 14 decembrie 2023, Consiliul European a decis începerea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la UE.

Opoziția rusofonă boicotează referendumul

Inițial, principalul partid de opoziție, PSRM, condus de ex-președintele prorus Igor Dodon, a fost de acord cu referendumul propus de Maia Sandu, cerând chiar el, în toamna anului 2023, organizarea unui astfel de plebiscit, susținând că socialiștii vor face campanie ca la plebiscit să fie inclusă opțiunea „politicii externe echilibrate”. Ulterior însă, când a aflat că partidul de guvernământ, PAS, intenționează să organizeze referendumul în aceeași zi cu alegerile prezidențiale și să modifice Constituția, prin introducerea în aceasta ca obiectiv strategic integrarea europeană a Republicii Moldova, acesta și-a schimbat poziția cu 180 de grade. Mai mult, a refuzat să participe la consultările

cu președintele Maia Sandu, din 8 februarie 2024, criticând inițiativa acesteia și cerând populației să nu participe la referendumul preconizat¹². „Ne opunem categoric acestui plebiscit și îndemnăm cetățenii să nu participe la el. Dacă veți lua buletinul de vot, veți contribui la validarea acestui referendum, care își propune să cedeze o parte din suveranitatea Moldovei către Bruxelles, și asta chiar și cu un număr minoritar de voturi”¹³, a declarat Dodon.

După declarația acestuia, mai mulți politicieni din opoziție s-au pronunțat împotriva referendumului pro-european. Astfel, Ion Ceban, președintele Mișcării Alternativa Națională și primarul Capitalei, și-a declinat sprijinul, precizând că ar fi mai bine ca referendumul să aibă loc după încheierea negocierilor de aderare. Ex-premierul Ion Chicu, liderul Partidului Dezvoltării și Consolidării Moldovei (PDCM), a arătat că „e cam târziu” pentru astfel de consultări și că Maia Sandu are nevoie doar de figurație („masovkă” – n.n.). Acestora li s-a alăturat fostul bașkan al Găgăuziei, Irina Vlah, care a anunțat că, pe 7 februarie 2024, i-ar fi transmis președintelui Maia Sandu o scrisoare prin care i-ar fi solicitat ca referendumul să includă și chestiuni privind statutul de neutralitate și „inadmisibilitatea aderării Republicii Moldova la blocuri militare”¹⁴. Deși nu s-a pronunțat împotriva referendumului, oligarhul fugar Ilan Șor a transmis de la Moscova că el și susținătorii săi „vor câștiga” plebiscitul, iar forțele pro-europene „vor pierde”: „Eu cred că noi vom putea construi o Moldovă fericită și prosperă, în strânse legături de prietenie și ru-denie cu Rusia”¹⁵. Acesta a mai spus că „unica salvare” pentru Republica Moldova ar fi aderarea la Uniunea Economică Eurasiatică.

CC respinge contestația opoziției privind referendumul

La 30 ianuarie 2024, trei deputați ai Blocului Comuniștilor și Socialiștilor (BCS), respectiv Vladimir Voronin, Vlad Bătrîncea și Diana Caraman, au contestat la CC posibilitatea organizării unui referendum concomitent cu alegerile prezidențiale, după ce majoritatea parlamentară a modificat Codul Electoral, în decembrie 2023¹⁶.

Modificarea introdusă de PAS prevede că referendumul republican nu poate avea loc cu 60 de zile înainte și cu 60 de zile după ziua alegerilor parlamentare sau prezidențiale „decât dacă se desfășoară în aceeași zi”.

Pe 22 martie, judecătorii au respins sesizarea deputaților opoziției care ceruseră Curții să verifice dacă scrutinele pot fi desfășurate concomitent. Judecătorii Curții Constituționale au declarat inadmisibilă sesizarea deputaților BCS, explicând că desfășurarea concomitentă a mai multor scrutine reprezintă „o practică uzuală în statele europene” și că organizarea referendumului și alegerilor prezidențiale în aceeași zi „nu afectează vreo valoare sau vreun principiu constituțional”. În acest context, magistrații au reamintit faptul că, în 2019, alegerile parlamentare au avut loc în aceeași zi cu un referendum republican (privind reducerea numărului de deputați), iar rezultatele lui au fost confirmate de Curtea Constituțională. Curtea a arătat că organizarea referendumului și alegerilor în aceeași zi poate fi motivată prin nevoia de a reduce cheltuielile și ar putea să ducă la creșterea numărului de participanți la ambele scrutine.

Amendarea Constituției cu obiectivul strategic al integrării europene

Comisia parlamentară juridică, numiri și imunități a organizat, la 8 aprilie 2024, consultări publice privind referendumul pentru revizuirea Constituției în consonanță cu obiectivul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. La acestea, au participat membri ai Comisiei Electorale Centrale, precum și reprezentanți ai mediului academic și ai societății civile. Proiectul de modificare a Constituției stipulează completarea preambulului Constituției cu două alineate, prin care se reconfirmă identitatea europeană a poporului și se declară că integrarea în Uniunea Europeană este un obiectiv strategic al Republicii Moldova.

De asemenea, prevede completarea Titlului „Integrarea în Uniunea Europeană” cu un alineat care se referă la aderarea la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale UE. „Scopul consultărilor de astăzi a fost să înțelegem dacă textul prezentat corespunde cu rigorile necesare. Curtea Constituțională se va expune printr-un avis. Conform legislației, Curtea Constituțională are la dispoziție zece zile să se expună. După acest lucru, vom prezenta Parlamentului un proiect de hotărâre. După înregistrarea acestui proiect de hotărâre

este necesar de a respecta rigoarea de șase luni. Ulterior, cetățenii, la cabina de vot, se vor expune, prin intima lor convingere, dacă susțin sau sunt împotriva”¹⁷, a arătat președintele Comisiei juridice, numiri și imunități, Veronica Roșca.

Proiectul de modificare a Constituției Republicii Moldova va intra în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial a Hotărârii Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor referendumului republican. Referendumul constituțional privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană se va desfășura în ziua alegerilor prezidențiale, stabilită pentru data de 20 octombrie 2024.

CC dă aviz pozitiv revizuirii Constituției

Pe data de 9 aprilie 2024, 46 deputați ai PAS au cerut Curții Constituționale să se pronunțe asupra revizuirii Constituției în legătură cu referendumul constituțional.

La 16 aprilie 2024, CC a dat aviz pozitiv inițiativei majorității parlamentare PAS de modificare a Legii fundamentale printr-un referendum privind aderarea Republicii Moldova la UE. Curtea a constatat că „inițiativa de revizuire a Constituției nu afectează caracterul suveran, independent și unitar al statului Republica Moldova” și nici „statutul de neutralitate permanentă” al acesteia¹⁸.

În același timp, conținutul inițiativei de revizuire a Constituției „nu presupune suprimarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale cetățenilor sau ale garanțiilor acestora”.

Pe de altă parte, Curtea consideră că „o eventuală accedere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană nu va submina supremația Constituției, în sistemul de drept național”. Republica Moldova „va rămâne o entitate suverană, menținându-și dreptul de a denunța tratatele internaționale, al căror membru nu mai dorește să fie”¹⁹.

Majoritatea parlamentară pro-prezidențială a propus organizarea unui referendum constituțional, pe 20 octombrie 2024, la care cetățenii ar urma să răspundă la următoarea întrebare: „Sunteți pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană?”.

Într-un mesaj transmis cu acest prilej, președintele Maia Sandu a salutat decizia Curții Constituționale, îndemnând atât cetățenii, cât și formațiunile politice și organizațiile civice să se implice în organizarea referendumului pro-UE.

Stabilirea datei referendumului

La 19 aprilie 2024, Igor Grosu, președintele PAS, a anunțat, în cadrul unui briefing, că, pe 20 octombrie 2024, vor avea loc alegeri prezidențiale și referendumul privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană²⁰. Potrivit acestuia, grupul parlamentar al PAS a înregistrat în Legislativ proiectul de Hotărâre privind desfășurarea referendumului. Dânsul a arătat că Parlamentul întreprinde acțiunile necesare pentru procesul electoral, iar plebiscitul va stabili în mod clar în ce direcție se va îndrepta Republica Moldova, decizia cetățenilor urmând să fie consfințită în Constituție.

În context, președintele Parlamentului a îndemnat forțele politice și reprezentanții societății civile să se implice activ în campania de informare a populației despre referendum.

Campania de consultări a președintelui Maia Sandu pe tema referendumului

La 25 ianuarie 2024, președintele Maia Sandu a declanșat campania de consultări publice privind organizarea referendumului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Acestea urmau să se desfășoare periodic și să includă dezbateri cu reprezentanți ai comunităților locale, mediului privat, societății civile, formatorilor de opinie, jurnaliștilor, ai diverselor ramuri ale economiei și vieții social-culturale, precum și ai partidelor politice.

Prima dintre acestea a avut-o cu un grup de jurnaliști, experți din societatea civilă și formatori de opinie, care au dat curs invitației președintelui, scopul fiind ca cetățenii să-și expună opinia cu privire la viitorul țării: „Republica Moldova se află la o etapă crucială, când țările Uniunii Europene au votat pentru a începe negocierile de aderare a

țării noastre la blocul comunitar. Acum este rândul cetățenilor noștri să se pronunțe că asta vor – să mergem înainte, să construim o țară cu adevărat europeană, unde domină pacea, stabilitatea și bunăstarea”²¹. În acest context, șeful statului a pus accentul pe rolul presei și al formatorilor de opinie în informarea corectă și echidistantă a cetățenilor despre procesul de aderare a țării la UE.

Consultările au continuat, la 1 februarie 2024, cu reprezentanți ai organizațiilor incluse în Platforma societății civile a Parteneriatului Estic, precum și ai altor organizații neguvernamentale²². Președintele a reliefat rolul organizațiilor non-guvernamentale de motor pe care acestea trebuie să-l joace în procesul de consolidare a democrației și de promovare a integrării europene în rândul cetățenilor.

Discuțiile președintelui au continuat, la 8 februarie 2024, cu reprezentanții a 14 partide politice, care și-au arătat susținerea față de aderarea la Uniunea Europeană. Aceștia și-au expus pozițiile față de procesul de organizare a referendumului, arătând și anumite riscuri care le-ar impune. De asemenea, au subliniat importanța unor asemenea discuții și deschiderea pentru un dialog continuu, menit să asigure coeziunea societății pentru viitorul Republicii Moldova.

La rândul său, președintele Maia Sandu a precizat că este important ca toți actorii politici să aibă un dialog politic corect cu cetățenii, să nu dezinformeze opinia publică și să respecte voința cetățenilor. Șefa statului a îndemnat toate partidele să susțină și să promoveze aderarea Moldovei la UE²³.

La 13 februarie 2024, președintele Maia Sandu a avut o nouă întrevedere, a treia, cu un grup de jurnaliști din presa națională și regională, în cadrul căreia a subliniat că presa joacă un rol important în desfășurarea proceselor democratice, inclusiv a plebiscitelor²⁴. Maia Sandu a făcut trimitere la riscurile din spațiul informațional, cu accent pe dezinformare, propagandă și manipulare a cetățenilor, subliniind că o bună colaborare a instituțiilor statului și a societății civile cu presa responsabilă poate duce la diminuarea acestora. În aceeași zi, Maia Sandu a avut o întrevedere cu ambasadorii statelor membre ale UE, acreditați în Republica Moldova, precum și cu șefii misiunilor diplomatice ale Canadei, Elveției, Japoniei, Marii Britanii, Norvegiei, Statelor Unite și

Ucrainei. Subiectul abordat a fost referendumul constituțional privind aderarea la UE²⁵. Maia Sandu a reafirmat angajamentul echipei guvernamentale de a continua reformele inițiate privind creșterea bunăstării cetățenilor și funcționarea statului de drept

Continuând consultările, Maia Sandu a invitat, la 16 februarie 2024, la Președinție, mai mulți oameni de cultură pentru a discuta pe marginea referendumului privind integrarea europeană²⁶.

Aceasta a relevat importanța sprijinirii parcursului european asumat de către scriitori, regizori, compozitori și artiști, care pot promova valorile naționale și cele europene prin cărți, muzică, filme și spectacole de teatru.

Președintele a continuat întâlnirile, la 22 februarie 2024, cu alți artiști și oameni de cultură, pe tema referendumului privind calea europeană a Republicii Moldova. De data aceasta, au fost invitați mai mulți manageri ai secțiilor de cultură. Cu acest prilej, Maia Sandu a insistat pe importanța unei informări și comunicări corecte despre UE în fiecare comunitate, cu scopul creării unității și obținerii sprijinului întregii societăți pentru atingerea obiectivului de integrare europeană²⁷.

În ziua următoare, respectiv la 23 februarie 2024, Maia Sandu a avut o nouă rundă de consultări publice pe subiectul referendumului cu antrenori și sportivi care au obținut performanțe la competițiile internaționale²⁸. Președintele i-a informat că integrarea europeană este despre pace și demnitate umană, este despre siguranță, bunăstare și dezvoltare, este un proiect al tuturor cetățenilor, și nu al unui politician sau al unui partid politic. În acest cadru, președintele a mulțumit sportivilor pentru promovarea imaginii țării prin rezultatele pe care le obțin la competițiile europene și internaționale și i-a îndemnat să promoveze sportul în instituțiile de învățământ și în localitățile din care fac parte, contribuind astfel la dezvoltarea țării și la făurirea unui viitor în Uniunea Europeană.

Președintele Maia Sandu a discutat, la 3 aprilie 2024, cu mai mulți exportatori autohtoni despre proiectul de aderare la UE, subiectul fiind organizarea referendumului. „Șefa statului a specificat că piața UE a devenit mai accesibilă pentru produsele moldovenești datorită Acordului de liber schimb, dar și statutului de țară candidată. În 2022, când

economia noastră a fost afectată dramatic de războiul de peste graniță, țările europene au eliminat cotele de export pentru 7 produse din Moldova, inclusiv mere, prune și cireșe, venind în sprijinul producătorilor noștri. Anul trecut 65,4% din toate exporturile moldovenești au ajuns în Uniunea Europeană. Guvernul lucrează pentru ca această cifră să continue să crească”²⁹. A mai precizat că piața europeană este cea mai mare din lume, este stabilă și de încredere, iar un acces mai mare le va permite producătorilor să creeze mai multe locuri de muncă bine plătite, să acceseze tehnologii, echipamente moderne și inovații din Europa. Maia Sandu i-a îndemnat pe antreprenori să le explice oamenilor din comunitățile din care provin faptul că drumul european este calea către stabilitate și prosperitate.

La 18 martie 2024, președintele Maia Sandu a ținut o conferință de presă, consacrată semnificației referendumului pentru aderarea la Uniunea Europeană. „În această toamnă avem de trecut printr-un moment de cotitură – referendumul va fundamenta în Constituție decizia noastră de a construi acasă pace, bunăstare și libertate”³⁰. În context, aceasta a precizat că a organizat circa 20 de runde de consultări publice, în ultimele luni, la care au participat peste 500 de invitați din diverse domenii, a vizitat mai multe localități, precum și unele comunități din diaspora, unde a vorbit despre importanța referendumului. „E important să facem acum referendum pentru că este o ocazie istorică, așteptată de trei decenii – statele membre ale Uniunii Europene sunt mai deschise ca oricând, avem voința politică necesară pentru acest pas, iar cetățenii noștri doresc să facă parte din UE. Acest lucru trebuie reconfirmat și scris în Constituție, ca oricine ar fi la guvernare, vocea poporului pentru această direcție de dezvoltare să fie obligatorie pentru clasa politică”³¹. „Referendumul este proiectul și obiectivul întregii țări, al tuturor cetățenilor. Tocmai de aceea, am îndemnat societatea civilă să inițieze un grup de organizare și să-și coordoneze eforturile de promovare a referendumului și aderării la UE. Fiecare efort este crucial”³².

„Avantajele aderării la UE sunt evidente și trebuie să comunicăm despre acestea cu cât mai mulți cetățeni în următoarea perioadă: în UE pacea va fi garantată; toți cetățenii vor avea venituri mai mari și locuri de muncă mai bine plătite, fapt demonstrat de salariile și pensiile pe care le vedem în România sau în Lituania; vom avea legi și justiție după

standardele UE, unde drepturile sunt respectate, oamenii călătoresc liber și toți sunt egali în fața legii; vom primi ajutor financiar mai mare pentru autostrăzi, școli și sisteme de alimentare cu apă; ne vom bucura de bună înțelegere și păstrarea tradițiilor”³³.

Referendumul privind integrarea nu aparține unei sau altei persoane, ci este o alegere care va defini destinul generațiilor viitoare, care va asigura că „Moldova noastră dragă va sta mândră și egală în marea familie europeană. Acest lucru ne unește pe toți”. „Da, în fața noastră sunt și vor fi provocări. Sunt forțe care nu doresc să ne vadă împlinind acest obiectiv. Dar împreună, avem puterea de a depăși orice încercare de destabilizare, orice îndoială sau frică. Acum, mai mult ca niciodată, este vital să fim uniți: partide politice, societate civilă, cetățeni de pretutindeni. Este timpul să demonstrăm că Moldova este pregătită, decisă și capabilă să își asume locul care i se cuvine în familia europeană”³⁴.

Acțiuni ale Rusiei de compromitere a referendumului

La 5 martie 2024, Directorul Serviciului de Informații și Securitate (SIS), Alexandru Musteața, a informat opinia publică, într-o conferință de presă, că instituția pe care o conduce a intrat în posesia mai multor date care arată că Federația Rusă intenționează să întreprindă mai multe acțiuni, a căror scop „este să compromită aderarea Republicii Moldova la UE, să deturneze procesele democratice și să o mențină pe aceasta în sfera sa de influență”³⁵. Planul Rusiei, declanșat în 2023, ar cuprinde două etape: prima ar consta în acțiuni de compromitere a referendumul pentru integrare europeană, de imixtiune în alegerile prezidențiale, precum și de denigrare a instituțiilor și candidaților politici care promovează aderarea la UE, iar cea de-a doua, prevăzută pentru anul 2025, în preluarea controlului asupra Parlamentului Republicii Moldova. Pentru îndeplinirea acestui plan subversiv de destabilizare a Republicii Moldova, Rusia ar fi alocat peste 1 miliard de lei.

„Pentru a-și atinge obiectivele, forțele ostile mizează pe o strategie ce include trei elemente principale, și anume: susținerea actorilor politici aflați sub control direct sau indirect al Federației Ruse; crearea

mai multor crize în mai multe domenii ale vieții socio-politice; atac informațional de amploare pentru a amplifica efectul psihologic al crizelor”. El a adăugat că „Principalele instrumente de influență rămân în continuare: alterarea conținutului în spațiul informațional, implicit prin canalele promotoare de propagandă (cum ar fi Telegram și TikTok), precum și protestele utilizate pentru erodarea încrederii în actuala guvernare. La fel, se conturează crearea polului regional de putere în UTA Găgăuzia, pentru aplicarea pârgھیilor de șantaj în raport cu autoritățile centrale ale țării. Un alt instrument folosit de centrele subversive externe vizează intențiile de a provoca o criză politică, manifestată prin identificarea și coruperea unui șir de persoane publice, reprezentanți ai partidelor pro-europene, fapt care ar determina decepționarea cetățenilor de clasa politică actuală”³⁶.

Șeful SIS a precizat că pentru preluarea controlului asupra Parlamentului Republicii Moldova, prin accesarea la alegerile parlamentare din 2025, Moscova se va baza pe forțele politice aflate sub influența sa. Potrivit acestuia, cel mai mare și mai important actor în astfel de acțiuni ar fi gruparea oligarhului fugar Ilan Șor, precum și un alt grup (socialiștii – n.n.), care va promova „doctrina statalistă, de apropiere de Federația Rusă”³⁷.

De altfel, după adunarea liderilor de la Tiraspol, care au cerut Rusiei să „protejeze” regiunea transnistreană, unii experți au apreciat acțiunile Tiraspolului drept o încercare de a crea o criză politică în regiune. Înainte de „congresul” acestora, mai mulți lideri ai opoziției socialiste au fost în vizită la Moscova, iar un grup de deputați, în frunte cu fostul președinte Igor Dodon, a avut întrevederi cu reprezentanți ai partidului „Edinaia Rossia”.

De asemenea, oligarhul fugar Ilan Șor a părăsit Israelul și a mers la Moscova, la începutul lui februarie, unde s-a întâlnit cu reprezentanți ai Dumei de Stat și alți politicieni ruși.

Referințe

¹ <https://presedinte.md/rom/discursuri/mesajul-prezedintei-maia-sandu-cu-prilejul-celor-3-ani-de-mandat>

² Idem.

³ Idem.

⁴ Agenția *Moldpres*, 28 decembrie 2023.

⁵ <https://www.deschide.md/ro/stiri/politic/Maia-Sandu-face-apel-la-Parlament-să-ințieze-procedura-de-organizare-a-referendumului--Uniunea-European-este-un-proiect-de-pace.htm>

⁶ [/https://moldova.europalibera.org/a/referendum-in-octombrie-maia-sandu-anunta-site-ul-si-sloganul-campaniei-pentru-aderarea-la-ue/32866301.html](https://moldova.europalibera.org/a/referendum-in-octombrie-maia-sandu-anunta-site-ul-si-sloganul-campaniei-pentru-aderarea-la-ue/32866301.html), 18 martie, 2024

⁷ <https://www.deschide.md/ro/stiri/politic/Maia-Sandu-face-apel-la-Parlament-să-ințieze-procedura-de-organizare-a-referendumului--Uniunea-European-este-un-proiect-de-pace.htm>

⁸ Idem.

⁹ Idem.

¹⁰ <https://www.moldpres.md/news/2024/03/21/24002031>

¹¹ Idem.

¹² <https://moldova.europalibera.org/a/dincolo-de-stiri-de-ce-s-a-razgandit-dodon-si-nu-mai-vrea-referendum-de-aderare-la-ue-/32812528.html>

¹³ <https://moldova.europalibera.org/a/opozitia-indeamna-alegatorii-sa-boicoteze-referendumul-pro-european/32810949.html>, 08 februarie, 2024

¹⁴ Idem.

¹⁵ Idem.

¹⁶ <https://moldova.europalibera.org/a/curtea-constitutionala-referendumul-poate-fi-organizat-in-aceiasi-zi-cu-alegerile/32872872.html>, 22 martie, 2024

¹⁷ <https://www.moldpres.md/news/2024/04/08/24002505>

¹⁸ <https://moldova.europalibera.org/a/curtea-constitutionala-a-avizat-pozitiv-initiativa-pas-privind-referendumul-pro-ue/32907147.html>, 16 aprilie, 2024

¹⁹ Idem.

²⁰ <https://www.moldpres.md/news/2024/04/19/24002882>

²¹ <https://www.moldpres.md/news/2024/01/25/24000525>

²² Agenția *Moldpres*, 1 februarie 2024.

²³ <https://www.moldpres.md/news/2024/02/08/24000904>

²⁴ <https://www.moldpres.md/news/2024/02/13/24001020>

²⁵ <https://www.deschide.md/ro/stiri/politic/Organizarea-referendumului-privind-aderarea-la-UE-discutat-de-Maia-Sandu-cu-ambasadorii-acreditați-în-RMoldova.htm>, 13 Februarie 2024

²⁶ <https://www.moldpres.md/news/2024/02/16/24001148>

²⁷ <https://www.moldpres.md/news/2024/02/22/24001315>

²⁸ <https://www.moldpres.md/news/2024/02/23/24001354>

²⁹ <https://www.deschide.md/ro/stiri/politic/Referendumul-privind-aderarea-R-Moldova-la-UE--Maia-Sandu-la-sfat-cu-exportatorii.htm>, 03 Aprilie 2024/

³⁰ <https://www.moldpres.md/news/2024/03/18/24001913>

³¹ Idem.

³² Idem.

³³ Idem.

³⁴ Idem.

³⁵ <https://www.moldpres.md/news/2024/03/05/24001593>

³⁶ Idem.

³⁷ <https://moldova.europalibera.org/a/sis-spune-ca-rusia-va-organiza-ciocniri-soziale-in-r-moldova-inainte-de-referendum-alegerile-prezidentiale-si-parlamentare/32848420.html>, 05 martie, 2024

Abstract**The Constitutional Referendum on European Integration**

Keywords: *Maia Sandu; constitutional referendum; European integration; Constitution revision; foreign policies; democracy; governance; Soviet influence; Russian-Ukrainian war; West; Republic of Moldova*

This article addresses President Maia Sandu's initiative to organize a constitutional referendum aimed primarily at reinforcing the Republic of Moldova's aspiration to join the European Union. This objective has been a central element in both the domestic and foreign policy of the Sandu administration since the beginning of its mandate, securing substantial support from Euro-Atlantic chancelleries. The launch of the referendum initiative and the government's strategy to cleanse society from Soviet influences and to accelerate European integration efforts are thoroughly discussed. Additionally, the article analyzes the changed regional context due to the Russian-Ukrainian war and its impact on the West's strategic interest in the Republic of Moldova. It emphasizes the intention to modify the Constitution through the referendum, to declare European integration as an irreversible strategic objective, in the face of disinformation attempts and opposition from Russian-speaking factions supported by Moscow.

The outbreak of the Russian-Ukrainian war, on February 24, 2022, led to an unprecedented increase in the West's geostrategic interest in this area and created a particularly favorable context for the realization of the integration aspirations of the Republic of Moldova, as well as of other countries bordering the Black Sea.

Aware of this, the leadership in Chisinau exploited the created situation to the maximum, managing to obtain, first, the status of a country-candidate for accession, and then the right to start accession negotiations, granted by the EU on December 14, 2023.

Since, internally, the current power is harshly confronted with the Russian-speaking opposition on the subject of integration, which is supported by Moscow through a very aggressive hybrid war against the Republic of Moldova, President Maia Sandu decided to organize a constitutional referendum on the subject, which is expected to take place on October 20, 2024.

The intention of the leadership from Chisinau is that the result of the referendum will be used for the revision of the Constitution, by introducing two new articles in its text to „reconfirm the European identity of the people” and to „declare EU integration a strategic objective of the Republic of Moldova”.

In this way, the current power wants to ensure that through the constitutional referendum the pro-Russian propaganda, which casts doubt on the population's support for integration, will be definitively countered, that it will forever close the controversy regarding the external vector of the Republic of Moldova and that the objective of integration will become an irreversible one, even in the situation of the change of leadership in Chisinau.

Mircea DRUC

Identitate

M.D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomatie.

Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

„Am trăit o viață plină de furtuni și am învățat să combat orice tentativă de a mă face obedient. Pot aplica lovituri de răspuns mult mai puternice decât cele pe care le primesc. Și, să fi fost eu Adam, cred că pentru nimic nu aș fi cedat atunci, când s-a arătat îngerul cu spada de foc, ca să-i alunge, pe el și pe Eva, din grădinile Edenului”.

Sean O' CASEY.

„Ostentația Trecutului îți conferă o identitate. Ostentația Viitorului deține o promisiune de realizare personală într-o formă sau alta. Ambele opțiuni sunt niște iluzii...”.

Eckhart TOLLE

Cine sunt eu?

M-am întrebat adeseori: Căror factori sau evenimente se datorează felul meu de a fi? Cine sunt? Unde sunt? De ce mă aflu Aici și Acum? Când, cum și care dintre numeroasele cauze posibile mi-au marcat într-adevăr identitatea? O fi copilăria desculță și flămândă? Faptul că nu m-au primit în pionieri? Lipsa unui talent nativ? Sau că în timpul vacanțelor școlare lucram de rând cu părinții în colhoz „la normă”? Că nu am avut niciodată posibi-

litatea, precum copiii șefilor locali, să plec în excursii sau în tabere de odihnă? Că n-am fost, ca băiatul directorului școlii, la „Artek”, faimoasa tabără elitistă de pionieri din Crimeea? Că nici măcar n-am visat să ajung acolo, ca Vasile Ernu, autorul cărții *Născut în URSS*? Când pun și răspund la aceste întrebări, mă simt ancorat în propriul Ego. Sunt dependent de realitatea cotidiană, dar fără o implicare absolută în micro și macro dramele acestei lumi...

Reflecțiile asupra identității se află la intersecția dintre etnopsihologie și antropologie socială. Desigur, nu ignor legea cauzalității. Există și un fundament biologic al înclinației spre cauzalitate. Evitând o supraestimare a cauzei și efectului, încerc să identific influența probabilității în viața mea personală... Diverse evenimente, inclusiv fenomenele gen Pasărea Phoenix, Lebăda Neagră, Pasărea Albastră și Unghiul-Enigmă al păsărilor sălbatice migratoare contribuie din plin la procesul de transformare *calitativă* a indivizilor simpli în personalități. Indiscutabil, întâmplările trăite lasă urme. Totuși consecințele raportului obiectiv între cauză și efect sunt mai prezente și mai pregnante în *mintea noastră egocentrică*, decât în realitatea înconjurătoare.

Mintea omului este laboratorul unde are loc o metamorfoză consecutivă: întâmplări – informații – adevăruri – cugetări – emoții – experiențe și, drept rezultat, o *realitate personală*. Astfel, evenimentele și condițiile din mintea mea creează *realitatea observabilă*, ceea ce apare în mod evident, exact în fața mea. *Realitatea observabilă* există concomitent cu *realitatea absolută* (realul, adevărul, motivul evenimentului) și *realitatea distorsionată* (imaginarul meu despre evenimentul respectiv). Aceste trei „realități”, pe care Neale Donald Walsch le numește *Realitatea Triunitară*, reprezintă trei variante ale realității existente în același timp. De mine depinde în care dintre aceste realități trăiesc eu, în orice moment dat. Și ce este adevărat în ceea ce mă privește, și ce anume se petrece în mintea mea, înaintea generării unei cugetări.

Pentru clarificarea identității mele, este primordial necesară o importantă precizare autobiografică: nu sunt născut în URSS. Nici în RM. Declar acest fapt ori de câte ori am ocazia. Le-am spus-o și birocraților de la București, când mi-au eliberat cartea de identitate. Dar, totuna, au scris incorect, absurd: – „Loc naștere Republica Moldova”. Adică, m-am născut într-o țară, pe când aceasta nu exista. „Numele face

parte din patrimoniul individual și național. De aceea, cine modifică numele unui om sau numele unei comunități comite un grav abuz. E foarte straniu că reprezentanții autorităților române participă la această operațiune de falsificare. Inconștient, sau interesat, ceea ce este cu mult mai grav. După 1989, s-au perindat prin Parlament tot felul de majorități politice. Nimeni nu a reușit să impună un proiect de lege cu un singur punct: scrierea adevărului istoric în actele de identitate ale acestor conaționali ai noștri. O fi așa de greu? Să-l vedem pe cel care s-ar opune...” (Viorel Patrichi, Elldor. Info, Mapamond, Opinii, Radar, România, 02.08.2012)

Precizez: am văzut lumina zilei în satul Pociumbăuți, comuna Zăicani, plasa Râșcani, județul Bălți, România Regală. Era, îmi spunea mama, într-o zi de vineri, la 25 iulie 1941. Exact la data când, după lupte grele, ostașii români eliberaseră Basarabia și Nordul Bucovinei. Pământurile sfinte, răpite în iunie 1940, erau reintegrate în spațiul nostru ancestral. Bătălia clocotea deja undeva peste Nistru, departe de locul unde m-am născut. Trecuse o lună și câteva zile de când conducătorul Statului Român, mareșalul Ion Antonescu, rostise cuvintele sacre pentru noi, românii înstrăinați: „Ostași, vă ordon: Treceți Prutul!”

Încă o precizare: din martie 1944 până la 5 decembrie 1991 (data colapsului de jure al Imperiului ideocratic bolșevic), am fost cetățean sovietic. Abia la 50 de ani, urmând procedurile legale, am reușit să-mi reconfirm cetățenia română. Cetățenia la care nici părinții mei, nici eu nu am renunțat niciodată. Și astăzi, eu, fiul lui Gheorghe Druc și Elena Ciubară, basarabean prin naștere, bucovinean prin educație, transilvănean, oltean, bănățean, dobrogean, aromân etc., prin empatie, mă identific:

Nume și prenume: Druc Mircea

Cetățenie: Română

Patria: Carpați, Nistru, Tisa, Dunăre, Marea Getică

Identitate: getodacian liber, specia Getodacia Phoenix

Ideologie: Etnoevoluția. Realismul utopist.

Ghid moral: Zamolxeanism

Credo: Ago, ergo sum!

Detaliez, explic și precizez: când a fost să moară „Măreața Uniune” – patria-mamă vitregă a românilor din teritoriile răpite – cetățenia sovietică s-a volatilizat. Fostele colonii și-au declarat la unison independența, instituind fiecare propria cetățenie. Conform noii legislații, deveneam în mod automat cetățean ucrainean, deoarece în pașportul sovietic (buletinul de identitate) aveam „прописка” (viza de reședință) la Cernăuți. Nefiind atașat sufletește de Ucraina, puteam depune la Chișinău o cerere pentru a obține cetățenie moldovenească. Însă am renunțat la ambele oportunități solicitând la București actul de reîncetățenire. Dar nu pentru a fi român cu acte în regulă în dreapta Prutului. Pentru mine aceasta însemna o chestiune de principiu.

Prin ocuparea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța, mi s-a impus cetățenia sovietică, care a dispărut prin destrămarea URSS. Indiscutabil, după invazia sovietică, legăturile bio-socio-economice au fost radiate. „În Republica Moldova nu există identitate națională”, diagnostica recent doctorul în istorie Anatol Țăranu. În prezent, la nivel individual și colectiv, basarabenii, nord-bucovinenii și herțenii examinează, la modul cel mai serios, problema reintegrării în spațiul ancestral și reconectării la *Etnopsihicul* pan românesc.

În august 1991, Moscova a surprins omenirea cu un puci eșuat. URSS s-a dezagregat. Nu mai există nici de jure, nici de facto. În locul RSSM, o fostă colonie a Imperiului ideocratic bolșevic, avem astăzi un statuleț recunoscut unanim la ONU. În proiectul „Republica Moldova” nu am investit speranțe. Și nu încerc sentimente nici de euforie, nici de frustrare. Această realizare, sau anomalie istorică se datorează stataliștilor Mircea Snegur, Dumitru Moțpan, Andrei Sangheli, Petru Lucinschi, Victor Pușcaș, Vladimir Voronin și altor moldoveniști romantici sau profund kaghebiști. Se împlineau trei decenii de la votarea în unanimitate a *Declarației de independență* și diverși oameni politici din Republica Moldova constatau cu amărăciune: „Suntem cetățeni ai unui stat capturat, falimentar!”

În 2010, Mihai Ghimpu, Președintele Republicii Moldova, m-a decorat cu „Ordinul Republicii”. Când mi s-a comunicat decizia, aveam îndoieli dacă e cazul să merg la Chișinău la ceremonia decorării. Credeam că ar fi mai bine să mulțumesc și să explic de ce renunț la distincția acordată. Au intervenit însă mai multe persoane demne de tot respectul, cu argu-

mente serioase. Decorația, ziceau, reprezintă o ofrandă adusă *Mișcării de renaștere națională* a românilor din teritoriile naționale răpite de imperiul sovietic în 1940. Din 1959, până la prăbușirea URSS, în 1991, am făcut parte și eu dintr-o structură clandestină a *Mișcării*.

În aprilie 2009, la Chișinău, declarasem într-un interviu că „îmi este rușine să vorbesc despre independența Republicii Moldova, deoarece independența nu este decât un bluf, o ficțiune”. La un post privat de radio, deputatul Dumitru Diacov, președinte de onoare al PDM, fost președinte al Parlamentului RM, născut în Kargapolie, regiunea Kurgan (Federația Rusă), într-o familie de bulgari basarabeni deportați, a declarat mândru: „Druc nu merita să fie decorat de președintele Ghimpu! Nu poți acorda ordinul suprem de stat unei persoane care vine în Republica Moldova și declară că aceasta este o ficțiune. De ce nu și-a luat cetățenia Republicii Moldova? De ce nu a refuzat distincția unui stat pe care nu-l recunoaște? De ce n-a rămas la Chișinău?”.

Întâmplarea i-a supărat rău pe toți moldovenii stataliști și, mai ales, pe alogeni – găgăuzi, ucraineni, bulgari, evrei și de alte seminiții. Unora le-am replicat adeseori: „Desigur, și voi aveți dreptate, vorba rabinului. Confuzia voastră și paradoxul situației mele puteau fi eliminate. Simplu, printr-o decizie a lui Igor Dodon, fostul președinte al RM. Putea să-i retragă și lui Mircea Druc decorația, așa cum i-a retras cetățenia Republicii Moldova președintelui Traian Băsescu. Era prerogativa domniei sale. Și, zău, nu i-aș fi purtat pică. Nicio problemă. O poate face oricând un alt președinte al RM. Nu voi reproșa nimănui nimic, va fi doar o simplă constatare”.

Evident și oricum, rămâne ca o inconsecvență din partea mea, sau un paradox. Dar în spațiul românesc există atâtea paradoxuri! În 1989-1991, când aclamam colapsul URSS, și nici mai târziu, nu aș fi admis că voi ajunge zile să aud la Chișinău și București de:

- clanuri mafioate, de băieți deștepți, baroni locali, oligarhi în locul detestaților odinioară partocrați, nomenclaturiști, secretari de partid, politrucii, președinți de colhoz, directori de sovhoz, kaghebiști;
- tineri basarabeni trimiși chiar de mine, în 90, la studii în România, care, ulterior, ocupând posturi înalte de conducere la Chișinău, să devină antiunioniști, românofobi sau să fie condamnați pentru corupție;

- niște preoți pravoslavnici basarabeni, „agenți în sutane” ai Kremlinului, antioccidentali, rusofili, românofobi prin definiție și excelență, îndrumând electoratul să voteze președinți ai RM (unul comunist și altul socialist);
- un fost lider OSTK și lector la Universitatea din Tiraspol, fost ideolog al separatismului, militând în prezent, la Chișinău, pentru integrarea RM în UE și NATO;
- un fost cetățean sovietic, născut la Chișinău, emigrat în Israel (ca sionist înflăcărat), revenit în 2004 ca monarhist, antiromân, adept al conceptului „Moscova – a Treia Romă” și militant pentru integrarea RM în Uniunea Eurasiatică;
- un fost unionist basarabean, care, fiind „iluminat” de o revelație – „partea a devenit întreg”, se comportă ca un agent de influență a lui Putin, Gundeaev și Dughin, dar se lamenta că avea „interdicție de intrare în România pentru trei ani de zile, începând cu luna septembrie 2020!”;
- o fiică a unor români deportați din Nordul Basarabiei, în rol de președinte al unui partid politic care promovează interesele Kremlinului în RM;
- un deputat în parlamentul RM, doctor în științe politice, absolvent al SNSPA, București, devenit antioccidental combativ și susținător al statalității RM integrate în virtuala Uniune Eurasiatică.

Tot pe atunci, în mass-media de limbă rusă din Chișinău, ideologii statalității se indignau cu patos fariseic: „Funcționarii de rang înalt nici nu ascund că sunt cetățeni ai altui stat. Iar președintele Nicolae Timofte a declarat oficial: «Nu există națiune moldovenească, ci doar națiune română». Cine să apere interesele statului nostru? Simplii cetățeni care și-au păstrat sentimentul patriotic și mândria pentru marii lor strămoși?”. Moldovenii stataliști să-l fi întrebat și pe Petru Pascari, predecesorul meu, născut la Stroiești, raionul Râbnîța, decorat cu Ordinul Republicii, de ce s-a stabilit la Moscova? De ce nu a rămas la Chișinău, să lupte pentru independența RM? Sau, fiind născut în Pridnestrovia, să fi stat la Tiraspol, ca Grigore Maracuța, să făurească și să apere interesele statului-ficțiune IIMP.

Apare și o ală întrebare. De ce au plecat din RM mulți antiunioniști radicali, învingători în confruntarea dintre EI și NOI în perioada 1990-1994? De exemplu, Nicolai Andronic și Vladimir Solonari, doi dintre marii diversioniști, care au pregătit terenul pentru revenirea partidului comunist la putere în RM. De ce nu au rămas la Chișinău? Din ce motive acești doi înfocați politicieni stataliști, în loc să moșească o „națiune civică moldovenească”, au emigrat în Occident? Solonari a ales SUA. Andronic s-a stabilit în Franța. Pe lângă alte hobby-uri, fostul deputat românofob a rămas și cu pasiunea de vânător. Dar nu împușcă vietăți în Franța, Rusia sau la Condița, în RM, ca Igor Dodon. El vine tocmai de la Nisa, având marea plăcere să vâneze *la români*, în județul Suceava... În parlamentul de la Chișinău, statalistul Andronic făcea interpelări provocatoare: „Domnule președinte Moșanu, o formațiune politică din Republica Moldova poate fi condusă de către un cetățean străin?”. Toată lumea știa că era vorba de Mircea Druc, un cetățean român, președinte al Frontului Popular Creștin Democrat (FPCD).

Categoric, eu nu puteam să renunț la cetățenia română, ca să fac politică pe malul Bâcului. În RM nu era permisă dubla cetățenie. Deci nu puteam locui și activa în plan politic și profesional. Căci nu aș fi renunțat la cetățenia română chiar să fi fost proclamat, de către un eventual for omnipotent, rege (sau președinte) al Moldovei Mari, Pridnestroviei, Găgăuziei, sau chiar al Ucrainei sau Rusiei... Eu știam că mă așteaptă soarta unionistului Nicolae Costin, primarul Chișinăului, un potențial președinte al Republicii Moldova. Clanul mafiot al agrarienilor și fosta nomenclatură comunistă, în lupta lor pentru acapararea patrimoniului și puterii, nu ierta pe nimeni. EI nu admiteau ca, la tot pasul, „să se împiedice de un ciot”, să-i încurce un oarecare Druc. Aveau la îndemână diverse soluții. Inclusiv lichidarea fizică. De aceea, în octombrie 1993, am plecat peste Prut.

Niște ruși de profesie, uzurpatori ai denumirii „Moldova”, debitează provocator: „Mircea Druc, fostul premier al Republicii Moldova, nu recunoaște statalitatea țării lui Ștefan cel Mare. El s-a dezis de rădăcinile moldovenești și îi îndeamnă la asta pe foștii săi concetățeni”. Ironia destinului! EI, impostorii, cei care au dezmembrat Basarabia, o fostă colonie a Imperiului sovietic, și nu au votat independența Republicii Moldova,

la 27 august 1991, sunt acum „moldoveniști” și „stataliști” agresivi. Prin 2011, unii dintre aceștia, băieți deștepți cu simțul umorului, au improvisat *ad hoc* și m-au decorat, în bătaie de joc, cu medalia: „За победу над своим народом” („Pentru victoria asupra poporului său”).

**Бывший премьер Республики
Молдова не признает государственность
страны Штефана чел Маре**

*[„Fostul premier al Republicii Moldova
nu recunoaște statalitatea țării lui Ștefan cel Mare”]*

În condițiile secolului XXI, nu are sens invocarea unor „rădăcini” regional-teritoriale. Să-i impui unui european „patriotismul de cătun” este din cale afară de puțin și injust. Prin lege (articolul 5, alineatul 2 din Constituția României), am fost și sunt cetățean român, fiindcă m-am născut pe teritoriul Statului Român. Ca român unionist, eu lupt pentru dreptul la cotă parte din ancestrala moștenire – Carpați, Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Getică.

Mă exasperează și acum, în 2024, bizara „inflație de statalități”. Iar cele șase județe basarabene din perioada interbelică, declarate stat independent, nu au cum fi Patria mea. Nici cele cinci raioane din stânga Nistrului, alias „ПМР”. Și nici cele 20 de sate din sudul Basarabiei, neomogene etnic, cu pretenția lor nostimă de „Republică

găgăuză”. Pentru nimic în lume, nu aş putea să accept cetăţenia vreo unea dintre aşa-zisele republici. Patria mea nu este de la Naslavcea până la Giurgiuleşti.

În timpul lucrărilor Congresului al III-lea al FPM (februarie 1992), jurnalistul Tudor Babici m-a întrebat: „Ce atitudine aveţi faţă de euforia care se manifestă, atunci când ieşiţi la tribună, atunci când se aude numele D-voastră”. Resping din capul locului orice tip de adulare, mai ales legată de persoana mea. De fiecare dată, am rugat frumos să excludem exaltările. Aşternând pe hârtie aducerile aminte, sau citind diverse aprecieri pozitive despre „fenomenul Druc”, încerc un sentiment de jenă; nu mi-ar plăcea să fiu perceput drept „un moş vanitos”.

Ajungând în funcţia de Preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM, simţeam un disconfort psihic. Venit de la Cernăuţi, am constatat că la diverse manifestări publice, erau aduse doamne de la ţară cu icoane, prosoape tradiţionale şi colaci cât roata carului. În ziua de 27 august 1989, la Marea Adunare Naţională, se năştea un ritual amuzant: împodobirea demnitarilor. Eu ţineam minte cum s-au desfăşurat evenimentele: de la publicarea primelor articole în presă, de la apariţia la 3 iunie 1988 a Grupului de iniţiativă al *Mişcări democratice* trecuse mai bine de un an şi jumătate. În intervalul acesta s-au desfăşurat extenuante campanii de colectare a semnăturilor, una câte una. La Chişinău, şi în alte localităţi, basarabenii au participat la zeci şi sute de mitinguri, demonstraţii de protest şi confruntări de stradă, arestări şi concedieri.

Şi astfel, în vara lui 1989, adeziunea „maselor largi populare” (vorba comuniştilor) a devenit una cvasi generală. Iar colacii şi prosoapele au apărut, într-adevăr, abia în ziua Marii Adunări Naţionale. Printre cei onoraţi erau mulţi moldoveni şmecheri. Nişte personaje care, de regulă, ştiu să iasă în faţă la momentul oportun. Astfel, aceştia îşi arogau meritele şi laurii altora. Erau deja marginalizaţi cei care făcuseră greva foamei, cei care în fiecare duminică, timp de un an de zile, încasaseră bastoane de la miliţia sovietică. Totuşi, ultimul cuvânt l-au avut de spus cei care au asediat clădirea veche a legislativului sovietic şi, la 31 august 1989, au impus Sesiunii a 13-a a Sovietului Suprem al RSSM voinţa românilor basarabeni, obţinând dreptul la limba română şi grafia latină.

*Chișinău, iulie 1990. Politicieni moldoveni împodobiți cu prosoape
De la stânga la dreapta: Ion Hadârcă, Mircea Snegur, Mircea Druc, Nicolae Costin*

Dar să revin la disputa vizând cetățenia moldovenească și identitatea mea. Odată cu dispariția URSS, cetățenia devenise pentru mine o chestiune de etno-conștiință. Până atunci fusesem cetățean sovietic, și asta fără voia mea. Repet: aș fi putut deveni cetățean al Republicii Moldova. Sau, având pașaport sovietic și „прописка” la Cernăuți, puteam obține în mod automat cetățenia Ucrainei. Dar am decis: „Deoarece NOI nu putem rezolva, deocamdată, problema cetățeniei pentru toți românii înstrăinați, voi rezolva-o individual, începând cu mine și familia mea”. Am scris cerere către autoritățile române. Și, în conformitate cu noua legislație, mi-au restabilit cetățenia română, obținută prin naștere. Chiar de aș fi vrut, nu puteam avea și cetățenia noului stat independent. În Republica Moldova dubla cetățenie este permisă abia din 2002. Astfel, am răspuns atunci pragmatic la întrebarea cine sunt și am rezolvat pur și simplu o dilemă identitară.

Evenimentele trăite contribuie din plin la formarea identității. Mediul și gena își lasă amprenta. Dar identitatea mea nu mai depinde de trecutul meu. Esența identității este ceea ce omul percepe drept adevăr Aici

și Acum, conștiința pură la modul prezent. Identitatea mea nu depinde de ceea ce spune lumea că am fost în trecut (naționalist, unionist, primul șef de guvern reformator la Chișinău, anti-comunist și anti-sovietic). Pentru relații oficiale acum eu nu sunt decât „domnul Mircea Druc”, sau un român, moș Mircea, bunicu și e suficient ...

Așadar, despre Mircea Druc oricine poate spune orice, în funcție de propria motivație. Acum se cheamă că trăim în democrație și fiecare ființă umană are dreptul la opinie. În principiu, accept la adresa mea orice critică. Când adversarii mă atacă deschis, mă simt în apele mele; mult mai bine decât atunci când sunt periat sau lăudat, fie și pentru anumite merite reale.

Uneori, îi bag în seamă chiar și pe trolii anonimi, dacă pot fi identificați exact. Cartea *EI și NOI*, în mare parte autobiografică, va include anexele Anti-Druc și Pro-Druc, în care expun diverse păreri extrase din documente și mass-media. Astfel, concluziile despre activitatea mea și epoca în care am trăit vor rămâne la latitudinea eventualilor cititori. Mai ales că lumea de astăzi seamănă frapant cu cea din perioada dezagregării lagărului comunist, a Pactului de la Varșovia, a CAER-ului și a Imperiului sovietic. Dar acest capitol reprezintă, în fond, ceea ce cred eu însumi despre adevărata mea identitate. Cu certitudine, o identitate veridică este cea văzută de însuși personajul în cauză.

Toate ființele umane posedă o dublă identitate, una personală și alta națională. Orice individ își dă seama că e diferit de ceilalți. Fiecare națiune conștientizează faptul că există națiuni diferite de ea. Autodefinirea personală în afara națiunii este deficitară și chiar imposibilă. Nu te poți concepe drept sursă suficientă de autodeterminare fără o apartenență etnică, ignorând limbajul ce ține de mitologia propriei origini ancestrale. Starea mea de spirit, actele conștiente, psihicul și stimulii, care mă călăuzesc, derivă dintr-un substrat inconștient, format din influențe ereditare, amprente și instincte. Majoritatea acțiunilor mele cotidiene reprezintă efectul unei motivații ascunse. În spatele cauzelor mărturisite ale propriei activități se află mobiluri care îmi scapă. Codul meu comportamental și ghidul meu moral, integrate în rețea, constituie *Etnopsihicul* meu.

București,
Aprilie 2024

Abstract

Identity

Keywords: *identity; ethnopsychology; socio-political; citizenship; cultural diversity; self-definition*

The article approaches the complex process of formation and expression of individual and national identity through the prism of the experiences of the author, Mircea Druc. Analyzing the impact of lived events, the author explores external and internal influences, as well as the identity dilemmas generated by the ethno-psychological and socio-political context. Starting from his own experiences, from dual citizenship to the responsibilities assumed within different social and political structures, Druc reflects on how historical events and personal decisions contribute to shaping identity. The importance of recognizing and accepting multiple facets of identity in the context of ethnic coexistence and cultural diversity is highlighted.

Andrei RUSU în dialog cu
părintele Petru BUBURUZ

Biserica Ortodoxă din Republica Moldova: între dictatură comunistă și „russkii mir”

A.R. – absolvent al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova și al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România. Pe parcursul anilor a realizat emisiuni cu tematică religioasă la diferite posturi de radio din Republica Moldova. Din anul 2004 este preot la Biserica „Sfântul Mare Mucenic Dumitru” din Chișinău. Actualmente, în cadrul studiilor doctorale la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, realizează o cercetare istorico-misionară despre viața religioasă din Republica Moldova.

Andrei RUSU: Părinte Petru Buburuz, ați relatat despre viața bisericească din RSSM în „Jurnalul Patriarhiei Moscovei”. Trebuie să precizăm că, în anii sovietici, acest Jurnal era unicul organ de presă din întreaga Uniune Sovietică în care erau inserate articole teologice, decizii ale Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse, știri de la evenimentele din eparhiile subordonate Patriarhiei Moscovei, relațiile Bisericii Ortodoxe Ruse cu celelalte Biserici Ortodoxe sau cu bisericile creștine, în general. Cum ați ajuns să scrieți pentru această revistă?

Petru BUBURUZ: Am colaborat cu „Jurnalul Patriarhiei Moscovei” în perioada anilor 1966-1987. Păstrez până acum, în arhiva mea personală, dosarul ЖМП¹, în care, filă cu filă, sunt aranjate articolele în ciornă. Relatam despre evenimentele din Eparhia de Chișinău. Când mergeam cu arhierul să sfințim câte o biserică, scriam despre acest fapt, inserând și câte o scurtă istorie a acestei biserici. Cu referire la istoria bisericilor, erau doar niște date sumare, pentru că nu aveam acces la documente și nici preotul paroh nu prea știa nimic

Petru Buburuz. Una dintre cele mai marcante figuri eclesiastice din Republica Moldova. Este preot-paroh al Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Chișinău. La sfârșitul anilor 1980 fost deputat în Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice. De asemenea, a fost deputat și în primul parlament al Republicii Moldova, semnând declarația de independență a țării noastre. S-a implicat activ în evenimentele Mișcării de Eliberare Națională și a stat la baza procesului de reactivare a Mitropoliei Basarabiei. A fost decan al Facultății de Teologie Ortodoxă din Chișinău.

despre istoria bisericii în care își ducea slujba, nici măcar în ce an a fost construită. De asemenea, scriam necrologuri pentru clericii decedați din eparhia noastră.

A.R.: Vă era impusă o anumite cenzură pentru articolele pe care le trimiteați spre publicare?

P.B.: Eu pregăteam materialul la eparhie, că activam în calitate de șef al arhivei eparhiale, și-l trimiteam la Moscova. Ei nu schimbau nimic.

A.R.: În ianuarie 1985 vi s-a publicat în „Jurnalul Patriarhiei Moscovei” un articol în care ați relatat despre evenimentele din 1984, organizate cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la „eliberarea Moldovei de sub jugul fascismului german”². Era epoca în care se insistă pe faptul că românii au copleșit Basarabia în 1918, iar în 1944 rușii au eliberat pământul dintre Prut și Nistru de sub ocupație românească. Dumneavoastră folosiți sintagma „jugul fascismului german”, și nu „român”....

P.B.: Vedeți că nu se spune Basarabia...

A.R.: Nu! Se spune a „poporului moldovenesc”.

P.B.: Războiul a fost cu nemții, nu cu românii. Noi, în acele vremuri, eram obligați să comemorăm această zi ca un moment de eliberare și să aducem omagiu eroilor sovietici. În biserică a trebuit să facem slujbe de pomenire a răposaților și am mers împreună cu arhiepiscopul Ioanatan cu flori la monumentul eroilor. Așa ne obliga situația. În același timp, nici vorbă că aș fi putut zice eliberare de sub „jug românesc”. Și asta a fost din două motive. Întâi, că noi nu am fost ocupați de români, iar rușii ne-au eliberat de fasciștii nemți. Și al doilea motiv era din considerentul că nu aveam dreptul să vorbim nimic de români. Era interzis să ne uităm peste Prut. Era Doamne ferește să pomeniști de un erou român, de un preot deosebit care, de altfel, era de-al nostru. În general, cuvântul „român”, „România” sau că vorbim limba română erau lucruri interzise.

A.R.: Erau timpuri care induceau frică...

P.B.: N-am avut frică de ei niciodată, dar m-am străduit să nu calc pe greblă. Decât să mă scoată din preoție... Nu că am cedat vreodată undeva, dar nu am putut să fac câte ceva. Spre exemplu, era interzis ca să organizăm cateheze, mai ales cu copiii. Unica șansă să comunicăm în vreun fel cu adolescenții sub 18 ani era la Taina Mărturisirii. Și noi, preoții, am suferit pentru acest fapt. Nu ne simțeam împliniți slujirea noastră preoțească.

A.R.: Sunteți considerat printre norocoșii basarabeni care în epoca sovietică au avut ocazia să meargă de mai multe ori în România, dar și peste granițele lagărului sovietic, în Grecia, Siria, Palestina, Franța. Cum ați ajuns în România?

P.B.: Întâlnirea mea, pentru prima dată, cu România a fost una mai specială, umbrită de ruptura pe care noi, moldovenii, o aveam cu românii. S-a întâmplat în 1966. Eram parte a delegației Patriarhiei Moscovei, care, în frunte cu mitropolitul Leningradului, Nicodim Rotov, a făcut, timp de o lună de zile, un pelerinaj la locurile sfinte din Grecia și Palestina. La întoarcere din Grecia spre Moscova, am avut o escală pe aeroportul din București. Nouă nu ni s-a permis să ieșim din zona de securitate a aeroportului. Am vrut să-i trimit o carte poștală Patriarhului Iustinian al României, prin care să-l anunț că suntem în România. Nu mi s-a permis. Am fost ținuți sub cordon. Asta a fost prima mea vizită în România. Ulterior, i-am povestit această pățanie Preafericirii Sale.

A.R.: În ce context l-ați cunoscut pe Patriarhul României, Iustinian?

P.B.: L-am cunoscut cu ocazia festivităților din 26 mai – 2 iunie 1968, legate de aniversarea a cincizeci de ani de la restabilirea instituției patriarhale a Bisericii Ortodoxe Ruse. Iustinian Patriarhul a venit la această sărbătoare cu o delegație din care făcea parte și viitorul patriarh al României, Teoctist, pe atunci episcop al Aradului. Eu, în acea perioadă, făceam aspirantura la Academia Teologică de la Moscova, care își avea reședința în cadrul mănăstirii Sfântului Serghie de la Zagorsk și eram angajat în calitate de referent la Departamentul pentru Relațiile Externe al Bisericii Ortodoxe Ruse, al cărui președinte era Mitropolitul Nikodim (Rotov). Fiind român de origine, am însoțit delegația Bisericii Ortodoxe Române în calitate de traducător. Acolo ne-am cunoscut pentru prima dată cu Patriarhul Iustinian și am comunicat liber și pe îndelete. Atunci, de la Patriarhul Iustinian, am primit prima Cruce Patriarhală, cea mai înaltă distincție pentru clerici a Patriarhiei Române. De asemenea, am primit și câteva cărți și am stabilit o relație amicală.

A.R.: Și a doua vizită în România?

P.B.: A doua vizită a fost una foarte fastuoasă. A fost în perioada de timp 25-31 octombrie 1972. Am făcut parte din delegația patriarhului Pimen al Moscovei. După înscăunarea lui Pimen, în 1971, aceasta a făcut vizite protocolare omologilor lui, patriarhi ai Bisericilor Ortodoxe surori. Astfel, am fost la Belgrad, Atena, București. Din delegație mai făcea parte mitropolitul Leningradului, Nicodim, mitropolitul de Tula Iuvenalii, mitropolitul Odesei, Serghie, dar și arhiepiscopul nostru, al Chișinăului, arhiepiscopul Ioanatan și alți mulți clerici ai Patriarhiei Ruse. Eu eram secretarul/traducătorul mitropolitului Iuvenalii. Este interesant să pomenesc că actualul patriarh Kiril al Moscovei, pe atunci arhimandrit, a mers în acea delegație în calitate de secretar al mitropolitului Nicodim Rotov. Eu am mai fost responsabil și de cuvântările oficiale ale Patriarhului pentru aceste vizite. Am fost chemat din timp la Moscova pentru această misiune. Am pregătit șase referate pentru întâlnirile oficiale din Grecia cu președintele, prim-ministrul, arhiepiscopul Eladei, la deschiderea unui spital special pentru clericii Bisericii din Grecia... Eu am pregătit toate aceste șase cuvântări. Dumnezeu știe cum le-am pregătit. L-am rugat pe secretarul Departamentului Relații Externe Bisericești al Patriarhiei, Buevschii Alexei, să-mi pună la dispoziție ceva materiale sau informații, pentru a reuși să scriu discursurile. El mi-a zis că știe tot atât cât știu și eu (râde). În câteva zile le-am scris. Mi-a dat Dumnezeu minte. Au fost acceptate toate, fără a îndrepta măcar o literă. Din toate șase, cinci au fost publicate în „Jurnalul Patriarhiei Ruse”.

Când am ajuns în România, aveam o nelămurire: să port Crucea Patriarhală, pe care am primit-o în 1968, sau ar fi potrivit să nu o port, ținând cont de faptul că eu eram moldovean și știm care erau opiniile despre moldoveni și români în perioada ceeaa. Mă gândeam: ce vor zice membrii delegației, mai ales mitropolitul Nicodim? Am îndrăznit să întreb: „Înaltpreasfințite, eu am primit la Zagorsk drept distincție Crucea Patriarhală a Bisericii Române. Pot să o port?” „Da, da, poart-o”, mi-a răspuns (râde).

A.R.: Și ați purtat-o?

P.B.: Da, am purtat-o! Dar să vezi ce-a fost mai departe. La aeroport, când m-a văzut Patriarhul Iustinian cu decorația lui la piept, mi-a zis:

„Petrică, eu ți-am dat crucea, dar mai am una pregătită pentru tine”. Atunci a început diversiunea. Cum de am eu două cruci de la Patriarh.

Încă o chestiune legată de această a doua vizită în România. În ajunul plecării noastre din Moscova, la Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse a fost luată hotărârea de a-l schimba pe arhiepiscopul Bartolomeu de la Chișinău cu arhiepiscopul Ioanatan, care până atunci era de Tambov. Arhiepiscopul Ioanatan a fost și el membru al delegației noastre. Astfel, în această călătorie l-am cunoscut pentru prima dată și pe noul arhieru al Chișinăului și Moldovei, sub jurisdicția căruia mă aflam și eu.

Prin România eu am fost alături de Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Iustin, următorul Patriarh al României după Iustinian, și Mitropolitul Nicodim Rotov. Eram în rol de traducător. Și în mașină sau pe oriunde am fost, eram alături de ei. Mi-a rămas în minte situația când, la un moment dat, în mașină, lui Nicodim i s-a făcut rău. Foarte rău. De acolo a fost imediat evacuat la Moscova și nu l-am mai văzut.

Trebuie să mai pun la vedere un moment. De data aceasta legat de mitropolitul Iustin. Când am urcat în mașină, împreună cu Iustin, să mergem de la Iași la Craiova, mitropolitul, care mă cunoștea de mai demult, m-a întrebat: „Petre, tu ce ești, român, moldovan, sau rus?” Mitropolitul Nicodim a izbucnit în râs și a zis „он *homus sovieticus*”. Așa a împăcat lucrurile (râde).

Am mai avut și alte plecări în România în epoca sovietică. Tot în delegații ale Patriarhiei Ruse. Spre exemplu, în 1986 am fost la întronizarea patriarhului Teoctist. Atunci, la întronizare, am tradus scrisoarea de felicitare a patriarhului Pimen, adresată nou-însăunatului patriarh Teoctist și am citit-o în Sinodul Patriarhiei Române. Dar vizita din 1988 este una interesantă. În acel an am plecat în România, împreună cu soția mea, Nadejda, într-o călătorie privată, de familie. Pentru a putea să dobândesc viză de intrare în România, în acord cu părintele Paul Mihăilă, basarabeanul nostru care trăia la București, am indicat în acte că sunt nepotul lui. E adevărat că, pentru această vizită, au intervenit și mitropolitul Antonie Plămădeală, și cancelaria Patriarhiei Române. Astfel, am fost invitat pentru o lună de zile în România. Am vizitat Bucureștiul, după care, cu episcopul Vicențiu, pe atunci secretar

al mitropolitului Nestor al Craiovei, am mers în pelerinaj pe la mănăstirile Olteniei, după care am vizitat Ardealul, unde am fost primiți cu multă căldură de mitropolitul Antonie Plămădeală. În Ardeal am fost găzduiți în palatul mitropolitan de la Sibiu. Am fost frapat de biblioteca mitropolitului. La București, în acele zile, erau sărbătoriți cei trei sute de ani ai Bibliei românești. Am participat și eu la unele evenimente, iar patriarhul Teoctist mi-a înmănat o Biblie jubiliară. Iată așa am fost primit în România de basarabeni noștri Paul Mihail, Antonie Plămădeală și Nestor Vornicescu.

A.R.: De unde îi cunoșteți pe Paul Mihăilă, Antonie Plămădeală și Nestor Vornicescu?

P.B.: Cu părintele Paul Mihail e o istorie interesantă. S-a întâmplat în vara anului 1982. Nu mai știu ce zi a săptămânii era, dar venea de-acum spre amiază. Am ieșit pe scările Bisericii Sfintei Troițe, de lângă gara de trenuri, unde eram paroh în acele vremuri. Știi cum sunt scările acestei biserici, așa, înalte? De pe aceste scări, așa cum stăteam, am văzut că din vale urcau spre biserică un bătrânel împreună cu o femeie de vârstă medie. Când au ajuns în dreptul scărilor, am întrebat: „Pe cine căutați?” Mi-a răspuns bătrânelul: „Pe părintele Petru Buburuz, nu sunteți dumneavoastră?” Le-am zis că eu sunt, iar ei s-au prezentat: preotul Paul Mihăilă și fiica lui, Zamfira Mihăilă. Veneau de la o conferință de istorie bizantină din Iaroslav. Că Zamfira, care e mai mare decât mine cu patru luni, este cercetătoare a istoriei Bizanțului. Iată așa ne-am cunoscut și am legat o prietenie sfântă. Am comunicat prin scrisori, pe care le păstrez în arhiva mea, și ne-am întâlnit de mai multe ori. După ce părintele Paul, în 1994, a plecat la Domnul, am ținut corespondență cu Zamfira. Acum nu ne mai scriem, dar discutăm prin telefon.

A.R.: De unde știa Paul Mihail de dumneavoastră?

P.B.: Chiar nu știu acest lucru.

A.R.: Și cu cei doi arhieri basarabeni de unde vă știți?

P.B.: Din călătoriile anterioare în România.

A.R.: Cum ați simțit perestroika lui Gorbaciov?

P.B.: De prin 1985, de când a venit Gorbaciov la putere, a început să se simtă un suflu de libertate. La Moscova erau mai liberali decât la noi, aici, la Chișinău. Trebuie să vă spun un lucru cu privire la acest subiect. În colaborare cu Moscova, începând cu 1981, nouă ni s-a permis să edităm *Trebnicul* și *Liturghierul* în limba moldovenească. Înaltpreasfințitul Ioanatan a înființat o comisie, cu părintele Gheorghe Armașu președinte și eu în rol de secretar al comisiei de redactare și editare. Din comisie au mai făcut parte părintele Filaret Ciobanu de la Costești, părintele Alexei Adam de la Catedrală și alți câțiva. Părintele Gheorghe Armașu era foarte buchunist. În vederea redactării ne-am folosit de *Trebnicul* din 1908. Sigur, trebuia „spălat”, pentru că avea multe arhaisme sau chiar neconcordanțe stilistice. Am scos cuvintele „curvă”, „jidan” și alte astfel de cuvinte sau expresii care nu mai erau uzuale în timpul când lucram noi asupra textului. Când am terminat lucru asupra *Trebnicului*, prin 1986-1987, și l-am propus spre editare, cei de la Moscova insistau să fie tipărit la Chișinău, iar responsabilii pentru cultele religioase din RSSM refuzau categoric să accepte tipărirea cărții în Moldova, zicându-ne să mergem măcar la Paris, dar categoric nu la Chișinău. A fost lupta aceasta. Ziceam: la Moscova și-au dat seama că intrăm într-o altă epocă, dar voi, aici, rămâneți în bula voastră ateistă. Într-un final, a fost tipărit abia în 1989 la Chișinău. Nu mai știu dacă Moscova i-a impus sau ei singuri, adică cei de la Chișinău, și-au dat seama că timpurile se schimbă.

Urmăream cu atenție textele care erau scrise în „Jurnalul Patriarhiei Ruse”. De-acum, începând cu 1986, inclusiv din articolele Jurnalului, era evidentă libertatea care venea pentru Biserică. Este adevărat că Biserica nu prea știa cum să se folosească de această libertate, dar asta e o altă poveste.

A.R.: Când ați simțit că sunteți liber cu desăvârșire?

P.B.: Începând cu anul 1988, an în care s-a serbat jubileul de 1 000 de ani de la creștinarea Rusiei.

A.R.: Dacă ne întoarcem înapoi la *Trebnic*. Ați consultat și varianta românească a *Trebnicului*, atunci când ați lucrat pentru varianta ediției „moldovenești” a acestei cărți de cult?

P.B.: Prin arhieru ni s-a transmis să nu punem mâna pe niciun dicționar, molitfelnic sau altfel de carte românească. Categorie! Dar noi, desigur, am încălcat această regulă. N-am ținut cont. De altfel, și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni i s-a zis așa, atunci când în 1813 a tipărit *Biblia* în română la Petersburg. Dar el nu a ținut cont de ucazul imperial. A luat *Biblia* de la București și a tipărit-o și gata.

Eu mi-am dat seama mai târziu că am fi putut lua textul românesc și, fără nici o modificare, să-l tipărim. Că nu ne-ar fi controlat nimeni.

A.R.: Nu ați făcut-o pentru că plana frica epocii?

P.B.: Da! Trebuie să știți că părintele Gheorghe Armașu, președintele comisiei, a fost deportat în anii lui Stalin în taigaua siberiană. Și el a trăit cu o frică continuă. Și frica lui era, cumva, întemeiată, pentru că întreaga viață a fost urmărit de securitate. El ne povestea cum veneau seara, la el acasă, KGB-iști și-l intimidau cu anumite lucruri. Au fost timpuri grele...

Probabil, dacă aș fi fost eu președintele comisiei, aș fi folosit mai mult text din *Molitfenicul* românesc. Că aveam acasă toate cărțile de cult, editate la București.

A.R.: Trebuie să vă întreb: ați fost în anii sovietici de multe ori în România. Știați situația din RSSM. Înțelegeați nedreptatea care li s-a întâmplat românilor de la est de Prut? Ce simțăminte trăiați?

P.B.: Eu în lumea aceasta le primesc pe toate real și nu mă miră multe lucruri. Dar ceea ce căutați dumneavoastră să aflați, era. Sentimentul de neînțelegere sau, mai bine zis, de greutate că frații sunt despărțiți. Am fost un norocos că am reușit să cunosc România în acei ani. Și nu doar România, dar și locurile sfinte ale creștinismului.

A.R.: Dacă-mi permiteți, aș vrea să abordăm și subiectul Mișcării de Renaștere Națională, în care ați fost implicat în mod direct. Procesul de renaștere națională a coincis cu revitalizarea vieții re-

ligioase. Aceste două mișcări s-au desfășurat într-o formă unitară sau totuși au fost distincte?

P.B.: Au avut loc în același timp și au fost determinate de aceeași cauză: perestroika lui Gorbaciov care, într-un final, a dus la căderea Uniunii Sovietice. Au existat și elemente comune. Spre exemplu, spre surprinderea tuturor, în 1987, când se împlineau 175 de ani de la înființarea arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, la Chișinău a fost organizată o conferință. În cadrul acestei conferințe au fost abordate subiecte religioase, care implicau și factorul național. Spre exemplu, eu am scris un articol despre Alexei Mateevici, pe care l-am publicat și în „Jurnalul Patriarhiei Ruse”. Un articol scris cu materialele pe care le-am avut la dispoziție, dar l-am prezentat pe Mateevici ca preot și poet care a scris despre limba noastră³. Un lucru care mai devreme nu se putea.

Un alt lucru, pe care noi l-am considerat de minune pentru acea perioadă, s-a întâmplat în primăvara lui 1987, când arhiepiscopul Ioanatan a fost invitat în audiență de șeful guvernului de la Chișinău, Platon. Zic că a fost un fapt de minune, pentru că până la acel moment Ioanatan, în ceea ce privește organele de stat, nu a putut discuta decât cu așa-zisul „уполномоченный”, adică însărcinatul pentru problemele religiei din RSSM. Acest lucru însemna că Biserica este luată în seamă și prevestea schimbări serioase în relația stat-Biserică.

Este adevărat că și promotorii Mișcării de Eliberare Națională, Nicolae Dabija, Ion Ungureanu, Ion Hadârcă, Grigore Vieru, alături de limba română, de cultura românească, au fost interesați și de spiritualitatea ortodoxă, pe care au considerat-o indispensabilă redeșteptării naționale. Așa cum vedeți, au existat niște puncte comune.

A.R.: Dumneavoastră ați fost prins de valul emancipării naționale?

P.B.: Sigur că da! Drept mărturie e și interviul pe care l-am dat lui Dinu Mihail și a fost publicat în „Literatura și Artă” în 1988 cu titlul *Cartagina tăcerii trebuie să fie demolată*. În acest articol am vorbit încă atunci, în 1988, despre istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia, care este una comună cu cea a Bisericii românești. Și tot acolo am vorbit despre ne-

cesitatea reintroducerii limbii românești în viața socială și cea religioasă din țara noastră⁴. De altfel, acest interviu m-a scos, cumva, în față. Am fost luat în seamă și promovat din partea populației din RSSM la funcția de deputat al Uniunii Sovietice.

A.R.: De unde cunoșteți istoria Bisericii din Basarabia? Că erau timpuri în care învățați alt fel de istorie.

P.B.: Eu am avut acces la cărți românești de istorie. Spre exemplu, aveam acasă *Istoria Bisericii din Basarabia din secolul al XIX-lea*, de Nicolae Popovschi. Fiind student la Paris, am avut acces și la alte multe cărți, din care am cunoscut istoria adevărată. Alta e problema: până la 1988 nu puteam să vorbesc nimănui despre adevărul din aceste cărți.

A.R.: Și limba română?

P.B.: Limba românească am studiat-o de pe *Liturghierul* românesc, la care am avut acces, fiind student la Academia Teologică din Leningrad. Acolo nimeni nu mi-a interzis acest lucru. Astfel, limba mea este limba *Liturghierului*. El m-a învățat limba românească. Și-n România deseori am fost întrebat despre cum de vorbesc atât de bine în română. Și tuturor le-am răspuns că cărțile de cult mi-au fost pedagogi.

A.R.: Pe 21 mai 1989 ați fost ales deputat popular al URSS în circumscripția electorală teritorială Chișinău-Lenin, numărul 695. La aceste alegeri nu ați fost unicul cleric ales în funcția de deputat al Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice. Au mai fost mitropoliții Alexei și Pitirim... După o perioadă în care Biserica a fost prigonită, iată că vine timpul când clericii Bisericii Ortodoxe Ruse au acces în forumul legislativ al celui mai ateist stat. Cum s-a întâmplat?

P.B.: Nu m-am gândit niciodată la faptul că aș putea deveni deputat sau că m-aș încumeta să fac politică. După 1987 și, mai ales după 1988, am fost o voce a Bisericii din RSSM, care a avut îndrăzneala să spună în mod public lucruri care altă dată nu trebuiau acceptate nici în gând.

Despre istoria noastră, despre limbă. În 1988 am fost invitat la Uniunea Scriitorilor pentru a prezenta, împreună cu corul de psalți de la biserica mea, un concert de muzică religioasă. În felul acesta, am devenit apropiat cu scriitorii de la Uniune și am participat la alte întruniri la care se discutau problemele naționale. În aceste discuții și Biserica era luată în considerație și aveam și eu un cuvânt de spus. Așa mi s-a și propus să candidez pentru fotoliul de deputat. Inițiativa a venit din partea literatului Vasile Malanețchi, fiul dascălului din Grătiești. De la el a venit întrebarea: de ce n-am avea și un preot deputat? La început nu am vrut să accept, după care m-am gândit că e timpul potrivit să mergem la Moscova, în Sovietul Suprem, și să cerem drepturi Bisericii. În programul meu electoral am vorbit despre ecologia spiritului, ecologia culturii și ecologia naturii. Am pledat pentru refacerea tradițiilor culturale și educaționale ale Bisericii Ortodoxe din Moldova, republicarea Bibliei și a altei literaturi de cateheză, publicarea revistelor și calendarelor bisericești în limba moldovenească, deschiderea Seminarului Teologic de la Chișinău, crearea unui muzeu arheologic bisericesc, a unui muzeu al cărților bisericești antice, precum și a unui centru iconografic cu scopul de a studia tradițiile picturii icoanelor din Moldova și de a satisface nevoile urgente ale bisericilor și credincioșilor, deschiderea centrelor religioase în care să se organizeze cursuri de predare a învățaturii creștine. De aceea, atunci când sunt învinuit că aș fi făcut politică, eu, de fapt, nu am avut nicio intenție de a mă ocupa cu această îndeletnicire. Un singur lucru mi-am dorit întreaga viață: să slujesc Biserica lui Hristos.

A.R.: Din cele povestite de dumneavoastră, este evident că renașterea religioasă a mers mână în mână cu emanciparea națională. Și Biserica și-a dorit limba română în cultul liturgic, cărți religioase în limba română, acces la istoria adevărată a Bisericii basarabene. Timpurile pe care le trăim ne provoacă să punem următoarea întrebare: cum să înțelegem faptul că astăzi majoritatea clericilor din Republica Moldova își doresc cu tot dinadinsul să rămână parte a Bisericii Ruse și încă luptă cu tărie împotriva jurisdicției Bisericii Ortodoxe Române în țara noastră? Ce s-a întâmplat între timp?

P.B.: Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să fac un recurs la istoria recentă a Bisericii din Basarabia. Perioada de arhierie a lui vlădica Ioanatan în Moldova a fost una de stabilitate pentru Biserică. Ioanatan a știut cum să aranjeze lucrurile cu statul ateu, încât Biserica să nu fie afectată. În același timp, a avut o atitudine părintească față de preoți și credincioși, fiind îndrăgit de toți. Avea o educație aleasă, știa multe limbi străine, cunoștea duhul vremii și avea capacitatea să gestioneze impecabil viața bisericească. Eu acum îl consider un om sfânt. După plecarea lui, în 1987, la conducerea eparhiei de Chișinău este rânduit de către Moscova banditul de Serapion. Pe lângă faptul că era românofob, a venit cu scopul să jefuiască, să sodomizeze și să dezbine Biserica din Basarabia.

A.R.: Într-un articol despre istoria Bisericii din Moldova, publicat încă în 1992 în revista „Luminătorul”, îl numești pe mitropolitul Serapion „tiran care a încălcat toate normele canonice și morale”⁵.

P.B.: Acesta a devenit respingător încă din momentul în care l-am întâlnit la gară. Era în mijlocul verii lui 1987. A ieșit din ultimul vagon al trenului Moscova-Chișinău, îmbrăcat într-un caftan transparent, de culoare albă, cu buline negre. Ne-a anunțat din start că a fost trimis în surghiun și era clar că nu-l interesa viața bisericească. A impus taxe exagerate preoților și organiza banchete și dezmațuri, inclusiv în perioada posturilor, de cea mai mare sminteală. A eliberat marea majoritate a angajaților de la mitropolie, care au slujit împreună cu arhiepiscopul Ioanatan, inclusiv pe părintele Vasile Petrache, secretarul mitropoliei, pe care l-a umilit eliberându-l și din funcția de paroh al bisericii Sfânta Vineri din Chișinău. Pe părintele Mihălaș, de asemenea, l-a umilit urât: în același caftan transparent, cu buline, prin care i se vedeau izmenele, l-a întâlnit la poarta mitropoliei, care pe atunci era pe strada Tighina, și l-a înjurat și ponegрит cu cele mai urâte vorbe. Preoții, pentru a intra în grația lui Serapion, trebuiau să-i ducă acestuia bani și daruri. Până la patru mii de ruble erau taxele impuse pentru anumite favoruri. Acești bani erau dați secretarului mitropolitului, unui oarecare arhimandrit Kiril, venit din Rusia împreună cu Serapion. Acum, și acesta este mitropolit pe undeva, prin Rusia. Când mergeau prin vizite în parohii, dacă vedeau în biserică vreo icoană de valoare și vase liturgice, obligau

preotul să i le ofere. Astfel, erau înstrăinate din parohie și duse, ulterior, la Moscova.

Când Serapion a plecat din Moldova, aici au rămas să conducă Biserica cei promovați de el. Unii dintre ei și azi sunt în fruntea Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove. Anume aceștia, ucenici de-ai lui Serapion, fac politica bisericească din Republica Moldova, care este filorusească și românofobă. Prin aceasta se explică nedumerirea dumneavoastră cu referire la faptul că preoțimea din Moldova nu acceptă să revină în cadrul Patriarhiei Române, acolo unde, de fapt, ne este locul și demnitatea.

Eu, în timpul lui Serapion, am protestat împotriva nelegiuirilor săvârșite de acesta. Am protestat și împotriva fărâdelegilor care au continuat să se întâmple în Biserică și după ce la Chișinău a venit mitropolitul Vladimir. Am adresat nouă scrisori patriarhului Pimen, în care am redat situația dezastruoasă din Biserica din RSSM, făcută de Serapion și acoliții lui. Ultima scrisoare a fost pusă în discuție în Sinodul de la Moscova și a condiționat retragerea lui Serapion din Moldova. Aceste scrisori sunt traduse și fragmente din ele sunt publicate în revista „Luminătorul”.

Să vă mai zic ceva de românofobia din Republica Moldova, care este promovată deschis și de majoritatea preoțimii din Mitropolia subordonată Moscovei. În 1991, când am fost la o conferință la Constanța, m-am împrietenit cu părintele Constantin Popovici de la Iași. Iubea Basarabia și pe basarabeni. Păi, iată, acest părinte Constantin a reușit să adune două mașini de carte românească pentru basarabeni. Că pe atunci noi duceam mare lipsă de carte românească. În drum spre Chișinău o mașină s-a stricat. Sărmanul, a avut mult necaz până la Chișinău. De aici, eu cu Ion Hadârcă ne-am angajat să-l întâlnim. În vamă, împreună cu Hadârcă, l-am așteptat pe părintele Constantin timp de șapte ore și jumătate. Am ajuns împreună, într-un final, la Chișinău. A doua zi nu am mai putut fi împreună cu el. Deoarece cărțile erau destinate Bisericii din Moldova, Părintele Constantin dimineată s-a dus la sediul eparhiei de pe strada Tighina, pentru a oferi donația. La poarta eparhiei a fost întâlnit de secretarul eparhial, părintele V.R. Părintele Constantin s-a prezentat, anunțându-l că a venit cu două mașini pline cu carte românească, drept donație

pentru Biserica din Moldova. Reacția lui V.R. a fost următoarea: „Ci, wăi, umblați și voi cu cărțile voastre, cui trebuie cărțile voastre? Du-te-n ***** mă-ti cu cărțile tale”. Vă închipuiți ce a simțit bătrânul părinte de la Iași, care, cu atâtea sentimente față de Basarabia, a venit să-și manifeste dragostea față de frați. Să-l întâlnească așa la eparhia Chișinăului. Nu comuniștii! Atunci am înțeles eu cum stau, de fapt, lucrurile în Biserica noastră. Și acest fapt m-a determinat să facem pașii spre aderare la Patriarhia Română. Nu găseam cu putință să mai rămân în această eparhie românofobă.

Adevărata românofobie a preoților moldoveni a ieșit la iveală în contextul războiului de pe Nistru din 1992.

A.R.: Haideti să precizăm: reactivarea Mitropoliei Basarabiei a fost o consecință a românofobiei, exprimată de preoți din cadrul Bisericii subordonate Patriarhiei Ruse.

P.B.: Da! Da, acesta a fost motivul principal! Dar au mai existat și abuzuri l-a care am fost supuși unii dintre noi. Au fost excluși preoții cărturari, cu Seminar și Academie, și numiți în funcții preoții fără studii, din camarila lui Serapion. Aceștia erau obraznici. Cereau câte trei mii de ruble pentru deschiderea bisericilor, că era perioada în care se redeschideau bisericile de prin sate. Astfel, cereau bani de la comunități pentru a binecuvânta deschiderea bisericilor și rânduirea unui preot spre păstorire.

Războiul din 1992 a arătat adevărata față a eparhiei Chișinăului și a Moldovei. Manifestările arhimandritului Marchel Mihăiescu, actualul episcop al rușilor care cântă osanale lui Stalin, au fost oribile, mai ales când, cu cazacii, l-au alungat pe vlădica Petru Păduraru din episcopie sub motiv că prea des merge în România și că se declară român.

A.R.: În același timp, erau în toi revindicările naționale...

P.B.: Da! Am avut îndemnul Frontului Popular de a face pașii cuveniți de readucere a Bisericii din Moldova în cadrul canonic al Patriarhiei Române. Din primăvara lui 1992 am început să ne adunăm, împreună cu scriitorii și intelectualii din Chișinău, în vederea demersului de aderare la Biserica românească.

A.R.: Pe 19 decembrie 1992, la București, prin act sinodal, a fost reactivată Mitropolia Basarabiei. Atunci credeți că vor adera mulți preoți la Mitropolia Basarabiei?

P.B.: Sigur, era firesc să vină marea majoritate a preoților. Însă și în acest demers factorul politic s-a amestecat. Am un document, mărturie a lui Armașu, care era șeful Departamentului Culte din guvernul Moldovei. Atunci când în guvern s-a pus problema înregistrării Mitropoliei Basarabiei, el a scris un raport prin care cerea guvernului să nu înregistreze în niciun caz Mitropolia Basarabiei. Își argumenta cererea astfel: înregistrarea Mitropoliei Basarabiei ar conduce la aderarea a cel puțin 500 de preoți de la Mitropolia Moldovei la cea a Basarabiei și, în consecință, acest fapt ar condiționa dizolvarea Mitropoliei Moldovei, subordonată Moscovei. Astfel, a fost tergiversat procesul de înregistrare a Mitropoliei Basarabiei până în 2002, când Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a obligat guvernul de la Chișinău să ne înregistreze. Și așa s-a făcut dreptate.

A.R.: Părinte Petru, care e boala preoțimii actuale din Republica Moldova?

P.B.: Șmecheria și interesul personal, în detrimentul binelui, unității și a slujirii jertfelnice Bisericii lui Hristos. Iată cu ce ne confruntăm noi. Biserica nu e nici a mitropolitului Vladimir și nici a mitropolitului Petru. Biserica e a lui Hristos și a poporului.

Biserica din Republica Moldova a suferit enorm de mult pe parcursul câtorva secole din cauza moscalilor. Și în ultimii treizeci de ani a fost pângărită de ierarhi și clerici nevrednici. Eu, personal, vreau să văd Mitropolia Basarabiei o făclie aprinsă pentru toată Basarabia noastră, pentru tot poporul nostru. Visez la o Biserică unită în Basarabia, cu un mitropolit Gurie Grosu în frunte! Așa să ne ajute Dumnezeu! „Doamne al Puterilor, fii cu noi!”

Note și referințe

¹ „ЖМП” – „Журнал Московской Патриархии”

² Петр Бубуруз, *Юбилейные торжества в Молдавии*. În: „ЖМП”, nr. 1 (1985), p. 49.

³ Петр Бубуруз, *Священник Алексей Матеевич — поэт и писатель Молдавии*. În: „ЖМП”, nr. 10 (1988), p. 21-23.

⁴ Petru Buburuz, Dinu Mihail, *Cartagina tăcerii trebuie să fie demolată*. În: „Literatura și Arta” (23 iunie 1988), 26 (2238), Chișinău, p. 7.

⁵ Petru Buburuz, *Istoria Bisericii din Moldova în timpul veacurilor (II)*, În: „Luminătorul”, nr. 5 (1992), p. 27.

Abstract

Andrei RUSU talking to the Priest Petru BUBURUZ. The Orthodox Church in the Republic of Moldova: between communist dictatorship and “russkii mir”

Keywords: *Orthodox Church from the Republic of Moldova; perestroika; national identity; Metropolis of Bessarabia; religious oppression; USSR; Soviet period*

The text presents a dialog with Father Petru Buburuz, who offers a historical and personal perspective on the Orthodox Church in the Republic of Moldova, highlighting its transformations from the Soviet period to the present. The Father talks about religious oppression under the Soviet regime, the effects of perestroika on church life, and the challenges related to national and religious identity in the face of the influence of the Russian Orthodox Church. Also, the post-Soviet spiritual and cultural revival efforts are highlighted, including the reactivation of the Bessarabia Metropolis and its role in strengthening the Romanian identity.

Vlad MISCHEVCA

Mitropoliți sub escortă**(Pagini din istoria Războiului ruso-turc: 1806-1812)**

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (USM), dr. conf. cercet. (*Associate professor, Ph.D.*); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. al XVIII-lea – încep. sec. al XIX-lea); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

În Scrisoarea istorică a Patriarhului român Teotist către Patriarhul rus Alexei II (19 mai 1993) se menționa: „... nedreptatea, abuzul și silnicia nu pot crea niciodată vreun drept. Acestea pot dura secole de-a rândul, dar când împrejurările permit, dreptatea istorică impune repararea nedreptății și restabilirea adevărului precum și a drepturilor ce decurg din această restabilire. Conform acestui principiu, exercitarea jurisdicției Bisericii Ortodoxe Ruse asupra românilor ortodocși din Basarabia, între anii 1769-1774, 1787-1791, 1808-1818, 1940-1941, 1944-1992, a fost un act nedrept și abuziv din punct de vedere al realității istorice și al normelor de drept canonic, deoarece a fost urmarea unor abuzuri politice care au lezat dreptul istoric”¹.

Vom aborda doar un episod din perioada Războiului ruso-turc (1806-1812), când Imperiul Rus înființează un „exarhat” ce cuprindea Mitropoliile Moldovei și Țării Românești, subordonându-le din nou, în mod samavolnic, Bisericii Ortodoxe Ruse. Astfel, Mitropolitul canonic al Mitropoliei Moldovei, unul dintre marii cărturari ai timpului – Veniamin Costachi (1768-1846), este nevoit să se retragă din scaun la mănăstirea Neamț (1808), iar Mitropolitul Dositei Filitti (1734-1826) – un mare fi-

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni

lantrop, Mitropolitul Ungro-vlahiei (1793-1810), fiind îndepărtat din scaun, a fost trimis în surghiun. Nedreptatea se „instituționalizează” prin Pacea nedreaptă, de la București, din 1812, când s-a hotărât anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, care, până atunci aparținuseră, sub raport eclesastic, de Mitropolia Moldovei, Episcopia Hușilor și Mitropolia Proilaviei. Credincioșii ortodocși basarabeni au fost ruși de biserica Principatului Moldovei și înglobați Patriarhiei ruse.

Războiul dintre ruși și turci, declanșat în toamna anului 1806, i-a făcut pe mitropoliții Principatelor Române să se opună măsurilor de acapare a vieții bisericești de către ocupanții ruși. Aceasta i-a determinat pe ruși să-l destituie pe Dositei, în ianuarie 1810, și să-l deporteze la Dobrovăț, Tighina etc., cu toate că fusese distins cu decorația rusească *Marele Cordon al Sfintei Ana*. Eliberat prin intervenții austriece, mitropolitul Dositei se stabilește la Brașov, de unde, deși a fost poftit, nu s-a mai întors să-și ocupe scaunul de la București, fiind prea apăsător de bătrâneț². Astfel, autoritățile rusești care au ocupat Moldova și Țara Românească (1806-1812) au numit ca „exarh” al Bisericii românești din ambele Principate pe mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni (1808), care se instalase la Iași și a condus efectiv Mitropolia Moldovei timp de patru ani.

Biserica Rusă a fost un instrument al rusificării și promovării politicii autocrației pe tot parcursul dominației coloniale (1812-1917), iar Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a manifestat chiar de la început ca un uzurpator al scaunelor Mitropoliei Moldovei și a Mitropoliei

Ugro-Vlahiei, deoarece demnitatea de mitropolit era „în țară pe acele timpuri demnitate politică de primul rang”³. În efortul său nesimulat de a promova interesele politicii rusești, el a acceptat o titulatură venită din partea Sinodului rusesc, în care decizia finală îi aparținea *oberprocurorului*, adică unei persoane laice numită de împăratul Rusiei (fapt ce atestă imixtiunea guvernului de la Sankt-Petersburg în treburile bisericești); a încălcat prevederile canoanelor Sinoadelor Ecumenice, nefiind acceptat prin nicio hotărâre de către Patriarhul de la Constantinopol și a scindat spațiul canonic al Moldovei, inaugurând politica de rusificare în și prin Biserica din Basarabia, precum și pe cea de reorientare spre Patriarhia Rusă⁴. Astfel, odată cu anexarea teritorială a Moldovei din stânga Prutului, Rusia și-a anexat ilegal și o parte a Mitropoliei Moldovei și a Sucevei. Conform canonului al optulea al Soborului al III-lea ecumenic din secolul V d. Hr., Basarabia nu putea fi „dezlipită” de la Mitropolia sa istorică – dar, la 21.08.1813, Sinodul rus, uzurpând drepturile canonice ale Mitropoliei Moldovei, înființează pe teritoriul anexat *Eparhia Chișinăului și Hotinului*, cu rang de mitropolie și exarhat⁵, având reședința la Chișinău (în componența eparhiei au fost incluse 775 de biserici din Basarabia și circa 100 de biserici din Transnistria). Majoritatea bisericilor basarabene erau din lemn (95%), având hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (310), Sf. Nicolae (182), Maicii Domnului (136) ș.a., fiind venerați în mod special Sf. Arhangheli, Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru ș.a.⁶

Personalitatea controversată a lui Gavriil Bănulescu-Bodoni (născut Grigorie, 1746-1821), cel care a încălcat flagrant dreptul canonic, întrucât a acceptat titlul de „mitropolit și exarh” al Basarabiei, ceea ce însemna scindarea spațiului canonic a Mitropoliei Moldovei, a fost nu o singură dată obiect al cercetărilor istoricilor⁷.

Bodoni fiind considerat de către mai mulți autori ca fiind de „origine română”, totuși, după cum a remarcat unul dintre primii săi biografi (A. Stadnițki) – „el, prin educația sa și prin serviciul său a fost rus. Primind educația la Academia din Kiev, toată viața și-a dedicat-o slujirii bisericii și statului rus”⁸. Elena Chiaburu înaintează, pe bună dreptate, mari semne de întrebare în legătură cu originea viitorului exarh, deoarece „se poate ca biografia lui Gavriil să fi fost modificată încă de la finele sec. al XIX-lea, cu scopul legitimării prezenței sale în scaunul

metropolitan de la Iași și Chișinău”⁹. Astfel că, în stadiul actual al cercetărilor, originea românească și patronimul real al exarhului Gavriil nu pot fi dovedite, iar posibilitatea ca Gavriil să fi fost de origine *ma-lorusă* nu poate fi exclusă. Posibil că și numele de familie ar trebui să fie doar *Bodoni*, așa cum l-au menționat contemporanii, el provenind din Galiția învecinată cu Transilvania și Bucovina (unde există două ape numite Bistrița, care se unesc după orașul ucrainean actual Ivano-Frankovsk și se varsă în Nistru)¹⁰.

Aruncând o privire mai imparțială asupra biografiei scrise de Stadnițki încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, preotul V. Jmakin constatare că „acțiunile ierarhului Gavriil sunt caracterizate nu de măreția de spirit, nu de curaj, ci de calculul practic, simplu și clar al unei persoane cu experiență și clarviziune politică... Reticența lui de a renunța la Mitropolia Moldovei rezidă în dorința de a rămâne mitropolitul Moldovei pentru totdeauna”¹¹.

Implicat în promovarea intereselor expansioniste ale Rusiei în Principatele Române, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, G. Bodoni activa în vederea implementării tendinței străine de a desfășura administrarea ecleziastică după modelul rusesc. După cum a observat Teodor Candu, Rusia vedea în Gavriil Bănulescu-Bodoni un promotor al politicilor sale în spațiul românesc extracarpatic, iar marele arhiepiscop vedea în susținerea politicii ruse o șansă în plus pentru a-și atinge scopul de a deveni cap al uneia dintre Bisericiile Ortodoxe românești¹².

În zilele noastre, la 28 iulie 2016, Sinodul Bisericii Ortodoxe din Moldova a reconfirmat o decizie anterioară a Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse (din 15 iulie 2016) privind canonizarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Canonizarea noului „sfânt” a avut loc la 3 septembrie 2016, ziua înființării Episcopiei Chișinăului și a Hotinului, în fruntea căreia s-a aflat timp de mai mulți ani, iar *Tomosul* de canonizare s-a citit la Mănăstirea Căpriană, unde este locul de veșnică odihnă al Mitropolitul Ortodox al Moldovei, de Ekaterinoslav și Herson-Tavricheski, al Kievului și ulterior al Basarabiei.

Și-a făcut studiile la școala elementară din Bistrița, apoi la școala normală din Ardeal, desăvârșindu-și învățătura la Buda-Pesta, apoi la Academia Duhovnicească din Kiev (1771-1773), la școlile grecești din

Patmos, Smirna și mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos (1773-1776, 1779-1780)¹³.

În timpul Războiului ruso-turc din 1787-1791/1792, pe teritoriul ocupat de armata rusă a fost înființată, în 1789, prin decretul împărătesei Ecaterina a II-a, *Exarhia moldovlahă* pentru populația ortodoxă locală, condusă de arhiepiscopul de Ekaterinoslav Ambrozie, care era atașat de armata rusă la Iași, cu titlul de „местоблюститель Молдовлахийской экзархии” (*ocârmuitorul Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse al Bisericii din Moldova, 1788-1792*).

Părintele Gavriil a fost chemat din Rusia înapoi în Moldova și în 1789 a fost numit primul membru al consistoriului duhovnicesc ieșean. La 26 decembrie 1791, arhimandritul Gavriil a fost hirotonit de către Arhiepiscopul Ambrozie, împreună cu alți ierarhi din Iași, ca Episcop de Cetatea Albă (Ackerman) și Bender, vicar al acestei *mitropolii de război* a Moldovei.

În 1792, în legătură cu încheierea păcii de la Iași, între Imperiile Otoman și Rus, Moldova și Țara Românească urmau să revină sub stăpânirea otomană, iar în termeni eclesiastici – sub controlul Patriarhului Constantinopolului. Cu toate acestea, înainte de plecarea trupelor ruse, s-a hotărât numirea devotatului episcop Gavriil ca șef spiritual al Principatelor de la Dunăre – prin ordinul Ecaterinei a II-a, la 11 februarie 1792, el a fost ridicat la gradul de mitropolit și numit *exarh al Moldovei, Țării Românești și Basarabiei*.

Fiind o creatură a rușilor, episcopul Gavril a întâmpinat opoziția autorităților locale, care au revenit în țară. Patriarhul Neofit al VII-lea al Constantinopolului a considerat numirea lui o intruziune în jurisdicția sa și l-a determinat pe noul domn, Alexandru Moruzi (1792 martie-decembrie), să ceară plecarea lui Gavriil din scaunul mitropolitan, avertizându-l că, patriarhul deja și-a trimis *dezaprobarea* („извержение свое послали”) *împotriva lui, pentru care i-a prezentat obiceiul și avantajul eparhiei Moldovalahie, aprobate prin decretul sultanului*¹⁴. Mitropolitul Gavriil a refuzat să părăsească scaunul fără confirmarea printr-un decret imperial din Rusia, drept răspuns la care Patriarhul Neofit și o adunare a episcopilor locali au declarat *vacant* Scaunul Moldovei. Totodată, patriarhul a cerut sultanului un mandat de arestare pentru

episcopul Gavriil, care a fost escortat în iunie 1792 la Constantinopol. Patriarhul a încercat să-l convingă pe mitropolitul Gavriil să accepte scaunul episcopal din Grecia, dar el a refuzat să renunțe la cetățenia rusă. După aceasta, Sinodul Bisericii Ortodoxe din Constantinopol, prezidat de Patriarhul Neofit al VII-lea, l-a *anatematizat*¹⁵. Stând patru luni în arest, Gavriil Bodoni a fost eliberat doar la cererea ambasadorului rus la Constantinopol V.P. Kociubei și a plecat în Rusia, unde a fost numit mitropolit al Poltavei (1793-1799), apoi al Kievului (1799-1803), iar în 1801 noul împărat rus Alexandru I l-a numit membru al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse. S-a pensionat în 1803, stabilindu-se la Odesa.

În timpul următorului Război ruso-turc (1806-1812), trupele ruse au invadat din nou Principatele Române și G. Bodoni a fost readus pentru administrarea religioasă a teritoriilor ocupate. La 27 martie 1808 a fost numit din nou membru al Sfântului Sinod și exarh al Moldovei, Țării Românești și Basarabiei, cu scaunul la Iași. La 22 mai 1808, în biserica catedrală Sf. Mare Mucenic Gheorghe din Iași, Mitropolitul Gavriil și-a depus jurământul în noua funcție. Feldmareșalul Prozorovski le-a adus la cunoștința Divanelor Principatelor Moldovei și Țării Românești că: „Referitor la renunțarea Preasfințitului Veniamin, fostul Mitropolit al Moldovei, de la conducerea turmei care i-a fost încredințată și de la toate îndatoririle sale anterioare, Majestatea Sa Imperială, prea milostiv suveran al meu, în calitate de șef al Bisericii Ortodoxe Greco-Catolice, prin cel mai înalt decret dat Preasfințitului Sinod, demn de a porunci prea milostiv, fostul Mitropolit al Kievului, Preasfințitul Gavriil va fi din nou membru al Sinodului și Exarh în *Moldova, Țara Românească și Basarabia*. Ca urmare, și în împlinirea voinței Suveranului Împărat, anunțată mie la sosirea aici a IPS Mitropolit Gavriil, turma menționată a fost încredințată administrației sale”. În această copie a relației generalului feldmareșal principelui Prozorovski către mitropolitul Țării Românești din 23 mai 1808 se menționa special că, „Gavriil a fost numit Exarh al Sfântului Sinod nu numai pentru Moldova și Basarabia, ci și pentru Țara Românească”¹⁶.

După semnarea acordurilor de la Tilsit (1807) și Erfurt (1808), între Napoleon I și Alexandru I¹⁷, posibilitatea anexării Principatelor de la nord de Dunăre de către Imperiul Rus devenise mult mai reală, iar

mitropolitul Gavriil a început și el să chivernisească viața bisericească mai aproape de obiceiurile și normele care existau în Biserica Ortodoxă Rusă. La sugestia sa, limba rusă a început să fie studiată în școlile teologice¹⁸.

Fiind școlit și în Grecia, la un șir de mănăstiri și școli eclesiastice, Gavriil Bodoni a avut, totuși, interacțiuni nu dintre cele mai frățești cu un ierarhii athoniți stabiliți în Țara Moldovei.

Iar cazul mitropolitului grec Grigore Irinupoleos, care a trăit și activat în Principatele Române și în Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea, ilustrează o pagină importantă a relațiilor Bisericilor ortodoxe din perioada Războiului ruso-turc (1806-1812). Mitropolitul athonit Grigore Irinupoleos (23.01./03.02.1764 – 3.01./15.01.1846) a avut o activitate diversă și de lungă durată în Țara Moldovei și mai ales în Basarabia, după anexarea acestui teritoriu (1812). Concomitent cu funcția de *egumen* la Mera, Grigore Irinupoleos este atestat și în calitate de *proegumen* și *vechil* al Goliei la 1803. În timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812 el deținea funcția de *egumen* al mănăstirii Golia (din 1807) și Răchitoasa (din 1808). La 1806 s-a stabilit la Iași, unde deținea, începând din 1807, egumenia mănăstirii Golia și s-a aflat în fruntea mănăstirii până în anul 1811 când, în urma conflictului cu autoritățile de ocupație, a fost scos din funcțiile pe care le deținea, fiind expulzat în Rusia. În locul său a fost numit, la 5 iulie 1811, Dimitrie Sulima¹⁹. La 1808 și ulterior (la 1809, 1813), deținând funcția de *egumen* al Goliei, a fost numit *exarh* al *Kinotitei* din Principatul Moldovei, pentru a verifica finanțele mănăstirii Trei Ierarhi din Iași²⁰. Devenind *administrator* principal al mănăstirilor și schiturilor din Principatul Moldovei – metocuri bogate ale Vatopedului – mitropolitul avea să rămână în acest post până la moartea sa.

Impactul războiului ruso-turc s-a răsfrânt nemijlocit și asupra situației mănăstirilor din Principatele Române închinat Sfântului Munte Athos. Mitropolitul Grigore Irinupoleos, întâmpinând greutăți din cauza condițiilor dure ale acestui conflict devastator, reușea să asigure organizarea și întreținerea mănăstirilor moldovene, aflate sub administrarea sa. În 1808 reprezentanții mănăstirilor închinat i-au cerut senatorului S.S. Kușnikov (președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești) să li se restituie moșiile care le aparținuseră anterior.

Această cerere a fost sprijinită de exarhul Principatelor și mitropolitul Moldovei, Gavriil Bănulescu-Bodoni. Senatorul a conchis să-i raporteze generalului Al. Prozorovski faptul că ar fi oportun „ca în timpul de față să fie date mănăstirilor moșiile din raiaua Hotinului (retrocedată de curând Principatului Moldovei – n.n.), până va fi decisă soarta ambelor Principate, îndepărtându-se astfel și cea mai mică îndoială a clerului”²¹.

S-a reușit, astfel, ca vechile moșii mănăstirești trecute abuziv la raiaua turcească din Hotin să fie readuse sub jurisdicția bisericească. Prozorovski a aprobat propunerile lui Kușnikov, însărcinându-l ca să fie prezentate spre confirmare actele cu drepturile mănăstirilor asupra acelor moșii. Astfel, la 13 august 1809, Divanului Cnejeiei Moldovei i-au fost înfățișate de către Grigore Irinupoleos „mai marele mănăstirii Golia din Iași”, documentele vechi ale moșiilor din ținutul Hotin: *Clocușna, Bogdănești, Drăgușeni pe Prut, la gura Viliei* (afluent din partea stângă a Prutului), *Clișcăuți, Mălinești, Trebujeni*, care îi sunt reîntărite²².

În pofida așteptărilor rușilor, războiul ruso-turc s-a prelungit și, prin urmare, lui Grigore Irinupoleos i s-a cerut, până la urmă, ca Golia să treacă sub conducerea autorităților țariste²³. Mitropolitul, fiind *epitropul* (egumenul) acestei importante mănăstiri din Iași²⁴, s-a ridicat în fruntea grecilor de la mănăstirile închinete împotriva exarhului moldovean Gavriil Bănulescu-Bodoni și, drept urmare, a fost exilat, sub escortă, la Reazan (Рязань), la mănăstirea Spaso-Preobrajensk („Schimbarea la Față”)²⁵.

Această acțiune represivă a rușilor a vizat nemijlocit un șir de persoane sus-puse ale clerului Moldovei. Deoarece, în cele din urmă, în luna mai 1811 autoritățile locale au primit „permisiunea Preasfințitului Sinod cu privire la stareții mănăstirilor care fuseseră arestați pentru că au ieșit din ascultare, dintre care s-a poruncit deportarea: Arhiereului Grigorie de Irinupoleos la Mănăstirea Spassk de clasa a II-a din Reazan, Arhiereului Teoclit ... la Mănăstirea Maica Domnului Sviasjsk de primă clasă, care se află în eparhia Reazan, arhimandritului Serafim la Mănăstirea Peciora din Nijni Novgorod, arhimandritului Grigorie la Mănăstirea Pahnutiev Borovsk din Kaluga. Arhimandriții Antim din Căpriana și Antim din Pobrata au fost și ei supuși aceleiași deportări, dar fiind arestați, primul a avut o apoplexie și și-a pierdut vorbirea, iar

cel din urmă, fiind și el precar de sănătate, și-a adus pocăință și scuze că, deși acceptase încă de la început să scrie o cerere de revocare de la depunerea actului de conturi, dar a făcut-o în sens neofensiv, pentru ca să fie depusă la comandă” (adică, conform regulamentului)²⁶.

Dintre toți egumenii exilați în guberniile centrale ale Rusiei, Grigore Irinupoleos a cerut cel mai activ reîntoarcerea sa în Moldova, susținându-și „nevinovăția” și scriind că a fost obligat să adere la „complot”, despre acest fapt mărturisind atât prietenii, cât și rudele sale. Autoritățile ruse i-au înaintat mai multe condiții pentru eliberare: să depună jurământul de credință către împăratul Rusiei, să renunțe la orice corespondență cu Constantinopolul și cu supușii otomani, să nu se amestece în conducerea bisericească și să nu uneltească acțiuni tainice împreună cu alți clerici, recunoscând în scris atât guvernarea civilă, cât și cea ecleziastică de pe teritoriul aflat sub armele imperiale etc. Mitropolitul s-a arătat dispus să recunoască autoritatea țaristă, însă refuza să semneze celelalte condiții, ceea ce a determinat aflarea lui în Reazan până la terminarea războiului²⁷. Pentru a se apăra, unii egumeni au apelat la consulul francez, declarându-se chiar *supuși francezi*. În consecință, chestiunea a rămas la ordinea zilei, egumenii continuând pe diferite căi să-l critice pe mitropolitul și exarhul Gavriil²⁸.

După încheierea războiului cu turcii Consiliul de Miniștri al Rusiei hotărâse, la 27 august 1812, să le acorde libertatea de a pleca tuturor egumenilor greci, reîntorcându-i la vechile mănăstiri (dându-le de drum câte 10 cai – mitropoliților, câte 6 cai – arhimandriților și încă câte 500 ruble – bani de cheltuială)²⁹. G. Bodoni încerca chiar atunci să aducă la cunoștința comandantului suprem din Principate amiralului P.V. Ciceagov că acești egumeni „nu au fost deportați într-un exil, ci au fost repartizați pe la mănăstirile Rusiei” și astfel, „cei scoși din mănăstiri nu vor crede că sunt îndreptățiți de guvernul rus și că sunt pedepsiți nevinovat de cea mai înaltă dispoziție a autorităților, iar stareții nou numiți nu se vor simți jigniți de guvernul cărui i-au servit și se supun din toată inima”³⁰. Despre întoarcerea „mitropolitului Irinupolisului și Vatopedului” Grigore și celorlalți clerici din exilul rusesc în Moldova, s-au păstrat documente interesante și inedite în Arhiva Națională a Republicii Moldova³¹.

Constatăm că, încă până la anexarea teritoriului Moldovei dintre Prut, Dunăre și Nistru, conform prevederilor Tratatului de pace de la

București din 16 (28) mai 1812, în timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812, împăratul Alexandru I a înființat *exarhatul Moldovei, Valahiei și Basarabiei* (27 martie 1808) – fapt ce demonstrează intențiile expansioniste ale Rusiei, susținute inclusiv de clerul rus, cu ajutorul și prin intermediul Bisericii Ruse.

Note și referințe

¹ Scrisoarea Patriarhului Teoctist către Alexei al Moscovei (1993). Disponibil: <https://evenimentulistoric.ro/scrisoarea-istorica-a-patriarhului-teoctist-catre-alexei-al-moscovei-dreptul-nostru-este-sfant-13-ani-de-la-adormire-si-18-ani-de-la-inregistrarea-mitropoliei-basarabi-ei.html/2> (Accesat: 17.05.2024)

² Policarp Chițulescu, *Un mare filantrop: Mitropolitul Dositei Filitti al Ungrovlahiei (1793-1810)*. În: „Îndrumător pastoral”. Episcopia Tulcii, 2020, nr. 12, p. 99.

³ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)*, Chișinău: Știința, 1992, p. 167.

⁴ Mischevca Ion, *Ca să fii canonizat trebuie să încalci canoanele?* Disponibil: <http://mischescu.blogspot.com/2012/10/ca-sa-fii-canonizat-trebuie-sa-incalci.html?spref=fb> (Ultima accesare 17.05.2024).

⁵ Полное собрание законов Российской Империи (ПСЗРИ). Собр. 1. Т. XXXII, 1813. № 25441-а, СПб., 1830, с. 613-619.

⁶ Труды Бессарабской губернской Учёной архивной комиссии / Под. ред. И.Н. Халиппы, Том III, Кишинев, 1907, с. 295-296.

⁷ Стадницкий А., Гавриил Банулеско- Бодони, экзарх Молдо-Влахийский (1808–12 гг.) и митрополит Кишиневский (1813-21 гг.), Кишинев, 1894; Жмакин В., Митрополит Гавриил Бодони. În: „Русский архив”, 1898. № 11, с. 309-377; Зыков Г., Очерк деятельности митр. Гавриила по улучшению положения Церкви и православного духовенства в княжествах Молдавии, Валахии и Бессарабии с 1808 по 1812 гг.. În: „Кишиневские епархиальные ведомости”, 1879. № 14, с. 538-562. № 15, с. 574-595; Накко А., Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812 по 1828 г. În: „Записки Одесского общества истории и древности”, Одесса, 1900. Т. 22, с. 109-221; Stephen K. Batalden, *Metropolitan Gavriil (Banulesko-Bodoni) and Greek-Russian Conflict over Dedicated Monastic Estates, 1787-1812*. În: „Church History”, Volume 52,

Issue 4 , December 1983, p. 468-478; Nicolae Fuștei, *Atitudinea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni față de unele fenomene negative din viața societății și a bisericii în perioada Exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei (1808-1812)*. În: „Tyragetia”, s.n., vol. VI [XXI], nr. 2, 2012, 137-147; Elena Chiaburu, *Interpretări noi cu privire la originea și numele lui Gavriil Bănulescu (Bodoni)*. În: „Tyragetia”, s.n., vol. VIII [XXIII], nr. 2, 2014, p. 31-39; Candu Teodor, *Gavriil Bănulescu-Bodoni – unele aspecte ale politicii monahale în perioada 1806-1812*. În: *Tradiții istorice românești și perspective europene: în onoare academician Ioan-Aurel Pop* / coord.: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenăi. Oradea – Chișinău, 2015, p. 250-274; Morozan V., Candu T., *Aspecte controversate privitoare la activitatea lui Gavril Bănulescu Bodoni până la 1789*. În: „Revista de Istorie”, 2017, nr. 3, p. 153-164; B. B. Морозан, *Церковная и государственная деятельность митрополита Гавриила (Григория Бэнулеску-Бодони)*. În: „Вестник Исторического общества Санкт-Петербургской Духовной Академии”, № 2 (10), 2022, с. 8-21.

⁸ Авксентий Стадницкий, *Гавриил Банулеску-Бодони, экзарх молдо-влахийский (1808-12 гг.) и Митрополит Кишиневский (1813-21 гг.)*, Кишинев, 1894, с. I.

⁹ Elena Chiaburu, *Interpretări noi cu privire la originea și numele lui Gavriil Bănulescu (Bodoni)*. În: „Tyragetia”, s.n., vol. VIII [XXIII], nr. 2, 2014, p. 31-35.

¹⁰ *Ibidem*, p. 36-37.

¹¹ Василий Жмакин, *Митрополит Гавриил Бодони*. În: „Русский архив”, № 8, Москва, 1898, с. 319.

¹² Teodor Candu, *Gavriil Bănulescu-Bodoni – unele aspecte ale politicii monahale în perioada 1806-1812*. În: *Tradiții istorice românești și perspective europene: în onoare academician Ioan-Aurel Pop* / coord.: Sorin Șipoș, Dan Octavian Cepraga, Ion Gumenăi. Oradea – Chișinău, 2015, p. 254.

¹³ *Calendar Național – 2006*, Chișinău, 2006, p. 399-400.

¹⁴ B. B. Морозан, *Церковная и государственная деятельность митрополита Гавриила (Григория Бэнулеску-Бодони)*. În: „Вестник Исторического общества”, № 2 (10), 2022, с. 16.

¹⁵ Гавриил (Бэнулеску-Бодони) — Википедия (wikipedia.org) [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%B8%D0%BB_\(%D0%91%D1%8D%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%83-%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%B8%D0%BB_(%D0%91%D1%8D%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%83-%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8)) (Accesat: 18.05.2024)

¹⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM). F. 1, Inv. 1, Dosar 2090, f. 15.

¹⁷ Vlad Mischevca, *Chestiunea Principatelor Române în politica europeană: Tilsit, 1807*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei: Materialele sesiunii științifice anuale, 23 decembrie 2014*. Chișinău: Tehnica-Info, 2015, p. 85-109; Idem, *Chestiunea Principatele Române în raporturile ruso-franceze după Tilsit (1807-1808)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei: Materialele sesiunii științifice anuale, 23 decembrie 2015*. Chișinău: Institutul de Istorie, 2016, p. 132-153; Idem, *Tratatele de la Tilsit și Erfurt vs pactul Ribbentrop-Molotov (Paralele istorice basarabene: 1807-1808 și 1939-1940)*. În: *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni: Materialele Simpozionului științific internațional (12-13 mai 2012)*, Cahul, 2012, p. 94-101.

¹⁸ ГАВРИИЛ (БАНУЛЕСКУ-БОДОНИ) / „Древо”, открытая православная энциклопедия. Disponibil: <https://drevo-info.ru/articles/11259.html> (Accesat: 18.05.2024)

¹⁹ Florin Marinescu, Vlad Mischewca, *Mitropolitul Grigore Irinupoleos (1764-1846), un egumen grec la Golia*, Iași: AXA, 2020, p. 14.

²⁰ Χαράλαμπος Γάσπαρης, *Αρχείο Πρωτάτου*, Αθήνα, 1991, σ. 135-137.

²¹ Al. Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Chișinău, 2008, p. 109-115.

²² Arhiva românească a mănăstirii Vatoped (ARMV), doc. nr. 4153 (1809), copie după traducerea rusă a originalului românesc.

²³ Σοφοκλής Κ. του εξ' Οικονόμων, *Βίος Γρηγορίου Μητροπολίτου Ειρηνοπόλεως και Βατοπαιδιου*. – Αθήναι, 1860, σ. 26.

²⁴ ARMV, doc. nr. 8308 (1809).

²⁵ Спасо-Преображенский мужской монастырь в Рязани. Între anii 1761-1813 Arhimandritul acestei mănăstiri era Antonie (Ядрило).

²⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM). F. 1, Inv. 1, Dosar 2090, f. 155.

²⁷ И.Н. Халиппа, *Восточные святители, нашиедшие пристанище в пределах Кишиневской епархии среди смут греческого восстания 1821-28 гг.* În: *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*. Т.1, Кишинев, 1900, с. 33-34.

²⁸ Candu Teodor, *Gavriil Bănulescu-Bodoni – unele aspecte ale politicii monahale în perioada 1806-1812...*, p. 265.

²⁹ И.Н. Халиппа, *Восточные святители...*, p. 34.

³⁰ ANRM, Fond 1, Inv. 1, Dosar 2090, f. 252.

³¹ Fondurile Direcției generale ale Agenției Naționale a Arhivelor (ANRM): Fond 733, Inv.1, Dosar 530; Fond 1, Inv. 1, Dosar 170; Fond 1, Inv. 1, d. 1304; Fond 1, Inv. 1, Dosar 2090 (Дело по рассмотрению жалоб настоятелей и игуменов монастырей Молдавии на нарушение их прав митрополитом и экзархом Гавриилом. 19.10.1810 – 14.08.1812) ș.a.

Abstract

Metropolitans under Escort (Pages from the History of the Russo-Turkish War: 1806-1812)

Keywords: *Russo-Turkish War (1806-1812); Metropolitan Gabriel (Bănulescu-Bodoni); Gavriil Bănulescu-Bodoni; Grigore Irinupoleos; Principality of Moldavia; Metropolis of Moldova*

This article reflects the Russo-Turkish War period (1806-1812) and its consequences on the ecclesiastical and administrative structure of the Romanian Principalities. The author focuses on the decision of Russian Emperor Alexander I on March 27, 1808, to form the Exarchate of Moldavia, Wallachia, and Bessarabia, illustrating how Russia's expansionist policy was supported and mediated through the Russian Church. By exemplifying with the cases of Gavriil Bănulescu-Bodoni and Grigore Irinupoleos, the article reveals the tensions generated by this overlay of Russian religious authority over traditional Romanian ecclesiastical structures, highlighting the local resistance and the long-term impact on the religious heritage and national identity in the Romanian Principalities.

Gând bun lui Anatol Petrencu

De decenii bune, nu încetez să mă minunez de tenacitatea acestui istoric aproape tăcut în România, dar mereu prezent în peisajul culturii românești și în viața elitei literare și istorice basarabene. L-am cunoscut demult, la Cluj, în ambianța profesorilor Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor. Era reținut, discret, modest, dar povestea cu har despre Basarabia, într-o limbă literară frumoasă, înnobilită cu accentul dulce moldovenesc, aproape necontaminat de influența limbii ruse.

Numele – Petrencu – îi fusese pervertit în manieră slavă de către vecii stăpâni imperiali, albi sau roșii. Îl transformase în Petrencu, ca să sune românește, fiindcă profesorul basarabean se simțea pe deplin român. Ne-a povestit cum se făcea școala în Uniunea Sovietică și ce fel de istorie învățase acolo. Am aflat, astfel, că s-a iluminat mai mult din cărți, de la oameni mai în vârstă și de la profesori precum Alexandru Moșanu, primul președinte al Moldovei desprinse de U.R.S.S. în anul 1991. Am fost apoi la Chișinău și am văzut cu ochii proprii dezastrele făcute de apartenența Basarabiei la lumea imperială și comunistă rusească. Am fost invitat acasă și l-am vizitat cu drag pe profesorul Anatol Petrencu, pe strada Alexandru Bernardazzi, un

Chișinău, Biblioteca „Hristo Botev”. Discurs în fața cititorilor

arhitect venit de la Moscova și înmormântat la Chișinău. Am vizitat împreună urmele istorice medievale și moderne timpurii ale Moldovei dintre Prut și Nistru și, mai ales, urmele României interbelice, de care cunosătorii erau foarte mândri.

Se mai auzeau și voci – nu tocmai neîndreptățite – ale isprăvilor negative ale administrației românești de atunci, dar profesorul schimba mereu vorba și ridica în prim plan realizările. Era de părere că țara nu trebuie chestionată sau pusă la îndoială, ci servită și onorată.

Anatol Petrencu este un profesor dăruit meseriei sale și un patriot cu sentimentul local moldovenesc puternic, dar cu un și mai puternic sentiment românesc. Are o creație istoriografică foarte bogată, legând mereu fenomenele și procesele istorice ale Moldovei dintre Prut și Nistru de acelea generale românești.

La aniversare, îi adresez un cald salut, îi aduc toate urările cuvenite, aureolate de vorbele noastre frumoase și pline de miez: La mulți ani!

Ioan-Aurel POP

A Warm Thought for Anatol Petrencu

Keywords: *Anatol Petrencu; Bessarabia; Romanian culture; history; Soviet influence; Ioan-Aurel Pop*

Abstract

The article dedicated to Professor Anatol Petrencu, written by Ioan-Aurel Pop, presents the admiration for Petrencu's tenacity and dedication to Romanian history and culture, particularly in the context of Bessarabia under Soviet and Russian influence. Born and educated in an environment defied by these influences, Petrencu managed to stay connected to his Romanian roots and values, contributing significantly to the study and understanding of Romanian history in the region. The author describes how he met Petrencu, their interactions, and joint trips to Moldova, and appreciates his deep connection with the local history and culture. In conclusion, Ioan-Aurel Pop extends his best wishes and gratitude to the professor for his contributions.

Un mentor de excepție

Stimate profesor universitar, doctor habilitat Anatol Petrencu,

Cu ocazia împlinirii venerabilei vârste de 70 de ani, avem deosebită plăcere de a vă adresa cele mai calde felicitări și urări de bine. Este un moment de mare importanță nu doar pentru Dumneavoastră și familia Dumneavoastră, dar și pentru întreaga comunitate academică și științifică, care beneficiază de pe urma contribuțiilor dumneavoastră neprețuite.

În cei circa patruzeci de ani de activitate academică, ați reușit să lăsați o amprentă de neșters în domeniul istoriei și în formarea noilor generații de specialiști. Prin lucrările Dumneavoastră de cercetare și prin dedicarea în procesul educațional, ați îmbogățit nu doar cunoașterea noastră despre trecut, ci și modul în care ne raportăm la acesta. Ați devenit un model de excelență, integritate și pasiune pentru studiu, inspirând nenumărați studenți și colegi să urmărească cu ardoare adevărul istoric și să aspire la cele mai înalte standarde academice.

De-a lungul carierei, ați demonstrat o capacitate remarcabilă de a aduce la lumină aspecte esențiale ale istoriei românilor și universale, contribuind la înțelegerea profundă a evenimentelor care au modelat societatea contemporană. Publicațiile Dumneavoastră, recunoscute și apreciate pe plan internațional, au consolidat poziția dumneavoastră ca unul dintre cei mai respectați istorici din Republica Moldova și întregul spațiu românesc.

Ați fost și rămâneți un mentor de excepție, dedicat întru totul formării și ghidării tinerelor generații. Prin cursurile și seminarele pe care le-ați susținut, ați reușit să insuflați nu doar cunoștințe, dar și dragostea pentru istorie, spiritul critic și dorința de a cerceta. Studenții și colaboratorii dumneavoastră vă recunosc și vă admiră pentru răbdarea, empatia și înțelepciunea cu care i-ați îndrumat.

Pe lângă realizările profesionale remarcabile, sunteți cunoscut și pentru umanitatea și generozitatea de care dați dovadă în relațiile interpersonale. Colegii și studenții apreciază deschiderea cu care vă împărtășiți cunoștințele și experiențele, creând un mediu academic stimulat. Sunteți nu doar un profesor și cercetător desăvârșit, ci și un prieten și un sfătuitor de nădejde.

În această zi specială, dorim să vă transmitem întreaga noastră recunoștință pentru tot ceea ce ați realizat și pentru influența pozitivă pe care ați avut-o asupra atât de multor vieți. Vă dorim sănătate, bucurii alături de cei dragi și puterea de a continua să ne inspirați cu înțelepciunea și pasiunea dumneavoastră.

La mulți ani fericiți și rodnici!

Igor BERCU,
dr., decan al Facultății de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract

An Exceptional Mentor

Keywords: *Anatol Petrencu; history; education; mentoring; historical studies; academic contributions; Republic of Moldova*

The message of this article is dedicated to the university professor, PhD Anatol Petrencu, on his venerable 70th birthday. It emphasizes Mr. Petrencu's significant contribution to the development of historical studies in the Republic of Moldova and to the training of the new generations of specialists. The text reviews the academic achievements, outstanding publications, as well as the formative and educational influence on his students and colleagues. Moreover, it highlights Mr. Petrencu's innovative character, passion, and integrity, along with his human qualities and professionalism as an educator and mentor.

Simbol al istoriografiei românești contemporane

Profesorul universitar Anatol Petrencu este unul dintre cei mai cunoscuți istorici din spațiul românesc. Apreciat de comunitatea științifică și didactico-științifică, este un autentic simbol al istoriografiei românești contemporane. Este una dintre cele mai auzite voci în spațiul public cu atitudini pronunțate vizavi de ingerința factorului politic în demersul istoric. La fel, este un autor prolific de cărți și articole științifice în domeniul istoriei și didacticii istoriei.

Îl definesc mai multe principii de viață, care îl ancorează ca personalitate și pe care le respectă cu strictețe. Este cercetătorul care studiază toate cărțile de istorie, le coroborează cu surse istorice și apoi scrie și el o carte, una autentică și documentată. La fel, se bucură foarte mult când i se dăruiesc cărți. Formează trei pariuri cu propriul eu: Anatol Petrencu de ieri pariază cu Anatol Petrencu de azi ca Anatol Petrencu de mâine să fie unul mai bun. Are un respect aparte față de predecesori, față de dascăli. Le amintește numele cu orice ocazie. În acest fel, Profesorul Petrencu arată atitudinea sa față de valoarea și prestigiul Învățătorului și Profesorului, acest fapt având efectul unui boomerang asupra-i, întrucât și tineretul studios îl respectă. Ajuns în vârful Everestului, coboară rapid la poalele muntelui, știind că cei cuprinși de euforie îngheață pe vârful celui mai înalt munte din lume. Măreția Profesorului Anatol Petrencu este simplitatea sa.

În formarea culturii sale istorice, Anatol Petrencu face trimitere la influența pe care a avut-o asupra sa profesorul de istorie Maxim Popușoi, venit la Școala Medie nr. 1 din Căușeni (astăzi Liceul „Mihai Eminescu” – *n.a.*) din Volontirovca, azi r-nul Ștefan Vodă. Ulterior, la Universitatea de Stat din Chișinău i-a avut în calitate de profesori pe remarcabilii corifei ai învățământului superior în domeniul istoriei: Vladimir Potlog (1927–2022), Constantin Drachenberg (1927–2020), Ion Niculiță (1939–2022), Pavel Cocârlă. Un rol special în

formarea profesională a profesorului Anatol Petrencu l-a avut istoricul Alexandru Moșanu (1932–2017), care i-a propus să rămână la catedră și care ulterior i-a fost consultant științific la elaborarea tezei de doctor habilitat.

Anatol Petrencu a fost decanul Facultății de Istorie la *Alma Mater* în anii 1990–1992, ajuns în această funcție „fără voia lui” (după expresia istoricului Antichității Vladimir Potlog, decan și el între anii 1983 și 1989). În această funcție, pe care a exercitat-o o perioadă relativ scurtă, a reușit să schimbe itinerarul multor destine, îndrumând tinerii din Republica Moldova să facă studii în România.

Subiectele abordate de istoricul Anatol Petrencu se axează pe istoria contemporană a românilor și universală și vizează o gamă largă de aspecte: învățământul istoric în România (1948–1989); relațiile româno-italiene în anii 1945–1985; Basarabia în al Doilea Război Mondial (1939–1949); polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial; teroarea stalinistă în Basarabia etc. În cadrul Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”, coordonat de Anatol Petrencu pe parcursul anilor 2016–2019, au fost realizate cercetări în localitățile

din Republica Moldova, fiind intervievați martorii deportărilor din RSS Moldovenească. Monografia recentă a cercetătorului Anatol Petrencu *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”* [Это был тяжелый год...] este consacrată realităților care marchează istoria actuală a Federației Ruse.

L-am cunoscut pentru prima dată din perspectiva profesorului carismatic. În vara anului 1994 susțineam examenul de admitere la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, în Blocul nr. 1, de la intersecția străzilor A.S. Pușkin cu M. Kogălniceanu. Examinatori la disciplina de Istorie a românilor și universală erau conferențiarii universitari Anatol Petrencu și Constantin Drachenberg. Testele de examinare erau elaborate în limbile română și rusă. Mi-amintesc că în formularea subiectului în limba română referitor la politica externă a Marii Britanii în perioada postbelică era strecurată o eroare tehnică, ce îmi îngreuna formularea răspunsului. Colacul de salvare mi-a venit din limba rusă, în care formularea era una clară. La răspuns, când am fost examinat, am atras atenția asupra gafei redacționale în limba română, pentru care Anatol Petrencu m-a susținut, afirmând că am spirit de observație și e bine să avem atitudine critică față de orice tip de texte.

Ulterior, în calitate de student la Facultatea de Istorie, savuram cu nesat prelegerile de istorie contemporană universală, susținute cu multă măiestrie pedagogică de Anatol Petrencu.

Un bun profesor este acela care e mereu alături de studenții săi, de problemele lor. Astfel, l-am avut în calitate de scut și eminență cenușie în cadrul manifestărilor studențești declanșate în primăvara anului 1995. Acțiunile tineretului studios au reprezentat o reacție la acțiunile Partidului Democrat Agrar din Moldova, majoritar în Parlament, în vederea includerii în sistemul de învățământ a cursurilor de Limba și literatura moldovenească și de Istorie a Moldovei. La 16 martie 1995, Colegiul Ministerului Învățământului Republicii Moldova decidea înlocuirea cursului de Istoria românilor. Drept răspuns, în lunile martie-mai 1995, populația din Chișinău, ai cărei reprezentanți de frunte erau studenții, în special cei de la Facultatea de Istorie și Facultatea de Litere ale Universității de Stat din Moldova, au organizat o amplă grevă în Piața Marii Adunări Naționale. Formele de manifestare ale studenților intrați în grevă au fost: marșurile,

protestul non-stop, blocarea infrastructurii, tratative cu autoritățile publice centrale. În pofida dezacordurilor cu inițiativele manifestate din partea puterii, nu a fost aplicată forța, chiar dacă au avut loc provocări de diferite genuri. Mediul profesoral-didactic universitar a făcut front comun cu studenții, dovedind aceleași sentimente naționale. Președintele Comitetului de grevă era conferențiarul universitar Anatol Petrencu, care, în contextul manifestărilor, a fost intimidat, făcându-se atentate asupra vieții membrilor familiei din partea unor forțe obscure. În contextul campaniei de denigrare în mass-media subordonată puterii, inițiată împotriva participanților la grevă, în perioada imediată a alegerilor locale generale din 16 aprilie 1995, autoritățile centrale au îndeplinit, în parte, revendicările sociale și cele privind organizarea învățământului. Cu referire la problema studierii Istoriei românilor, a Limbii și literaturii române, a fost instituit un moratoriu pentru mai mulți ani. Printre consecințele politice poate fi considerată divizarea formațiunii de guvernământ, a Partidului Democrat Agrar din Moldova. Conștienți de forța tineretului, partidele politice din Republica Moldova au format „aripi tinere”, în care au fost incluși cei mai promițători studenți.

În procesul de elaborare a tezei de doctorat am beneficiat de consultanța științifică și de suportul bibliografic din imensa bibliotecă privată a profesorului Anatol Petrencu, care mi-a oferit multe cărți de specialitate, pe care nu le puteam găsi nici în bibliotecile mari. Imensa bogăție – bibliotecă –, numărând 50 000 de titluri de carte din domeniul istoriei, este sistematizată după două criterii: 1) pe probleme (de ex., ajunul celui de-al Doilea Război Mondial; Războiul al Doilea Mondial; relațiile internaționale postbelice etc.) și 2) pe țări (de ex., Afganistan; Albania; Armenia etc.). În bibliotecă sunt mai multe rafturi cu cărțile autorilor români, aranjate conform zilei de naștere a semnatărilor (de exemplu, primele cărți de pe aceste rafturi aparțin acad. Ioan-Aurel Pop, născut la 1 ianuarie). Această clasificare îi permite bibliofilului să structureze foarte bine materialele în manualele sale universitare și să cunoască bine zilele de naștere ale istoricilor, cu care ocazie nu uită să-i felicite. În privința circuitului pe care îl au cărțile din bibliotecă profesorului Anatol Petrencu, trebuie menționat că este foarte generos și împrumută cărți pentru cei dornici să studieze, dar devine și foarte supărat pe cei care uită să i le restituie. Istoricul A. Petrencu este și un autor generos.

Donează cu drag cărți de autor prietenilor, colegilor, dar cel mai mult îi place să le ofere studenților.

Bibliofilul A. Petrencu, bun observator al realităților pseudovalorice promovate de clasa politică moldovenească, a atenționat că se realizează premeditat politica de deznaționalizare prin cultură. „Am căutat o fotografie cu Voronin citind o carte – nu am găsit, dar Voronin cu paharul în mână – da; Vasile Tarlev – cu paharul în mână, dna Ostapciuc, șefa Parlamentului, da. Toți cu paharul în mână. Dar nu am găsit o fotografie a oamenilor politici din Chișinău cu o carte în mână. Ei (pur și simplu) nu citesc”.

Itinerarul vieții m-a adus să lucrez la același departament în care activează și Profesorul Anatol Petrencu. Am constatat cu plăcere că printre studenți, istoricul Anatol Petrencu se bucură de un vast prestigiu social. De exemplu, la cursul pe care îl susțin la facultate la ciclul I, licență – „Istoriografia istoriei românilor în epoca contemporană”, la proba lucrului individual le propun studenților să prezinte o comunicare cu referire la opera științifică a istoricilor din Republica Moldova cu preocupări în domeniul istoriei românilor în epoca contemporană, și am observat că cca 2/3 din studenți își aleg drept subiect „Profesorul universitar Anatol Petrencu”. Totodată, o bună parte dintre studenți și masteranzi aleg să fie îndrumați de profesorul A. Petrencu în elaborarea științifică a tezelor de licență și de master.

Elanul tineresc al Profesorului A. Petrencu este menținut de sportul practicat atât pe dimensiune intelectuală, cât și pe cea fizică. Anatol Petrencu este unul dintre puținii istorici din Republica Moldova care întreține cu regularitate un blog axat pe probleme de istorie și actualizat cu informația la zi. Autorul respectă cu strictețe esența vocabulei de blog, termen care provine de la expresia engleză *web log* – jurnal pe Internet. Din perspectiva parametrilor tehnici, blogul include următoarele rubrici: Acasă; Publicații; Comentarii; Reportaje; Diverse; Contacte; Arhivă.

Secretul că Anatol Petrencu reușește să se manifeste plenar în domeniul cercetării, didactici, vieții publice rezidă în programul cotidian al acestuia, în esență, unul spartan, care începe la ora 05:00 cu tradiționala practicare a exercițiilor fizice în aer liber, la Valea Morilor. Sportul este

de nelipsit în viața lui Anatol Petrencu. A început să-l practice din copilărie. Dacă se întâmplă să-l saluți la ora 09:00 cu „Buna dimineața!”, ar putea să-ți răspundă cu „Buna ziua!”, în sensul că deja se află pe alte coordonate temporale ale zilei. Ceea ce suscită interes este faptul că activitatea fizică devine una combinată cu cea intelectuală, de cercetare. Faptul că istoricul și profesorul A. Petrencu poate fi întâlnit nu doar în aulele universitare, la biblioteci sau la manifestări științifice, ci și pe terenul de sport este destul de surprinzător pentru tineretul studios.

Istoricul și profesorul universitar Anatol Petrencu se distinge printr-o serie de calități incontestabile, formate de-a lungul vieții. Interesul pe care îl prezintă față de istoria contemporană îl face să abordeze teme recurente și originale. Principalul merit al acestuia este faptul că atrage atenția studenților și discipolilor asupra problemelor de istorie contemporană, făcând posibilă circulația de idei, contribuind la un gen de *history cultural exchanges*, care poate duce la evoluția cercetărilor ulterioare în domeniul pe care îl profesează. În aceste împrejurări, activitatea doctorului habilitat Anatol Petrencu constituie un important element al transferurilor educaționale, științifice, profesionale și de formare a unei autentice culturi istorice. La toate acestea se adaugă contribuția și influența istoricului Anatol Petrencu în formarea unei elite intelectuale, necesare pentru definirea evoluției în ansamblu a societății.

Ion Valer XENOFONTOV,
conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova

Bibliografie selectivă

Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*, Chișinău, Cartdicat, 2011, 580 p.

Anatol Petrencu, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”* [Это был тяжелый год...]. Monografie, Chișinău, S.n., 2020, 296 p.

Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie în Republica Moldova*. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Chișinău, 2021, 216 p.

Petrencu Anatol: „Comuniștii au răsturnat comunismul” (Interviu realizat de Lidia Prisac). În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac, Chișinău, Lexon-Prim, 2022, p. 469-499

Sergiu Matveev, Ion Valer Xenofontov, *Greva studențească din anul 1995 reflectată în foi volante și în presa timpului*. În: *Historia est Magistra Vitae: Valori, paradigme, personalități: In honorem profesor Ion Eremia*. Ed.: Constantin Manolache; coord.: Liliana Rotaru; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov; Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan”, Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2019, p. 621-642

Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Anatol Petrencu: profesorul și istoricul ieșit din tipare*. În: *Student, profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate*. Volumul celei de a treia ediții a conferinței științifice naționale cu participare internațională. Chișinău, 7 octombrie 2022. Coord.: Lidia Prisac; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov; ed.: Liliana Rotaru, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2023, p. 209-250

Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Anatol Petrencu (1954)*. În: *Calendar Național 2024*. Biblioteca Națională a Republicii Moldova; director general: Elena Pintilei; coord.: Veronica Borș; aut.: Elena Barbos-Balinschi, Maria S. Ciobanu, Ana Struță [et al.]; colegiul red.: acad. Andrei Eșanu (președinte), Iurie Colesnic (vicepreședinte), Iulian Filip, Elena Pintilei, Ion Valer Xenofontov [et al.]; Colaborare: Andrei Eșanu, Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, Andrei Corobcean, Iulia Malcoci; redactor: Elena Varzari; redactare bibliografică: Elena Barbos-Balinschi, Chișinău, 2023, p. 140-141.

Abstract

Symbol of Contemporary Romanian Historiography

Keywords: *Anatol Petrencu, historian, university professor; Romanian history; universal history; State University of Moldova; Republic of Moldova*

The article addresses the personality of the university professor Anatol Petrencu, considered an uncomfortable historian for the political authorities. It presents biographical data, the personality profile, and defining principles of researcher Anatol Petrencu, highlighting his activity as a leader of student strikes. It also provides information about his private library, but also about protagonist's spartan lifestyle, combined with the promotion of a healthy lifestyle.

Profesorul Anatol Petrencu – *Septuaginta Annis!*

Astăzi, pentru istoricii din Republica Moldova – și, în nu mai mică măsură, pentru noi, ceștia de dincoace de Prutul cel despărțitor de Țară –, este prilej de omagiere și praznic: președintele Asociației Istoricilor „Alexandru Moșanu”, din Chișinău, membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România, împlinește șapte decenii de viață!

Prezență dintre cele mai active în spațiul universitar, științific și social-civic de pe malul Bâcului, profesorul habilitat Anatol Petrencu reprezintă, fără îndoială – prin întreaga sa multiplă activitate –, filonul de aur al istoriografiei moldave de astăzi.

Omul de știință de la Chișinău (născut în orașelul Căușeni – atestat documentar la 6 iunie 1455; astăzi are 16 000 de locuitori; o sumă de intelectuali constănțeni participă, regulat, la manifestări național-culturale ce au loc aici –, la 22 mai 1954) este unul dintre cei mai cunoscuți, prolifici și respectați cercetători în domeniul istoriei din Republica Moldova:

- cu o susținută activitate științifică, materializată în numeroase cărți și sute de studii și articole (este și conducător de doctorat; fondator și director al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”);
- didactică (profesor la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, decan în perioada 1990–1992);
- social-civică (participant la viața politică națională, președinte, în 2006–2010, și din octombrie 2021, a Asociației Istoricilor „Alexandru Moșanu”);
- publicistică social-istorică și culturală (este semnatul a numeroase materiale pe propriul *blog* – cu incisive articole și pertinente exprimări de atitudini cu o relevanță național-culturală atât de necesare în întreținerea românității transprutene și a drumului ei spre integrarea în spațiul Uniunii Europene).

Spirit tonic, prețios conviv și întotdeauna gazdă primitoare (prin recomandarea sa am putut susține, de pildă, anul trecut, la 28 martie, o conferință în fața studenților de la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, eveniment moderat de profesoara Lidia Pădureac, prorector al Universității), cu afabilitate antrenantă și animat de un patriotism propriu moldovenilor ce s-au adăpat la izvoarele conștiinței și istoriei naționale ale românilor, profesorul

Doctor Honoris Causa al Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Petrencu este, cred, cel mai prezent Senior al Muzei Clio de dincolo de Prut la reuniuni și manifestări cu caracter (național-)științific organizate în Țară; și nu numai la București, ci și în multe alte orașe și localități mai mici – inclusiv din Dobrogea (la Constanța, respectiv la Sfânta Mănăstire Derwent).

Personalitatea sa este reținută în reprezentativa *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc* (5 vol., 2022; coord.: Victor Spinei și Dorina N. Rusu), apărută sub egida Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române: „*Specialist în istoria contemporană. Cercetări privind istoria contemporană a țărilor europene, deportările din R.S.S. Moldovenească în perioada sovietică, istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Autor de monografii, culegeri de documente, culegeri de studii, manuale universitare și școlare și a peste 600 de articole științifice și de publicistică*” (vol. IV (O-R), p. 152-153: PETRENCU Anatol; elaborată de G.P. [Gheorghe Postică]).

Cărțile publicate, toate tipărite la Chișinău (cu excepția *Enciclopediei...*, apărută la București), sunt: (unic autor): *Învățământul istoric în România (1948-1989* (1991, 112 p.); *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939-1993* (*Europa, SUA, Canada*). Prelegeri (1995, 272 p.) (ediția a II-a completată, 1995, 346 p.; ediția a III-a completată, 1995; ediția a IV-a, anastatică, Iași, 2010); *Basarabia în al Doilea Război Mondial: 1940-1944* (1997, 346 p.); *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999, 176 p.); *În serviciul zeiței Clio* (2001, 816 p.); *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005, 246 p.); *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006, 224 p.); *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006, 144 p.); *Istoria contemporană. Studii, materiale, atitudini* (2011, 580 p.); *Un scurt popas necesar drumului* (2014, 328 p.); *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”* [„Это был тяжелый год...”] (2020, 296 p.); *A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de DOCTOR HONORIS CAUSA de către Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți* (2021, 236 p.); (coautor, coeditor): *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945-1985* (1993, 216 p.); *Crestomație la Istoria românilor. 1917-1992* (coeditor: 1993, 295 p.); *Istoria universală, 1939-1944: manual experimental pentru clasa IX-a a școlii de cultură generală* (1995, 176 p.); *Istoria universală. Epoca contemporană. Manual pentru clasa a XII-a* (2002 / 2 ediții /); *În apărarea istoriei și demnității naționale. Culegere de documente* (coeditor: 2003, 96 pp.); *Mareșalul Ion Antonescu și Basarabia. 1941-1944. Culegere de documente* (coeditor: 2008, 350 p.); *Teroarea stalinistă în Basarabia. Studii, documente, memorii* (coeditor: 2013, 360 p.); *O istorie a Basarabiei* (coord. și coautor: două ediții: 2015, 424 p.; 2018, 424 p.); *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente* (coeditor: vol. I, 2014, 352 p.; vol. II, 2015, 362 p.); *Republica Moldova în căutarea identității. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova, 23-24 august 2021* (coeditor și coautor: 2021, 760 p.); *Enciclopedie. Centenarul Războiului de Reîntregire și al Marii Uniri* (2014-2020) (coautor: 2022 / București /, 1712 p.).

Iată, pentru cititorii nefamiliarizați cu cărțile și opiniunile sale, și câteva gânduri și aprecieri:

4 februarie 2015. Dialog al „Europei Libere” pe tema: *70 de ani de la o conferință care a schimbat lumea: Yalta, 4-11 februarie 1945*:

„Conferința de la Yalta stârnește până astăzi controverse. Unii istorici consideră că la Yalta a fost împărțită lumea. Vă spun foarte succint ce a avut loc. Germania pierdea războiul. Asta a avut loc în februarie, în mai 1945 Germania va capitula. Cei trei mari au discutat în primul rând viitorul Germaniei. Aici au fost mai multe probleme. S-o împartă în cinci state, englezii spuneau în două state.

După care s-a pus problema reparațiilor și atunci s-au întrebat: dar reparațiile cine să le plătească? Este mai bine să fie luate aceste reparații de la o singură Germanie. Și în așa situație Germania a fost împărțită inițial în trei zone de ocupație, după care s-a insistat ca și Franței să i se dea o zonă, deci în patru zone de ocupație. După care Germania a fost obligată să plătească 20 de miliarde de dolari, la cursul valutar din 1939, dintre care 50% reveneau URSS.

Revin la subiectul dumneavoastră: cine a fost mai tare: Stalin care a jucat la masa de negocieri sau cei care au cedat. La mijloc trebuie căutat adevărul, pentru că Stalin a fost abil, este adevărat, a fost puțin obraznic, asta tot este adevărat, pentru că el era pe cal alb, trupele sovietice deja luptau în centrul Europei, el era stăpânul situației, el a venit cu întârziere la întâlnirea celor trei mari, ca puțin să-i umilească pe cei doi parteneri de negocieri. Stalin a dorit să fie păstrat status quo-ul Mongoliei, Mongolia care formal era independentă, dar în realitate era supusă Uniunii Sovietice. A mai cerut insulele Kurile, a mai cerut peninsula Sahalin și alte momente, la care occidentalii au cedat.

Stalin a insistat ca ceea ce s-au înțeles ceva mai devreme, în octombrie 1944, cu referire la Europa Centrală și de Est, cum ar fi: influența în România, în Bulgaria, Polonia deja era sub control sovietic și aici occidentalii nici n-au pus problema, în ceea ce privește Iugoslavia 50% la 50% influență, în ceea ce privește Grecia 75% influență pentru occidentali, 25% pentru URSS. Sigur că a fost insistența lui Stalin și sigur că a fost, poate, slăbiciunea, în special, al lui Roosevelt.

Forța a contat foarte mult, pentru că Uniunea Sovietică era în ascensiune militară. Occidentul întotdeauna a căutat o posibilitate cumva să se înțeleagă cu Stalin, ca să nu ajungă el până la La Manche cu trupele lui. Și atunci, în octombrie 1944, Winston Churchill a făcut o vizită pe neașteptate la Moscova, ca să se înțeleagă cumva,

să-l oprească pe Stalin. Și asta lui i-a reușit să facă. Occidentul a fost nevoit să intervină în mod diplomatic ca să oprească acest tăvălug militar al lui Stalin”.

1 august 2022. Interviu acordat Agenției de Presă IPN:

„Să nu uităm că basarabenii au trecut printr-o foamete cruntă, în 1946-1947, mai ales în februarie 1947, au murit cei mai mulți oameni, în toate localitățile, 200 de mii, în total, asta e 10% din numărul populației. Istoriicii demonstrează, cu acte în regulă, că aceasta a fost o politică bine gândită și bine pusă la punct, ca să înfometeze și să disciplineze, să-i umilească pe oameni, prin înfometare. În 1946-1947, Uniunea Sovietică, care avea un teritoriu de la Kamceatka și până în Berlin, nu putea să găsească câteva vagoane de grâu ca să le dea oamenilor din Moldova? Putea! Secete au mai fost și ani grei au mai fost, dar lumea întotdeauna găsea niște rezerve. Or politica promovată de sovietici era de a rechiziționa produse alimentare – carne, grâu și asta a dus, sigur, la înfometare.

Al doilea val al deportărilor a avut loc la 15-16 iulie 1949, când lumea deja ieșise din foame, fiind deportate 12 860 de persoane. Și aici s-a impus ideologia și politica Partidului Comunist, care conducea Uniunea Sovietică, față de care concetățenii noștri au nostalgie, cu toate că a fost un stat bazat pe frică, pe șantaj. Factorul politic și ideologic dicta colectivizarea agriculturii. Ce s-a întâmplat aici în Basarabia? În perioada interbelică, țăranii noștri au fost împroprietăriți cu câte 6 hectare de pământ și mai mult. Iată că a venit puterea sovietică, pământul a fost naționalizat, dar lăsat țăranilor pentru a fi lucrat, în continuare.

După război, în 1949, sarcina pe care a pus-o Partidul Comunist aici, în Moldova, era să unească acești săteni în colective de muncă, să le ia uneltele de muncă, să le ia vitele și să formeze așa-numita infrastructură. Infrastructură înseamnă localuri pentru școli, pentru primării, pentru sediul colhozului, pentru grădinițe, pentru puncte medicale. Și atunci a fost gândit al doilea val al deportărilor, sub pretextul luptei cu exploatarea, chiaburii. Eu am un caz din raionul Șoldănești, când doi oameni în vârstă, care, deși nici nu aveau pământ, au fost trecuți în lista deportaților. Nenorocul lor a constat în faptul că aveau o casă de piatră în centrul satului. Și comuniștii din sat au pus ochiul pe casa asta, pe care au transformat-o în sediul colhozului. Scopul acestui de-al doilea val al deportări-

lor a fost de a întări baza materială a viitoarelor colhozuri, imediat după acest val oamenii s-au dat în colhoz, de frică să nu fie deportați. Uniunea Sovietică a fost un stat bazat pe frică, șantaj, înfometare.

Ca istoric vă spun: rușilor întotdeauna le-a mers bine atunci când au avut relații bune cu Occidentul. Și, dimpotrivă, când aceste relații au fost rele, atunci economia lor rămânea în urmă. Și acum Federația Rusă este blocată de toată lumea civilizată. Am putea să le dăm dreptate nostalgicilor mai tineri, care spun că vor să trăiască într-o țară mare, dar această țară mare trebuie să fie bazată pe dreptul democratic, pe libertățile omului. Uitați-vă ce se întâmplă în Rusia de astăzi, de exemplu, nu există surse alternative de informare, există doar cele oficiale, aceasta nu poate fi atractiv pentru oamenii care gândesc”.

1 decembrie 2023. Blog:

„Astăzi se împlinesc 105 ani de la încheierea procesului de reîntregire a provinciilor românești și de formare a României contemporane întregite. Principiul naționalităților – «fiecare popor în propria lui țară» –, a triumfat și la români.

În efortul de constituire a unei țări în care să se regăsească toți românii Basarabia a fost prima provincie care, la 27 martie 1918, prin votul majoritar al Parlamentului de atunci (Sfatul Țării), a decis să se unească cu Patria-mamă România. În condițiile în care mai continua Marele Război (ceva mai târziu numit Primul Război Mondial), iar forțele militare ale aliatului României, Rusiei țariste, deveniseră de necontrolat, anarhizate, oamenii politici ai Basarabiei de atunci – Constantin Stere, Ion Inculeț, Pan Halippa, Pantelimon Erhan, Ion Pelivan, Gherman Pânteă, Vasile Țanțu, mulți alții, au decis să unească Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) cu România.

Exemplul Basarabiei a fost urmat de Bucovina și Transilvania, astfel întemeindu-se România întregită în frontierele ei firești.

Dar soarta nu a fost blândă cu românii. În iunie 1940 regimul totalitar sovietic a anexat Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, insule românești de la Gurile Dunării. În condițiile celui de-al Doilea Război Mondial, pe teritorii românești cotate, Kremlinul a creat numita RSS Moldovenească (astăzi – Republica Moldova/RM).

Deși Federația Rusă a recunoscut independența RM în frontierele moștenite de la URSS, Kremlinul continuă să controleze orașul Tighina cu împrejurimile și raioanele de est ale RM și să amenințe Chișinăul cu o nouă cotopire.

Chiar ieri, 30 noiembrie 2023, în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri al Afacerilor Externe al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), ministrul de externe al Rusiei Serghei Lavrov a declarat: «De fapt Moldova este destinată să fie următoarea victimă în războiul hibrid declanșat de Occident împotriva Rusiei».

Reacția Chișinăului a fost: vicepremierul Nicu Popescu a cerut din nou Federației Ruse să-și retragă trupele de pe teritoriul RM; odată retrase trupele rusești, «vor fi create condiții favorabile pentru rezolvarea „exclusiv pașnică” a conflictului transnistrean». Este stranie această poziție: de parcă ceea ce numește dl Nicu Popescu «conflict transnistrean» ar fi un antagonism intern al RM (apropo, ce trupe rusești sunt staționate pe teritoriul controlat de Tiraspol? Cum au ajuns ele acolo dacă prin Ucraina nu pot trece, iar RM nu le dorește?).

Atât timp cât există RM ca stat independent, el (statul RM) are nevoie de modificarea Constituției în care, la recomandarea Rusiei, ni s-a impus statutul de «țară neutră» (de exclus această ineptie) și de exprimarea clară de admitere a RM în NATO.”

10 mai 2024. Dezbateri publică organizată de Agenția de Știri IPN, cu tema *Extinderea UE după destrămarea URSS: cauze și efecte. Lecția Moldovei:*

„Cu referire la destrămarea Uniunii Sovietice, știm că Putin consideră că aceasta a fost cea mai mare catastrofă geopolitică, fapt ce nu este adevărat. Destrămarea Uniunii Sovietice a fost un triumf al popoarelor anexate cu forța militară la Uniunea Sovietică în diferite etape. În 1991 țările baltice s-au dezis de propunerile, ofertele făcute de Federația Rusă. În decembrie 1991, la Alma-Ata, a fost constituită Comunitatea Statelor Independente, atunci era ideea creării unei comunități de state care să facă o concurență Uniunii Europene. Dar repede s-au observat ambițiile lui Elțin, președintele de atunci al Federației Ruse. Țările foste comuniste Polonia, Ungaria, țările baltice, aceste state de mai multe ori s-au ridicat împotriva comunismului și dominației sovietice. De aceea, proclamându-și independența, sigur că Uniunea Europeană a

fost un obiectiv atractiv pentru ele, pentru că aici drepturile omului sunt respectate, statul servește cetățeanul, nu cetățenii servesc statul.

Republica Moldova trebuie să facă față nivelului economic al Uniunii Europene. Noi trebuie să avem o economie competitivă cu țările Uniunii Europene. Țările baltice au avut această competitivitate. Ele și în Uniunea Sovietică aveau un grad de dezvoltare și nivel de trai mai ridicat. Aceste state erau mai dezvoltate decât metropola Rusia. Din acest motiv nu trebuie să ne mire că ele rapid au fost acceptate în UE, statul de drept funcționează în țările baltice, iar dacă se îndeplinesc aceste anumite criterii, țările sunt acceptate în UE.

Războiul agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei schimbă mult lucrurile. S-a constatat că dependența Europei de gazul rusesc este foarte primejdioasă pentru existența Uniunii Europene. În ultimii ani suntem martori la o distanțare de sursele de energie din Rusia, căutarea altor surse alternative schimbă situația Uniunii Europene, iar Republica Moldova, care dorește să se integreze, trebuie să țină cont de aceste schimbări”.

De la Marea cea Mare – unde a poposit de atâtea ori –, slujitori tomitani ai Muzei Clio adresează distinsului proaspăt septuagenar transprutean urări de sănătate și noi realizări științific-editoriale în folosul științei moldave, a istoriografiei românești de astăzi!

Vivat, Crescat, Floreat!

Stoica LASCU,
prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța

Abstract

Professor Anatol Petrencu - Septuaginta Annis!

Keywords: *Historiography; Anatol Petrencu; Republic of Moldova; historical research; Bessarabia; World War II; Soviet period; teaching activities; civic involvement*

The article mentions the outstanding contributions of Professor Anatol Petrencu to Moldavian historiography on his seventieth birthday. It highlights his significant achievements in historical research, teaching activities, and social-civic involvement. Through numerous books, scientific articles, and published studies, Professor Petrencu has made a profound impact on the understanding of contemporary history, especially concerning Bessarabia and Romania during World War II and the Soviet period. The article also details his active role in the scientific and civic society of the Republic of Moldova.

Un slujitor al Muzei istoriei în apărarea adevărului despre trecut

În baza literaturii de specialitate și ale cunoștințelor personale cu distinsul istoric, voi prezenta în studiul respectiv dimensiunea care reflectă activitatea profesională, reieșind din calitățile sale profesionale și umane ale lui Anatol Petrencu.

Profesia de istoric este una extrem de importantă în societatea contemporană, deoarece se ocupă de cercetarea și interpretarea evenimentelor trecute, contribuind astfel la înțelegerea contextului actual. Un istoric distins, în persoana profesorului Anatol Petrencu, se remarcă prin multiple calități profesionale și umane, care îl fac să fie respectat și apreciat în domeniul său. În primul rând, se caracterizează prin profesionalism și rigurozitate în cercetare. El este familiarizat cu metodele de cercetare istorică, este capabil să analizeze sursele istorice în mod critic și să ofere interpretări cât mai exacte ale evenimentelor. De asemenea, este deschis la dialog și la colaborare cu alți specialiști din domeniu, pentru a contribui la dezvoltarea cunoștințelor istorice. Este unul dintre cei mai renumiți istorici specializați în istoria contemporană, mentorul câtorva generații de istorici, autor al mai multor monografii și lucrări științifice, promotor al adevărului incontestabil al istoriei, culturii și valorilor naționale. Este descris și apreciat de tagma istoricilor drept un model, un savant care știe să coaguleze energiile și forțele celor tineri, un publicist și un activist politic de marcă, este un exemplu incontestabil de vocație, discernământ și consacrare științei și învățământului, o figură emblematică a domeniului pe care îl reprezintă.

Interesul pe care îl prezintă față de istoria contemporană îl face să abordeze subiecte inedite și originale. După cum afirma însuși autorul: „a fi profesor universitar înseamnă angajamentul personal de a realiza sistematic cercetări științifice în domenii importante ale trecutului, a aborda teme nestudiate sau insuficient studiate sau, mai ales în cadrul istoriei contemporane, de multe ori tendențios interpretate sau conștient falsificate”.

Înregistrarea video a unei teme actuale de istorie. Facultatea de Istorie și Filosofie, USM

Anatol Petrencu s-a născut la 22 mai 1954 în or. Căușeni. A studiat la școala medie din orașul Căușeni, iar ulterior la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. A început activitatea profesională pe 23 septembrie 1980 în calitate de lector la Catedra de istorie modernă și contemporană a USM, trecând prin toate treptele, începând de la tânăr specialist, la asistent universitar, conferențiar universitar, până la profesor universitar.

În anul 1986 a susținut teza de doctor cu tema „Relațiile româno-italiene în anii 70 – prima jumătate a anilor 80”, la Institutul de Cercetări Internaționale Economice și Politice al Academiei de Științe din URSS. Între anii 1990 și 1992 a îndeplinit funcția de decan al Facultății de Istorie a USM. La inițiativa sa a fost dizolvată Catedra de istorie a URSS și înființată Catedra de istorie a românilor. A pledat activ pentru introducerea cursului de istoria românilor în instituțiile de învățământ din Republica Moldova. A participat la elaborarea programelor de studii pentru cursurile de *Istoria românilor* și cel de *Istoria universală*. A predat cursul de *Istorie contemporană a țărilor din Europa occidentală și America*, publicând programul și suportul de curs pentru studenți intitulat *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939-1995 (Europa, SUA, Canada, America Latină)*. S-a încadrat plenar în elaborarea manualelor școlare la obiectul Istoria contemporană universală, pentru clasa a IX-a și a XII-a.

În cadrul Facultății de Istorie a USM, a predat cursul normativ de *Istorie contemporană a țărilor din Europa de Vest și America* (1939 – prezent). Cursul include câteva aspecte fundamentale ale istoriei popoarelor din Estul Europei, inclusiv Rusia – URSS – Federația Rusă (1917 – prezent). Continuă să predea cursul *Stat, societate și mentalitate în epoca contemporană*, expus în cadrul modulului cu același titlu, predat studenților anului II studii cu frecvență și ai anului III secția cu frecvență redusă.

Subiectele pe care le abordează sunt axate pe istoria contemporană a românilor și istoria universală și vizează o multitudine de aspecte: învățământul istoric în România (1948–1989); relațiile româno-italiene (1945–1985); Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial (1939–1949); polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial; teroarea stalinistă în Basarabia; deportările; istoriografia și istoria recentă a Republicii Moldova.

Pentru studenții de la masterat predă disciplina *Tradiții istorice. Relații internaționale. Secolul al XX-lea – primele decenii ale secolului al XXI-lea*, care cuprinde rezultatele celor mai recente investigații obținute de specialiștii în domeniu din diferite țări – Republica Moldova, Franța, Germania, România, Federația Rusă, Ucraina. Rolul acestei discipline consta în perfecționarea deprinderilor de cercetare a istoriei contemporane universale. Cursul *Patrimoniu și memoria culturală*, propus în special studenților de la masterat din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, se axează pe studiul memoriei culturii poporului nostru. Accentul este pus pe noțiunile de bază referitoare la filele tragice din istoria basarabenilor: al Doilea Război Mondial, valurile de deportări, foametea organizată. O atenție deosebită se atrage originilor Războiului rece, metodelor prin care aceste crize au fost depășite sau rămân a fi „înghețate”, studiului comparativ între regimurile totalitare numite „de stânga” și cele „de dreapta”, originilor regimurilor totalitare și reminiscențelor totalitarismului în societatea actuală.

Anatol Petrencu a fost președintele Comitetului de coordonare a grevei studenților din 1995, care s-au ridicat în apărarea disciplinei de studiu Istoria românilor, ca urmare a deciziei conducerii agrariene de a exclude din sistemul de învățământ al Republicii Moldova acest obiect. Ca rezultat al protestelor pașnice și al talentului său de modera-

tor, a fost instituit un Moratoriu privind predarea Istoriei românilor în instituțiile de învățământ din Republica Moldova.

În anul 1998, obține titlul de doctor habilitat în științe istorice cu lucrarea „Politica României privind Basarabia, 1940–1944” la USM, unde activează și în prezent, în cadrul Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie.

A fost președinte al Partidului Mișcarea Acțiunea Europeană (MAE) și membru al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Communist Totalitar din Republica Moldova. Este directorul Centrului de Excelență, Institutul de Istorie Socială „ProMemoria”. Are calitatea de membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România, al Academiei Civice, al Institutului de Istorie „Gh. Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române.

A fost distins cu ordinele: „Gloria Muncii” (Republica Moldova), „Crucea de Merit de Argint” (Polonia), „Serviciul Credincios” în grad de Comandor (România) și cu medaliile: „Universitatea de Stat din Moldova”, „ProMemoria” (Polonia), „Premier i maż stanu Ignacy Jan Paerewski” (Polonia), „N. Milescu Spătarul” și „D. Cantemir” (Academia de Științe a Moldovei), cu Diploma Guvernului Republicii Moldova, cu Premiul pentru Științe Istorice al Academiei Internaționale „M. Eminescu” (România), cu Premiul Academiei de Științe a Moldovei în domeniul istoriei și filosofiei „Al. Boldur”¹.

Profesorul Anatol Petrencu este un bun cunoscător al istoriei contemporane, este un foarte bun pedagog, prelegerile sale fiind urmărite și ascultate cu interes de către studenți, masteranzi și doctoranzi. Este o persoană responsabilă față de obligațiunile sale. Se bucură de respectul și dragostea colegilor de facultate, a studenților și a tuturor celor care îl cunosc. Este cultivat și distins, modest și onest, întotdeauna politicos, cu o excelentă ținută de pedagog și cu un pronunțat simț al datoriei și responsabilității civice. Dă dovadă de o cultură și inteligență deosebită, de capacități incommensurabile de lucru, un optimism de nedescris și o voință de invidiat. A participat cu comunicări pe teme istorice de actualitate la numeroase conferințe științifice naționale, internaționale și interuniversitare. Domnia-sa este invitat în permanență la diverse posturi de radio și TV, unde propagă cunoștințele istorice și adevărul științific². Este autor a 6 mono-

grafii, 4 manuale universitare și școlare, o culegere de studii, 3 culegeri de documente și a peste 400 studii și articole științifice de specialitate.

Împreună cu echipa din cadrul Centrului de Excelență Institutul de Istorie Socială „ProMemoria” de la USM, obține aprobarea Programului de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”. Programul de Stat s-a derulat în cadrul a trei Proiecte implementate în cadrul cercetărilor întreprinse în raioanele din Nord, Centru și de Sud ale Republicii Moldova.

În raioanele de Nord a fost realizat de Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, director de proiect fiind conf. univ. dr. Lidia Pădureac. Rezultatul acelor investigații a fost apariția a două volume de memorii ale deportaților. În raioanele din Centrul Republicii Moldova s-a realizat la USM, director de proiect fiind conf. univ. dr. Ludmila Cojocar. Programul de Stat s-a soldat cu apariția a trei volume de memorii ale mărturiilor celor deportați. Cercetările în raioanele din Sudul Republicii Moldova s-au desfășurat la Muzeul Național de Istorie a Moldovei în cooperare cu Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, director de proiect conf. univ. dr. Elena Postică (pentru 2015–2016) și conf. univ. dr. hab. Constantin Manolache (pentru 2017–2018) de la Academia de Științe a Moldovei. Cercetarea s-a soldat cu editarea a trei volume de memorii. În baza materialelor și a experienței acumulate, a fost posibilă publicarea unui volum aparte intitulat *Exercițiul Memoriei*.

De-a lungul carierei sale Anatol Petrencu a fost mereu dedicat cercetării și promovării adevărului istoric. Ca slujitor al Muzei istoriei, el a avut grijă să păstreze și să reconstituie secvențe importante din trecut, pentru ca acestea să fie cunoscute și înțelese de generațiile viitoare. La cei 70 de ani ai săi, este încă activ în munca de cercetare, aducând lumină în întunericul trecut și dezvăluind adevărul despre evenimentele care au marcat istoria națiunii. Prin sacrificiul și perseverența în a face față adevărului, el reprezintă un exemplu pentru toți cei care caută să înțeleagă mai bine lumea în care trăim.

*Anatolie POVESTCA,
istoric, director al Muzeului „Alexei Șciusev”
din Chișinău*

Note

¹ *Anatol Petrencu – 70 ani. În: Calendar Național 2024*, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Chișinău, 2023, p. 140-142.

² *Anatol Petrencu, A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Discurs cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Chișinău, 2021, p. 12; 25-27; 37.*

Bibliografie selectivă

Anatol Petrencu, *Programa Cursului special pentru masteranzi „Regimurile totalitare: studiu istorico-comparativ”*, Chișinău, USM, 2004, – 20 p.

Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945*, Chișinău, Prut Internațional, 2006, – 223 p.

Anatol Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial: istoria politică*. Ed. a 2-a anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010, – 246 p.

Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: Studii, materiale, atitudini*, Chișinău, Cartdidact, 2011, – 580 p.

Anatol Petrencu, *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, Vol. I, nr. 1-2, Chișinău, 2011, – 304 p.

Anatol Petrencu, *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, Vol. III, nr. 4, Chișinău, 2012, – 312 p.

Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocar, Lidia Pădureac, *Românii în gulag: memorii, mărturii, documente*, Chișinău, Balacron, 2014, – 352 p.

Lidia Pădureac (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. III: Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*, tom. I, Chișinău, Balacron, 2016, – 336 p.

Ludmila D. Cojocar (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. I: Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, tom. I, Chișinău, Balacron, 2016, – 336 p.

Elena Postică (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. II: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, tom. I, Chișinău, Balacron, 2016, – 336 p.

Elena Postică (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. II: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, tom. II, Chișinău, Balacron, 2016, – 336 p.

Lidia Pădureac (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii,*

documente, studiu de caz. Vol. III: Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova, tom. II, Chișinău, Balacron, 2017, – 336 p.

Ludmila D. Cojocaru (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. I: Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, tom. II, Chișinău, Balacron, 2019, – 336 p.

Ludmila D. Cojocaru (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. I: Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, tom. III, Chișinău, Balacron, 2019, – 336 p.

Constantin Manolache (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studiu de caz. Vol. III: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, tom. III, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019, – 336 p.

Elena Postică, Ludmila D. Cojocaru (editor), *Exercițiul Memoriei. Conferința științifică internațională „Memoria ca patrimoniu cultural în Lituania și Moldova. Studii și materiale”*, vol. I, Chișinău, Balacron, 2019, – 176 p.

Anatol Petrencu, *Rusia*, 2019: „Acesta a fost un an greu...” [*<Это был тяжелый год...>*], Chișinău, 2020, – 296 p.

Cristina Preutu, Anatol Petrencu, *Fașete ale comunismului în România și în R(A)SS Moldovenească: politică, societate și economie*, Iași, „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, – 285 p.

Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate. Materialele Conferinței științifice interuniversitare on-line 30 ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova, 23 iunie 2020, Chișinău, 2020, Tipografia Balacron, – 352 p.

Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*, Chișinău, Tipografia Balacron, 2021, – 216 p.

Calendar Național 2024, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Chișinău, Primex-Com, 2023, – 355 p.

Abstract

A Servant of the Muse of the History in Defense of the Truth About the Past

Keywords: Anatol Petrencu; contemporary history; History Museum; historical truth; national identity; Moldova; totalitarian regimes

This celebratory article focuses on the significant contribution of the historian Anatol Petrencu, highlighting his professional and academic achievements as he turns 70 years old. Petrencu's innovative approaches in historical research, his dedication to training generations of historians, and his active role in unveiling the historical truth about the totalitarian periods in Moldova's recent history are emphasized. The paper underscores the importance of perseverance in promoting historical truth and Petrencu's contribution to public education and the building of national identity through history.

Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu” – 35 de ani de activitate

În scopul susținerii cercetării istorice, promovării cunoștințelor istorice, cultivării culturii istorice și consolidării educației civice, în ședința din 10 iunie 2011, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea cu privire la instituirea sărbătorii profesionale „Ziua istoricului”. Ea este consemnată anual la 18 iunie. În această zi, în anul 1989, a fost constituită Asociația Istoricilor din Republica Moldova (AIRM), organizație nonguvernamentală care a unit în rândurile sale forțele național-democratice din domeniul cercetării istoriei și predării disciplinei Istoria în instituțiile de învățământ și care, prin activitățile desfășurate pe parcursul anilor, a jucat un rol important în mișcarea de renaștere națională.

Asociația Istoricilor din Republica Moldova este una din primele organizații neguvernamentale înființate în Republica Moldova. La momentul constituirii ei, URSS se afla într-o profundă criză politică, soldată ulterior cu destrămarea fostului imperiu sovietic și formarea de noi state naționale. Activismul breslei istoricilor a sporit substanțial în condițiile proclamării Republicii Moldova ca stat independent. Astăzi Asociația Istoricilor, care poartă numele profesorului Alexandru Moșanu, împlinește 35 de ani de la înființare.

Instituirea sărbătorii profesionale „Ziua istoricului” este o recunoaștere publică a contribuției istoricilor la procesul de revenire la valorile autentice naționale și cele general-umane, este un gest de apreciere din partea statului a eforturilor depuse de comunitatea istoricilor din republică la promovarea adevărului științific și a valorilor democratice.

Discurs rostit pe 18 iunie 2024, în cadrul Ședinței festive consacrată Zilei profesionale a istoricului, care a avut loc la Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

De la primele semnale de democratizare a societății, istoricii s-au încadrat activ în mișcarea de renaștere și eliberare națională. Prin promovarea adevărului, prin reconsiderarea istoriei naționale și universale, prin valorificarea complexă a patrimoniului istoric și cultural, prin înlăturarea stereotipurilor sovietice și introducerea adevărului științific în sistemul educațional, prin cultivarea conștiinței și demnității naționale, istoricii din Republica Moldova au adus

*Iași, 2024. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”,
Sala pașilor pierduți*

o contribuție substanțială la democratizarea și renovarea societății moldovenești, la educarea unor generații de cetățeni civic activi.

Argumentele istoricilor au determinat Parlamentul să oficializeze limba română drept limbă de stat, au legitimat Tricolorul ca drapel național și Stema de stat a Republicii Moldova. De netăgăduit este contribuția breslei istoricilor la proclamarea independenței Republicii Moldova, la elucidarea și aprecierea unor fapte și evenimente istorice (de ex. Pactul Molotov-Ribbentrop, ziua de 28 iunie 1940, înfometarea populației, deportările etc., etc.), precum și a unor fenomene sociale, care până nu demult constituiau subiecte tabu.

În ultimele trei decenii s-a produs o adevărată schimbare la față a istoriografiei moldovenești, ea a devenit parte a istoriografiei naționale românești și, implicit, europene. Cercetarea istorică a devenit mai

atractivă, cercul celor încadrați în această activitate s-a extins, dar trebuie să recunoaștem că lucrul acesta s-a întâmplat în mare parte datorită cercetătorilor amatori, problematica cercetării devenind mai variată. Lucrările publicate de cercetătorii din domeniul istoriei sunt în atenția publică, ele sunt discutate și comentate, uneori apreciate diferit și chiar contradictoriu, lucru firesc pentru o societate democratică pe care o edificăm.

O realizare cu care se poate mândri comunitatea istoricilor din Republica Moldova este elaborarea Curriculumului și a manualelor de istorie națională și universală, a materialelor didactice care asigură procesul educațional în instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar.

Criza identitară ce se resimte în Republica Moldova – o consecință gravă a regimului sovietic de ocupație – reclamă schimbarea viziunii autorităților față de cercetarea istorică și predarea disciplinei Istoria în instituțiile de învățământ preuniversitar. Privind în perspectivă și luând în considerare realitățile în care trăim, AIRM consideră că Istoriei ca disciplină școlară trebuie să i se rezerve statutul de disciplină de bază în sistemul educațional național. AIRM consideră că trebuie să revenim la discuția cu privire la studierea istoriei prin două discipline școlare separate – *Istoria Românilor* și *Istoria Universală*. Această modalitate de predare ar contribui esențial la recuperarea memoriei istorice și educarea tinerei generații, dar și a societății în ansamblu, în spiritul valorilor naționale și general-umane.

Societatea noastră așteaptă de la cercetătorii în domeniul istoriei recomandări judicioase, prin a căror implementare s-ar putea depăși unele probleme cu care se confruntă societatea noastră. AIRM „Alexandru Moșanu” a depus și depune eforturi în vederea elucidării evenimentelor și faptelor istorice, neglijate sau falsificate de istoriografia sovietică, scoate în evidență marile personalități ale Neamului nostru prin organizarea conferințelor naționale și internaționale, a meselor rotunde, prin participarea la emisiuni consacrate trecutului la posturile TV și Radio.

Astfel, în perioada 23-24 august 2021 AIRM a organizat Conferința științifică Internațională „30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova”, cu publicarea materialelor conferinței în volum; pe

25-26 februarie 2022 – Conferința științifică națională „30 de ani de la Războiul pentru apărarea Independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova (1992)”; la 19 octombrie 1922 – Conferința științifică „Spiritualitatea românească în spațiul basarabean” (cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la reactivarea Mitropoliei Basarabiei) și multe altele. AIRM organizează sistematic concursuri de eseuri pe teme istorice, scoțând în evidență personalitățile marcante ale trecutului nostru.

Cu ocazia sărbătorii profesionale, Comitetul de Conducere al AIRM „Alexandru Moșanu” adresează urări de sănătate și prosperitate cercetătorilor din domeniul istoriei, profesorilor de istorie din învățământul preuniversitar și universitar, tuturor celor împătimiți de istorie. Dorim ca succesele înregistrate de Dumneavoastră în cercetarea istoriei și promovarea cunoștințelor istorice să devină un bun al întregii societăți.

Vă îndemnăm să depuneți în continuare eforturi ca să transformăm Istoria într-o adevărată forță edificatoare a unei societății democratice și prospere, iar istoricul – în primul rând profesorul de istorie – să devină un adevărat educator național.

*Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU,
președintele AIRM „Alexandru Moșanu”*

Abstract

Association of Historians from the Republic of Moldova “Alexandru Moșanu” – 35 years of activity

Keywords: *Association of Historians from the Republic of Moldova “Alexandru Moșanu”; History of Romanians; scientific activity; knowledge dissimulation*

In the meeting of June 10, 2011, the Government of the Republic of Moldova adopted the Decision regarding the establishment of the professional holiday “History Day”. It is recorded annually on June 18. On this day, in the year 1989, the Association of Historians from the Republic of Moldova was established, a non-governmental organization that united in its ranks the national-democratic forces in the field of history research and the teaching of History in educational institutions, and which, through the activities carried out during years, played an important role in the national revival movement. In the 35 years of activity, the Association of Historians has contributed essentially to the development of the Curriculum for the History of Romanians and Universal History, to the promotion of the History of the Romanian Nation, to the organization of numerous scientific, national and international conferences, at which pressing issues of our past were addressed.

Ion I. IONESCU

Despre viață îndelungată în zonele albastre

I.I.I. – prof. univ. dr. (pensionar), Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

Nu toți am avut timpul, răbdarea să urmărim pe Netflix un film documentar recent „despre longevitate în zonele albastre” de pe glob¹, sau să citim „Soluția zonelor albastre. Cum să mâncăm și să trăim asemenea celor mai sănătoși oameni de pe planetă”². Încerc să rezum câteva idei ale autorului Dan Buettner, explorator al National Geographic, autorul unor cărți și articole pe tema longevității oamenilor, care „nu dă sfaturi” medicale, ci oferă sugestii, informații utile unor interesați de asemenea temă. Mulți dintre noi nu avem răbdarea să ne gândim la pierderea vitalității, la îmbătrânire, la moarte, dar toate acestea vin, la unii mai devreme, la alții mai târziu... Nu putem preveni moartea, dar putem învăța să trăim. Buettner și-a reconstituit traiectoria vieții, amintindu-și că bunicii și părinții i-au insuflat gustul aventurii, ducându-l de mic „prin sălbăcie”, inoculându-i idei despre viața sănătoasă, amintindu-și că prima bicicletă a fost un adevărat bilet de „intrare pe poarta lumii”. A terminat facultatea, după care a traversat cu bicicleta cinci continente, înfruntând vicisitudini naturale și sociale, intrând în Guinness Book... În acest timp și-a conturat scopul călătoriilor în jurul lumii: să afle dacă și cum ar putea fi contro-

lată longevitatea. Mai bine de două decenii, a căutat pe tot globul „zone albastre” (zone cu oameni longevivi) și a adunat informații, explicații, soluții pentru a încerca să le implementeze în comunități din SUA, cu scopul de a crește speranța de viață a oamenilor. În loc să caute răspunsurile în cabinete, în laboratoare, în eprubete, a identificat zone ale lumii (comunități izolate sau aglomerate) în care oamenii trăiesc foarte mult. Analizând informațiile aflate și propriile sale observații a reținut „o formulă de produs oameni cu vieți îndelungate”, pline, active, fericite.

Într-un material publicat de Organizația Mondială a Sănătății, Buettner a descoperit informația că în **Okinawa** (Japonia) trăiesc unii dintre cei mai longevivi oameni din lume. În acest grup de insule aflate la 1 450 km sud de Tokyo, cu nisip fin, ape turcoaz și jungle tropicale, oamenii trăiesc în jur de 100 de ani, rata diabetului este insignifiantă, bolile de inimă și bolile psihice sunt rare... Una dintre femeile centenare de acolo recomanda: *Nu te enerva! Să nu răcești! Să nu cazi! Simte-te bine cu toată lumea! Fă-i pe toți fericiți! Distrează-te! Fii relaxat! Nu lăsa pe nimeni și nimic să te supere! Iartă repede! Vorbește mult cu ceilalți! Dacă râdem împreună, ne prelungim viața...* La 104 ani, Umoto-San cânta la un instrument, ciupea corzile cu precizie, era plină de viață, cu spirit pozitiv, energică, amuzantă, cu mare abilitate cognitivă.

Cu cât mergi spre sudul Japoniei, spre ecuator, unde e mai cald, cu atât crește concentrația de centenari, a constatat Buettner. Ce rol ar putea avea clima caldă asupra vieții îndelungate? Ce cultivă, ce mănâncă și ce beau oamenii din aceste zone? Uitându-se prin cercetările privind dieta localnicilor, a găsit pe lista alimentelor consumate... carne, ouă, pește (cam 1-2% din aportul caloric) și un aliment agreat de către 70% dintre ei: „beni imo”, cartoful moy, dulce. Acest cartof a fost cultivat din cauza rezistenței la furtunile specifice insulelor, fiind plin de carbohidrați și fibre complexe (având cu 150% mai mulți antioxidanți activi decât afinele, de exemplu). În perioadele de penurie alimentară, cei din Okinawa au fost salvați de acest cartof, dar și de frunzele de mure (bune pentru durerile de gât), de supa de calamar (bună pentru detoxifiere), de algele de mare și arnică (antiinflamatoare), de goya (cu compuși care scad nivelul zahărului din

sânge), de tofu făcut din boabe de soia (care scade colesterolul, riscul bolilor de inimă și încetinește progresia unor tipuri de cancer). E greu de afirmat că există un ingredient sau un compus anume responsabil pentru longevitatea celor din Okinawa, spune Buettner, dar sigur e faptul că ei consumă de foarte mult timp astfel de alimente cu proprietăți medicinale.

O altă întrebare la care cercetătorul a căutat răspuns: cât mănâncă locuitorii acestor zone? În SUA, FDA³ recomandă circa 2 000 de calorii de persoană pe zi, dar americanii consumă în medie 3 600 de calorii pe zi, iar circa 73% dintre ei sunt obezi, supraponderali⁴. În Okinawa, oamenii mănâncă puțin în fiecare zi, hrana e densă nutrițional, fără multe calorii. În SUA, la prânz unii mănâncă un hamburger, într-un minut sau două. În Okinawa, la prânz oamenii mănâncă tihnit legume prăjite, cu multe ierburi și tofu (*chanpuru*) și au o „regulă” ingenioasă respectată cu sfințenie: *hara hachi bu*, opt din zece, adică să nu mai mănânci atunci când stomacul e plin în proporție de 80%, adică să nu te îndopi...

În orașele din Okinawa sunt astăzi toate „capcanele” vieții urbane: străzi cu trafic intens, restaurante fast-food etc. În zonele rurale însă, mai poate fi identificat stilul de viață care a produs centenari. La vârste foarte înaintate, oamenii merg mult pe jos (*Nu e suficient să mergi pe jos – spune o femeie de 97 de ani – trebuie să mergi cu viteză...*). În case nu au multă mobilă înafara mesei joase și a nelipsitului covor tatami. Oamenii se așază și se ridică de pe podea de zeci de ori pe zi, inclusiv bătrânii, ceea ce echivalează cu zeci de genuflexiuni care întăresc trunchiul, partea inferioară a corpului și îmbunătățesc echilibrul⁵.

În Okinawa, cei în vârstă au grădină, însămânțează, udă plantele, plivesc sau culeg fructe și legume proaspete, ceea ce înseamnă mișcare, activitate fizică moderată, plăcută.

Are impact benefic aici și „moai”-ul (cercuri sociale în care oamenii se implică punând bani în comun pentru a se ajuta reciproc în situații dificile⁶). Beneficiile, spun localnicii, depășesc simplul ajutor financiar, fiindcă membrii devin prieteni, învață să se întâlnească, să vorbească, să cânte, să danseze împreună⁷.

Și mai există în Okinawa un concept identificat de Buettner: „ikigai” (misiune, scop în viață), care ar putea fi o altă explicație a sănătății spirituale și fizice a centenarilor. La vârste foarte înaintate, cei din Okinawa muncesc, nu știu de pensionare... Când se scoală dimineața își spun: *ești norocos că te-ai trezit, ești valoros, e nevoie de tine!* Oamenii își țin mințile ocupate, trupurile în mișcare, au „simțul scopului”, își recunosc valorile la care țin.

Baunei este unul dintre satele de la munte ale Sardiniei, cu case văruiate în alb, cu străzi aproape verticale pe un teren accidentat. În 1999, un cercetător italian prezenta la o conferință internațională informații despre concentrarea excepțională de centenari acolo.

Să fie altitudinea la care e așezată comunitatea o ipoteză a longevității? Buettner a mers pe teren și a aflat de la localnici că trăiesc mult și rămân sănătoși datorită... credinței și speranței. La vârsta de 100 de ani, sâtencele gătesc plăcinte cu cartofi și brânză (*gathulis*), merg aproape zilnic la biserică, pe jos, pe un drum pe care abia îl urci pieptiș... A intervievat sute de centenari, a corelat vârsta cu înălțimea la care e situată localitatea și a adăugat concluziilor sale altitudinea ca factor predictiv al longevității, ca și mersul pe jos pe teren denivelat. În plus, aici, cele mai multe case au două, trei sau patru nivele și, în fiecare zi, locuitorii urcă și coboară zeci de trepte...

Ce facem mulți dintre noi? se întreabă Buettner. Ne mutăm din mașini în birouri, apoi acasă pe canapele, iar inactivitatea fizică prelungită crește riscul de diabet și boli de inimă care ne scurtează viața. Dacă am vrea să trăim mai mult, în loc să plătim „abonament la sală”, ar fi bine să facem mișcare, să urcăm scările pe jos, nu să luăm liftul etc.

De la istorici, autorul a aflat apoi povestea băștinașilor care au colonizat insulele acum 13 000 de ani, cum au venit peste ei fenicienii, romanii, arabii, fiecare val succesiv încercând să-i subjuge. De aceea s-au mutat în munți, unde au fost lăsați în pace, câpătând reputația de „oameni duri”. Mii de ani, modul de viață cotidian a dus la constituirea unor reguli, norme, tradiții, valori, a unei anumite diete. În bucătăriile localnicilor se gătesc aceleași feluri de mâncare de generații întregi. Nu lipsește pâinea, dar aceasta se face cu maia⁸, oamenii mă-

nâncă multe cereale integrale și legume. „Minestrone”, specifică de secole dietei localnicilor, este compusă din fasole, paste și orice legume disponibile în grădină, din orice ține sub control inflamațiile și menține sistemul imunitar puternic.

Bărbații s-au ocupat dintotdeauna cu creșterea animalelor, ducându-le peste tot, pe dealuri, pe creste. La prânz, ei își fac „siesta”, iar după-masa merg în sat, „la un pahar de vin” cu consătenii. Nu se lasă stresați, spun ei, fiindcă oamenilor stresați le crește glucoza în sânge și markerii inflamatori. Stresul constant, cronic provoacă boli cardiovasculare. În lumea în care trăim astăzi, prin intermediul rețelelor de socializare, al presei, ne sunt transmise toate problemele lumii. Unele pot fi controlate de noi, pe altele le putem controla și noi, pe altele nu le putem controla... Sentimentul de adaptare activă și de control, de coerență a sinelui asigură sănătatea mintală, rezistența la stres a oamenilor. În lumea în care trăim noi astăzi, suntem forțați „să fim, să ajungem în față”, „sus”, să muncim din greu, continuu, zi de zi. Și în satele Sardiniei muncesc oamenii, dar o fac altfel și... trăiesc mult (în cimitirul satului sunt îngropați zeci de centenari⁹).

Mai există aici un indiciu important al longevității. În mod normal, când într-o localitate sunt mulți bătrâni, ne-am aștepta să vedem numeroase aziluri, cămine de bătrâni. În Baunei nu există așa ceva. O femeie de 104 ani a fost întrebată dacă are pensie și ea a răspuns: „am ratat anii de pensie, dar am câștigat ani de viață”. A fost mereu singură, dar cei din jur s-au ocupat și se ocupă zilnic de ea: o iau la plimbare, gătesc pentru ea, o invită la masa de prânz. Nu e lăsată singură mai ales duminicile și în zilele de sărbătoare. Deși toți au familiile lor, localnicii o consideră ca pe o mamă. Când era mai tânără, a avut și ea grijă de ei. Acum ar muri, dacă ar fi abandonată, dar oamenii o țin în apropierea lor. Există aici tradiția ca membrii în vârstă ai familiei să fie aproape de cei tineri, ca să poată fi îngrijiți, fiindcă – spun ei – cel mai ușor mod de a scurta viața unui părinte în vârstă este să-l duci la azil... În Sardinia, oamenii au făcut din comunitate o valoare de bază, iar în cadrul ei familia este esențială. Dacă sunt împreună, acasă, la casele lor, toți o duc mai bine, spun localnicii. Cei în vârstă sunt mereu de folos pentru înțelepciunea lor¹⁰, iar tinerii care-i ajută sunt relaxați dacă bătrânii sunt sănătoși și senini...

Da, pot spune unii, Okinawa, Sardinia sunt locuri izolate, la distanță de „forțele corozive ale modernizării”. Pot exista asemenea „zone albastre” în SUA? Cercetătorul nostru a căutat informații privind speranța de viață din diferite zone ale SUA. A aflat una în care localnicii trăiesc foarte mult și a mers la fața locului să vadă ce obiceiuri, stil de viață, atitudini și comportamente ar putea fi asociate cu viața îndelungată. **Loma Linda** se află la două ore de mers pe autostrada 10, apoi pe San Bernardino (cu șase benzi de circulație pe sens) de la aeroportul Los Angeles... Comunitatea nu e izolată, dar oamenii reușesc să se țină de rutinele cotidiene, să fie activi fizic, să aibă o viață îndelungată sănătoasă. Buettner a aflat de la localnici că longevitatea e asociată cu sportul și cu viața laolaltă. Dacă ești sedentar, deprimat și singur, nu vei trăi mult. În comunitatea aceasta, oamenii se sună unii pe alții, se împrietenesc chiar de când se văd prima oară. Dacă știi că cineva are nevoie de tine și vrea să fii în viața lui, acest fapt îți lungește viața, spun localnicii. Dacă nimănui nu-i pasă de tine, cine să știe dacă vei trăi mâine sau nu? Șansele de a muri repede pot scădea în orice an cu aproape o treime dacă rămâi activ, dacă încerci să-ți disciplinezi mintea, să-ți construiești viața în comunitate.

Cei de aici, adventiști de ziua a șaptea, se deosebesc și prin faptul că „evangelizează cu sănătatea”. Când au venit acolo, înaintașii lor au construit mai întâi biserica și spitalul. Oamenii din Loma Linda sunt uniți în jurul învățăturii vieții sănătoase în mediul lor fizic, religios, sociocultural. Ei cred că a trăi cu adevărat înseamnă să rămâi activ fizic, să faci voluntariat, să ajuți oamenii în caz de nevoie. Aceia care fac voluntariat au memorii mai bune, relații sociale benefice și sunt mai fericiți.

Buettner a mai aflat o explicație a vieții îndelungate: insistența pe nutriția sănătoasă. Ellen White, una dintre fondatoarele bisericii adventiste la mijlocul secolului al XIX-lea, a avut o „revelație” privind importanța vieții sănătoase aici, pe pământ, pentru ca oamenii să poată avea mintea limpede și o bună legătură cu divinitatea: dieta echilibrată. Localnicii nu au renunțat la carne, dar consumă multe legume, fructe, cereale, alune, dietă care, spune o femeie de 98 de ani, îți dă energie, îți hrănește creierul. S-a estimat că circa 35% dintre localnici au o dietă compusă cu precădere din plante, legume, fructe

și doar 5% una bazată pe carne și pește. Mâncarea pe bază de plante e atât de importantă în religia lor, încât a fost creată aici o companie vegetariană încă din 1905. Și în 2021, în magazinele din Loma Linda alimentele sunt predominant pe bază de plante, nuci, semințe, legume.

O bună parte din istoria noastră, consumul de carne a fost asociat cu o sănătate mai bună, spune Buettner. S-a constatat însă că este și un factor de risc pentru obezitate, boli cardiovasculare, unele tipuri de cancer, diabet. Cei care mănâncă regulat nuci au un risc mai mic de boli cardiovasculare, consumul de fasole reduce riscul cancerului de colon... Aceștia se mai deosebesc prin ceva: prin sabatul care, în fiecare săptămână, întărește obiceiurile comunității, oamenii comportându-se atunci relaxat, cântă împreună etc. Dacă stilul de viață american e plin de stres, de îngrijorare, de grabă, de trecere de la un lucru la altul, de programe supraîncărcate, adventiștii se opresc la sfârșitul săptămânii. Un predicator le repetă că Dumnezeu s-a odihnit în ziua a șaptea, iar localnicii au înțeles că odihna nu înseamnă să stai culcat, să dormi, să lânchezești, ci să te miști, să faci ce e de făcut, cu calm, împăcat cu tine însuși și cu ceilalți. Îngrijorarea, (auto)denigrarea, demobilizarea nu ajută, iau oamenilor din putere. Sănătatea este afectată dacă oamenii se întreabă mereu: oare ce să mănânc? oare ce să beau? cu ce să mă îmbrac?

Adventiștii din Loma Linda se roagă strămoșilor pentru protecție, putere, se roagă să le fie în siguranță familia, copiii, nepoții. La adunările lor, localnicii își reamintesc că trebuie să rămână conectați social, că scopul vieții nu este de a mânca și de a bea mult, că îmbolnăvirea, boala sunt grele, durează și sunt foarte scumpe. Comportamentele sănătoase pot fi molipsitoare, de aceea e important să ne înconjurăm de oameni care au un impact măsurabil benefic asupra obiceiurilor noastre.

Conform statisticilor, 227 de insule sunt locuite în Grecia. Dieta mediteraneană se compune cu precădere din verdețuri, ulei de măsline, consumul de carne fiind moderat. **Ikaria** este un loc în care populația trăiește mai mult decât americanii, rata bolilor cardiovasculare e la jumătate și nu sunt cazuri de demență senilă nici la 100 de ani... Ikaria nu a avut porturi naturale, a fost aproape izolată de restul lumii

antice. Ikarienii nu s-au putut baza pe sosirea bărcilor cu provizii, așa că au trebuit să trăiască folosind la maximum solul lor stâncos. Ei au constituit o sociocultură unică. Oamenii și-au dezvoltat abilitatea de a identifica plantele cu efecte pozitive asupra organismului uman, de a beneficia de foloasele albinelor, de a coopera în situații dificile și de a rezista sănătoși. *Acum găsești tot ce vrei în magazine, dar prin anii 1980 nu aveam decât cerealele pe care le cultivam noi*, spune un centenar. *Trebuia să ne măcinăm singuri grâul, cafeaua era din orzul și năutul pe care le cultivam, prăjeam și preparam noi singuri. Am învățat să supraviețuim, să identificăm plantele pentru hrană și leac, ierburile, condimentele...* Localnicii beau multe ceaiuri de salvie, rozmarin, nalbă, dar cel mai bun "ceai de băut zilnic" a fost ... vinul anti-inflamator și antioxidant. *Vinul conține diuretice și scade tensiunea*, spune un localnic centenar. Mitologia greacă spune că zeul vinului s-a născut pe aceste meleaguri, iar localnicii folosesc aceeași metodă, același procedeu de vinificație de secole. Ei țin vinul în amfore în care temperatura în partea de sus e cea data de soare, iar în partea de jos cea data de umiditate și răcoarea pământului. Localnicii strâng strugurii manual, iar vinul e absolut natural, fără niciun fel de substanțe chimice. Microclimatul, calitatea strugurilor dau vinului calități unice, de supliment alimentar și de medicament. Oamenii din Ikaria beau același vin de peste 100 de generații, trăiesc mult și sunt sănătoși...

Și mai au ceva specific: mierea. În Ikaria, apicultorii au stupi pe care-i mută pe măsură ce se schimbă vremea, anotimpurile. Albinele zboară printre florile sălbatice de pe coastă, iar apoi prin pădurile de pini de pe munte. În acest fel, adună nectarul de la cele mai diferite tipuri de plante, un nectar cu mulți micronutrienți, compuși bioactivi care inhibă cancerul. Mierea cumpărată din magazin este fiartă, spun localnicii, deci sunt distruse boabele de polen și transformate în zahăr. În Ikaria nu se fierbe mierea, nu se pasteurizează, nutrienții și compușii bioactivi nu sunt distruși în timpul procesării. Mierea ikariană ajunge de la albină în ceai...

Un alt atu al localnicilor: puterea parteneriatelor fericite, pentru o viață lungă și împlinită. Atunci când unul dintre soți, aflat într-o relație de lungă durată cu celălalt, moare, șansele ca celălalt să supraviețuiască mai mult de câteva luni scad cu două treimi... Oame-

nii fac din familia conjugală o prioritate, întrețin bunele relații cotidiene în interiorul ei, bunele relații cu ceilalți și investesc mult în ele.

Vinul și parteneriatul au jucat un rol central în longevitatea ikarienilor, dar și faptul că tinerii păstrează tradițiile. În cadrul petrecerilor care adună toți localnicii, de la 14 la 100 de ani, oamenii se reconectează social, se simt bine, cântă și dansează împreună. Râsul, spun ei, este benefic pentru artere și prevenirea/combateră bolilor de inimă. Longevitatea trebuie să fie plină de bucurie, nu o corvoadă...

Nicoya este o zonă rurală din nordul Costa Ricăi, o peninsulă aflată la sud de Nicaragua. Și aici proporția centenarilor e foarte mare. În țările lumii civilizate, trebuie să fii bogat ca să-ți permiți să fii sănătos. Veniturile celor din Costa Rica sunt cu mult sub cele ale americanilor, și totuși depășesc speranța medie de viață a acestora. Ca să exemplifice, filmul documentar pe care-l povestesc aici prezintă povestea unui centenar din zonă. Autorul se aștepta să întâlnească un bătrân cu toate atributele vârstei, dar în fața lui a apărut un cowboy cu piele fină, dinți perfecți, care se arunca pe cal, prindea vaci cu lasoul... Bătrânul avea fix 100 de ani (în 2021), dar arăta de cel mult 70... Ce făcea Ramiro, ca să arate astfel? Buettner a aflat că se trezește la patru dimineața, muncește până pe la 10 și are un scop al vieții („plan de vida”) care-l ajută să se organizeze și să treacă mai ușor prin dificultăți. Și el, ca și ceilalți nicoyeni, lucrează totul manual, folosesc puține ustensile mecanice. Așa taie lemne, macină porumbul, își cultivă propria grădină, își prepară hrana. Toate aceste activități rutiniere se adună, au efect în timp, ard mai multe calorii decât dacă ar merge la sala de sport, reglează foarte bine metabolismul. *Îmi place să mă simt bine*, spune Ramiro. *M-am bucurat de viață ca oricare altul. Când mă culc și când mă scol, mă rog lui Dumnezeu să-mi dea putere, să mă pot bucura de familie, să interacționez cu prietenii. Îmi fac timp pentru toate lucrurile importante!*

E vorba de reziliență, explică un medic lui Buettner, dar construim și noi programe de nutriție, ne asigurăm că oamenii dau organismului toate proteinele de care are nevoie. Copiii merg de mici la dispensar, echipe medicale merg din ușă în ușă, se ocupă de oameni, vorbesc cu ei, îi întreabă ce fac, îi ajută. În Nicoya, politica publică de sănătate este sociocultură, mod de viață.

Ce facem noi? comentează Buettner. Noi sperăm la mai multă sănătate, dar în realitate încurajăm boala. Dăm mulți bani pe ceea ce ne îmbolnăvește, iar apoi plătim enorm să ne vindecăm...

În Nicoya, oamenii fac totul așa cum au făcut întotdeauna și transmit asta și copiilor. Dieta se compune aici (de cel puțin 6 000 de ani!) preponderent din fasole, dovleac, porumb. Porumbul este aliment tradițional, o sursă excelentă de carbohidrați complecși, vitamine, minerale și fibre. Prin procesarea tradițională a porumbului se eliberează niacinul, care controlează colesterolul. Fasolea conține aceiași antioxidanți pe bază de pigmenți găsiți și în afine, este bogată în fibre, care ajută la curățarea colonului. Dovleacul este o sursă bună de vitamine și minerale, potasiu, magneziu. Țările mai bogate au fixat ideea că avem nevoie de proteine din carne și lapte pentru a face mușchi. Nicoyenii mănâncă fasole, dovleac, porumb și sparg bușteni, cresc vite... Carnea, peștele, ouăle conțin tot ce ne trebuie, dar conțin colesterol și grăsimi saturate. Fasolea, dovleacul și porumbul furnizează toți aminoacizii, fără colesterol și grăsimi saturate. Deci nu trebuie să fii bogat ca să mănânci sănătos...

Cei de astăzi din Nicoya, nepoții centenarilor, mănâncă și vor mânca la fel? Nu toți, spun localnicii, fiindcă acum se găsește foarte multă mâncare procesată. Copiii nu sunt interesați de fasole, vor fursecuri... Cum intri într-o localitate mai mărișoară, vezi restaurante fast-food, vânzători ambulanți cu chipsuri, sucuri, dulciuri... Zona albastră ar putea dispărea aici într-o generație, dar dacă localnicii ar avea înțelepciunea centenarilor, ar putea reconstrui planul de reproducere a longevității...

Ar putea fi creată o „zonă albastră”?

Buettner ne spune povestea unei persoane care întărește opiniile pozitive despre astfel de zone. Persoana respectivă a locuit în Ikaria. Încă din tinerețe s-a mutat în SUA, s-a angajat zugrav, a început să câștige bani. A făcut destui ca să-și cumpere mașină, casă, să se însoare cu o greco-americană, să aibă copii, să ducă o viață americană bună. Însă la vârsta de 66 de ani s-a îmbolnăvit. A umblat mult prin spitale, a plătit mulți bani medicilor care, până la urmă, i-au spus că are... cancer pulmonar terminal și va muri în cel mult șase luni.

Omul nostru s-a resemnat și s-a gândit unde să fie îngropat: în SUA sau în Ikaria, pământul strămoșilor săi?

A ales să moară în Ikaria natală. A ajuns acolo, a început să respire aerul zonei, să bea vin ikarian, să se reconecteze cu localnicii. Și-a făcut singur o podgorie (*Eu nu voi mai fi, și-a zis, dar soția și copiii se vor gândi la mine când vor culege strugurii*). Așa au trecut șase luni, un an, alți șase... La vârsta de 102, trăiește bine și își recoltează strugurii. Care-i secretul? a fost întrebat. Omul a dat din umeri: „nu știu, cred că am uitat să mor”. N-a făcut nimic deosebit ca să fie mai sănătos. A schimbat mediul natural, social, mediul interior...

După ce a explorat multe zone albastre, Buettner a adunat mii de pagini, rezultate ale cercetărilor, ale observațiilor proprii. După ce a prelucrat informațiile, a înțeles că în diferite locuri de pe Pământ se poate distinge un fel de „idealtip” al oamenilor longevivi:

- muncesc, au prieteni, fac mișcare;
- au grădini, fac efort fizic de intensitate suportabilă;
- nu au multe facilități mecanice pentru a face treburile casei;
- au stres, dar și ritualuri zilnice care-l reduc;
- nu se îngrijorează din orice, fiindcă această stare nu ajută sănătății;
- se implică în comunitățile bazate pe credință, în care trăiesc;
- își fac siesta, beau un pahar cu prietenii;
- au un „scop al vieții” (*ikigai* în Okinawa, *plan de vida* în Costa Rica etc.);
- le place dieta alcătuită din alimente integrale, plante, cereale, verdețuri, cartofi dulci, nuci, fasole, vin;
- au expresii restrictive care le amintesc înainte de a mânca să se oprească atunci când stomacul e 80% plin;
- mănâncă împreună, încet, își exprimă recunoștința pentru ce au pe masa și pentru că sunt cu toții;
- pun familia pe primul loc și caută să se conecteze cu tot ce e în jur, cu oamenii și cu lucrurile;
- investesc în consoartă, în copii, în partenerii locali;
- acordă atenție specială cercului social imediat, caută prieteni potriviți;
- își țin părinții în vârstă în apropiere, nu-i duc la azil.

Buettner a construit și dezvoltat pe această bază un proiect privind creșterea speranței de viață. A contactat teoreticieni în domeniu și împreună au început să-l aplice într-o așezare de circa 20 000 locuitori: **Alberta Lea**, Minnesota. A adunat liderii orașului, le-a făcut o prezentare a ideii că locuitorii s-ar putea simți mai tineri, ar putea trăi mai mult, având mai puține boli etc. După momente de ceva derută, incertitudine, proiectul a fost lansat. Au început cu teste ale vitalității, cu calcule ale speranței medii de viață, cu calcule ale masei corporale a localnicilor etc., au aflat care le e alimentația obișnuită zilnică, ce alte atitudini și comportamente au privind sănătatea.

Pe această bază, s-a trecut la schimbarea metodică, treptată, a mediului.

Deci, ce pot face unii oameni ca să trăiască mai mult timp decât alții?

Să mănânce bine, cumpătat, să facă mișcare, să aibă o perspectivă corectă asupra vieții, un scop al vieții, să se conecteze cu ceilalți etc.

În Alberta Lea, Buettner și cei care s-au alăturat proiectului au început prin a forma grupuri de localnici pe care i-a rugat ca în următoarele zece săptămâni să fie cât se poate de mult împreună (au folosit ideea din Loma Linda referitoare la puterea voluntariatului, a grijii față de ceilalți). Apoi au aplicat alte politici alimentare, cu magazine alimentare și restaurante mai sănătoase. Cu sprijinul autorităților locale au fost create drumuri pietonale din fiecare parte a localității spre centru, piste de biciclete, poteci pe lângă lacul din localitate. Oamenii au început să aplice toate cele sugerate, au mers mai mult pe jos, au mâncat mai sănătos... Peste un an au fost repetate testele și s-a constatat că speranța de viață a crescut mai mult decât se estimase, decât se sperase. A fost mare entuziasm, a venit televiziunea națională etc., iar proiectul de a construi o speranță de viață mai îndelungată s-a prelungit...

Buettner a căutat să afle și zone albastre urbane mari. A aflat că în **Singapore**, insula din Asia de S-E, de 48 km lungime și 25 km lățime, cu 5,8 milioane de locuitori într-o societate urbană dezvoltată, complexă, trăiește una dintre cele mai fericite și mai bogate populații din lume. Cu o generație în urmă, Singapore era un sat pescăresc cu speranță de viață sub medie (în anii '60, speranța de viață în Singa-

pore era cu cel puțin 20 de ani mai mică decât în prezent). Cum s-a reușit creșterea ei?

Singapore nu are multe resurse naturale. Oamenii sunt cele mai importante resurse, deci politicile au urmărit îmbunătățirea continuă a vieții lor. În Singapore este o îmbinare de democrație și autoritarism. Sunt pedepse foarte mari pentru cei care au arme, care fac trafic și consumă droguri. Instituțiile fac totul ca oamenii să nu se teamă pentru siguranța lor, se preocupă de viața lor liniștită și sănătoasă. De exemplu, ele au declarat război total diabetului, s-au preocupat să ajute oamenii să învețe să se ajute singuri. Regimul alimentar nu a fost tot timpul sănătos (localnicii foloseau mult ulei și zahăr), dar au fost luate măsuri pentru o alimentație mai sănătoasă. Fiindcă orezul brun (care are mai multe fibre) este mai sănătos, guvernul l-a subvenționat ca să fie accesibil locuitorilor. De asemenea, guvernul a cerut firmelor producătoare să limiteze cantitatea de zahăr permisă în sucuri, a construit un program pentru sprijinirea vânzătorilor din magazine, a vânzătorilor ambulanți care oferă mâncare mai sănătoasă.

Încă un „amănunt”. Singapore este una dintre cele mai dens populate zone din lume, dar traficul este acceptabil pentru populație. Cum e posibil? Din cauza... costului ridicat al mașinilor (o mașină care costă 100 000 de dolari în SUA, în Singapore costă 250 000 ...) și al dreptului de a conduce o mașină (100 000 dolari costă doar actele...).

După al Doilea Război Mondial, spune Buettner, în SUA dezvoltarea economică a permis construirea de case în afara orașelor. Pentru ca oamenii să ajungă, în ele au fost construite autostrăzi și a fost creată dependența de mașini. „Visul american” a devenit casa cu curte și mașina... Astăzi oamenii petrec de două ori mai mult timp în mașini decât în anii '80, ceea ce e bine pentru companiile auto și pentru restaurantele fast-food. Dacă în SUA, peste 80% dintre oameni au mașini, în Singapore au doar 11%, iar oamenii nu au probleme cu deplasarea, datorită unui transport public foarte convenabil și bine pus la punct. Oriunde ar locui, în 10-15 minute ei ajung pe jos la o stație de autobuz sau tren. În plus, folosesc foarte mult bicicleta, iar guvernul încurajează programele, proiectele care creează sociabilitate, prietenie. De exemplu, fiecare complex rezidențial are un colț

de fitness, oamenii merg mult pe jos, fac mișcare trăindu-și normal viața, fără să meargă la sală.

În Singapore, peste 80% dintre locuitori au propria lor casă de care trebuie să aibă grijă. Guvernul finanțează un program de locuințe subvenționate pentru cei de peste 55 de ani, de asemenea, programul de „kampung”-uri pentru beneficiarii care stau pe vertical (sus, apartamente pentru bătrâni, cu acoperișuri peisagistice, pentru a-i ajuta să rămână activi, cu centru medical, iar jos, cu spații largi pentru interacțiune socială). Nu poți da ordin ca oamenii să fie împreună, spun autoritățile, dar le poți da un imbold în acest sens, creând spații în care se pot întâlni... Bătrânii, tinerii, adulții trebuie să interacționeze și cu toții ar trebui să se apropie de natură. Există centre unde localnicii pot lua masa împreună, există posibilitatea interacțiunilor sociale cu poștașul, cu persoanele din stațiile de autobuz, în restaurante, în biserică...

Unul dintre lucrurile pe care nu trebuie să le facem e să stăm și să ne uităm la televizor. Dacă facem asta, devenim legume... Corpul și mintea trebuie ținute active! Trebuie să fim cu oamenii, ca să fim fericiți. Dacă nu ești fericit, nu poți trăi mult! De aceea bătrânii ajută copiii la matematică, copiii ajută bătrânii să lucreze cu calculatorul, există posibilitatea ca părinții și copiii să locuiască împreună. Când fondatorii au început să construiască Singapore, națiunea era tânără, cu mai mulți tineri decât bătrâni. Pe măsură ce societatea s-a maturizat, îmbătrânirea a devenit o problemă. De aceea, guvernul a anticipat și a mers pe ideea de a cere copiilor să aibă mai multă grijă de părinți. Există în acest sens o lege privind subvenția locuințelor de proximitate, care încurajează membrii familiilor să locuiască împreună, alături. Primește o sumă de bani importantă părintele care alege să trăiască lângă copii, sau copilul care alege să locuiască într-o clădire aproape de părinți. Trebuie să ai oameni dispuși să investească în viața sănătoasă, în familii sănătoase, este o valoare la care cei din Singapore țin mult. Ei ne învață că se pot face schimbări mari la nivelul unei populații numeroase prin localnici și prin politici publice.

Pot fi identificate politici publice bune și apoi puse în aplicare. Pot fi aflate modalități simple de a trăi sănătos timp îndelungat acolo unde locuim. Pot fi mobilizați primarii, consilierii locali, directorii

școlilor etc. pentru a discuta cu oamenii și a aplica înțelepciunea zonelor albastre. Se poate începe prin ascultarea oamenilor și continua cu schimbări benefice permanente în mediul lor social și natural. Se pot face parcuri, grădini unde comunitatea se poate reuni, pot fi susținute locurile în care oamenii beneficiază de mâncare sănătoasă sau spațiile care încurajează oamenii să meargă pe jos.

Orașele au o putere mare dacă au obiective urbanistice clare și fac transformări în favoarea oamenilor privind mediul, alimentele, drumurile, posibilitățile de conectare și socializare, de generare a bunăstării și a vieții sănătoase. Nu e ușor când e vorba de milioane de oameni, desigur, dar nu e imposibil ... „dacă se vrea”.

Note

¹ *Trăiește 100 de ani: Secretul zonelor albastre*, miniserial lansat în 2023.

² Cartea lui Dan Buettner, apărută la Ed. Act și Politon, în 2019.

³ Food and Drug Administration.

⁴ La începutul anilor '70, ministrul agriculturii a spus că SUA trebuie să producă mai multă hrană. Fermierii au cultivat mai mult. Din 1980 până în 2000, numărul de calorii din alimentație a crescut de la 3 220 de persoană, pe zi, la 4 000. Industria alimentară trebuia să vândă. Aceasta însemna ca oamenii să mănânce mai mult... Dimensiunile porțiilor au crescut și „s-a făcut totul” ca oamenii să vrea să mănânce mai mult (și datorită compoziției, texturii, coloraturii deosebite a alimentelor, care să dea o senzație foarte plăcută în gură, produsă de o mulțime de aditivi care dau gust bun...

⁵ În SUA, unul dintre primele zece motive ale deceselor oamenilor mai în vârstă este pentru că au partea inferioară a corpului și echilibrul slabe, fiindcă stau mult pe șezut sau tolăniți, cad mai ușor și mai des.

⁶ De exemplu, unul dintre localnici a căzut noaptea în baie, e în spital, iar moai-ul adună și îl ajută cu bani.

⁷ Pe timpul războiului mondial, peste 200 000 de oameni au fost uciși în Okinawa. Urmașii au avut un puternic stres post-traumatic. Când războiul s-a terminat, soldații le-au spus oamenilor: *Războiul s-a sfârșit! viața este o comoară neprețuită!* Oamenii i-au ascultat, s-au bucurat că au ieșit din iadul războiului, că au supraviețuit. Și astăzi ei își sfătuiesc copiii: *Orice ar fi, oricât de sărac ești, poți*

viețui! Îndură! Totul trece! Bucură-te de prezent! În SUA, spune Buettner, e o „epidemie de singurătate”, o populație mai singură, mai izolată, care are nevoie mai mult ca oricând de conexiunea umană. Singurătatea poate costa 15 ani de viață, spun cercetătorii. Nu există niciun medicament, niciun supliment alimentar etc. care să ne dea 15 ani...

⁸ Pentru a putea face pâine cu maia, trebuie pregătită maiaua. Durează cel puțin o săptămână prepararea unei maia de calitate. În prima zi, se pun 60 g de făină cu 60 ml de apă caldă într-un borcan încăpător. Se amestecă bine, se acoperă cu un capac și se lasă borcanul într-un loc calduros. După 24 de ore, se verifică maiaua. În borcan pot rămâne 60 g de maia peste care se adăugă încă 60 g de făină și 60 ml de apă caldă. Se omogenizează din nou compoziția, se acoperă borcanul și se lasă încă 24 de ore. Când se ajunge la o compoziție ca pentru clătite, se scoate iar din compoziție, se completează cu alte 60 g de făină și 60 ml de apă caldă. Pe măsură ce maiaua fermentează, își mărește volumul și apar tot mai multe bule la suprafața ei. În șapte zile, maiaua își dublează volumul și va avea o textură ca de burete. Dacă are textura, mirosul și gustul acrișor, dar plăcut, înseamnă că poate fi folosită.

⁹ Statistic, femeile tind să trăiască mai mult decât bărbații. În America, la fiecare bărbat centenar, sunt cinci femei centenare. În Sardinia, proporția e de unu la unu ...

¹⁰ O poveste veche spune că, odată, când bătrânii deveneau o povară, fiul cel mare îi ducea în vârful unei stânci și-i împingea în prăpastie. Unul dintre fii a refuzat s-o facă și, în secret, și-a ascuns tatăl în vârstă de peste 80 de ani. Cu timpul, acel fiu a devenit incredibil de bogat, de realizat. Oamenii l-au întrebat care e secretul succesului, iar el a dezvăluit că tatăl său era în viață și succesul se datora înțelepciunii acestuia ...

Abstract

About long life in the blue zones

Keywords: *Blue zones; community; longevity; life expectancy; healthy life*

National Geographic explorer, Dan Buettner, is the author of books and articles on human longevity. Recently a documentary film was made on Netflix privileged the subject of the blue zones with long-lived people. For more than two decades, he searched the globe for such areas, gathered information, explanations, solutions from Okinawa (Japan), Baunei (Sardinia), Loma Linda (USA), Ikaria (Greece), Nicoya (Costa Rica), Alberta Lea (Minnesota), Singapore etc. to try to implement them in other communities with the aim of increasing people's life expectancy. Analyzing the information found and his own observations, he retained "a formula to produce people" with long lives full, active, happy. In this article I bring to the attention of interested parties some of his main ideas.

Victor SPINEI

Dimitrie Cantemir – traectorii pe spirala timpului

V.S. – istoric, arheolog, membru titular al Academiei Române, membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei, *Profesor Emeritus* al Facultății de Istorie din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Între anii 2003 și 2011 a fost director al Institutului de Arheologie din Iași. A publicat circa 80 de volume îngrijite sau coordonate, peste 250 de studii, monografii de sinteză, articole, recenzii și note, patru cursuri universitare. Este distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de cavalier.

Cu un traseu biografic particular și vocații cărturărești polivalente, personalitatea lui Dimitrie Cantemir (26 octombrie 1673 – 21 august 1723) a suscitât apetente interpretative acoperind un larg spectru existențial, ce depășește fruntariile românității¹, astfel că este de-a dreptul riscantă formularea considerațiilor asupra sa, în potențialitatea neagreabilei surprize de a le regăsi în luxurianța textelor elaborate de exegeții îndrituiți. Orice nouă lectură a operei sale dezvăluie viziuni deconcertante, stimulând, totodată, pătrunderea în labirinturile mai înnegurate, spre a-i contura înzestrările multiple și anvergura intelectuală, ce vădesc predispozițiile creativității zămislite de un spirit românesc sub pecetea universalului. Pe de altă parte, avatarurile vieții zbuciumate reprezintă un imbold de a le prospecta, dat fiind că se mai păstrează pe alocuri secvențe litigioase sau nelimpazite pe deplin. Doar asupra câtorva dintre acestea, în mai mare sau mai mică măsură relevante, ne propunem să ne oprim tangențial în cadrul configurației expozeului, într-o înveșmântare pe alocuri ușor primenită.

Perimetrul temporal de jumătate de veac în care i s-au derulat anii de viață s-a suprapus unei perioade de frământări cu schimbări dinamice în evoluția societăților umane de pe

întreg mapamondul, dar n-am putea să le desemnăm mai viguroase sau mai puțin energice decât cele înregistrate în secolele anterioare ori posterioare, pentru că niciodată acalmia și stabilitatea îndelungată nu au constituit notele dominante ale proceselor istorice diseminate de-a lungul învelișului terestru. După epoca marilor descoperiri geografice, scena de exteriorizare a civilizației europene se lărgește substanțial într-o cadență vertiginoasă, cuprinzând tentacular, nu fără tensiuni și violențe, chiar zonele periferice ale altor continente, fără însă ca aceste procese să depotențeze energiile combatante ale lumii vechi.

În ultimul sfert al secolului al XVII-lea și în primele decenii ale veacului următor schimbări politice importante s-au produs și în regiunile din preajma spațiului românofon. În vreme ce Franța își valorifica tendințele hegemonice în vestul Europei, iar Anglia își extindea imperiul colonial spre alte continente, eșecul celui de-al doilea asediu al Vienei a constituit semnalul unui lent, dar ireversibil proces de recul al Imperiului Otoman, desfășurat concomitent cu expansiunea Imperiului austriac spre sud-est, soldată, între altele, cu anexarea Ungariei și Transilvaniei. Interese politice divergente au condus spre rivalități mocnite sau deschise între Habsburgi, turci, polonezi și ruși, cu reverberații și spre regiunile românești. În ciuda întăririi și extinderii Rusiei, pe fondul diminuării robusteții militare a Poloniei și altor state, turcii și-au menținut intacte posesiunile din Peninsula Balcanică și de la nordul Mării Negre, astfel că prerogativele suzerane asupra Principatelor românești nu s-au estompat. Romanitatea și ortodoxia au reprezentat coloana vertebrală a păstrării identității românești, ele fiind împreună cu atașamentul față de tradițiile ancestrale o stavilă împotriva deznaționalizării.

Pe alt plan, războaiele succesive purtate de otomani cu rușii și austriecii, ca și raidurile prădalnice ale tătarilor din Bugeac în regiunile românești, au provocat mari daune băștinașilor. Balastul conflictelor militare, ca și prestațiile tributare înrobitoare față de Poartă, aveau să le temporizeze cursul evolutiv, prejudiciindu-le dezvoltarea economică și culturală, astfel că decalajul față nivelul civilizației țărilor occidentale a sporit exponențial. Cu toate acestea, grație inițiativelor și a râvnii unor domnitori au fost posibile anumite realizări notabile, ce au evidențiat aspirațiile spre împlinirile culturale și disponibilitățile intelectuale ale localnicilor. Acestora avea să li se alăture cu tot aplombul și Dimitrie Cantemir.

Proclamat adesea drept cel dintâi savant român cu altitudine internațională, Dimitrie Cantemir a avut totuși câțiva precursori de real prestigiu în cercurile confesionale, diplomatice și culturale europene, al căror nume, rămase întrucâtva într-o parțială penumbră, ar fi cu totul nedrept să fie ignorate. I-am enumera în acest sens pe Nicolaus Olahus (1493–1568), Petru Movilă (1596–1646) și Nicolae Milescu Spătarul (1636–1708), care s-au afirmat prin lucrări de substanță, cu o largă paletă tematică.

Cel dintâi – născut în sudul Transilvaniei, cu descendență în Țara Românească și netăgăduită obârșie românească – a urcat pe trepte înalte ale Bisericii romano-catolice, devenind arhiepiscop de Strigonium (Esztergom) și prin aceasta primat al Bisericii ungare, apoi regent al Ungariei demantelate după transformarea sa în vilaiet otoman, autor de versuri în limba greacă, traduceri, scrieri de doctrină religioasă și de istorie (*Hungaria, Atila*) în limba latină, ce i-au adus o reputație continentală. Umanist, diplomat, înalt prelat și demnitar în serviciul defunctului regat, Nicolaus Olahus (Oláh Miklós) este revendicat nu fără îndreptățire și de istoria și cultura maghiară, cu toate că porecla îi indică originea „valahă”. Rămâne satisfacția că, grație vredniciei sale, la fel ca și un alt român transilvănean, Iancu de Hunedoara, a reușit să acceadă spre vârfurile unei prestigioase ierarhii.

Înrudit cu familia domnitoare din Moldova, Petru Movilă a fost recompensat pentru râvna sa duhovnicească cu demnitatea de mitropolit al Kievului, Galiției și întregii Rusii, calitate în care a patronat importante sinoade ortodoxe, a elaborat cărți de dogmă bisericească traduse în mai multe limbi europene, a dotat cu tipografii lăcașele de cult din Țările Române, a înființat renumita Academie Teologică de la Kiev, pentru ca, în zorii mileniului al III-lea, să fie canonizat de înaltele instanțe ecleziastice din Ucraina și România.

Născut într-o localitate din centrul Moldovei și provenind dintr-o familie boierească cu rădăcini grecești, Nicolae Milescu Spătarul și-a început studiile la Iași și le-a desăvârșit la Istanbul, unde a dobândit abilități de poliglot, traducător, teolog și diplomat, grație cărora i s-au oferit slujbe bine remunerate la curțile domnești din ambele țări românești, a fost trimis în misiuni în mai multe capitale vest-europene, găsindu-și însă și timp pentru popasuri cărturărești, când a elaborat lucrări cu conținut

teologic și literar, încununate de ampla traducere din greacă a *Vechiului Testament*, preluată cu modificări minimale în faimoasa *Biblie de la București*, patronată de Șerban Cantacuzino, din 1688, cheie de boltă a vechii culturi scrise românești. Recomandarea patriarhului ortodox al Ierusalimului Dositeos către țarul Alexei Mihailovici i-a înlesnit stabilirea la Moscova, unde a primit responsabilități importante, între care și cea de a conduce o solie la curtea împăratului Chinei, soldată cu un fascinant jurnal de călătorie cu observații etnografice de prim rang făcute de-a lungul jumătății septentrionale a continentului asiatic: strămutare cu reale beneficii pentru propria persoană și pentru Rusia, o pierdere ireparabilă pentru Moldova.

*

Traectoria biografică a lui Nicolae Mănescu Spătarul prezintă pe alocuri vădite similitudini cu cea a lui Dimitrie Cantemir. Printre acestea se detașează stagiul de instruire într-un centru cu valențe culturale eterogene precum metropola cosmopolită de la Bosfor, fără de care însușirea temeinică a limbilor străine și acumulările de vaste cunoștințe ar fi fost greu realizabile. Precum s-a remarcat, în cele două voievodate românești se profilaseră vădite carențe educaționale, în condițiile în care apăsarea jugului otoman, derularea endemică a războaielor și invaziilor străine, precum și precaritățile vieții economice au stânjenit măsurile autorităților de impulsioneare a resorturilor culturale și buna funcționare a învățământului laic și religios. Asemenea disfuncționalități s-au repercutat și în modesta pregătire intelectuală a boierimii și a clerului ortodox, denunțată frecvent de călătorii străini care au străbătut regiunile românești în perioada modernă, poate uneori cu o înverșunare exagerată.

Nu este de mirare că însuși Dimitrie Cantemir reproșa lipsa de receptivitate a conaționalilor săi față de actul de cultură, susținând că „moldovenii nu doar că nu sunt iubitori de scrieri, dar chiar aproape toți le urăsc. [...] Ei socotesc că cei învățați nu pot să nu fie smintiți, așa încât, dacă vor fi vrut să-i laude cuiva învățătura, spun că «s-a prostit de prea multă știință»”². Imputările citate îi vizau pe oamenii de rând, pentru ca, într-un alt cadru, savantul avea să menționeze inițiativele unor domni de a în-

temeia școli și a dota tipografii pentru imprimarea cărților bisericești și a textelor juridice. Între cei nominalizați pentru adoptarea unor măsuri oportune figura și tatăl său, Constantin Cantemir, domn al Moldovei între 1685 și 1693, care l-a determinat pe învățatul ieromonah Ieremia Cacavelas Cretanul să se stabilească temporar la Iași, spre a se îngriji de educația fiilor săi – Antioh și Dimitrie – și a altor boieri³.

Preocuparea lui Constantin Cantemir de a le asigura o instruire elevată este întrucâtva surprinzătoare pentru o persoană care, absorbită de ambiția tenace de a urca în *cursus honorum*, nu se străduise câtuși de puțin să se cultive, rămânând analfabet, precum pretinde Ion Neculce: „Carte nu știè, ce numai iscălitura învășasă de făcè”⁴. Printr-o stranie coincidență, nici tatăl lui Miron Costin, marele postelnic și hatman Iancu Costin, nu știa carte⁵, dar, cu toate acestea, se preocupase de educația fiilor săi, asigurându-le condiții de studiu în medii elevate din Polonia, unde fusese nevoit să se exileze. În ceea ce-l privește pe Constantin Cantemir, oricâte fapte meritorii ar fi comis, dispoziția de a-l decapita pe Miron Costin, cel mai hăruiț dintre cronicarii românilor, acuzat de implicarea într-un complot împotriva sa, rămâne o pată de neșters în propria-i biografie, cu toate regretele sale tardive⁶. Spre a-i justifica decizia și a-i retușa memoria profund maculată, în biografia pe care i-a dedicat-o, fiul său Dimitrie l-a prezentat – neconvincător și inexact – drept atașat taberei creștine și detractor al turcilor, adunând însă cu râvnă nenumărate mărturii incriminante privind uneltirile împotriva domnului comise de Miron Costin⁷ și reproducând, potrivit canoanelor retorice ale istoriografiei antice, ample dialoguri și discursuri, evident contrafăcute, cum foarte probabil ticluită a fost și scrisoarea cronicarului adresată înainte de execuție domnului neștiutor de carte⁸. Pe de altă parte, atunci când abordează în mai multe lucrări diverse probleme legate de originea și romanitatea românilor, îi citează condescendent scrierile cu incontestabilă obiectivitate⁹, pentru ca, în alte tomuri, să-i laude prestația erudită¹⁰.

Revenind la formarea intelectuală a lui Dimitrie Cantemir, așa cum au admis toți biografuli săi, rolul călugărului poliglot Ieremia Cacavelas a fost precumpănitor. Petrecând de tânăr mai mulți ani în importante centre culturale din Occident, între altele la Londra, Cambridge și Leipzig, pentru a ocupa apoi poziții înalte la Patriarhia de la Istanbul, Cacavelas acumulasă vaste cunoștințe în domenii diferite, puse în valoare într-o

suită de lucrări din sfera teologică, pe lângă care etala și preocupări de muzicologie¹¹. Cele mai multe din disciplinele pe care le-a frecventat aveau să fie preluate, augmentate și diversificate de ucenicul său de la Iași. Raporturile dintre Cantemir și Cacavelas ilustrează edificator veridicitatea aprecierilor privind influența majoră avută de marii profesori asupra discipolilor.

Spre a potența cele enunțate, ar fi probabil suficient să amintim dascălii de care au beneficiat dincolo de hotare câteva din personalitățile de seamă ale istoriografiei și științelor umaniste românești: Mihail Kogălniceanu de Leopold von Ranke, Nicolae Iorga de Karl Lamprecht, Constantin Rădulescu-Motru de Wilhelm Wundt, Vasile Pârvan de Conrad Cichorius și Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, Sextil Pușcariu de Gustav Weigand și Wilhelm Meyer-Lübke, Simion Mehedinți de Friedrich Ratzel și Paul Vidal de la Blanche, Ion I. Nistor de Konstantin Jireček, Gheorghe I. Brătianu de Charles Diehl și Ferdinand Lot, Ion Nestor de Gerhard Bersu și Gero von Merhart etc. Ar fi poate necesar de adăugat că eficiența stagiilor de studiu în străinătate este în mare măsură asigurată de conlucrarea riguroasă cu îndrumători nu numai erudiți, ci și altruiști.

Anii îndelungați petrecuți de Dimitrie Cantemir la Istanbul¹², în calitatea sa de *beizadea* („fiu de bei / domn”, turcism adoptat și de români încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea)¹³ și *capichihaie* / *capuchehaie* (formă derivată de la turcescul *kapî kihaya* / *kapu k'ahyasî*, direct sau prin filieră sud-slavă, cu sensul de reprezentant diplomatic al unui suveran de obicei creștin pe lângă Poartă, dar și de ostatic, pe postură de garant, menit să descurajeze eventuale tentative de nesupunere ale domnului)¹⁴, s-au dovedit foarte fertili, fiind folosiți cu eficiență în vederea extinderii perimetrului relațiilor cu cercurile cărturărești și diplomatice și sporirea cuantumului cunoștințelor practice și livești.

Primul stagiul de ședere în metropola de la Bosfor, în ipostaza de ostatic, decisă de Constantin Cantemir, s-a derulat din 1689 și până în 1691, când a revenit la Iași, fiind înlocuit cu fratele său Antioh. La moartea lui Constantin vodă, petrecută la 13 martie 1693, boierii au convocat pe 19 martie divanul cel mare, care, în prezența patriarhilor Constantinopolului și Ierusalimului, l-au ales domn pe Dimitrie, cu toate că nu împlinise încă nici 20 de ani. Dușmânindu-i cu vehemență pe Cantemirești și îmboldit de interese personale, Constantin Brâncoveanu a trimis emisari la

Poartă spre a obține invalidarea alegerii, astfel că, precum se notifică în cronica lui Radu Popescu, „au rămas Dumitrașco [Dimitrie] beizadea în ocară și toți boiarii, carii făcu sfat de l-au rădicat pă el domnu, fără știrea stăpânilor”¹⁵. După această nereușită vexatorie, ce înăsprea învederat raporturile cu domnul Țării Românești, Dimitrie Cantemir avea să revină la Istanbul, spre a-și relua îndeletnicirile cărturărești.

Încă din etapele adolescentine ale vieții era frământat de impulsurile creativității, fără să ajungă în pragul limpezirilor, astfel că a abordat frenetic teme de largă varietate, înmagazinând informații bine stocate și sedimentate, dar neexpunându-se derapajelor neprofesioniste. Cele dintâi coagulări de o anumită coerență au vizat sferile teologiei, filosofiei, metafizicii și logicii, de aici rezultând lucrarea de anvergură *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago* („Icoana de nezugrăvit a științei preasfințite”)¹⁶, încheiată în primăvara anului 1700, dar rămasă nepublicată vreme îndelungată. Fără să fie cu totul abandonat, acest spectru tematic se regăsește într-o postură mai puțin pregnantă, dar totuși deloc ignorabilă, între preocupările savante ale lui Cantemir din perioada maturității creatoare¹⁷.

Contactele permanente cu compatrioții și perspectivele repatrierii l-au ținut racordat la realitățile domestice, astfel că, nu întâmplător, cu toate că în ambianța culturală din capitala sultanilor precumpăneau alte dominante, și-a găsit timp să elaboreze lucrări în limba română cu tentă teologică și literară, unice până atunci în peisajul cultural național: *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, sau giudețul sufletului cu trupul și Istoria ieroglifică*, prima tipărită la Iași în dublă versiune, română și greacă, ultima datorată foarte probabil lui Ieremia Cacavelas, în 1698¹⁸, iar cea de-a doua concepută prin 1703–1705 și publicată la București de-abia în 1883¹⁹. Atât *Divanul*²⁰, cât și *Istoria ieroglifică*²¹ s-au bucurat de multă prețuire din partea exegeților literaturii românești, mai cu seamă pentru meritul de a fi reprezentat lucrări de pionierat în beletristica națională.

Cu toate că *Divanul* a văzut lumina tiparului încă de sfârșitul veacului al XVII-lea și a avut o bună circulație atât în spațiul românofon, cât și în afara sa, cooptând atenția multor intelectuali de vază, până în urmă cu mai bine de o jumătate de secol nu s-a știut că versiunea sa grecească a beneficiat de o traducere în limba arabă – *Ṣalāḥ al-ḥakīm wa-fasād al-’ālam al-ḍamīm* („Mântuirea înțeleptului și pierzania păcătoasei lumi”)

–, păstrată în mai multe manuscrise, disipate în biblioteci orientale și occidentale, depistate de unul dintre cei mai competenți cantemirologi, academicianul Virgil Cândea²². Traducerea fusese realizată în anul 1705 de către Athanasios Dabbās, patriarh greco-ortodox de Antiohia, care a luat cunoștință de original atunci când a poposit cu rosturi duhovnicești, dar și cărturărești, la reședința domnească de la București, ca oaspete al lui Constantin Brâncoveanu, fiind apoi revizuită de călugărul maronit Ġibrā'īl Farḥāt. Spre a nu susceptibiliza sensibilitățile și orgoliile gazdei, numele autorului *Divanului* nu a fost menționat. Apelându-se la manuscrisele păstrate la Bibliothèque Nationale de France și Biblioteca Apostolica Vaticana, s-a fructificat ediția *princeps* a tălmăcirii arabe a *Divanului*, însoțită și de traducerea sa engleză²⁵, o realizare ce onorează orientalistica românească.

Dacă în privința structurii *Divanul* are paralele cu texte concepute încă în Antichitate, iar în ceea ce privește conținutul cu literatura de polemică confesională din epocă, *Istoria ieroglifică* este o scriere alegorică originală, cu complicat substrat decurgând din țesătura alambicată a raporturilor politice interromânești, cu o simbolistică greu decodificabilă de cei din afara unui cerc limitat de inițiați. Apetența pentru ficțiunile netransparente au perturbat în mod vădit, dar desigur involuntar, claritatea expunerii. Pe de altă parte, limba savantă, elitistă, cu implanturi de neologisme și construcții frazeologice lungi și sofisticate, împovărate de tendința de a urma topica latină, prin plasarea verbului la sfârșitul propoziției, lipsită de antecedente în scrierile românești, nu o face lesne accesibilă. Având la îndemână textele lui Miron Costin, Nicolae Costin și Ion Neculce, marcate de oralitate, din care se întrevăd similitudini dintre limba vorbită și cea scrisă, ne putem edifica de depărtarea deliberată a stilisticii cantemiriene de topica firească a frazelor și chiar de vocabularul curent al conaționalilor, lucru de care ar fi greu de crezut că autorul nu ar fi fost conștient. De aici decurge și întrebarea neelucidată de exegeți referitoare la destinarii avuți în vedere de autor pentru romanul său.

Astfel de tentative menite inoculărilor artificiale în lexicul și topica curentă s-au înregistrat aleatoriu în diverse arealuri culturale europene, fiind atestate și în spațiul românofon. De o anumită aderență s-a bucurat în secolul al XIX-lea curentul latinist, reprezentat, între alții, de Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian și Gheorghe Săulescu, care a mili-

tat cu perseverență pentru relatinizarea limbii române, dar, la opoziția scriitorilor cu prestigiu, și-a pierdut pe cei mai mulți dintre aderenți. Oponent ferm al latiniștilor, Alexandru Odobescu și alți contemporani preconizaseră în schimb revigorarea arhaismelor, într-o vreme în care „bonjuriștii” perioadei pașoptiste triumfaseră prin promovarea extensivă a franțuzismelor, utile pentru modernizarea lexicului și îmbogățirea terminologiei științifice. Experimentările lingvistice încercate de Cantemir, juxtapuse celor ale intelectualității de mai târziu, au demonstrat că exagerările novatoare individuale nu se soldează decât cu percuții modeste, marea masă a populației păstrându-și rolul determinant în asigurarea viabilității terminologiei și a topicii frazeologice, fără ca graiul popular să se identifice integral cu limba literară²⁶. Oricum, însă, romanul *Istoria ieroglifică* – remarcabil prin inovațiile artistice, vivacitatea conversațiilor și creativitate lexicală – rămâne o mărturie a disponibilităților intelectuale ale cărturarului Dimitrie Cantemir, situate deasupra standardelor culturale ale epocii²⁷. Pe de altă parte, nu-i mai puțin adevărat că inventivitatea nu a fost întotdeauna congruentă cu comprehensibilitatea și transparența, mai cu seamă în palierul umanist.

Dincolo de dubiile că eventuala circulație a manuscrisului *Istoriei ieroglifice* printre contemporani ar fi găsit prozeiști dispuși să-i deslușească limbajul ermetizat, în poemul *Dăslușirea*, compus de Zilot Românul (pseudonimul lui Ștefan Fănuță) (1787–1854) înainte de revoluția lui Tudor Vladimirescu, reprezentanților unor etnii (Românul, Turcul, Grecul etc.) li s-au atribuit denumiri preluate din regnul animal (Mistrețul, Leul, Vulpea etc.)²⁸, precum procedase Dimitrie Cantemir, când asociase terminologic personaje reale cu specii faunistice. În comentariile versurilor sale, Zilot Românul citează informații culese din istoria otomanilor a lui Cantemir²⁹, dar nu și din *Istoria ieroglifică*, astfel că preluarea procedeului folosit în această lucrare, accesibilă atunci doar prin intermediul manuscriselor, nu constituie o certitudine, ci doar o probabilitate.

Despre preocupările savante ale lui Dimitrie Cantemir, atunci când a revenit în patrie, în calitate de domn al Moldovei pentru a doua oară, la 37 de ani, dar numai pentru câteva luni (noiembrie / decembrie 1710 – iulie 1711), informațiile sunt criptice. Nici chiar unul dintre cei mai apropiați colaboratori pe plan administrativ, nimeni altul decât Ion Neculce, el singur cu îndeletniciri istoriografice spre amurgul vieții, nu-i

consemnează în letopiseșul său decât o foarte sumară apreciere asupra nivelului intelectual, notificând lapidar: „Era omu învățat”³⁰. Dacă se edificase în acest sens pe când Cantemir ocupa tronul domnesc sau în anii când l-a însoțit în exilul din Rusia (1711–1713) este greu de știut.

Note și referințe

- ¹ P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; P. Simionescu, *Dimitrie Cantemir, domnitor și savant umanist*, București, 1969; C. Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, București, 1972; I.D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Iași, 1973; V. Coroban, *Dimitrie Cantemir, scriitor umanist*, Chișinău, 1973; ed. 2-a, 2003; *Ein bedeutenden Gelehrter an der Schwelle zur Frühaufklärung: Dimitrie Cantemir (1673–1723)*, ed. H. Scheel, Berlin, 1974; *300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir*, București, 1974; *Наследие Димитрия Кантемира и современность*, сост. Х. Корбу, А. Чобану / ed. H. Corbu, A. Ciobanu, Chișinău, 1976; A. I. Babii / А.И. Бабий, *Димитрий Кантемир*, Moscova, 1984; E. Țarălungă, *Dimitrie Cantemir. Contribuții documentare la un portret*, București, 1989; ed. a 2-a, 2004; D. Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient și Occident. Studiu de stilistică comparată*, București, 1997; D. H. Mazilu, *Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor*, București, 2001; *Dinastia Cantemireștilor (sec. XVII–XVIII)*, coord. A. Eșanu, Chișinău, 2008; *Dimitrie Cantemir: Fürst der Moldau, Gelehrter, Akteur der europäischen Kulturgeschichte*, ed. K. Bochmann, V. Dumbrava, Leipzig, 2008; Șt. Lemny, *Les Cantemir. L'aventure européenne d'une famille princière au XVIIIe siècle*, Paris, 2009; Idem, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiere din secolul al XVIII-lea*, trad. M. Jeanrenaud, Iași – București, 2010; A. Eșanu, V. Eșanu, *Moștenirea culturală a Cantemireștilor*, Chișinău, 2010; Idem, *Cantemiriada. Noi contribuții*, Chișinău, 2021; V.I. Țvircun / В. И. Цвиркун, *Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах*, Sankt-Petersburg, 2010; V. I. Țvircun, *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*, trad. A. Uliu, București, 2015; Idem, *Dimitrie Cantemir – Repere biografice*, București – Brăila, 2017; Idem, *Dimitrie Cantemir. Life and Destiny*, Komrat, 2023; Idem, *Filozofların prenci. Prenslerim filozofu. Dimitri Kantemir'in serencâmları*, Chișinău, 2023; *Dimitrie Cantemir*, ed. Gh. Chivu, București, 2011; *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, coord. B. Crețu, Iași,

2012; *Dimitrie Cantemir – savant de dimensiune europeană. 300 de ani de la plecarea din domnie, 1711–2011*, ed. Gh.F. Anghelescu, București – Târgoviște, 2012; *Conferința internațională „Dimitrie Cantemir – educator al românilor”, Ediția a III-a / International Conference „Dimitrie Cantemir – Educator of the Romanian People”, The Third Edition*, coord. C.A. Dumitrescu, G. Pohoacă, M. Mocanu, D. Tudor, București, 2013; Al. Zub, *Cantemiriada. Studii, eseuri, note de lectură*, Brăila, 2014; *Dimitrie Cantemir – punte a cunoașterii între Orient și Occident*, coord. M. Tăpârlea, V. Ciobanu, București, 2016; *Dimitrie Cantemir: memorie literară și studii culturale*, coord. L. Usatâi, E. Varzari, Chișinău, 2023. Minuțioase repere bibliografice asupra vieții și operei lui Dimitrie Cantemir se află riguros rânduie tematice în masivul volum *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*, coord. A. Eșanu, colab. A. Eșanu, I. Cereteu, V. Eșanu, D. Poștarencu, M. Poștarencu, Chișinău, 2010.

² D. Cantemir, *Descriptio antiqvi et hodierni statvs Moldaviae / Descrierea stării Moldaviei în vechime și azi*, în Idem, *Despre numele Moldaviei: în vechime și azi; Istoria moldo-vlahică; Viața lui Constantin Cantemir; Descrierea stării Moldaviei: în vechime și azi*, ed. F. Nicolae, trad. I. Costa, București, 2017, p. 1520-1521.

³ *Ibidem*, p. 1614-1617.

⁴ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Iordan, București, 1955, p. 172; *Cronica lui Ion Neculce. Manuscrisul de la Cornova-Orhei*, I, ed. Z. Mihail și P. Mihail, București – Brăila, 2020, p. 52. Pentru manuscrisele și edițiile letopiseșului lui Ion Neculce, cf. M.-B. Atanasiu, *Studiu introductiv*, la *Cronica lui Ion Neculce...*, p. VII–XXIII.

⁵ P.P. Panaitescu, *Miron Costin*, în *Miron Costin, Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 7.

⁶ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei...*, p. 185-186; *Cronica lui Ion Neculce...*, p. 68-69; Axinte Uricariu, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, II, ed. G. Ștrempel, București, 1994, p. 188.

⁷ D. Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, cognomento senis, Mold(aviae) p(rincipis) / Viața lui Constantin Cantemir, supranumit cel Bătrân, principele Moldaviei*, în Idem, *Despre numele Moldaviei...*, 2017, p. 896-899, 1030-1039.

⁸ *Ibidem*, p. 1036-1037.

⁹ D. Cantemir, *De antiqvis et hodiernis Moldaviae nominibvs / Despre numele Moldaviei în vechime și azi*, în Idem, *Despre numele Moldaviei...*, 2017, p. 164-165; Idem, *Historia Moldo-Vlachica / Istoria moldo-vlachică*, în *ibidem*, p. 314-315; Idem, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ed. S. Toma, II, București, 2000, p. 117, 141, 157, 168.

¹⁰ Idem, *Vita Constantini Cantemyrii... / Viața lui Constantin Cantemir...*, 2017, p. 892–893; Idem, *Descriptio antiqvi et hodierni statvs Moldaviae ...*, 2017, p. 1614-1615.

¹¹ A. Camariano-Cioran, *Jérémie Cacavela et ses relations avec les Principauté Roumaine*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, III, 1965, 1–2, p. 165–190; Șt. Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană ...*, p. 42-44.

¹² M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman*, în „Studii. Revistă de istorie”, 26, 1973, 5, p. 971–989; C. Bîrsan, *Dimitrie Cantemir and Islamic World*, Istanbul, 2004; V. Țvircun, *Dimitrie Cantemir în Constantinopol. Pagini despre viața și creație*, în *In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova*, Chișinău, 2006, p. 394-404; Idem, *Dimitrie Cantemir – Repere...*, 2017, p. 64-90; P. Cernovodeanu, *Vremea Cantemireștilor*, în *Istoria românilor*, V, *O epocă de inno-*

iri în spirit european (1601 – 1711/1716), ed. a 2-a, coord. V. Căndea, C. Rezachevici, N. Edroiu, București, 2012, p. 301-313.

¹³ E. Suci, *Influența turcă asupra limbii române*, II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, 2010, p. 92.

¹⁴ *Ibidem*, p. 156. Cf. și A. H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829. Contribuții la cunoașterea rapoartelor de drept dintre Moldova și turci*, Iași, 1943, p. 26-98.

¹⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, ed. D. H. Mazilu, A. Ghermanschi, București, 1988, p. 198.

¹⁶ D. Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfințite*, în Idem, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfințite; Pasaje neclare în Catehism; O cercetare naturală a monarhiilor; Elogiu pentru autor; Mic compendiu de logică*, ed. F. Nicolae, trad. I. Costa, București, 2017, p. 2–547.

¹⁷ Șt. Afloroaiei, *Studiu introductiv. Dimitrie Cantemir. Elemente ale unei ample viziuni filosofice*, în D. Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae...*, 2017, p. XXVII–CCXXXIII. Cf. și D. Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964.

¹⁸ D. Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, sau giudețul sufletului cu trupul*, ed. și trad. V. Căndea, București, 1990; Idem, *Divanul lumii cu înțeleptul sau județul sufletului cu trupul a lui Io<an> Dimitrie Constantin vo(i)evod*, ed. C. Brutaru, București, 2023.

¹⁹ Idem, *Istoria ieroglică*, I–II, ed. L. Iacob, Iași, 2023.

²⁰ S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a 3-a, Sibiu, 1936, p. 168-170; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a 2-a, ed. Al. Piru, București, 1982, p. 36-38; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir...*, p. 47-54; I. Lăzărescu, I. Lăudat, N. Camariano, P. P. Panaitescu, A. Camariano-Cioran, Al. Piru, I. Pervain, *Literatura română în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Istoria literaturii române*, I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400–1780)*, ed. Al. Rosetti, M. Pop, I. Pervain, Al. Piru, București, 1964, p. 612-615; G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, 1969, p. 245-247; N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, București, 1990, p. 75-76; I. Rotaru, *O istorie a literaturii române*, I, *De la origini până la Epoca luminilor*, ed. a 2-a, Galați, 1994, p. 340-345; D. Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, I, *De la începuturi la Primul Război Mondial*, București, 1994, p. 72-74.

²¹ S. Pușcariu, *Istoria literaturii...*, p. 170-173; G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, p. 38-42; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir...*, p. 75-94; I. Lăzărescu, I. Lăudat, N. Camariano, P. P. Panaitescu, A. Camariano-Cioran, Al. Piru, I. Pervain, *Literatura română...*, p. 617-622; G. Ivașcu, *Istoria literaturii...*, I, p. 248-251; N. Manolescu, *Istoria critică...*, I, 1990, p. 77-82; Idem, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, București, 2008, p. 80-83; I. Rotaru, *O istorie...*, I, p. 346-369; D. Micu, *Scurtă istorie...*, p. 79-83.

²² V. Căndea, *La diffusion de l'œuvre de Dimitrie Cantemir dans l'Europe du sud-est et au Proche Orient*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, X, 1972, 2, p. 351-361; Idem, *Introduction*, în D. Cantemir, *The Salvation of the Wise Man and The Ruin of the Sinful World. Şalâh al-ḥakīm wa-fasād al-'ālam al-ḍamīm*, ed. arabă și trad. engleză I. Feodorov, București, 2006, p. 11-54.

²³ I. Feodorov, *Editor's note*, în D. Cantemir, *The Salvation of the Wise Man...*, p. 55–78.

²⁴ V. Căndea, *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate*, SN, II, *Finlanda-Grecia*, București, 2011, p. 108-109; Idem, *Mărturii românești...*, SN, VI.1, *Ucraina-Vatican*, București – Brăila, 2016, p. 310.

²⁵ D. Cantemir, *The Salvation of the Wise Man...*, p. 85-357.

²⁶ G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1908; S. Pușcariu, *Limba română*, I, *Privire generală*, București, 1976, p. 370-390; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 562-577, 675-677.

²⁷ B. Crețu, *Inorogul la porțile Orientului. Bestiarul lui Dimitrie Cantemir*, ed. a 2-a, Chișinău, 2021; Idem, *Istoria ieroglică sau apariția ficțiunii din necesități politice*, în D. Cantemir, *Istoria ieroglică*, I, 2023, p. 5-24. Cf. și M. Tănăsescu, *Despre Istoria ieroglică*, București, 1970; P. Miron, «*Istoria ieroglică*» et les besoins immanents de la langue, în „*Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*”, Freiburg – München, 2, 1974, p. 266-277; S. Toma, *Über den Wortschatz in Cantemirs «Istoria ieroglică»*, în *ibidem*, p. 288-298; D. Moldovanu, *Dimitrie Cantemir...*, p. 7-46; Gh. Chivu, *Modele stilistice de origine folclorică în Istoria ieroglică*, în Idem, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, 2019, p. 279-286.

²⁸ Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Dăslușire*, în Idem, *Opere complete*, ed. M.-D. Ciucă, București, 1996, p. 183-198.

²⁹ *Ibidem*, p. 185-186, 189, 191.

³⁰ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei...*, p. 260; *Cronica lui Ion Neculce...*, p. 152.

Abstract

Dimitrie Cantemir: Trajectories on the Spiral of Time

Keywords: *Dimitrie Cantemir; 18th century; history; culture; works; Russia; Ottoman Empire; Moldova; Romanianness; Europe; Romanian Academy*

The article examines the biographical trajectory of Dimitrie Cantemir, highlighting the influence of the historical context of the 18th century on his intellectual formation, with emphasis on his study periods in Istanbul and Iași, his relationships with prominent figures of the time, and his political evolution. His works are analyzed, particularly "Incrementa atque decrementa Aulæ Othmanicae," "Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae," and "Historia Moldo-Vlachica," but also other less known works. The article reveals contradictions in Cantemir's opinions from different works regarding genealogical, historical, and ethnographic aspects, including those concerning the supposed origin of the Cantemir family from Tamerlane's dynasty. It also analyzes Cantemir's role in the context of relations between the Ottoman Empire and Russia, and the impact of the 1711 Prut Campaign on Moldova. The article examines the impact of Cantemir's works on the European scholarly world, exploring their influence on other scholars and their reception in the Romanian space. It also highlights the difficulties during the Phanariot period of valuing Cantemir's work, and the subsequent efforts of the Romanian Academy to make it accessible to the public. The conclusion of the article underlines the role of Dimitrie Cantemir as a pioneer in Romanian culture, emphasizing the complex nature of his personality and the breadth of his works.

Elena TÎRZIMAN

Personalități ale biblioteconomiei românești de la Biblioteca Academiei Române

E.T. – prof. univ. dr.
Absolventă a Universității
din București, specializarea
Biblioteconomie și Știința
Informării; a Academiei
de Studii Economice din
București, specializarea
Finanțe, Bănci, Contabilitate.
Doctorat în filologie obținut
la Universitatea din București
și doctorat în științele
informării și comunicării
obținut la Universitatea
„Michel de Montaigne”,
Bordeaux III, Franța. Este
profesor și conducător de
doctorat la Universitatea din
București. A publicat 21 de
cărți, peste 140 comunicări,
studii și articole în reviste
specializate. A participat la
elaborarea a 20 de proiecte
de cercetare (naționale și
internaționale).

Într-o societate în care dorim să regăsim informația la un clic distanță, ne este din ce în ce mai dificil de înțeles cum reușeau generațiile anterioare să se descurce în imensa masă documentară oferită de biblioteci, cum reușeau să găsească informația utilă rapid și cum puteau să o evalueze și să o folosească în activitățile lor științifice, tehnice, literare. Toate acestea erau și sunt posibile pentru că documentul și informația, înainte de a ajunge la cititor, la utilizatorul lor, sunt prelucrate de către profesioniștii domeniului biblioteconomic prin activități și tehnici specifice.

Încercăm prin prezenta lucrare să readucem în atenție oameni și fapte care au contribuit la afirmarea domeniului *Biblioteconomiei și științei informării* în spațiul românesc. Întrucât domeniul biblioteconomiei românești își leagă începuturile de Biblioteca Academiei Române (BAR), am selectat personalitățile formate la această importantă bibliotecă, personalități care permit să evidențiem evoluția acestui domeniu universitar și de cercetare, care a apărut ca o disciplină filologică, dar care ulterior s-a afirmat ca un domeniu de sine stătător.

Fiecare autor inclus în această scurtă prezentare a marcat, printr-o abordare specifică, evoluția teoretică și practică a acestei discipline și s-a implicat în susținerea și dezvoltarea pregătirii profesionale de profil.

Astfel, *Ioan Bianu*, acum mai bine de un secol, reușea să creeze o școală bibliologică la Biblioteca Academiei Române, să pună temelia activității bibliografice și să definească regulile de funcționare și organizare a unei biblioteci care să se bazeze pe norme, teorii și practici unitare, făcând astfel din această bibliotecă prima bibliotecă națională a românilor. *Nerva Hodoș*, format la aceeași școală bibliologică a Bibliotecii Academiei Române, impune reorganizarea pe criterii științifice moderne a activităților biblioteconomice și mai ales a lucrărilor bibliografice în realizarea cărora s-a implicat în mod deosebit. *Dan Simonescu* îmbogățește domeniul bibliologic cu dimensiunea istorică, teoretică și de cercetare, contribuind esențial la cunoașterea și evoluția domeniului cărții și bibliotecii. *Gabriel Ștrempel* aduce în contemporaneitate școala bibliologică de la Biblioteca Academiei Române, împletindu-și destinul cu destinul acestei biblioteci și contribuind la realizarea unor lucrări biblioteconomice monumentale.

Ioan BIANU (1856-1935) poate fi considerat pe bună dreptate fondatorul biblioteconomiei românești. Mare filolog, cunoscător al bibliotecilor reprezentative europene, personalitate vestită și destul de influentă în elita intelectuală românească și, în plus, cu experiența activităților de bibliotecar și documentarist, Ioan Bianu reușește să impună o dimensiune teoretică și practică domeniului biblioteconomic românesc. Concepțiile lui biblioteconomice sunt valabile și astăzi și se bazează pe importanța adoptării și utilizării de norme unitare în prelucrarea documentelor și constituirea catalogelor de bibliotecă; stabilirea de norme de conservare și arhivare a cărților; elaborarea de instrumente bibliografice și documente secundare și terțiare de informare; organizarea bibliotecii ca instituție – de la local, mobilier, management specific etc.; importanța formării pro-

fesionale a personalului unei biblioteci. Biblioteca Academiei Române păstrează încă, prin structura de organizare, activitatea bibliografică, preocupările pentru constituirea și păstrarea memoriei culturale a României, amprenta marelui cărturar.

Bibliografia Românească Veche, cunoscută ca BRV, face parte dintr-un amplu plan, definit de Ioan Bianu, privind activitatea bibliografică a Academiei Române, care urma să cuprindă: bibliografia cărților românești vechi (1508-1830), bibliografia cărților românești din perioada modernă (după 1830), bibliografia cărților străine referitoare la români; bibliografia periodicelor; bibliografia manuscriselor și documentelor.

Lucrări fundamentale

Psaltirea scheiană: (1482): MSS. 449 B.A.R.: textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577). Publicată de Ioan Bianu. București: Tipografia „Carol Göbl”, 1889. XVIII, 536 pag.

BIANU, Ioan. HODOȘ, Nerva. SIMONESCU, Dan. *Bibliografia românească veche: 1508-1830.* Edițiunea Academiei Române. București: Socec, 1903-1944

Tom 1: 1508-1716. 1903. IX, 572 pag.

Tom 2: 1717-1808. 1910. 571 pag.

Tom 3: 1809-1830. 1912-1936. VIII, 780 pag.

Tom 4: *Adaogiri și îndreptări.* 1944. XIII, 375 pag.

Catalogul manuscriptelor românești. Edițiunea Academiei Române.

Tom 1: *Numerele 1-300.* Întocmit de Ioan Bianu. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907. VIII, 746 pag.

Tom 2: *Numerele 301-728.* Întocmit de Ioan Bianu și R. Caracaș. București, Leipzig, Viena: Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, Otto Harrassowitz, Gerold et Comp., 1913. 666 pag.

Tom 3: *Numerele 729-1061.* Întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa. Craiova: Scrisul Românesc, 1931. 658 pag.

BIANU, Ioan. CARTOJAN, Nicolae. *Pagini de veche scriere românească.* București: Cartea românească, 1921. 2 pag., 32 facs.

Nerva HODOȘ (1869 – 1913) a fost principalul colaborator al lui Ioan Bianu. Din 1871 a fost angajat la Biblioteca Academiei Române până la moartea sa prematură, la numai 44 de ani. Dotat cu un extraordinar simț al rigorii, cu o putere de muncă deosebită, pasionat de activitățile de bibliotecar și bibliograf, Hodoș s-a implicat în organizarea științifică a fondurilor de carte și manuscrise și elaborarea unor lucrări bibliografice fundamentale, pornind de la acestea. Este considerat unul dintre fondatorii bibliografiei românești. Alături de Ioan Bianu, realizează primele trei volume ale BRV-ului; alături de Al. Sadi-Ionescu realizează **Publicațiile periodice românești, ziare, gazete, reviste. 1820-1906**, vol. I și „**Revista Bibliografică**” (1903- 1904); inițiază publicația de semnalări bibliografice **Creșterea Colecțiilor Bibliotecii Academiei**.

Lucrări fundamentale

BIANU, Ioan. HODOȘ, Nerva. SIMONESCU, Dan. *Bibliografia românească veche: 1508-1830*. Edițiunea Academiei Române. București: Socec, 1903-1944. Tom 1-4.

GOLESCU, Dinicu. *Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Tipărită din nou și însoțită de o introd. de Nerva Hodoș. București: Tipografia „Cooperativa”, 1910. LXI, 151 pag.

Publicațiunile periodice românești: (ziare, gazete, reviste).

Tom 1: *Catalog alfabetic: 1820-1906*. Descriere bibliografică de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu. București, Leipzig, Viena: Socec & Comp. și C. Sfetea, Otto Harrassowitz, Gerold et Comp., 1913. XXIII, 812 pag.

Simeon Balint: *vieața și luptele lui în Munții Apuseni ai Ardealului la 1848-49*. Manuscris publicat de Nerva Hodoș. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913. 133 pag.

Vitejiile lui Mihai-Vodă apreciate în Apus: documente din vremurile acelea: 1595-1599. Publicate de Nerva Hodoș. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913. VIII, 15 pag.

Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. (Colecția Hurmuzachi).

Vol. 16: *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze: 1603-1824.* Publicate după copiile Academiei Române și tipărituri de Nerva Hodoș. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1912. 1265 pag.

Vol. 17: *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze: 1825-1846.* Publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913. 1183 pag.

Vol. 18: *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze: 1847-1851.* Publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916. IV, 586 pag.

Dan SIMONESCU (1902-1993) continuă școala bibliologică definită de Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Ioachim Crăciun, aducând o nouă dimensiune domeniului biblioteconomic: istoria cărții, bibliotecilor, tipografiilor, editurilor. Fără a avea și calitatea de angajat al Bibliotecii Academiei Române, Dan Simonescu s-a format profesional în sediile acestei instituții și este unul dintre cei mai importanți oameni de cultură care au valorificat colecțiile acestei biblioteci. Face totuși parte din marea familie a Academiei Române prin calitățile sale de cercetător științific la Institutul de istorie al Academiei Române și ulterior prin calitatea de membru de onoare al acestei prestigioase instituții. Cunoașterea filologiei clasice greco-latine, a paleografiei, codicologiei, arhivisticii i-au permis o analiză temeinică a activității culturale și tipografice în spațiul românesc, realizând o serie de lucrări considerate astăzi fundamentale despre evoluția cărții românești. De asemenea, este cunoscut ca un cercetător de seamă al incunabilelor de la noi. Din lucrările sale amintim: *Le vieux livre roumain* (1947), *Pagini din istoria cărții românești* (1981), scrisă împreună cu Gh. Buluță, studiul *Incunabula in Rumania* (1976), volumul trei din

BRV (1936), precum și volumul patru de *Addenda et corrigenda* la cele trei volume anterioare etc.

Activitatea sa de profesor este de asemenea deosebită. A ținut cursuri de specialitate la Universitatea din București și a publicat cursul de *Teorie a Bibliografiei* (1976) considerat primul manual de bibliografie. A fost preocupat de formarea profesională a bibliotecarilor, iar la nivel universitar, dincolo de cursurile de specialitate, a fost și îndrumător de doctorat pentru teme de cercetare din domeniul biblioteconomic.

Lucrări fundamentale

BIANU, Ioan. HODOȘ, Nerva. SIMONESCU, Dan. *Bibliografia românească veche: 1508-1830*. Edițiunea Academiei Române. Tom 3: 1809-1830. București: Socec, 1912-1936. VIII, 780 pag.

BIANU, Ioan. SIMONESCU, Dan. *Bibliografia românească veche: 1508-1830*. Edițiunea Academiei Române. Tom 4: *Adaogiri și îndreptări*. București: Socec, 1944. XIII, 375 pag.

SIMONESCU, Dan. *Le vieux livre roumain*. Bucarest, 1947. 20 pag.

Alexandria. Ed. îngrij., cu o pref., glosar și note de Dan Simonescu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956. 208 pag.

Halima si alte carti populare. Ed. îngrijită de I. C. Chițimia și Dan Simonescu. București: Editura pentru Literatură, 1963. XIII, 426 pag.

SIMONESCU, Dan. *Romanul popular în literatura română medievală*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1965. 65 pag.

SIMONESCU, Dan. *Codex Aureus*. București: Meridiane, 1972. 104 pag.

SIMONESCU, Dan. *Codex Burgundus*. București: Meridiane, 1975. 96 pag.

SIMONESCU, Dan. *Curs de teorie a bibliografiei*. București: Academia „Ștefan Gheorghiu”, 1976. 185 pag.

SIMONESCU, Dan. *Incunabula in Rumania*. În: *The book collector*, Vol. 25, nr 3, Autumn 1976, p. 332-344

SIMONESCU, Dan. BULUȚĂ, Gheorghe. *Pagini din istoria cărții românești*. București: Editura Ion Creangă, 1981. 192 pag.

SIMONESCU, Dan. BULUȚĂ, Gheorghe. *Scurtă istorie a cărții românești*. București: Editura Demiurg, 1994. 126 pag.

Gabriel ȘTREMPEL (1926 – 2020) – cărturarul și personalitatea contemporană care reprezintă elementul de continuitate și de legătură între generații, de la Ioan Bianu până la studenții, masteranzii, doctoranzii de astăzi, omul fără de care nu ne-am putea imagina Biblioteca Academiei Române; este fără îndoială custodele, bibliotecarul, profesorul, directorul care, prin exemplul personal, a format generații de bibliotecari, specialiști în informare și documentare, oameni de cultură în spiritul dragostei și respectului față de carte și bibliotecă, a conservării și valorificării patrimoniului cultural românesc.

Activitatea sa, strâns legată de activitatea Bibliotecii Academiei Române, a urmărit dezvoltarea și îndeplinirea funcțiilor specifice ale acestei biblioteci precum și valorificare unor fonduri deosebit de valoroase ale culturii românești. S-a angajat la această bibliotecă în anul 1950, când încă nu terminase facultatea și a rămas atașat instituțional și sentimental de aceasta până la finalul vieții, fiind, de-a lungul a 70 de ani, bibliotecar-ajutor, bibliotecar principal, cercetător principal, șeful secției Manuscrise – Documente istorice, șef al secției Colecții speciale, director adjunct, director general și, la finalul carierei, director general onorific.

Lucrări fundamentale

Catalogul manuscriptelor românești. Tom. 4: (1062-1380). Întocmit de G. Ștrempele, Fl. Moisil, L. Stoianovici. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967. 613 pag.

Bibliografia românească modernă: 1830-1918. Coord. gen. și pref. de Gabriel Ștrempele. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984-1996. Vol. 1-4.

Vol. 1: 1831 – 1918: (A - C). 1984. XXXI, 911 pag.

Vol. 2: 1831 – 1918: (D - K). 1986. XXIV, 896 pag.

Vol. 3: 1831 – 1918: (L - Q). 1989. XXIII, 1112 pag.

Vol. 4: 1831 – 1918: (R - Z). 1996. XXI, 873 pag.

ȘTREMPPEL, Gabriel. *Antim Ivireanul*. București: Editura Academiei Române, 1997. 416 pag.

Biblioteca Academiei Române este considerată, pe bună dreptate, prima școală de biblioteconomie românească. Fără a fi fost o instituție de învățământ care formează bibliotecari, printr-un program de instruire formală, BAR a instruit generații de bibliotecari prin manualele, ghidurile, metodologiile, normele de lucru elaborate, prin instruirile practice realizate, prin cursurile oferite de profesioniștii domeniului și prin exemplele lor de dăruire profesională și atașament față de ceea ce înseamnă profesie, patrimoniu românesc, moștenire culturală și științifică, ce trebuie lăsată generațiilor viitoare.

Am selectat în lucrarea noastră doar patru personalități formate la BAR și pe care le considerăm autentice modele pentru lumea biblioteconomică actuală. Fiecare dintre cei patru a fost, în egală măsură, bibliotecar exemplar, istoric al cărții, teoretician al domeniului biblioteconomic, profesor, formator de opinie și susținător al cărților și bibliotecilor în societate. Trei dintre aceștia au fost membri de onoare ai Academiei Române (Ioan Bianu – fost chiar și Președinte al acestui înalt for științific românesc, Dan Simonescu, Gabriel Ștrempel).

Aducând în atenția publicului cititor câteva date generale despre viața și opera acestor mari specialiști, dorim să spunem că așa cum fiecare domeniu are marile sale modele, și domeniul cărților și bibliotecii a avut dintotdeauna și are în continuare specialiști renumiți, modele profesionale pentru breaslă. Aceste mari personalități ne arată că prin muncă temeinică, instruire, dar și prin disponibilitatea de a oferi din propria experiență profesională și prin generozitate umană, pot fi atinse cele mai mari culmi profesionale și umane și se poate obține aprecierea și recunoștința generațiilor care urmează.

Bibliografie generală

Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române*, București, Univers Enciclopedic, 2004-2009, 7 vol. ISBN 973-637-070-4

Buluță Gheorghe, Petrescu Victor, *Galeria bibliologilor români. Portrete*, Târgoviște, Biblioteca, 2013. ISBN 973-8413-38-9

Tîrzișman Elena, *De la Biblioteconomie la Știința Informării – învățământ biblioteconomic românesc: tradiție și modernitate*, București, AGER, 2005, ISBN 973-7961-44-7.

Tîrzișman Elena, *Personalități ale biblioteconomiei românești – 150 de ani de învățământ filologic și biblioteconomic românesc*. În: „Transilvania”. Serie nouă, Anul XLII, nr. 8 (2014), ISSN: 0255- 0539, p. 73-78.

Abstract

Personalities of Romanian librarianship from the Library of the Romanian Academy

Keywords: *Romanian Library Science; Personalities; Fundamental Works*

The Romanian library science school claims its beginnings from the activities of the Library of the Romanian Academy more than a century ago. Great personalities of the Romanian culture like Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, Gabriel Ștrempel contributed to the affirmation of the library science domain as an academic and research domain in the Romanian space. We are trying with this article to bring them again into the attention of the philological public and to mention their fundamental works which are basic works in the specialized bibliographies.

Liviu BELÎ

Frații Nagaevschi, legendele zburătoare ale Terebnei

L.B. – scriitor, publicist, editor și traducător. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie, Secția ziaristică (1970). A colaborat la publicațiile „Moldova Socialistă”, „Tinerimea Moldovei”, „Cultura”, „Literatura și Artă”, „Făclia” și revista pentru copii „Alunelul”. A activat în cadrul Biroului de propagare a literaturii de pe lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova (anii '80). A fondat, împreună cu un grup de savanți-farmacisti, gazeta „Pro Farmacia”, ulterior „Pro Sănătatea”. Este autorul și coautorul unor cărți de publicistică și proză documentară.

În anul 2005, sub egida Academiei Oamenilor de Știință din România, a apărut o carte unică în spațiul românesc. S-a epuizat aproape pe fulgerător în Țară, preponderent printre veteranii aviației din București, Brașov și Tecuci, fiind practic de negăsit pe meleagurile noastre dintre Nistru și Prut. E vorba de *Fii ai Basarabiei în oștirea română*”, avându-i autori pe generalul **Dumitru Penciu** și cercetătorul **Constantin Ucrain**.

Între copertele volumului am descoperit o întreagă galerie de figuri eroice, băștinașe din Moldova înstrăinată, numită odinioară impropriu când Basarabia, când RSSM, mai nou – Republica Moldova. Firește, toți protagoniștii cărții, au fost trecuți pe linie moartă de foștii „eliberatori” de la Răsărit. Oricât ar părea de straniu, au rămas și rămân și astăzi la noi într-un con de umbră, în anonim, deși... nimeni, la o adică, nu ne împiedică să vorbim despre ei.

Prefața la această originală și minuțios documentată lucrare, ce varsă lumină asupra trecutului nostru într-un domeniu declarat tabu până mai ieri, a fost scrisă de pilotul (și poetul) **Toma Istrati**, originar din localitatea cordonă Nișcani (Călărași), fostul județ Orhei,

*Comandorul (AV) Gheorghe Nagaevschi,
Erou al Aripilor românești*

domiciliat după război în Brașov (astăzi Gimnaziul din localitate îi poartă cu cinste numele).

În cele ce urmează, e de ajuns doar să amintim că printre persoanele cu nume răsunătoare de pe meleagurile noastre, ținute departe de ochii lumii, sunt Mareșalul **Alexandru Averescu** din comuna Babele, județul Izmail; generalii **Valentin Arsenie**, originar din satul Bușăuca, județul Orhei; Comandantul Academiei de Înalte Studii Militare, general de corp de armată **Mircea Agapie**, născut în Chișinău; Ministrul de Război al României (tot el vestit primar al Bucureștilor din anii interbelici) **Ioan Râșcanu** din Cahul;

generalul de brigadă **Mihail Perju** din Lipcani; generalul **Ioan Roman-ciuc** din Cotuienii Mari, județul Soroca; generalul de brigadă **Victor Siminel** din comuna Fundul Galbenei, județul Lăpușna; generalul **Leon Sofroneanu** din localitatea Giurgiulești, județul Izmail; contramiralul **Anatolie Zemba**, originar din comuna Albineț, județul Bălți, urmați de o numeroasă pleiadă de colonei.

Apropo, între altele fie amintit: conform unor cercetări minuțioase, efectuate ani la rând în arhivele centrale de la Moscova de către regretatul profesor universitar Tudor Suveică, au fost la fel feriți de pomelnicul Istoriei peste 7 200 de ofițeri în grad superior, printre care și mulți generali moldoveni, descendenți ai oștenilor ce l-au însoțit pe Dimitrie Cantemir în exodul său în Rusia lui Petru I, după înfrângerea suferită în războiul cu turcii. Dânșii au luptat vitejește în cadrul armatei rusești în luptele crâncene cu armata lui Napoleon la Borodino, însă... cine în afară de ruși puteau fi eroi la țării ruși?!

În culegerea dată, spre surprinderea și bucuria mea, am dat de urmele consăteanului – **comandorul de aviație (AV) Gheorghe Nagaevschi**,

Biserica de lemn din Terebna, unde au fost botezați frații-aviatori Gheorghe și Iulius

văr primar cu bunicul meu de pe mamă, Gheorghe Plugaru, și despre care voi relata în materialul de față. Nu înainte însă de a cita o singură și lapidară frază, preluată din cartea menționată: „Numele comandorului Gheorghe Nagaevschi se află înscris la loc de cinste în istoria aviației române alături de cele ale așilor aviației, distinși cu înaltul Ordin Virtutea Aeronautică”.

La cele de mai sus aș adăuga următoarele: *Anume terebneanul Comandorul Gheorghe Nagaevschi a fost primul aviator care, în dimineața zilei de 22 iunie 1941, a răspuns la ordinul și chemarea Mareșalului Ion Antonescu: „Ostași, Vă ordon! Treceți Prutul!” și a survolat hotarul URSS pentru a-și recupera Baștina de sub jugul ocupanților bolșevici.*

* * *

Grație unei fericite întâmplări neprevăzute, cu câțiva ani în urmă, la sfârșitul lunii lui florar, am avut ocazia să particip, împreună cu patriarhul publicisticii noastre, Tudor Țopa, și maestrul fotograf dr. Vasile Șoimaru, la ceremonia de inaugurare a unei plăci comemorative consacrate lui Grigore Baștan, primul general parașutist al României. Eve-

nimentul a avut loc în pitoreasca localitate codreană Flămânzeni din comuna Coșcodeni, baștina ilustrului militar. Între altele, cunoscut în lume și ca autor de alternativă a două tipuri de parașute originale...

Faimosul general Grigore Baștan, ca de altfel și mulți alți români celebri de sorginte basarabeană, care mai rămân a fi... descoperiți în oceanul uitării, era până mai ieri un mare necunoscut pentru noi, majoritatea locuitorilor acestei părți de Țară. Drumul de început al destinului său în aeronautică s-a intercalat, în anumite etape ale vieții, cu cele ale altor doi renumiți basarabeni, strâns legați de domeniul aviației – amintitul **Gheorghe Nagaevschi** și **Mihail Țanțu**.

Primul, căpitanul aviator Gheorghe Nagaevschi, i-a fost comandant de companie, începând cu 23 ianuarie 1939, la Centrul de Instrucție al Aeronauticii de la Tecuci și, într-un fel, „naș de botez” în ale aviației.

Iar cel de-al doilea, locotenentul Mihail Țanțu (născut și el, la o zvârlitură de băț de baștina viitorului general Baștan, în Horodiștea călărășeană), în anii 1942-1943, i-a fost comandant de companie în prestigioasa Școală de Subofițeri Combatanți Pionieri, secția Radio-T.F.F., din Râmnicu Vâlcea. Amintim în aceste lapidare rânduri că Mihail Țanțu era unicul fiu rămas în viață al martirului Vasile Țanțu, unul dintre făuritorii Marii Uniri de la 1918. Ceilalți doi – pedagogul Petru și jurnalistul Pavel, au fost uciși de bestiiile nkvd-iste în iulie 1941, în subsolurile fostului Consulat italian din Valea Morilor.

Despre primii pași în strălucita carieră profesională a concetățeanului nostru, autorul unei exhaustive lucrări biografice despre Excelența Sa – *O viață sub cupola de mătase. Generalul parașutist Grigore Baștan*, precizează cercetătorul român Eugen Dorin Spătaru: „Simțind chemarea armelor, dar

Primul general parașutist din Armata Română, Grigore Baștan

Comandamentul Școlii de Pilotaj de la Tecuci

luând în calcul și unele considerente practice, pentru asigurarea unor mijloace de trai sigure în acele vremuri tulburi, Grig a fost nevoit să renunțe la continuarea studiilor liceale, intrând în Armata română, ca voluntar, la doar 16 ani, în cadrul Centrului de Instrucție al Aeronauticii de la Tecuci, avându-l comandant de companie pe **căpitanul aviator Gheorghe Nagaevschi...** Astfel, la 23 ianuarie 1939, a fost «însușit voluntar, provenit din elev», la Compania trupă din cadrul Școlii Militare de Pilotaj din Tecuci. Și-a însușit foarte repede noțiunile de pregătire militară, a dat dovadă de seriozitate în pregătire, avea un potențial fizic și intelectual deosebit, astfel că, datorită rezultatelor obținute în activitatea de instruire, a fost avansat extrem de rapid la gradele de fruntaș (1 mai 1939), caporal (15 septembrie 1939) și sergent (15 octombrie 1939). Este dovada incontestabilă a frumoaselor calități de militar cu care a fost înzestrat”.

În aceste rânduri, reconstituim relația mai mult decât tovărășească dintre cei doi basarabeni, într-un fel, camarazi de arme și de destin, – respectiv, superiorul, comandantul Gheorghe Nagaevschi, și subalternul său, abilul sergent Grigore Baștan.

Fără îndoială, comandantul de companie al primului din România Mare Centru de Instrucție al Aeronauticii cu Școală Militară de Pilotaj de la Tecuci, căpitanul Nagaevschi (or, căpitanii aviatori în Armata Ro-

mână erau pe atunci numărați pe degete), a pus imediat ochiul (probabil, și speranța!) pe îndemânaticul, iscusitul și priceputul său pământean Grigore Baștan din Flămânzenii Basarabiei. Mai mult ca sigur, se mândrea cu el și-l susținea pe toate căile. În caz contrar, ar fi fost greu de explicat avansarea fulminantă a junelui voluntar, în doar patru luni și ceva, în cariera militară – de la soldat de rând până la sergent.

Pe parcurs, începând cu declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, drumurile celor doi basarabeni celebri – așa a fost să fie! – s-au bifurcat. Pe cel al viitorului general Gr. Baștan – primul Ofițer superior parașutist român al Forțelor Aeriene din Țară, îl cunoaștem azi aproape în amănunt.

În ceea ce-l privește pe întâiul său comandant, Gheorghe Nagaevschi, calea glorioasă a Domniei Sale a fost, de la început, vorba zicalei, presărată cu petale de trandafir – una de triumf profesional, ca mai apoi să devină mult prea anevoioasă și tristă. Plină de amărăciune.

Participant în marea conflagrație mondială, din prima și până în ultima zi, alături de fratele său Iulius (și acesta, după cum spune legenda, a fost o personalitate notorie în aviația militară românească, începându-și cariera militară la aerodromul din Cernăuți), dânsul și-a câștigat, în timp, o faimă binemeritată – atât în luptele aeriene pentru dezrobirea Basarabiei natale, precum și în crâncenele bătălii ce au urmat cu agresorul de la Răsărit: la Odesa, Crimeea, Cotul Donului, Stalingrad și multe altele. Inclusiv cele de după 23 august 1944, când Coroana, presată de situația și conjunctura de pe teatrul de război, decise, în final, să întoarcă armele (era și firesc s-o facă, în împrejurările create, sperând, bineînțeles, ca teritoriile strămoșești, acaparate de vecinii hrăpăreți, să revină la matcă. Zadarnic, însă...).

Astfel, odată cu armele, a fost „întors” și destinul celui care, cu puțin timp în urmă, era considerat un adevărat as al cerului și printre cei mai de vază aviatori români. De fapt, unul dintre făuritorii aviației militare românești, ale cărei baze au fost puse la Tecuci (Leagănul aripilor românești) și prin ostenelele pământenilor noștri.

Comandorul și comandantul mai multor formațiuni aeriene de luptă Gheorghe Nagaevschi a fost unul dintre cei mai iscusiți și, totodată, venerați piloți militari români ai celui de-al Doilea Război Mondial.

*Cahuleanul Ioan Râșcanu,
general, comandant de brigadă în
Bătălia de la Mărășești, Ministru de
Război, fost primar al orașului București*

Având o mare și binemeritată autoritate printre camarazii săi de arme, aviatorii, dar și merite deosebite în Armata Română, lichelele comuniste n-au îndrăznit să-l bage la pușcărie, cum au procedat cu alte somități militare.

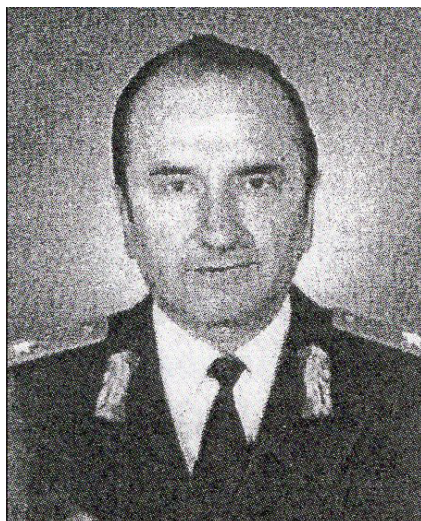
În schimb, în 1948, după abdicarea forțată de la tron a Regelui Mihai, l-au trecut în rezervă (la 45 de ani!) – l-au marginalizat cât au putut, „permițându-i” inițial să muncească în calitate de simplu muncitor la o uzină din Brașov; ironia sorții... de construcție a avioanelor. În plus, i-au șters toate urmele de prin arhive, ca și cum n-ar fi existat, în genere, ca om.

Interesul nostru sporit față de personalitățile anunțate mai sus nu e deloc întâmplător. Vorba e că Gheorghe Nagaevschi și fratele acestuia, Iulius, ba și cel de-al treilea frate, Anatol, primarul de Zăbriceni, nu numai că sunt – ca să vezi! – dintr-o localitate (satul Terebna, comuna Zăbriceni, plasa Râșcani, județul Bălți) cu subsemnatul Liviu Belii, dar... și rude. Bunicul său pe linie maternă, Gheorghe Plugaru, care 1949 a fost deportat cu întreaga familie în Siberia, era nepotul soției diaconului Bisericii „Sf. Nicolae” din sat, Gavril Nagaevschi, tatăl celor doi aviatori.

O remarcă: deși Gheorghe (Jorj, cum i se mai spunea în familie, și Jorjic – în sat), spre deosebire de ceilalți frați, s-a născut în virtutea împrejurărilor, în 1903, la Cetatea Albă (părintele lor, absolvent al prestigiosului în întreaga Basarabie Seminar teologic din Edineț, a fost repartizat cu exercitarea serviciului divin la sudul Basarabiei), el se considera de baștină din Terebna. Localitate, unde și-a petrecut copilăria și adolescența și cei mai frumoși ani ai vieții. Între altele fie amintit, Terebna a fost pentru prima dată documentată în analele vremii și istoriei la 17 iunie 1429, pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun, unchiul lui Ștefan cel Mare și

*Generalul-inginer Vladimir Stângaciu,
originar din comuna Bălăești, Orhei*

*Generalul-inginer Victor Patevski,
originar din Ismail*

Sfânt. În realitate însă, arheologii au descoperit pe teritoriul ei o așezare preistorică cu o dăinuire în timp de peste 50 de secole.

Din spusele mamei semnatarului acestor rânduri, profesoara **Iulia Belii-Plugaru**, născută în 1928 și decedată în 2014, precum și a consă-tencelor, **Valentina Ghețu** (a.n. 1928) și **Maria Marchitan** (a.n. 1935), dar și din mărturiile altor terebneni, ce s-au transmis din generație în generație, junele Jorj, la străduințele părinților, care îl vedeau neapărat preot – continuator al unei dinastii de clerici din familie, și-a început studiile, volens-nolens, cu toate că se vedea pilot (profesie în mare vogă pe atunci, la începuturile aviației în Europa și pe aceste plaiuri), mai întâi la Seminarul teologic din Chișinău.

Mai târziu, după revenirea, în 1918, a Basarabiei la Patria-mamă, visul tânărului, de a fi mai aproape de îngeri, l-a adus la Tecuci, la Școala militară. Devenită de curând, și prin străduințele sale, forjerie de cadre aviatice militare pentru întreaga Armată Română, proaspăt și, până la urmă, victorios ieșită din coliziunile Primului Război Mondial.

Iată ce mărturisea acum câțiva ani bătrâna Valentina Ghețu în monografia localității *Terebna – Vatra merelor domnești* (autori **Tudor Țopa**, **Liviu Belii**; Chișinău, 2017, IS „Tipografia Centrală”, 312 p.).

„... Diaconul Bisericii noastre era Gavril Nagaevschi. Diaconul, din câte îmi amintesc, avea trei fii, Iulius și Jorj – aviatori, făcuseră școală la Tecuci, la București și la Brașov, iar Anatol era primarul comunei Zăbriceni, în care intrau satele Terebna, Onești, Hancăuți și Alexeuca. Gheorghe (Jorj) era născut în 1903 la Cetatea Albă, a învățat mai întâi la Seminarul teologic din Chișinău, după care a făcut studii militare. În timpul războiului a fost aviator, comandor, comandant de flotilă. După 1945 s-a stabilit definitiv cu traiul în România, la Brașov, avea soție basarabeancă, a decedat în 1984, are un singur fiu, Emil Nagaevschi.”

În realitate, după cum s-a stabilit ceva mai târziu, familia diaconului, se pare, a avut cinci copii – patru frați și o soră (din păcate, prenumele fiicei ne scapă, pe când cel de-al patrulea fecior se numea Victor... Negoescu; „modificarea” numelui, se întâmpla pe atunci din simplul motiv că bieții basarabeni, vânați după cel de-al doilea măcel mondial prin România, nu se doreau „returnați” din Țară... acasă, de obicei, direct în „gulag”).

La cele relatate aş mai putea adăuga amintirile mamei mele, Iulia (fina de botez a familiei diaconului, ce purta numele fiului său, Iuliu), datând din anul 1940, care era trecută de vârsta celor 12 ani, așa că era în deplină cunoștință de cauză a toate cele ce se întâmplă:

... Pe la sfârșit de iunie '40, țin bine minte aceste momente, pentru că ne-au tulburat și marcat pe toți ai casei, de la mic la mare (tătuca auzi la „Telefunkenul” nostru câte ceva despre ultimatumul rușilor cu privire la Basarabia, nu și despre poziția autorităților românești în problema dată, și nu prea știa ce să întreprindă)... Cu o zi-două înainte de a ne invada rușii, pe «deseatină» (așa se numea locul de la marginea satului unde cei doi frați au improvizat „aeroportul Terebnei”) a aterizat un aparat de zbor deja bine cunoscut de către săteni. Și întrucât casa și gospodăria noastră era situată în preajmă, ne trezim, nitam-nisam, cu badea Jorj în pragul casei. Părea, oarecum, încruntat și agitat ca niciodată... Nici mompasele nu ne-a adus, cum o făcea întotdeauna, în dimineața ceea...

– Vere, se adresa el către tizul și tovarășul său de copilărie, bunicul meu Gheorghe Plugaru, care-l invită în casă «la un pahar de vorbă», acu nu e vremea de taclale... Pregătește-ți cât mai iute documentele, ia-ți

banii și ce ai mai de preț prin casă, vreo două-trei pâini și ceva de-ale gurii, înhamă bidiviii la căruță și – dă-i drumul cât mai repede, măcar și astăzi, peste Prut, drept la Ripiceni (localitate cu o renumită fabrică de zahăr în România și cea mai apropiată – preț de câțiva kilometri, piață de desfacere pentru țăranii terebneni).

Cum „vărul Gheorghe” rămase înmărmurit la auzul acestor vorbe și nu știa ce să zică, pilotul mai adăugă: „Ia seama, că cu cele 49 de hectare ale tale ești trecut drept primul gospodar în sat, iar bolșevicilor nu le sunt pe plac gospodarii și o să înfunzi Siberia, – și tu, și întreaga familie”.

La care bunicul – mama a memorizat spusele lui peste ani, celui care-i dorea doar binele:

– N-o mai fi, bre Jorjic, chiar așa cum le ticluiești tu... Ce, rușii nu sunt oameni, nu mănâncă și ei pâine?! Da cine să le-o crească, dacă nu noi, țăranii?

– Cum dorești, vere. Vezi, să nu te căiești pe urmă, va fi prea târziu... Că eu mă duc să-i grăbesc pe-ai mei...

... În timpul războiului, plugărenii s-au întâlnit atât cu Jorj, cât și cu Iulius Nagaevschi de mai multe ori – de fiecare dată când dâșii, în zile de grea cumpănă pentru toată lumea, izbuteau să ajungă mai aproape de locurile natale. Treceau cu mare drag pe la bunicul Gheorghe. Chiar au mas, aflându-se într-un concediu de câteva zile, la el. Și – s-au fotografiat, și cu mama mea, care era, în anii de război, elevă la Liceul industrial de fete „Regina Maria” din Bălți.

Țin bine minte acele fotografii; în unele, se vede, făcute în altă parte, atelier-foto din oraș, erau îmbrăcați în uniformă militară de paradă, iar eu, fiind măricel de vreo 5-6 ani, nu-mi puteam rupe ochii de la ele – erau atât de frumoase și impunătoare, că mă visam și eu pilot. Asta a fost să se întâmple până prin anul 1953, când tătucul popoarelor, Iosif Stalin, și-a dat obștescul sfârșit. Iar, într-o bună zi, pe la noi a trecut șeful secției raionale de învățământ Brătușeni, Mihail Iacovlevici Luca (ulterior, directorul renumitei Școli Nr.1 moldovenești din Chișinău, pe care am absolvit-o și eu), un vechi prieten de-al tatălui meu, profesorul Spiridon Belii, încă de pe când au învățat la Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, apoi au făcut împreună armată „la români”, în

calitate de „teriști” (armată cu termen redus pentru cei cu studii) la Regimentul „6 Roșiori” din Bălți.

Păi iată, acest prieten precaut al tatei a adunat toate aceste poze, să fi fost vreo 7-8 la număr, și i-a amintit tatei, în ce loc, în Siberia, i se află socrii și să nu dea de vreo belea, dacă aceste imagini le va privi „cine nu trebuie”. Le-a luat cu sine și de atunci nu le-am mai văzut... Ce-i drept, una s-a rătăcit printre celelalte poze, o am.

În fine, ce mi-a mai rămas în minte din amintirile mamei despre bravii temerari ai înălțimilor albastre, pe unde, vorba poetului, doar îngerii se plimbă – terebnenii Gheorghe și Iulius Nagaevschi?

În primul rând, că Domnul Gheorghe, când s-a căsătorit, neapărat la Terebna a dorit să se cunune. Și, ca să-și ducă mireasa din casa părintească până la biserică (cale de 400-500 de metri), camarazii de zbor, unii fiind chiar colegii săi de la Tecuci, i-au angajat o mașină albă, luxoasă – să fie ca la nimeni! – se zvonea că era adusă tocmai de la Iași. Așa ceva, bineînțeles, Terebna până la acea vreme nu mai văzuse și nici nu avea de unde să vadă!

Și al doilea moment din viața lor, legat nemijlocit de baștină. După o nouă misiune de luptă – bombardarea nodului de cale ferată Bălți, de unde hrăpăreții „eliberatori” nutreau să scoată zeci de vagoane cu avere furată (or, piloții români, conduși de către comandorul Nagaevschi, le-au barat intenția, distrugând mai multe linii magistrale), dânșii, la întoarcere spre baza lor vremelnică de la Botoșani, au aruncat de-asupra Terebnei, prin curțile și grădinile oamenilor, cum procedaseră de atâtea ori și mai înainte, pe timp de pace, mai multe kilograme de monpasele, învelite în hârtie colorată – noi le spuneam, în copilăria mea țucherci (din ucraineană, se vede), atât de dorite de copiii de țărani. Mama mea a păstrat una dintre ele până aproape de sfârșitul vieții...

Despre „raidurile” cu „bomboane căzute din cer” se vorbește și astăzi printre consătenii mei, ca despre ceva indispensabil istoriei recente a localității. În așa mod își „bombardau” baștina cei doi băieți ai diaconului Gavril Nagaevschi, Gheorghe și Iulius, piloții Terebnei de altădată... Din păcate, deocamdată, rămași într-un fel în anonim în Țara pentru care și-au dat, la timpul lor, tot ce au avut mai bun și mai de preț în viață.

De fapt anonimi, în afară de satul natal, ar fi rămas și azi, de nu-i po-menea în cartea sa *Generalul reveni acasă* neobositul scriitor și publicist Tudor Țopa, căruia îi mulțumesc, și pe această cale, că m-a găzduit și pe mine în această lucrare cu niște pagini fugare despre domniile lor.

Nemaivorbind de revista „Natura”, ce mi-a inserat cu atâta larghețe în paginile sale aceste evocări nostalgice, mai că spulberate, din viața și existența băștinei mele (laolaltă cu umila mea persoană), în dănuirea ei prin Timp și Vremi...

* * *

... Cum se întâmplă deseori (în cazul dat, noi, muritorii de rând, inclusiv semnatarul acestor episoade, o ia, ca să vezi, drept... „implicare” a forțelor divine), după ce am pus ultimul punct peste cele înșiruite (recunosc, nemulțumit de prea puțină informație de care dispuneam), primesc de la fiica mea, în prezent colaboratoare a unei ambasade din București, câteva „bombe”, legate de existența de după război a eroului terebnean. O și îndemnam insistent, anterior: „Caută, Luciana, peste tot unde găsești de cuviință. Poate că, totuși, dai de urmele lui Nagae-vschi. Unde mai pui că e și o rudă îndepărtată de a noastră...” Asta după ce un colonel, vicedirector al Arhivelor Militare Centrale ale Statului român, situate în orașul Pitești, unde ne-am deplasat special, în vara lui 2019, împreună cu Tudor Țopa și academicianul Viorel Prisăcaru (Domnia sa fiind și academician al Academiei Medicale din România), ne-a relatat că, din păcate, în mapele arhivistice ale organizației respective, la moment, nu se găsește nici un document – dar nici unul! – ori-cât de neînsemnat, despre frații aviatori, originari de pe meleagurile basarabene. Tot atunci funcționarul superior al Arhivei ne-a informat că în vara lui 1944, cele 6 vagoane încărcate cu materiale de arhiva, cu preponderență militare, ce se evacuaau de la București în grosul Țării, au fost bombardate de către aviația americană și cea engleză, arzând până la ultima filă...

Repetăm, unul dintre ei, la vremea sa, a purtat epoleți de ofițer, comandor, comandant de flotilă, cu alte cuvinte titluri supreme în aviația română. Fiind, în același timp, unul dintre eroii aripilor militare românești, acoperiți de glorie, în cel de-al Doilea Război Mondial...

În ceea ce privește materialele, sosite „la țanc” de la București, cel mai mare interes îl prezintă două dintre ele – *Comandor aviator Gheorghe Nagaevschi* de **Mihai-Athanasie Petrescu**, în care, între altele, autorul dorește să mulțumească domnilor Victor Negoescu, fratele comandorului, și Emil Nagaevschi, fiul acestuia, ambii membri ai Asociației Aviatorilor Brașoveni, pentru documentele puse la dispoziție. Materialul amintit a fost scris în luna iunie 2012 și, deci, cu vreo zece ani în urma, cei doi – și fratele comandorului, și băiatul lui – erau cu certitudine în viață. Deși în prezent ar fi la o vârstă mai mult decât respectabilă, bănuim că cineva dintre ei (ce bine ar fi să fie ambii!) este în viață. Rămâne, eventual, să-i găsim...

Mai jos ținem să Vă prezentăm aceste lucrări, reproducându-le întocmai, astfel păstrându-le autenticitatea și valoarea de document intacte și inedite.

„Vă ordon: Treceți Prutul!” El a fost primul...

COMANDOR AVIATOR GHEORGHE NAGAEVSCHI

Recent, s-au împlinit niște ani de când România a intrat în focul celui de-al Doilea Război Mondial. Data istorică a trecut quasi neremarcată, de aceea m-am gândit ca povestea unui aviator român care a pornit, printre primii, la luptă, este binevenită.

Sunt momente în istorie când un stat este nevoit să aleagă dintre două rele pe acela care i se pare mai mic. Acesta a fost cazul în 1941, când România a trebuit să cântărească între amenințarea comunistă a Uniunii Sovietice, dinspre est, și cea fascistă, hitleristă, dinspre vest. Conducătorul de atunci al țării, Ion Antonescu, având în vedere potențialul militar german, care în 1941 era superior celui sovietic, a ales alianța cu Germania, aderând la planul Barbarosa, cu speranța de a elibera teritoriul Basarabiei, trecut abuziv în stăpânirea lui Stalin în 1940. Așa se face că la 22 iunie 1941, armata română a forțat trecerea Prutului, executând ordinul șefului statului. Primul care a făcut-o, la manșa unui bombardier Savoia Marchetti a fost comandorul (av.) Gheorghe Nagaevski.

Gheorghe Nagaevski s-a născut în aprilie 1903, la Cetatea Albă, în Basarabia. Tatăl său, diaconul Gavril Nagaevski, l-a înscris, ca și pe ceilalți cinci copii ai săi, la Seminarul Teologic din Chișinău, de unde tânărul Nagaevski s-a transferat la Liceul Militar din același oraș, după unirea, din 1918, a Basarabiei cu România. Apoi a urmat cursurile Școlii Superioare de Ofițeri de cavalerie, devenind ofițer al armatei române. Ca mulți alți militari, el a ales să treacă la aviație, răspunzând la apelul conducătorilor oștirii, pentru a completa deficitul de cadre de la această armată. După brevetare, Nagaevski s-a antrenat pe mai multe tipuri de aeronave, fiind, în cele din urmă, repartizat la Flotila de bombardament. Atunci când România a achiziționat primul lot de 20 de bombardiere franceze Potez 633, unul dintre piloții angajați pe acest avion a fost Gheorghe Nagaevski, care a primit chiar comanda Grupului 2 Bombardament Potez 633. Ulterior, el a mai pilotat și bombardiere de

tip Heinkel 111 și Savoia Marchetti 79 (fabricat cu licență la Uzinele I.A.R. Brașov).

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial pentru România l-a aflat pe Gheorghe Nagaevschi la comanda Grupului 5 Bombardament. În această calitate, dar și ținându-se cont de originea lui basarabeană, comandorul Nagaevschi s-a aflat în fruntea primei formații de avioane românești care a trecut în zbor Prutul în dimineața zilei de 22 iunie 1941, practic fiind primul combatant român în această situație. În cursul luptelor, pilotul Gheorghe Nagaevschi s-a făcut remarcant prin rezultatele pozitive ale misiunilor sale. Pierderile suferite de Grupul său au fost reduse și datorită tacticii inventate de comandant, aceea de a reveni la bază în *rasse-motte*, avioanele devenind, în acest fel, greu de detectat și interceptat de către inamic. Deși acțiunile bombardierilor nu sunt la fel de spectaculoase, totuși Nagaevschi a realizat și câteva fapte de arme care au atras atenția. Astfel, la 4 august 1941, atunci când adjutantul aviator Ovidiu Clopoșel, pilot pe un I.A.R. 80 afectat protecției Grupului 5 Bombardament, a fost nevoit să aterizeze forțat între liniile frontului, în bătaia armelor de infanterie ale inamicului, Nagaevschi, care a văzut din aer întâmplarea, nu a ezitat să aterizeze cu avionul său lângă 80-ul avariat, salvându-l pe Clopoșel. Pentru activitatea sa pe front, cdr. Nagaevschi a fost recompensat cu numeroase ordine și medalii, cea mai valoroasă fiind „Virtutea aeronautică cu barete”, clasa Cavalier.

După încheierea păcii, până în 1948, Gheorghe Nagaevschi a fost comandantul Flotilei 1 Bombardament, din Brașov. La acea dată, drept „recunoștință” pentru a fi fost primul român în luptă pe frontul de est, el a fost trecut în rezervă, la numai 45 de ani!

Abstract

The Nagaevschi Brothers, the flying Legends of Terebna

Keywords: *Gheorghe Nagaevschi; aviation; Bessarabia; Terebna; heroism; World War II; post-war marginalization; historical recognition*

The article explores the remarkable life and achievements of the Nagaevschi brothers, originally from Terebna, a small village in Bessarabia, highlighting their significant contribution to Romanian and Soviet aviation. Guided by historical documents and testimonies of contemporaries, the text reveals the heroic itinerary of Gheorghe Nagaevschi, aviator commander, who, be-

fore and during the Second World War, demonstrated exceptional courage and piloting mastery recognized by numerous awards. In addition to the biographical details of Gheorghe, the author also highlights the figure of his brother, Julius Nagaevschi, thus contributing to the completion of a family picture of heroism and devotion to the homeland. The article also addresses moments of their post-war life, marking the impact of the transition from recognition of merits to marginalization during the communist period. The conclusions emphasize the need to reassess their historical contributions in the current context.

Constantin OLTEANU

în dialog cu Mihai CIOBANU

**„Când iese iarba, când înfloresc pomii,
când plouă, mă bucur ca un copil”**

Constantin OLTEANU: V-am telefonat în una din zile și nu mi-ați răspuns. Am vorbit un pic mai târziu și ați spus că erați la vilă, iar acolo telefonul e întotdeauna „mai departe”. Pentru ce mergeți la vilă, domnule Ciobanu, că, dacă spuneți că trăiți din ce creșteți acolo, nu știu, să cred sau...

Mihai CIOBANU: Vila pentru mine este un refugiu. O căsuță la o margine de pădure și o mică grădinuță. Am copilărit la țară, sunt un om al pământului, știu și cunosc grijile oamenilor de la sat. De aceea mă bucur ca un copil când văd frumusețea din jur, când copacii dau în floare primăvara, mă bucur când plouă, înseamnă că vom avea roadă. Și nu cresc ceapă, cartof, usturoi, roșii, ca să trăiesc din acestea. Nu. Dar e mare păcat când pământul stă pârloagă. Asta am deprins de la părinții mei. Și nu dă Doamne să se răzbune pământul pe noi pentru neglijența noastră, pentru lenea noastră.

C.O.: Cum îl poate forma pe un copil satul în care s-a născut și în care a crescut? Dacă nu creșteți în satul Bujor, erați același?

M.C.: Fiecare om se naște sub o stea, are un destin. Și nu contează în ce localitate s-a născut. Drumul care îi este predestinat îl va parcurge. Copiii de la țară din vremea mea erau mai necăjiți, dar mai ascultători, nu ieșeau din cuvântul părinților. Poate deoarece cunoșteau lipsurile. Dar în același timp, erau mai fericiți. Părinții lor erau aproape. Astăzi copii de la țară au de toate, dar cred ca sunt mai puțin fericiți. Le lipsesc părinții, care sunt plecați peste hotare. Satul meu de baștină, Bujor, a fost și este unul special. Nu știu de unde provine denumirea frumoasă

Mihai Ciobanu. „Cânt la lume ca mi-i dragă...”

a satului, dar cu siguranță nu vei găsi o gospodărie unde să nu înflorească bujorii primăvara. Frumusețea din jur, sătenii mei frumoși la suflet și la chip au lăsat o amprentă în sufletul meu pentru toată viața.

C.O.: Cum v-ați apropiat de cântec, că părinții nu au prea urcat pe scene și nu au cules aplauze?

M.C.: Părinții mei au fost oameni simpli, țărani din tată-n fiu, dar de o inteligență aparte. Știau să deosebească ce e bine și ce e rău. Aveau un auz fin, mai ales mama. Ea a cântat mulți ani în strană la biserică. Și era o bocitoare la mare căutare. Bocetul este un gen folcloric greu de interpretat dacă nu ai harul improvizației, dacă nu știi să ticluiești cuvintele în așa fel încât să atingă cele mai sensibile corzi ale sufletului. Mama avea acest har. Cred că de la ea mi s-a transmis dragostea pentru cântec. Deseori mă prind la gândul că și intonația din glasul meu seamănă tot mai mult cu cea a mamei. Și apoi cum putea să fie altfel?

C.O.: De-a lungul vieții, Dumneavoastră ați colaborat cu mulți oameni de creație, inclusiv cu mari poeți, care v-au ajutat să cântați texte dintre cele mai bune. Cum a fost să colaborați cu Grigore Vieru?

M.C.: Consider că am avut noroc în viață să întâlnesc oameni de mare valoare: Anatol Ciocanu, Vasile Romanciuc, Grigore Vieru ș.a. De la ei am învățat să fiu atent cu slova, iar colaborarea cu aceștia a fost de bun augur. Dacă n-ar fi fost conlucrarea cu Anatol Ciocanu, nu știu dacă apăreau așa cântece ca *Pe doi ani la revedere*, *Trece Gheorghe supărat*, *Pragul părintesc* – șlagăre prin anii '80. Mai deunăzi am constatat că am peste 40 de cântece pe versurile lui Vasile Romanciuc. Și pentru cântecele de muzică ușoară și pentru cele populare. Cântecul *Scrisoare pentru mama* pe versurile Domniei Sale, înregistrat în 1987, este și astăzi distribuit pe rețelele de socializare. Nemaivorbind de celelalte șlagăre: *Anii nu se uită-n calendar*; *Inimioară, nu ofta*; *Eu sărac și tu săracă*; *Cântecul Prutului*; *Copilărie*; *parcă-ai fost mai ieri*; *Rugă pentru noi*; *Neamul nostru românesc*; *La Pașcani*; *Hora basarabenilor* și multe altele. Și astăzi orice text care așteaptă să-i găsec o linie melodică trece prin sita poetului și prietenului Vasile Romanciuc. Oare acesta nu este un noroc să ai așa prieteni?

Primul text pe care mi l-a scris Grigore Vieru prin anul '86 a fost *Mi-amintesc de-a mea copilărie*. La scurt timp, cântecul a devenit foarte solicitat. Tot atunci i-am dat tema unui alt cântec – *Casa părintească nu se vinde*. Dar veniseră anii '90, ani de renaștere națională și colaborarea lui Grigore Vieru cu Ion și Doina Aldea-Teodorovici am considerat că era mai importantă, mai de folos pentru fiecare dintre noi. Abia la începutul anului 2000, am îndrăznit să-i amintesc poetului de tema pe care i-o dădusem cândva. Dumnealui s-a „aprinș” și a doua zi mi-a adus textul. Cu mici schimbări, am îmbrăcat cuvintele în haina melodică și așa am înregistrat cântecul *Casa părintească nu se vinde*, care a devenit cartea mea de vizită. Interesant că și Grigore Vieru mi-a scris vreo 40 de texte. Sunt norocos, deoarece poetul mi-a lăsat peste 20 de manuscrise la care le caut melodia. La unele le-am găsit-o și deja le-am și înregistrat. Din cele 22 de albume muzicale lansate, două îmi sunt foarte dragi. CD-ul „*Rugă pentru noi. Cântece pe versurile lui Vasile Romanciuc*” și CD-ul „*Pe ostrovul Prutului*”, pe versurile poetului Grigore Vieru.

C.O.: Este adevărat că piesa *Casa părintească nu se vinde* a cam fost oprită la început? Ați mai avut cântece care i-au pus pe gânduri atunci pe cei din consiliile artistice, din alte cabinete?

Portret de familie

Împreună cu feciorul Mihăiță Ciobanu

Alturi de marele maestru Nicolae Botgros

Colaborare cu Orchestra fraților Vasile și Vitalie Advahov

M.C.: V-am spus deja cum a apărut cântecul *Casa părintească nu se vinde*. Nu că ar fi fost oprit, doar că dirijorul orchestrei cu care am înregistrat cântecul considera că tema cântecului nu e de valoare și apoi, nici cu aranjamentul melodic nu prea am fost de acord. Am apelat la alt aranjor și așa a apărut cântecul în varianta finală, pe care îl cunosc toți.

Cu consiliile artistice la vremea respectivă am avut câteva neînțelegeri. Multe texte, chiar și ale poeților consacrați, treceau cu greu de consiliile artistice. Nu știu de ce, dar persoanele care erau în aceste consilii se considerau în drept să judece versurile lui Grigore Vieru. Dar aveau și partea bună acestor consilii artistice. Se înregistrau cântece cu versuri de calitate.

C.O.: Cum e să cânți anumite valori, anumite repere de care omul are nevoie, dar să vezi că o parte din oameni trăiesc altfel? Când treceam pe lângă casa părinților Dumneavoastră, auzeam în mintea mea „Casa părintească nu se vinde...”, dar tot atunci, pe o poartă din apropiere, cu peria, scria mășcat „Se vinde”.

M.C.: Oricum ar trăi oamenii, dar valorile sunt unice la toți și în toate timpurile: părinții, copiii, nepoții, casa părintească, dragostea de neam și țară. Acestea valori mă strădui să le cânt. Mă doare și pe mine că rămâne satul pustiu, că străinătatea pune stăpânire pe noi, că multe case rămân părăsite și pământul neîngrijit. Nu este sat în Moldova noastră unde să nu fi concertat. Și, crede-mă, mi se strângea inima de durere când vedeam casă cu lacăt ruginit la poartă și buruienile crescute cât omul. Stăpânii s-au trecut, iar copii au ales calea străinătății. Sincer, nu știu ce e mai bine: să lași să se ruineze casa sau să o vinzi. Eu cred că cel mai bine este să o donezi unei familii nevoiașе.

La o aniversare de-a mea, primarul satului Bujor, Ion Agaci, a menționat că datorită cântecului *Casa părintească nu se vinde*, în sat nicio casă nu e de vânzare. Nu știu pe cât este de adevărat...

C.O.: Am o întrebare pe care o păstrez pentru toate interviurile: „Ce făceați în ziua în care a ars Filarmonica?”

M.C.: Eram în afara orașului, filmam un clip la piesa *Cântecul crâșmarului*. Cineva din echipa de filmare a dat vestea tuturor, ne-am oprit pentru ceva timp din filmări. Și cu toate că textul lucrării este unul de glumă, eram toți cu dispoziția la pământ. Am reluat filmările a doua zi. Sper să ajung ziua când Filarmonica Națională își va deschide larg ușile și o altă generație se va bucura de concerte de înaltă calitate.

C.O.: Ce le spuneți tinerilor interpreți când vorbiți cu ei?

M.C.: Vreau să menționez că avem tineri foarte talentați. Îi respect și mă bucur pentru acei care au ales această meserie și au pornit pe calea cântecului popular. Îi încurajez să fie mereu în căutarea cântecului propriu, să nu copieze și mai ales să nu fure din repertoriul interpreților consacrați. Cu părere de rău, mulți dintre ei aleg calea cea mai ușoară – să preia textul, melodia unui cântec deja cunoscut. Mă bucur pentru acei tineri care au bunul simț, mă contactează și cer acordul de a in-

Împreună cu poetul Vasile Romanciuc. Cântec și poezie

Alături cu părintele Vasile, Catedrala „Sf. Elena” din Chicago

terpreta un cântec sau altul din repertoriul meu. Dar cel mai grav este când au tupeul de a schimba linia melodică sau de a înlocui versurile. Cel mai dureros caz pentru mine a fost când, anul trecut, un actor și-a permis, fără acordul meu, să parodieze cântecul *Casa părintească nu se vinde*. A schimbat textul lui Grigore Vieru. Mă întreb ce ar fi zis poetul? Legea poate și permite așa ceva, dar mai sunt și niște legi nescrise, ce țin de suflet, de părinți, de casa părintească, de amintirile din copilărie. A fost o discuție aprinsă pe rețelele de socializare și foarte multă lume, prin comentariile lor, m-a susținut, mi-a dat dreptate. Le mulțumesc. La un moment chiar m-am gândit pentru cine cânt și cui las toate cântecele mele, dacă unii tineri își permit să-și bată joc de ele.

C.O.: Cântecul popular își va păstra locul în lumea asta a telefoanelor, a tehnologiilor. Credeți că dacă veți solicita *Casa părintească nu se vinde*, inteligența artificială ne va da exact ce avem astăzi?

M.C.: Rar circul cu transportul public, dar ceva timp în urmă am urcat în troleibuz și, la un moment, aud sunetul de apel al unui telefon mobil. Răspunde un tânăr. Dar știi ce m-a bucurat? Tonul de apel era *Trandafir de la Moldova*. Iată o combinație între inteligența artificială, care tot mai mult e prezentă în viața noastră, și cântecul popular. Vreau să cred că rădăcinile noastre sunt temeinice și nicio inteligență artificială nu va reuși să le ruineze.

C.O.: Am vorbit la Chicago cu părintele Vasile despre Dumneavoastră. De unde e această legătură?

M.C.: În 2015 am fost invitat de părintele Vasile din Chicago să susțin un concert de caritate pentru o cauză nobilă: construirea catedralei „Sf. Constantin și Elena”. Sigur că am acceptat. El în fiecare an organizează festivalul de vară, la care sunt invitați interpreți din România. În acel an, la inițiativa enoriașilor basarabeni, am fost invitat și eu. Au fost câteva spectacole de mare încărcătură emoțională. M-a impresionat părintele Vasile, vorba lui cu tâlc, înțelepciunea și grija cu care aducea cuvântul Domnului enoriașilor. Deși tânăr, dar aveam impresia că se lumina la față când vorbea de Dumnezeu.

C.O.: Când Dumneavoastră sunteți aici, iar copii – peste niște ape mai mari, vă simțiți singur?

M.C.: Dar oare puțini părinți se simt abandonați și singuratici cu copii la două case depărtare? Nu întotdeauna distanța de mii de kilometri poate destrăma o familie. Depinde de educația pe care le-ai dat-o copiilor, ce valori le-ai insuflat. Pe parcursul săptămânii ne trimitem mici mesaje, dar, ca regulă, duminica vorbim și cu fiica, și cu feciorul. Ne vedem, ne auzim, ne împărtășim noutățile de peste săptămână. Ne bucurăm de nepoți. Dar îi vizităm cel puțin o dată pe an. Des se întâmplă că sunt invitat de diasporă sau de prieteni să susțin spectacole în Canada sau Portugalia. Dar mai mare este bucuria când reușesc ei să vină în vizită la bunei.

C.O.: Prin ce a rămas Nicolae Sulac irepetabil?

M.C.: Nicolae Sulac este și va fi o emblemă a cântecului popular. A rămas irepetabil prin vocea sa inconfundabilă, prin umorul său fin, prin dragostea pentru public.

C.O.: Ce avantaje au în raport cu noi, cei de aici, cântăreții de muzică populară din România?

M.C.: Consider că unul din avantaje ar fi apariția la emisiuni folclorice Radio și TV. Au foarte multe emisiuni folclorice. Mai des sunt organizate festivaluri, concursuri pentru interpreți profesioniști, pentru amatori, pentru copii. Dar și cântăreții de aici sunt în avantaj, deoarece înregistrările cu orchestrele profesioniste de la noi garantează o calitate înaltă. Nu degeaba interpreții de peste Prut stau în rând pentru a face înregistrări cu „Lăutarii” lui Nicolae Botgros, cu Orchestra fraților Advahov, cu orchestra „Fluieraș” dirijată de frații Ștefăneț.

C.O.: Cât de des cântați la Bujor, domnule Ciobanu?

M.C.: Ori de câte ori sunt invitat. În viața mea nu m-am cerut în niciun spectacol. Nu e în firea mea să mă duc neinvitat.

La casa părintească

C.O.: Care cântec vă reprezintă cel mai bine?

M.C.: Toată cariera mea artistică aş putea s-o împart în mai multe etape. În fiecare etapă exista un cântec-două care mă reprezenta cel mai bine. La început a fost *Pe doi ani la revedere* şi *Am plecat copil din sat*. Apoi *Mândra mea s-a măritat*; *Codrule, de-aş fi ca tine*. Mai târziu *Nu mă dojeni, nevastă*; *Satul meu, nume de floare*; *Anii nu se uită-n calendar*; *Busuioc înlăcrimat*; *Tineretea este trecătoare*. Acum cred că cartea mea de vizită este, după cum am mai menţionat, *Casa părintească nu se vinde* sau *Anii cei mai dragi din viaţa mea*. Dar am observat că cele mai multe vizualizări pe canalul meu de Youtube le are cântecul *Eu sărac şi tu săracă*. Aşa că sunt la încurcătură care cântec mă reprezintă cel mai bine.

C.O.: Indiferent de piesele la care v-aţi referit, rămâneţi ambasadorul valorilor noastre româneşti în lume. Vă mulţumim pentru asta şi vă urez inspiraţie continuă.

Constantin OLTEANU in dialog with Mihai CIOBANU.

"When the grass comes out, when the trees bloom, when it rains, I rejoice like a child"

Abstract

Keywords: Mihai Ciobanu; folk music; cultural traditions; Republic of Moldova; Grigore Vieru; technology; fundamental values; modernization; globalization

This article presents a detailed discussion with Mihai Ciobanu, a well-known folk music performer from the Republic of Moldova, who shares his thoughts and experiences about music, life, and the impact of technology on cultural traditions. Through dialogue, Ciobanu reflects on the deep significance of fundamental values such as family, land and music in the current societal context. Highlighting concerns of losing ties to traditions and the importance of preserving them for future generations, he also reveals how relationships with important poets such as Grigore Vieru influenced his art. The article also addresses the tensions between traditional and modern, highlighting the ability of popular music to persist and adapt despite the challenges of modernization and globalization.

Tudor ZBÂRNEA

Un act de recuperare a unor valori culturale românești

T.Z. – artist plastic, membru al Uniunilor Artiștilor Plastici din Republica Moldova, România și al Asociației Internaționale a Artiștilor Plastici Profesioniști în cadrul UNESCO. Peste 200 de expoziții (inclusiv 25 personale) organizate în țară și în străinătate: Belarus, Belgia, Cipru, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Lituania, Moldova, Olanda, România, Rusia, Ucraina. Lucrări în colecții publice în Belarus, Franța, Kârgâzstan, Republica Moldova, România, Turcia. Autor și coordonator de proiecte în domeniul artelor vizuale: „Vecinii de la Răsărit”, Utreht, Olanda, 2006; „Moldova, Artă Contemporană” – Bruxelles, Belgia, 2006. Curatorul Bienalei Internaționale de Pictură, Chișinău-2009, Chișinău-2011. Din 2002 – Directorul Muzeului Național de Artă al Moldovei.

Muzeul Național de Artă al Moldovei din Chișinău prezintă publicului bucureștean poate cea mai importantă expoziție de pictură basarabeană, organizată în ultimul secol la București, de astă dată, în sălile de expoziție ale celei mai prestigioase instituții muzeale – Muzeul Național de Artă al României.

Expoziția *Un secol de pictură basarabeană – O sută de opere din colecția MNAM*, curatoriată de istoricul și criticul de artă Tudor Stavilă, reflectă o succintă radiografie asupra principalelor caracteristici și tendințe estetice ale spațiului pruto-nistean într-o perioadă de peste o sută de ani – de la întemeietorii Școlii basarabene de pictură: Vladimir Ocușco, Șneer Cogan, Pavel Piscarev, Eugenia Malișevschi, Auguste Bailleayre, Alexandru Plamădeală și maeștrii Mihai Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Igor Vieru, Eleonora Romanescu, Elena Bontea, Sergiu Cuciuc, Dimitrie Peicev, la o serie de artiști contemporani din generații mai tinere: Andrei Sârbu, Ina Țâpin, Mihai Țăruș, Vladimir Palamarciuc, Ilie Cojocar, Ghenadie Jalbă, Simion Zamșa, Vasile Moșanu, Iurie Platon, Florina Breazu ș.a., cu lucrări realizate într-o perioadă relativ recentă, acestea făcând parte exclusiv din colecția Muzeului Național de Artă din Chișinău.

Colecția muzeului a fost creată în baza Pinacotecii municipale Chișinău, creată în anul 1939, care conținea o gamă largă de lucrări de pictură, grafică, sculptură și artă decorativă provenite, în mare parte, din donațiile particulare ale unor remarcabili artiști basarabeni, dar și o serie de opere, semnate inclusiv de Theodor Pallady, Nicolae Tonitza, Max H. Maxy ș.a., acestea fiind transmise în fondurile Pinacotecii de către Ministerul Cultelor și Artelor de la București. După ocupația sovietică din anul 1940 și începutul războiului cu Uniunea Sovietică, în anul 1941, întreaga colecție a muzeului a fost transferată la Tiraspol, iar mai apoi la Harkov, unde a dispărut fără urmă.

Colecția de pictură națională actuală a Muzeului Național de Artă al Moldovei, reconstituită după 1944, cuprinde un număr de 3 564 de opere, perioada *basarabeană* fiind reprezentată sumar. În mare parte, aceasta include lucrări din achiziții sau comenzi de stat angajate politic, care s-au produs în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, perioadă în care majoritatea creatorilor și-au pliat interesele artistice pe tematici ideologice. Odată cu dezghețul hrușciovist, o serie de artiști în frunte cu Mihail Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Ada Zevin, Igor Vieru, ș.a. se detașează complet de limbajul artistic impus de ideologia comunistă și se orientează spre o nouă direcție artistică în pictură, bazată pe luminozitate și acorduri cromatice pure, principii estetice ale postimpresionismului, influențând favorabil întregul peisaj artistic.

În ultimele decenii muzeul își completează colecțiile, în mare parte, din donații sau cu lucrări premiate în cadrul unor concursuri organizate în parteneriat cu Ministerul Culturii și Uniunea Artiștilor Plastici, cum ar fi: Bienala Internațională de Pictură, Chișinău, Saloanele Moldovei sau alte manifestări artistice (simpozioane, tabere). Pe această cale, Colecția de pictură națională a muzeului s-a completat cu o serie de opere de valoare ale unor artiști reprezentativi din România: Camil Ressu, Corneliu Baba, Gheorghe Anghel, Ilie Boca, Florin Ciubotaru, Constantin Flondor, Paul Gherasim, Horea Paștina, Marin Gherasim, Ion Alin Gheorghiu, Teodor Moraru, Ion Pacea, Ion Sălișteanu, Corneliu Ionescu, Silvia Radu ș.a.

Expoziția de față, evitând lucrările cu tematici ideologice vehemente specifice perioadei sovietice, reprezintă o privire de ansamblu a parcursului pictural al mediului artistic din Moldova. Pe simeze se regăsesc o serie de opere clasate în Tezaurul Patrimoniului Cultural Național, precum și alte lucrări de certă valoare estetică, ale unor artiști care au reușit să inducă mediului artistic vizi-

uni reformatoare asupra fenomenului picturii, promovând cu prioritate modelul occidental, orientat spre tendințele estetice inovatoare. Cele o sută de lucrări reprezintă, concis, tabloul general cu toate datele caracteristice școlii de pictură a actualului spațiu al Republicii Moldova, al unei perioade relativ îndelungate, cuprinsă între anii 1896 – 2021. Perioadă, în care s-au produs mutații esențiale atât pe plan politic, cât și cultural, care au supus atât școala de arte frumoase, cât și evoluția mediului artistic unei dinamici sinuoase, pe care nu ne-am propus să o ilustrăm exhaustiv.

Reîntoarsă la Chișinău și întregită cu opere ale artiștilor români păstrate în fondurile muzeului, selecția de lucrări va completa în mare parte expoziția permanentă a Galeriei de Artă Națională a Muzeului Național de Artă al Moldovei, care va fi inaugurată în preajma Zilei Naționale a României.

Ținem să exprimăm cele mai sincere sentimente de apreciere și grațitudine colegilor noștri de la Muzeul Național de Artă al României pentru deschiderea permanentă și buna colaborare în realizarea acestei importante expoziții, pe care o considerăm un act de recuperare a unor valori culturale românești, aduse în fața publicul român, mai puțin familiarizat cu școala de pictură basarabească, a cărei inaugurare are loc, în mod simbolic, de Ziua Unirii Basarabiei cu România.

Abstract

An Act of Recovering Romanian Cultural Values

Keywords: *Bessarabian painting; exhibition; National Art Museum of Moldova; Tudor Stăvilă; post-impressionist aesthetics; cultural heritage*

The article presents the exhibition "A century of Bessarabian painting - One hundred works from the MNAM collection", curated by Tudor Stăvilă, highlighting the efforts to reconstruct and present the evolution of Bessarabian painting over more than a century, from the founders of the Bessarabian Painting School to the artists contemporaries. The exhibition reflects the essential political and cultural mutations in this space, marking the transition from ideological themes imposed by the Soviet regime to an orientation towards post-impressionist aesthetics, with an emphasis on brightness and chromaticism. It also emphasizes the role of donations and partnerships in completing and diversifying museum collections, as well as the importance of collaboration between the National Art Museum of Moldova and other cultural institutions in promoting the Bessarabian artistic heritage.

Tudor STĂVILĂ

Un secol de pictură basarabeană

O sută de opere din colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei

T.S. – istoric și critic de artă, doctor habilitat în studiul artelor. Este autor a peste 150 de publicații, apărute la Chișinău, București, Moscova, Istanbul. A semnat 10 monografii: *Icoane vechi din colecții basarabene*, *Patrimoniul cultural al R. Moldova* (două ediții), ambele lucrări în colaborare cu Constantin Ciobanu, *Icoana basarabeană din secolul XIX*, *Un secol de sculptură românească*, lucrările monografice despre Auguste Baillayre, Teodor Kiriacoff ș.a. A fost distins cu Premiul Național în domeniul Artelor, Literaturii și Arhitecturii și cu ordinul „Gloria Muncii”.

Cu 102 ani în urmă, în 1922, la București a avut loc Salonul basarabenilor – prima expoziție care a marcat uniunea artistică de pe cele două maluri ale Prutului. A fost un eveniment deosebit, deoarece pentru întâia oară bucureștenii au văzut o artă, la le cărei origini au stat diferențele spațiale și temporale ale Basarabiei (după denumirea ținutului din acea vreme), pierdută mai mult de un secol, și reflectă arta perioadei de tranziție de la cultura religioasă la cea laică de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Selecția actuală a operelor din colecția de pictură de la Chișinău expusă la Muzeul Național de Artă al României conține doar aspectele caracteristice ale evoluției genului pe parcursul unei perioade de peste o sută de ani.

Dezvoltându-se ca fenomen artistic în ambianța culturii est și vest-europene, dar distanțată considerabil în timp și spațiu, arta basarabeană își are începuturile în anii 80 ai secolului al XIX-lea și se constituie, ca proces, în deceniile 2 și 3 ale secolului al XX-lea, marcând apariția artiștilor plastici profesioniști pe meleagul nostru.

Studiind activitatea de creație și manifestările expoziționale ale basarabenilor, ne convin-

gem ușor, cât de nedreptățiți și prizoniți au fost ei și operele lor, atât pe parcursul vieții, cât și după trecerea în altă lume. Două generații de plasticieni basarabeni, cca 160 de persoane, pentru mai mult timp, au fost sortiți uitării sau erau amintiți doar cu ocazia unor „fenomene negative” în cultura RSS Moldovenești. Astfel, tot ce se referea la compartimentul „valori culturale” al acestei perioade, aproape completamente a fost scos din circuit ca urmare a două momente esențiale și diverse: dispariția artiștilor și pierderea operelor. În timpul războiului au fost pierdute operele plasticienilor, donate în 1939 Pinacotecii din Chișinău, și Arhiva Școlii de Belle-Arte, ce conținea informații și lucrări ale pictorilor dintre anii 1888-1940. Aproape în întregime au dispărut lucrările lui Nicolai Gumalic, Vladimir Doncev, Mihail Saharoff, Iurie Bulat, ale Lidiei Arionescu-Baillayre, Mariei Starcevschi, Nadejdei Ivanov, Irinei Filatieff și ale multor altora. Între 1944 și 1948, mulți pictori basarabeni au trecut prin grozăviile gulagului: Victor Ivanov, Afanasie Modval, Mihail Konoșenko, Victor Fiodoroff, Vasile Ghiparis, Lidia Levandovschi, soarta multor altor artiști, rămânând, până azi, necunoscută.

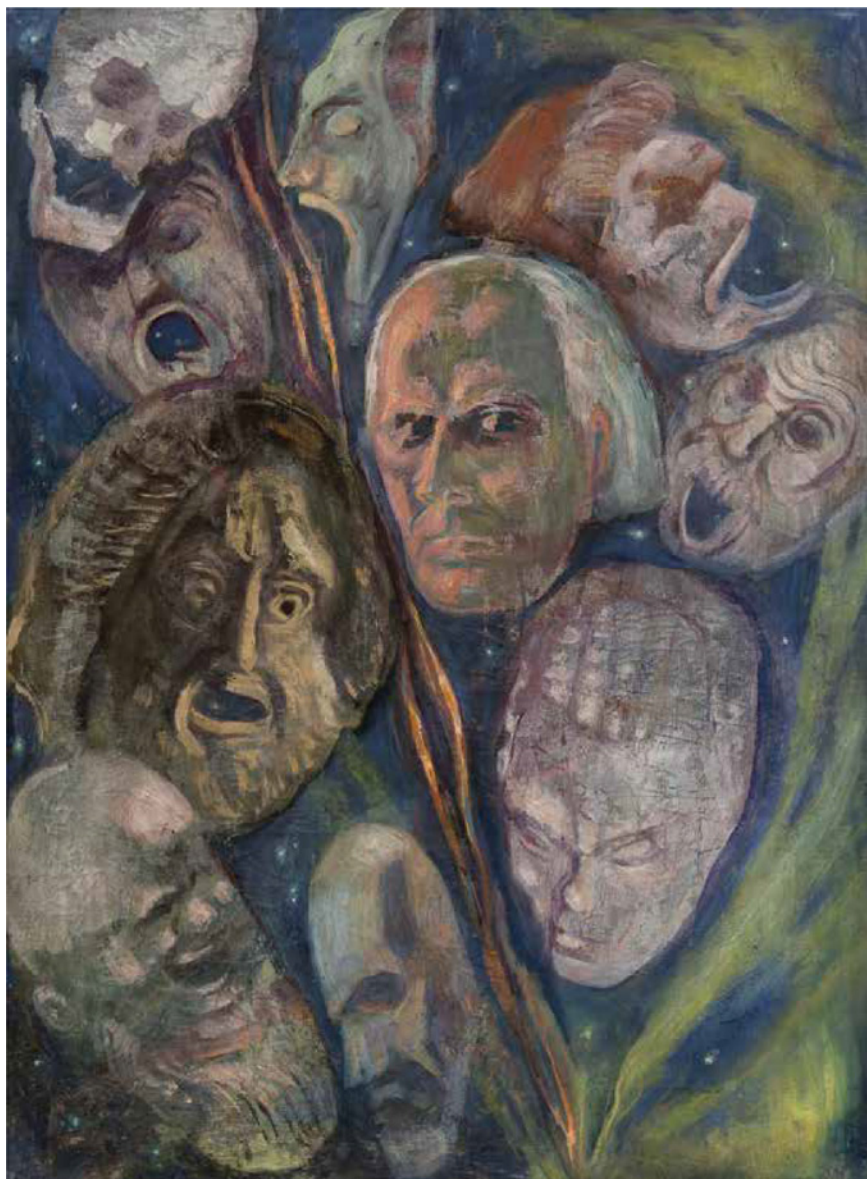
O particularitate distinctă a anilor 1888-1918 a fost înființarea Școlii Serale de Desen a lui Terinte Zubcu (1888), transformată, mai apoi, în Școală de Desen condusă de Vladimir Ocușco (1897-1919) și constituirea nucleului pictorilor care fondează Societatea Amatorilor de Belle-Arte din Basarabia, în 1903. Primele decenii ale secolului al XX-lea au fost marcate de operele unor plasticieni ca Pavel Piscariov, Nicolai Gumalic, Vasile Blinov, Alexandr Climașevschi, Gavriil Remmer, Mihail Berezovschi ș.a., care au conturat și tendințele principale ale procesului, influențat de realismul democratic.

Odată cu schimbarea situației politice și unirea Basarabiei cu România în 1918, Școala anterioară de Desen se transformă în Școala de Belle-Arte, iar la inițiativa lui Alexandru Plămădeală, Auguste Baillayre și Vladimir Doncev, la Chișinău, în 1921, se fondează Societatea de Belle-Arte din Basarabia, care pe parcursul existenței (1921-1939) a organizat 11 expoziții dintre care una la București (1922), câte una la Bolgrad (1934) și Ialoveni (1938), celelalte având loc la Chișinău (1927-1939). O expoziție similară a artiștilor bucureșteni a avut loc la Chișinău abia în 1930.

Un secol de pictură basarabeană

Andrei MUDREA, 1954 – 2022. *Metamorfoze*
(din ciclul „Călătorie în timp”), 2012, ulei, pânză, 80 x 100 cm

Auguste BAILLAYRE, 1879 – 1961. *Autoportret cu măști*, 1945,
tempera, carton, 97,6 x 72 cm

Aurel DAVID, 1935 – 1984. *Amiază*, 1964, ulei, pânză, 115 x 143 cm

Mihail PETRIC, 1922 – 2005. *Nistru la Șerpeni*, 1983, ulei, pânză, 90 x 120 cm

Igor VIERU, 1923 – 1988. *Câte ceva despre ape și cai...*, 1981, ulei, tempera, pânză, 60 x 70 cm

Iurie PLATON, 1963. *Deșteptarea*, 1992, ulei, pânză, 130 x 100 cm

Sergiu CUCIUC, 1940 – 2022. *Copacul*, 1999,
ulei, pânză, 150 x 130 cm

Iurie ȘIBAEV, 1930 – 1986. *Vâlcov. Bărci de pescuit*, 1980,
ulei, pânză, 100 x 110 cm

Andrei SÂRBU, 1950 – 2000. *Sonet. Odă*, 1989,
ulei, pânză, 100 x 150 cm

Mihail STATNÎL, 1942. *Preludiu* (din tripticul „În memoria părinților”),
1989, ulei, pânză, 100,5 x 115 cm

Acestei societăți îi revine organizarea primei expoziții colective a basarabenilor la București, consemnată în ziarul *Rampa* prin articolul *Expoziția pictorilor și sculptorilor basarabeni* (12 octombrie 1922) și Victor Ion Popa (*Salonul basarabean. Expoziție colectivă*, „Adevărul”, 18 octombrie 1922), remarcând tendințele comune și cele specifice între arta basarabenilor și cea a pictorilor din Regat. În cadrul Salonului expun Alexandru Plămădeală, Auguste Baillayre, Șneer Cogan, Nicolai Gumalic, Vladimir Doncev, Iurie Bulat, Haim Marnianschi, Theodor Kiriacoff, Alexandr Climașevschi, Ilia Nebesov, Mihail Saharoff, Nadejda Ivanov ș.a.. Statul român a remarcat mai mulți pictori din Chișinău, oferindu-le ordine și achiziționând opere pentru colecțiile statului: *Deznădejde* de Alexandru Plămădeală, *Țăran basarabean* de Auguste Baillayre, *Scuarul lui Alexandru cel Bun* de Șneer Cogan, *Pod la Florența* de Vladimir Doncev și *Case din Chișinău* de Theodor Kiriacoff, Ana Gavrilă-Cioflec (*Flori*), Mihail Saharoff (*Proiecte decorative*), Nadejda Ivanov (*Pe balcon*) și Gavriil Remmer cu *Interior de odaie țărănească basarabeană*. Cu distincții au fost onorați Alexandru Plămădeală (Steaua României) și Șneer Cogan (Coroana României).

Tendințele principale ale perioadei basarabene se reflectă în abordarea unor direcții și stiluri europene cunoscute deja – simbolismul, postimpresionismul, Stilul 1900 și expresionismul, care au coexistat, în paralel, cu realismul democratic.

Aceste tendințe refractare sunt vizibile și în selecția Muzeului Național de Artă al Moldovei pentru prezenta expoziție de la Muzeul Național de Artă al României, incomparabil mai variată și diferită de cea care a avut loc la București în anul 1922.

În contextul artei moderne din Basarabia a anilor 1888 și 1918 se disting influențele artei răsăritene și a centrelor unde au studiat viitorii pictori – Sankt-Petersburg (Nicolai Gumalic, Eugenia Maleșevschi, Lidia Arionescu-Baillayre, Gavriil Remmer, Vladimir Ocușco), Munchen (frații Moisey și Șneer Kogan), Amsterdam (Auguste Baillayre), Odesa (Pavel Piscariov, Vasile Blinov) și Moscova (Alexandru Plămădeală).

Două dintre lucrările lui Vladimir Ocușco (1862, or. Oșmeni, reg. Grodno – 1919, Chișinău), prezente în expoziție – *Aratul* (1896) și *Peisaj cu copac* (sfârșitul secolului XIX) amintesc de lucrările lui Nico-

lae Grigorescu; minuțios pictată, ultima fiind un studiu decorativ specific pentru arta ucraineană. În aceeași manieră stilistică sunt realizate lucrările lui Pavel Piscariov (1875-1949) – *Croitoresele* (1903) și *Orfana* (1908) – opere caracteristice picturii tradiționale a peredvijnicilor ucraineni. Aceleiași perioade îi corespunde și studiul Lidiei Arionescu-Baillayre (1880-1923) *Portret de femeie* (1904), una dintre puținele opere păstrate ale artistei, care poartă amprenta tratării neoimpresioniste.

Eugenia Maleșevschi (1868, moșia Harbuțcani, jud. Soroca – 1942, Chișinău) este descendentă a unei familii de nobili polonezi, absolventă a Școlii de Desen din Odesa (1892-1896) și a atelierului lui Ilia Repin de la Academia Imperială de Arte din Sankt-Petersburg (1896-1903). În ambele lucrări – *Autoportret* și *Portretul unei necunoscute* (începutul secolului al XX-lea) – sunt evidente tradițiile școlii academice unde a studiat, moment depășit după stagiile petrecute în Europa.

Odată cu schimbarea situației politice și unirea Basarabiei cu Regatul, viața artistică din 1918 până în 1940 a fost mult mai variată și mai bogată în manifestări artistice. Fondarea Școlii de Belle-Arte în 1918 și activitatea în cadrul acesteia a profesorilor Alexandru Plămădeală, Auguste Baillayre, Eugenia Maleșevschi, Petre Constantinescu-Iași înscriu o nouă pagină în dezvoltarea culturii artistice autohtone. Tendințele principale în dezvoltarea artei plastice continuă a fi aprofundate, bazându-se pe sursele etapei anterioare. Se produce un nou salt calitativ, care marchează apariția unor noi subiecte, a unor noi modalități de tratare, realizate în creațiile plasticienilor basarabeni. În operele pictorilor se conturează distinct căutările unor noi mijloace artistice de expresie, caracteristice pentru postimpresionism, *Art Nouveau*, expresionism etc., care au existat în paralel cu tendințele „realismului democratic”. În pictură, sculptură, scenografie, în grafica de carte și de șevalet, în arta decorativă sunt create opere care demonstrează apogeul dezvoltării artei plastice basarabene.

Schimbarea statutului politic, cultural și economic al Basarabiei în 1918 a introdus rectificări esențiale în domeniul instruirii artelor plastice. Basarabenii au avut posibilitatea să-și perfecționeze măiestria atât în școlile de arte din Iași și București, precum și în centrele artistice europene. La Paris, de exemplu, studiază Olga Hrșanovschi,

Joseph Bronștein, Gregoire Michonze, Elena Barlo și Natalia Brăgalia; la Bruxelles – Elisabeth Ivanovschi, Claudia Cobizev și Moisei Gamburd; la München – Gheorghe Ceglocoff. Perioada basarabească, în mare măsură, reflectă o evidentă tendință de sincronizare cu procesele artistice românești și occidentale prin promovarea, pe parcursul secolului XX și începutul secolului XXI, ale unor aspecte ale *neo-impressionismului* (Lidia Arionescu-Baillayre), *postimpressionismului* (Vladimir Doncev, Moisei Gamburd, August Baillayre, Olga Hrșanovschi), a *expresionismului* (în varianta practică de Gheorghe Ceglocoff) sau a *constructivismului* adoptat în creațiile Mariei Starcevschi, Elizabethei Ivanovschi și ale multor alora.

Simbolismul poate fi identificat în portretele lui Auguste Baillayre (*Portretul soției*, 1921; *Portretul fiicei cu papușă*, 1922), în ciclul *Apolipsa* de Theodor Kiriaco (1930-1936), în unele încercări ale lui Pavel Piscariov (*Judith*, 1935; *Antoniou și Cleopatra*, 1929). Puncte de tangență între plasticienii din Chișinău și București sunt confirmate de existența unor opere, marcate de Stilul 1900, în interpretarea Eugeniei Maleșevschi (*Ahile la fiicele lui Licomed*, *Primăvara*) și căutările lui George Dimitrescu Mirea (*Nimfa și dragostea*) și ale Ceciliei Cuțescu-Ștorc (*Dragostea spirituală*). Atitudini similare în moștenirea postimpressionismului demonstrează Auguste Baillayre în *Portretul copiilor*, Cecilia Cuțescu-Ștorc în *Maternitate*, Moisei Gamburd în *Cosași* și Camil Ressu în tabloul *Cosași odihnindu-se*. Aspectul asociativ al lucrărilor Eugeniei Maleșevschi poate fi urmărit în raport cu alte opere din diverse medii. Mesajul *Franțuzaiceii*, de exemplu, se repetă în *Femeia în verde* de Vasile Popescu (anii 1920), în *Femeie în interior* de Nicolae Vermont (1890), în lucrarea *Femeie cu scrisoare* (anii 1890) de Sava Henția, aspectele ideatice fiind diverse și irepetabile.

Alexandru Plămădeală și Auguste Baillayre au fost cele două personalități de vază care au marcat evoluția artelor plastice din Basarabia între anii 1918 și 1940. Stabiliți pe platforme estetice diferite privitor la studii și creație, primul a optat pentru varianta realistă a tratării lumii înconjurătoare, iar ultimul – pentru libertatea creației și interpretarea formei.

Alexandru Plămădeală (1888, Chișinău – 1940, Chișinău), cunoscut mai mult ca sculptor, dar profesând în paralel și pictura, este prezent

în expoziție cu un *Autoportret* (1918) în care valoarea sculptorului nu cedează măiestriei talentului unui pictor. Fiind pictat într-o manieră liberă, păstoasă, cu utilizarea corelațiilor sonore ale culorilor, ce amintesc pictura plain-airului, *Autoportretul* se evidențiază printre operele pictorilor basarabeni din această perioadă. Director al Școlii de Belle-Arte din Chișinău (1919-1940), pe durata activității, a fost liderul tuturor manifestărilor artistice din Basarabia.

Auguste Baillayre (1879, Nivernes – 1961, București) a fost una dintre cele mai importante și strălucite figuri ale culturii basarabene de la începutul secolului XX. Născut în Franța, cu copilăria și adolescența în Georgia, cu studii la Petersburg, Grenoble și Amsterdam, personalitate cu o mentalitate europeană, pictorul a devenit la Chișinău inspiratorul intelectual și spiritual al mai multor talente. Lucrările sale *Portretul soției Lidia Arionescu-Baillayre*, pictat la Chișinău în 1921 și *Autoportretul cu măști* (1945), realizat după repatrierea în București, reflectă două ambianțe culturale total diferite.

Șneer Kogan (1875, Chișinău – 1940, Chișinău) este cunoscut și apreciat mai mult ca grafician de factură expresionistă, la bază fiind studiile sale de la Academia Regală de Arte din Bavaria (Munchen), în atelierul lui Wilhelm von Rumann (1897-1903), pictura figurând mai rar în creația sa. Drept exemplu servește pânza *Model. Ecaterina Grosu* (1920-1922), care prezintă un colorit cu o tonalitate maronie întunecată, specifică și altor lucrări.

În colecțiile Muzeului Național de Artă se păstrează *Femeie în interior* (anii 1920), una dintre puținele lucrări ale lui Nicolae Coleadici (1906, s. Negrineț, jud. Hotin – 1937, Chișinău), specifică elevilor de la Școala de Belle-Arte din Chișinău, cu forme plane, aproape geometrizate, care configurează volumul și coloritul opac, cu nuanțe apropiate. În 1930 pleacă la studii în Olanda, la Academia Regală de Arte Frumoase din Amsterdam, dar abandonează studiile în 1936, fiind grav bolnav de tuberculoză.

Portretul soției (prima jum. a sec. al XX-lea) de Pavel Șillingovschi (1881, Chișinău – 1942, Leningrad) executat într-o manieră impresionistă, este influențat de tendințele Asociației „Lumea Artelor” din Sankt-Petersburg, lichidată în 1927. A studiat la Școala de Arte Plastice

din Odesa (1895-1900) și la Academia Imperială de Arte din Petersburg (1901-1911). Prin testament a donat Muzeului Național de Artă al Moldovei cca 200 de gravuri ale vechilor maeștri europeni și ruși din secolele XVII-XVIII și integral – operele personale de pictură și grafică.

Boris Nesvedov (1903, s. Mitki, reg. Poltava, Ucraina – 1963, Chișinău). În anii 1920-1923 studiază la Școala de Belle-Arte, în atelierul lui Auguste Baillayre, iar din 1924 și până în 1935 activează în calitate de pictor la Teatrul Național din Chișinău. Participă împreună cu alți pictori la decorul interiorului bisericii Mazarache (1936). În *Autoportretul* său (1928-1933) este reflectat, prin finețea picturală și laconismul gamei coloristice, duritatea desenului și expresivitatea convingătoare a chipului.

Dimitrie Sevastianov (1908, Tulcea – 1956, Chișinău). A absolvit Academia de Arte Frumoase din București (1932), perfecționându-și măiestria în Italia (1937-1939). Din 1940 se află în Basarabia. Unica lucrare păstrată din această perioadă – *Odalisce* (1936) – face parte din cercul subiectelor preferate ale artiștilor plastici români din prima jumătate a secolului XX, iar *Hămurar* (1956) reprezintă elocvent perioada „artei pentru popor”.

Moisei Gamburd (1903, Chișinău – 1954, Chișinău). *Portret de femeie (Studiu la tabloul „Blestemul”)* (1945) și *Lichidarea analfabetismului* (1946) sunt două lucrări care fac parte din perioada realismului socialist. Absolvent al Școlii de Belle-Arte din Chișinău (1923) și al Academiei de Arte din Bruxelles (1928), cunoscut în ambianța Regatului ca un poet al țărânimii basarabene, devine în perioada sovietică unul dintre promotorii artei angajate.

Gheorghe Iuster (1902, Iași – 1968, București) a fost unul dintre primii „artiști emeriți” din RP Română, iar *Portretul lui Alexei Vasilev* (1947) se datorează unei prietenii de durată. Emisarul sovietic Alexei Vasilev, sosit din Moscova, iar Jules Perahim și Gheorghe Juster – din Praga, se întâlnesc la Chișinău în 1940. În 1941 tustrei pleacă la Moscova, reîntorcându-se în RSS Moldovenească în 1944, unde au activat o anumită perioadă.

Abstract**A Century of Bessarabian Painting**

Keywords: *Bessarabian painting; Alexandru Plămădeală; Auguste Baillayre; Bessarabia art history; democratic realism; European influences in art; art exhibitions; School of Belle-Arte in Chișinău*

The article analyzes the evolution of Bessarabian painting during more than a century, offering an in-depth perspective on the artistic path of this region between 1888-1940. It highlights the essential moments that marked the development of Bessarabian fine art, such as European influence, the emergence and development of democratic realism, as well as the impact of political and cultural changes on art. The article highlights the role of the Belle-Arte society in Bessarabia and the decisive influence of personalities such as Alexandru Plămădeală and Auguste Baillayre in the formation and artistic evolution of the region. It also presents the difficulties encountered by artists during the war and under the Soviet regime, the loss of works and the marginalization of Bessarabian artists.